

ARKIV
FÖR
NORDISK FILOLOGI

UTGIVET MED UNDERSTÖD AV AXEL KOCKS FOND FÖR
NORDISK FILOLOGI SAMT STATSBI DRAG FRÅN
SVERIGE DANMARK OCH NORGE

GENOM

TURE JOHANNISSON

UNDER MEDVERKAN AV

JOHS. BRØNDUM-NIELSEN † EYVIND FJELD HALVORSEN
JÓN HELGASON LUDVIG HOLM-OLSEN VALTER JANSSON
PETER SKAUTRUP ELIAS WESSÉN

NITTIOANDRA BANDET

SJÄTTE FÖLJDEN. TIONDE BANDET

MCMLXXVII

CW K GLEERUP

INNEHÅLL

<i>Albano Leoni, Federico</i> , professore incaricato, Neapel: Beiträge zur Deutung der isländischen 'Ersten grammatischen Abhandlung'	70— 91
<i>Andersen, Harry</i> , universitetslektor, Köpenhamn: Til runedinskriften på Sjællands-brakteaten 2	58— 63
<i>Benson, Sven</i> , professor, Göteborg, <i>Ejder, Bertil</i> , professor, Lund, och <i>Pamp, Bengt</i> , arkivchef, Lund: Litteraturkrönika 1976	249—271
<i>Berger, Alan J.</i> , professor, Ithaca, New York: Bad Weather and Whales: Old Icelandic Literary Ecotypes	92— 97
<i>Ejder, Bertil</i> , se ovan.	
<i>Heller, Rolf</i> , Dr. phil., Leipzig: Hrafns saga Sveinbjarnarsonar und Isländersagas	98—105
<i>Johannisson, Ture</i> , professor, Göteborg: Det språkliga signalementet. Kommentar till en recension	200—229
<i>Kabell, Aage</i> , professor, Aarhus: Das schwedische Amulett aus Hedeby	64— 69
<i>Kalinke, Marianne E.</i> , professor, Kingston, Rhode Island: <i>Erex saga</i> and <i>Ívens saga</i> : Medieval Approaches to Translation . .	125—144
<i>Lindow, John</i> , professor, Berkeley: The Two Skaldic Stanzas in Gylfaginning: Notes on Sources and Text History	106—124
<i>Lönnroth, Lars</i> , professor, Aalborg: The Riddles of the Rök-Stone: A Structural Approach	1— 57
<i>Nielsen, Jens Per</i> , se nedan.	
<i>Ohlsson, Stig Örjan</i> , universitetslektor, Köpenhamn, <i>Nielsen, Jens Per</i> , cand. phil., Köpenhamn, och <i>Schaltz, Karsten</i> , cand. mag., Köpenhamn: Om <i>r</i> -gränsen på Öland: På östfronten intet nytt?	177—199
<i>Orešnik, Janez</i> , Dr. phil., Ljubljana, and <i>Pétursson, Magnús</i> , Dr., Hamburg: Quantity in Modern Icelandic	155—171
<i>Pamp, Bengt</i> , se ovan.	
<i>Pétursson, Magnús</i> , se ovan.	
<i>Platzack, Christer</i> , docent, Lund: Om meningsbyggnaden i talad svenska	230—248

Schaltz, Karsten, se ovan.

<i>Wessén, Elias</i> , professor, Stockholm: Heliga Birgittas Uppen- barelser på svenska. Några synpunkter	172—176
<i>Whitaker, Ian</i> , professor, Cambridge: Some Anthropological Perspectives on <i>Gretta</i> : A Response to Motz	145—154
Till red. insända skrifter	272—275

The Riddles of the Rök-Stone: A Structural Approach

Lokasenna

The inscription on the Rök-Stone continues to puzzle scholars, and there seems to be very little hope of a definite solution to the problems it poses. Several prominent runologists have proposed interpretations which though imaginative remain unconvincing. Others have resigned themselves to an attitude of weary scepticism towards any new theory. Yet it might be said that considerable advancement has been made in the basic work of establishing the text, and we have, during the last few years, come a little closer to an understanding of its meaning, thanks to several new contributions by

Elias Wessén, Lis Jacobsen, Otto Höfler, Aage Kabell, Niels Åge Nielsen, and others.¹

The discussion about the stone has been aptly summarized in several recent studies.² Suffice it to say in this context that most scholars tend to support either of two main theories, both of which appear in several variants. According to the first theory—represented by Otto von Friesen, Otto Höfler and others—the inscription is to be read as a unified whole and interpreted as a kind of spell or curse against the rune-master's enemies. According to the second and currently more favored theory—best represented by Elias Wessén—the inscription is to be read as a series of allusions to various heroic legends and myths, which were not necessarily relevant to the rune-master's own situation. The consciously enigmatic nature of the text, emphasized through its heavy use of cipher and esoteric language, is explained by the former theory as a result of its magic function, by the second theory as a result of a storyteller's ambition to captivate his audience and arouse their curiosity by presenting tantalizing glimpses of his repertory. The rune-master has been thought of either as a crafty old sorcerer seeking revenge for his dead son (to whom the inscription is dedicated) or as a Scandinavian Widsith, guarding a storehouse of riddles, poems and ancient lore, now lost and impossible to retrieve.

Proponents of the "revenge theory" have generally been tempted to overinterpret the inscription in their attempts to make everything fit into a very strict pattern, involving magic numbers and much esoteric symbolism. The same is true of most other scholars who have discussed the Rök-Stone. The greatest advantage of the "repertory theory" as presented by Wessén, however, is that it accounts for the disconnected and fragmentary impression which the text makes on most readers coming fresh to it without any preconceived notions of unity. Wessén can also afford to leave some of the most difficult textual problems open to different interpretations. Instead of "explaining" every enigmatic phrase (as von Friesen and Höfler tried to do), he often declares that they cannot be understood since we do not have

¹ Wessén (1958): *Runstenen vid Röks kyrka* (Kgl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens handlingar, Filologisk-filosofiska serien, 5, Stockholm, 1958); Höfler (1952): *Der Runenstein von Rök und die germanische Individualweihe* (Berlin); Höfler (1963): "Der Rökstein und die Sage", *Arkiv för nordisk filologi*, 78, pp. 1—121; Wessén (1964): "Theoderik — myt eller hjältesaga?", *ANF*, 79, pp. 1—20; Höfler (1966): "Zum Streit um den Rökstein", *ANF*, 81, pp. 229—254; Wessén (1966): "Svar till professor Höfler", *ANF*, 81, pp. 255—257; Lis Jacobsen (1961): "Rökstudier", *ANF*, 76, pp. 1—50; Kabell (1964): "Rök", *Det Kgl. Norske Videnskabers Selskabs skrifter*, Nr. 4, 1964, pp. 1—28 (Trondheim); Nielsen (1969): *Runerne på Rökstenen* (Odense University Studies in Scandinavian Languages, 2); Cf. Clairborne W. Thompson's review of Nielsen's study, *Scandinavian Studies*, 42, 2 (1970), pp. 200—206. I am indebted to Thompson and to my colleagues Assar Janzén, Carol Clover, Patricia Conroy, and Margaret Clunies Ross for helpful suggestions and criticism during my work on this article. After its completion, Höfler and Wessén have continued their discussion in *ANF*, 91 (1975) and 92 (1976), but I hope to have covered their most important arguments on the basis of their previous contributions.

² See in particular Nielsen (1969), 10—22.

access to the legendary traditions to which they apparently refer. And the understandable parts of the inscription, as well as its textual parallels in Old Norse literature, strongly suggest that we are indeed dealing with a world of myth and legend, not with the world of reality.

Yet it appears difficult to interpret the inscription as a mere play-bill advertising the rune-master's repertory. Why would he have chosen this particular form for it—a monument raised in memory of his dead son? Which are the principles governing his curious selection of myths and legends? And why are some parts of the text—but not others—composed in cipher and "secret" runes? These are some of the questions that need to be answered before we can fully accept Wessén's "repertory theory".³

What made the older "revenge theory" so appealing, in spite of its many glaring imperfections, was that it did attempt to answer such questions. It also accounts for the fact—acknowledged also by Wessén—that the inscription must have been very carefully planned for some specific purpose. Perhaps it will never be possible to ascertain precisely what that purpose was. But at least it should be possible to discern certain patterns determining the over-all composition. Even if the text consists of disconnected allusions to various traditions, the rune-master probably did not scatter them around at random.

It may seem pretentious for a literary historian with only a superficial knowledge of runology to enter a discussion where so many eminent experts have failed to reach a verdict. Yet it seems possible that at least some new insights may be reached by means of a structural approach to the problem. The approach favored so far has been philological and analytic rather than structural. Scholars have generally begun their analysis by breaking down the text into a large number of separate units (what Otto von Friesen called "flockar"),⁴ consisting of no more than one sentence, sometimes only a few words. The meaning of each unit has then been discussed and interpreted separately. Only after the completion of these preliminary operations has the interpreter attempted to fit all the disconnected pieces together—a task that appears difficult to accomplish without either distorting some of the pieces, sweeping them under the rug, or constructing new pieces that are somehow to be thought of as present in the rune-master's conception even though they are in fact missing from his actual text.

Although the analytical and philological approach may appear solid and reasonable enough in theory, it contains some pitfalls in this particular case. First of all, each separate unit, or "flock", generally allows for several different interpretations, all equally defensible from a purely linguistic point of view. If the structure and general context is not sufficiently analyzed, even the most careful of philologists is therefore bound to make premature

³ Cf. Höfler (1966), 230—234 (a somewhat overstated criticism of Wessén but still worth considering).

⁴ Cf. von Friesen, *Rökstenen* (Stockholm, 1920), 27.

decisions in favor of some preconceived notion about the meaning. Secondly, there is an obvious risk that we may be misled through the rune-master's deliberate attempts to deceive us. Whatever the ultimate purpose of his inscription, it is obvious that he is presenting his readers with some kind of intellectual challenge or riddle—and the solution of a riddle is usually not to be found in the interpretation that at first appears most logical. Under these circumstances, it might be best to postpone our judgment concerning various mystifying details until we have considered some inherent structural principles of the whole arrangement.

The transcribed text is presented below. On the whole, my presentation is identical with the one in Wessén's book of 1958,⁵ at present the most authoritative and certainly the soundest of all the scholarly studies so far made of the famous stone. The appended tentative and preliminary translation represents an attempt to take all reasonable previous suggestions into consideration. Although my main text is generally closest to Wessén's, I have thus, within parenthesis, added alternative readings defended by other scholars. Further discussion of the translation will have to wait until we have established certain patterns of the composition.

Readers who wish to follow my argument closely, however, should already at this point take a look at the structural scheme on p. 14—15 and also at the "final" translation offered at the very end of this paper. I further hope that the picture may help to clarify my reasoning about the structure and spatial arrangement of the Rök inscription.

The inscription deciphered and transliterated (the cipher sections have been indicated by italics)

FRONT SIDE, VERTICAL LINES

1. **aftuamupstāntarunarþan**
2. **(i)nuarinfaþifapirafftaikiānsunu**
3. **sakumukminiþathuariaRualraubaRuarintuar**
4. **þaRsuaptualfsinumuarinumnar<a>tualraubu**
5. **baþarsaṃaṇaṃumisaṃaṇum*þatsakumaṇa**
6. **rthuarfurniualtumṇurþifiaru**
7. **mirhraipkutumauktu**
8. **mirṇanubsakar**

FRONT SIDE, HORIZONTAL LINES, PLUS CONTINUATION ON THE RIGHT EDGE

9. **raipiaurikrhinþurmupistilīr**
10. **flutnastrāntuhraipmarārsitiānnukarurā**
11. **kutasinumskialtiubfatlaþRskatimarika**

⁵ Cf. Wessén (1958), 24—27.

BACK SIDE, VERTICAL LINES IN REGULAR RUNES (NO CIPHER)

12. þatsakumtualftahuarhistrsiku
13. narituituakiānkunukartuairtikirsua
14. þalikia*þatsakumþritauntahuariṛt
15. uaintikirkunukarsatin<a>tsiuluntifia
16. kurauinturatiakurumnabnumburn
17. (i)rfiakurumbruprum*ualkarṛfimrâþulfsu
18. nirhraiþulfarṛfimrukulfsunirhāislarṛfimharuþ
19. ssunirkunmuntarṛfimbirnarsunir*
20. nukm---m---alu---kiainhuar-þ...þ...
- 19—20 (large runes at the right) **ftirfra** (or, if read as cipher: **ubafuks**)

BACK SIDE, LINES WRITTEN IN EARLY GERMANIC RUNES

21. sawmogmeni<þ>adhoarigold
22. <i>gaoarigoldin<a>dgoānarhosli

BACK SIDE: THREE HORIZONTAL LINES BELOW THE CROSSES

23. (cipher) **sakumukminiuaimsiburiniþ**
24. **nrākiuilinispāt *** (cipher) **knuāknāt**
25. (upside down) **iatunuilinisþāt *** (cipher) **nīt**

LEFT EDGE, VERTICAL LINE IN CIPHER

26. <s>**akumukmini þur**

TOP OF STONE PLUS UPPER PART OF BACK SIDE: CROSSES, CIPHER

27. **sibiuiuari**
28. **ulnirupr**

Proposed translation(s)

1—2. These runes stand in memory of Væmoð, but Varin wrote them (*lit.* painted), the father, for the dead (*lit.* death-marked) son.

3—5. We tell (*or:* Let us tell) a folk-memory (*or:* We tell, Let us tell, to youth), which the two spoils were that were twelve times taken as spoils, both together from different men.

5—8. That we tell (*or:* let us tell) as the second, who nine ages (generations) ago lost his life (*or:* came to life, *or:* came to the shore) with the Hreið-goths and died with them for his crime (*or:* because of his pride, *or:* and he still makes verdicts, *or:* and he still rules over the battle).

9—11. Theoderic rules (*or*: rode), the bold ruler of sea-warriors, over the shore of Hreiðmar (the shore of the Hreið-sea). Now (he) sits equipped on his horse (*lit.* on his goth, *or*: on his gothic horse), with the shield fastened, the prince of the Mærings.

12—14. That we tell (*or*: let us tell) as the twelfth, where the horse of the Valkyrie (*lit.* the horse of Gunn) sees food on the battlefield, where twenty kings are lying.

14—17. That we tell (*or*: let us tell) as the thirteenth, which twenty kings sat in Zealand (*or*: in Sillende) during four winters under four names, sons of four brothers.

17—19. Five Valkis (*i.e.* Five by the name of Valki), sons of Raðulf; five Hreiðulfs, sons of Rugulf; five Haisls, sons of Haruð; five Gunnmunds (*or*: Kynmunds), sons of Björn.

20. Now I tell the memories completely(?). Somebody ... (?) (*or*: Now youth I foster ...? May somebody tell ...?)

19—20. /if read as cipher:/ ... grew up (*or*: may grow up) from this(?)

21—22. We tell (*or*: Let us tell) a folk-memory (*or*: to youth), which among the Ingeldings was compensated (*or*: avenged) through a wife's sacrifice (*or*: through the sacrifice of a wife).

23—24. We tell (*or*: Let us tell) a folk-memory (*or*: to youth) for whom a kinsman was born, for (which) young warrior.

24. Vilin it is (*or*: It is the Will, *or*: Do you want that?)

24—25. He knew how to beat a giant (with his knuckles).

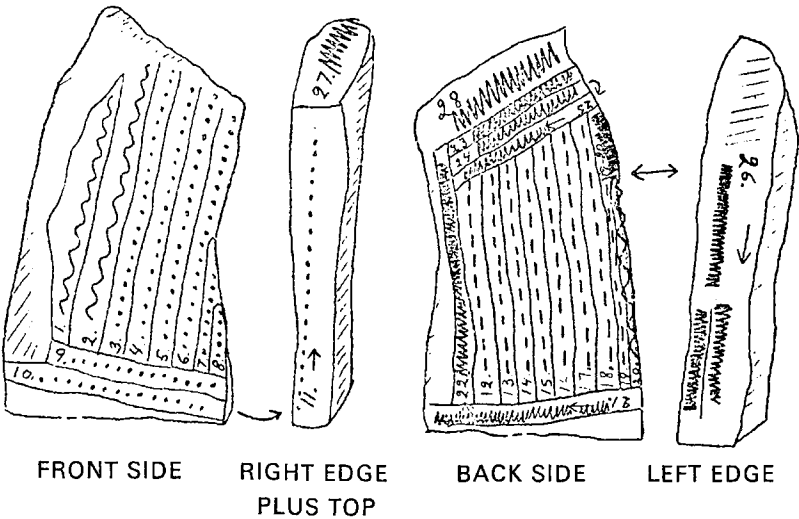
25. Use (*or*: Enjoyment, *or*: Milk) (?)

26. We tell (*or*: Let us tell) a folk-memory (*or*: to youth): be bold (*or*: Thor).

27—28. Sibbi, the guardian of the temple, begot a child at the age of ninety.

The Over-all Structure

It is generally acknowledged that lines 1—2 (the first on the front side) contain an introductory dedication formula, establishing the inscription as having been made by Varin in memory of his son Væmoð. Most scholars would also agree that line 20 (the last on the back side), although partly unreadable because of damage to the stone, constitutes some kind of concluding comment or "post-script" by the rune-master. These lines may thus be assumed to mark the beginning and the end of the inscription, but their content seems to be largely self-contained and only partly related to the rest. We may therefore disregard them for the present.

- ~~~~~ = text of dedication and concluding formula
- = text of "Front Part"
- = text of "Back Part"
- ~~~~~ = text of "Cipher Part"

The inscription proper may be divided into three main sections, the first—"Front Part"—consisting of lines 3—11 on the front side and on the right edge (see picture); the second—"Back Part"—consisting of lines 12—19 on the back side; the third—"Cipher Part"—consisting of lines 21—28 plus the last (big) runes at the end of lines 19—20; this section is mostly inscribed in coded language or "secret" runes around the edges of the stone and the rims of the back side. It is a matter of dispute whether in fact the "Back Part" is supposed to be read before the "Cipher Part" or vice versa, but we may leave that problem aside until later. Our immediate concern is merely to motivate a structural division of the text into these three sections.

First of all, each of the sections, especially the "Front Part" and the "Back Part", derives a certain unity from the way it is placed on the stone. The "Front Part" covers most of the front side and then "spills over" onto one of the edges. It is possible that the rune-master was compelled to inscribe line 11 on the right edge because he had miscalculated the space available on the front side and thus had to place the last runes of this section somewhere else. But it is also possible that the present arrangement was part of his original plan. At any rate, it is quite obvious that line 11 is a direct continuation of line 10, and that these two lines conclude the section.

The "Back Part" takes up most of the back side in a pattern similar to that of the "Front Part". Both these sections are composed in the normal "Swedish-Norwegian" futhark, a fact that sets them apart from the "Cipher Part", which employs coded language, an older type of runes and various esoteric signs and symbols. The whole "Cipher Part" may be said to form a sort of "magic frame" around the "Back Part".⁶ By saying this, I do not mean to imply that the "Cipher Part" was necessarily written for magic purposes. The term "magic" is merely used to emphasize the mystery evoked by this part of the inscription, which runs along the rims and edges of the stone in such a manner as to completely surround the more "normal" text of the "Back Part".

The division between the "Cipher Part" and the rest is clear enough, except for the seven runes (**ftirfra**) at the end of lines 19—20. These runes have been read as cipher (**ubafuks**) by von Friesen, who regards them as part of the "magic frame", whereas Wessén interprets them as the conclusion of the "post-script formula" in line 20.⁷ If Wessén is correct on this point, however, we are left with a conspicuous gap in the "magic frame" (see picture!), and we are also left with the difficulty of explaining why these runes are twice as large as the other runes on lines 19—20. If, on the other hand, von Friesen's interpretation is correct, we must explain why this part of the "magic frame" was not written on the left edge of the stone as the beginning of line 26 (see picture!). But there is in fact a simple explanation for that: the upper part of the left edge has such a rough surface that it could not be used for inscriptions. For these reasons—and for another reason discussed below (p. 11—12)—I prefer to side with von Friesen and read **ftirfra** (**ubafuks**) as part of the "magic frame".

Aside from the design patterns and the spatial arrangement of the inscription, there are morphological reasons for accepting our tripartite division of the text. Certain formulas and formulaic patterns are symmetrically repeated within each of the three main sections. The similarities in this respect between the Front Part and the Back Part are particularly obvious. Each consists of three complete morphological units, clearly separated from each other by means of punctuation or the beginning of a new line (the punctuation is in the form of small crosses, which in our transcription have been represented by asterisks). The first two morphological units of each set are composed in rhythmical prose and introduced by the formula **sakumukmini** or **patsakum** (**qart**, **tualfta**, etc.). These formulas have been compared to the formulas introducing the mythological riddles in *Vafþrúðnismál* and similar didactic poems of the Edda: *Seg þú þat annat ... hvaðan máni of kom* ("Tell that as the second ... where did the moon come from?"), etc.⁸ And indeed the **sakum**-formula of the Rök-Stone likewise appears to

⁶ See especially von Friesen (1920), 13—17.

⁷ von Friesen (1920), 13, 19—20; Wessén (1958), 50—51.

⁸ Cf. Wessén (1958), 34.

herald some kind of riddle.⁹ In the Front Part we are first asked to identify two mysterious spoils and “secondly” a person who nine generations earlier was associated with the “Hreið-Goths”; in the Back Part we are asked first to identify “as the twelfth” a place where the wolf (i.e. “the horse of the Valkyrie”) appears together with twenty kings, and then “as the thirteenth” to name these mysterious kings. The structural analogy between these two pair of “riddles” is quite obvious.

The third morphological unit of each set consists of a poetic stanza in *fornyrðislag* which apparently “answers” the previous “riddle”. In the Front Part, the riddle about the man associated with the Hreið-Goths is followed by the oft-quoted verses about Theoderic ruling (riding over?) “the shore of the Hreið-Sea”:

Reð (reið?) Þioðrikr
 hinn þurmoði,
 stillir flutna,
 strandu Hraiðmarar;
 sitir nu garur
 a guta sinum,
 skialdi umb fatlaðr,
 skati Mæringa.

In the Back Part, the riddle about the twenty kings is followed by the following name-list, which must be interpreted as a poetic *pula* in *fornyrðislag*, even though the alliterative pattern is irregular:¹⁰

Valkar fim,
 Raðulfs synir;
 Hraiðulfa fim,
 Rugulfs synir;
 Haislar fim,
 Haruðs synir;
 Gunnmundar fim,
 Biarnar synir.

Schematically, the structure of both the Front Part and the Back Part may thus be represented as follows:

⁹ This has been noted by several scholars, but Aage Kabell (1964) was the first to make a systematic attempt to use the “Riddle” concept in his overall interpretation of the structure. Although my own conclusions differ from Kabell’s I should like to acknowledge his priority in this very important respect. Nielsen (1969) also divides the inscription in “Spørgsmål” and “Svar”, but his interpretation of the structure differs considerably from Kabell’s and my own.

¹⁰ Cf. Kabell (1964), 20; Nielsen (1969), 36. In his review, Claiborne Thompson has raised some valid doubts considering Nielsen’s “insistence on the metrical nature of the inscriptions” (*Scandinavian Studies*, 42: 2, p. 205), but it seems to me that his “insistence” is well justified when dealing with a *pula* such as this one.

1. First Riddle (*sakum*-formula; prose)
2. Second Riddle (*sakum*-formula; prose)
3. Answer (in *fornyrðislag*)¹¹

The structure of the Cipher Part, however, is generally held to be quite different. According to Otto von Friesen, this section is to be divided into nine units, eight of which are to be read between the Front Part and the Back Part, thus bridging the curious gap between "the second" and "the twelfth".¹² According to Wessén, who is strongly critical of von Friesen's interpretation, the difference between the Cipher Part and the rest is even more radical. While he regards the two sections inscribed in "normal" runes as relatively "open", "epic" and "narrative", he sees the Cipher Part as a climactic conclusion, presenting a tight sequence of exceedingly brief esoteric allusions. He assumes that the rune-master designed the two "normal" sections ("normal" is indeed a relative concept in any discussion of the Rök-Stone!) to remind his readers of entire heroic tales or sagas, but that he reserved the "magic frame" for obscure hints, possibly of some religious or mythological significance.¹³ Other scholars have tended to side with either von Friesen or Wessén on this point.¹⁴

Yet the Cipher Part also contains two explicit and syntactically complete "riddles" starting with the formula *sakumukmini* and apparently introducing this section (beginning in the lower right hand corner of the "magic frame" and continuing clockwise around the text of the Back Part. The first riddle—if correctly understood by the scholars—asks us to identify an "Ingelding" who was "goldinn" (avenged? compensated?) through a wife's sacrifice. The second one asks us to identify somebody for whom a kinsman was born. Further on, we are informed of a certain Sibbi who begot an offspring at the age of ninety. It then seems reasonable to assume—as some interpreters have in fact done¹⁵—that this information is meant to provide an "answer" (in analogy with the "answers" of the Front Part and the Back Part) to one or both of the previous riddles. Is it then not likely, after all, that the Cipher Part is composed according to the same tripartite structural schema that we have already presented?

Apparently gainsaying this assumption is the fact that the text of lines 24—28 (plus 19—20, insofar as we count the runes *ftirfra* as part of the magic frame) seems so abrupt and disconnected and without the logic and poetic unity of the verses about Theoderic and the twenty kings (which would be their equivalents in the Front Part and the Back Part, respectively, providing that all three sections have the same construction). We may, however, be partly misled by the cipher and by the complicated spatial arrange-

¹¹ Cf. Kabell (1964), 11, 20—25.

¹² von Friesen (1920), 7—11, 27, 49—65.

¹³ Wessén (1958), 20—22, 68—70.

¹⁴ See for example Höfler (1963), 3—11.

¹⁵ See for example Wessén (1958), 53; Nielsen (1969), 55—58.

ment of the text of the stone. It is evident, after all, that this arrangement was not made to ease the reader's comprehension but to confuse and puzzle him. In this respect there is clearly a difference, although its importance should not be over-emphasized, between the Cipher Part and the rest; while *all* three sections pose riddles and aim at puzzling the reader (and thus hardly deserve to be called "open" or "epic"), only the Cipher Part makes use of secret symbols to conceal the text itself.

It should be noted in this context that although the Cipher Part employs the same kind of punctuation as the two other sections (i.e. the little crosses in lines 24 and 25), the punctuation does not appear to have the same function. While the little crosses in the Front Part and the Back Part are used to separate morphological units, they are here used to separate the coded sections from the uncoded ones. And the coding of the text does not seem to be dependent on the morphology but on other considerations. We are therefore not much helped by the punctuation when we try to establish the structure of this section.

Our problem is then: *can we somehow arrange the text which follows after the riddles of the Cipher Part in such a manner as to form a sequence similar to the "answers" presented in the Front Part and the Back Part?* If this can be done in some reasonably simple way, the text resulting from it should be preferred as the one most consistent with the over-all structure.

In which order should we then attempt to read the text of our presumed "answer"? Assuming with Wessén¹⁶ that the second riddle of the Cipher Part ends with the word *trąki* (*drąngi*) on line 24, it seems natural to conclude that we should start with the sequence that follows immediately afterwards on lines 24—25. From there we may theoretically proceed either to line 26, 27, or 28 or to the *ftirfra* of lines 19—20 (provided that these runes belong to the magic frame as von Friesen thinks). All these lines are presented as separate units on the stone, but there is a closer physical connection between, on one hand, lines 27 and 28 and, on the other hand, line 26 and the *ftirfra* of lines 19—20 (see picture on p. 7).

We must then begin with *uilinispatknuąknat(i)atunuilinispatnit*, and then proceed by selecting one of the following eight alternative sequences:

1. <s>akumukminiþur/ubafuks (or: ftirfra)/sibiuiauari/ulnirupr
2. <s>akumukminiþur/ubafuks (or: ftirfra)/ulnirupr/sibiuiauari
3. ubafuks (or: ftirfra)/<s>akumukminiþur/sibiuiauari/ulnirupr
4. ubafuks (or: ftirfra)/<s>akumukminiþur/ulnirupr/sibiuiauari
5. sibiuiauari/ulnirupr/<s>akumukminiþur/ubafuks (or: ftirfra)
6. sibiuiauari/ulnirupr/ubafuks (or: ftirfra)/<s>akumukminiþur
7. ulnirupr/sibiuiauari/<s>akumukminiþur/ubafuks (or: ftirfra)
8. ulnirupr/sibiuiauari/ubafuks (or: ftirfra)/<s>akumukminiþur

¹⁶ Wessén (1958), 27.

Among these alternative and equally plausible combinations, number six yields the following metrically correct stanza in *fornyrðislag*:

Vilinn es pat *knua*
knatti iatun;
 Vilinn es pat nýt(i),
 sibi *viavari*.
 Ōl *nirøðr*,
 upp af *øx*—
 sagum *mog*
 minni—Þorr

In view of what we know about the structure of the Front Part and the Back Part, the metrical form of this sequence can hardly be a result of mere coincidence. The syntax of the verse is a bit peculiar, and so is the meaning, but it is actually not more peculiar than several other verses that have been preserved in Germanic tradition. A free and tentative translation, which will be further motivated below:

“It is Vilin, who managed to beat the giant. It is Vilin who may enjoy the reward, the kinsman who protected the sacred place (or: the godfearing kinsman).

At the age of ninety he begot, and up from it grew—tell to the people that memory—Thor!”

Since the whole section is written in coded language, it may well be impossible to arrive at a correct interpretation of these lines. But we hardly need to commit ourselves at this point to any very definite theory about how the verse is to be read or interpreted. Our main concern is still only to establish the general composition of the Cipher Part, and it can now be seen that it does conform to the structural principles of the unciphered parts: two “riddles” plus a poetic “answer”. In this section, as in the other two, the “answers” are in fact as puzzling as the “riddles”, but this may be simply because we do not possess the information necessary to interpret them correctly. Our ignorance of the tradition in which the rune-master worked should not prevent us from identifying the *form* which he chose to present his mystifying message.

It should be noted that this form corresponds to the tripartite structure of the runic futhark, of which the rune-master shows himself to be keenly aware when constructing his ciphers. When coding the sequence <s>**akumuk-minipur**, for example, he assigned each rune a number corresponding to its position within one of the three parts, or *ættir*, of the futhark—thus the number 2/4 means “fourth rune in the second part”, i.e. **a**, 3/6 means “the sixth rune in the third part”, i.e. **k**, and so on. Throughout his inscription he also shows himself to be extremely interested in numerical relations—a fact which has been observed and commented by several scholars: twenty kings, four winters, four names, four brothers; two spoils taken twelve times; 24 runes in the lines making up the “magic frame”; three big crosses

making up the ciphered lines 27 and 28, etc. But it is not necessary to go as far as von Friesen, Magnus Olsen or Hugo Pipping, who have argued that magic numbers constitute the very essence of this inscription as well as of many others.¹⁷ Suffice it to say that even though some scholars may have grossly exaggerated the importance of magic numbers, the structural symmetry of the Rök-Stone text should come as no surprise to us.

We may now turn our attention to the problem of the order in which the three parts are to be read. What we have called the Front Part should clearly be read first, but it is less obvious whether the Back Part should be read before the Cipher Part or vice versa. As we have seen, each opinion has its scholarly defenders. Otto von Friesen had two main arguments for reading the Cipher Part before the Back Part, the first one being that it was evidently *inscribed* first on the stone, the second one being that he found this order necessary in order to bridge the gap between "the second" and "the twelfth". As Wessén has shown, neither of these arguments is conclusive, since a) the organization of the text on the stone was evidently planned in advance, so that the runemaster may well have carved the runes in an order different from the one in which they are supposed to be read; b) it is not possible to interpret the text of the Cipher Part as consisting of a sufficient number of separate "flockar" to fill the gap between "the second" and "the twelfth" in the manner suggested by von Friesen.¹⁸

Wessén himself places the Cipher Part at the end, primarily because of his feeling that its content differs fundamentally from that of the Front Part and the Back Part, which supposedly belong together as being more "open" and "epic" (Cf. above p. 10). It should be clear from what we have already said that this argument is not sufficient either. All three parts have in fact the same basic tripartite structure and the same general type of content, which on the other hand seems to be largely selfcontained in each part. There is thus very little in the text itself that prompts us to place either the Back Part or the Cipher Part immediately after the Front Part. And even though the peculiar spatial arrangement and coded language of the Cipher Part could be used to argue that it should be placed as a sort of climax at the end, one could just as well, and for these very same reasons, argue that it should be placed in the middle as a sort of center and focal point.

My own reason for siding with von Friesen on this point is first of all that the Back Part is immediately followed by the partly destroyed line 20 (*nukm---*, etc.), which evidently contains the rune-master's concluding formula. By accepting this interpretation, we also arrive at a perfect symmetry with the beginning of the inscription, i.e. the dedication formula

¹⁷ Cf. von Friesen (1920), 13—17; M. Olsen, "Til Rök-indskriften", *ANF*, 37 (1921): H. Pipping, "Om runinskriften på Rökstenen", *Acta Soc. Scient. Fenn.*, XLIX: 1 (1919). A more sceptical attitude to the idea of magic numbers is shown by Wessén (1958), 65—68, and by A. Bæksted, *Målruner og troldruner. Runemagiske studier* (1952).

¹⁸ Cf. Wessén (1958), 20—23.

preceding the Front Part. Secondly, it is possible to interpret the "magic frame" arrangement of the Cipher Part as surrounding not only the Back Part but also the Front Part. As a matter of fact, it divides these two parts from each other so effectively, that it is impossible to pass from one to the other without having to cross its ornate and mysterious garlands, which unavoidably attract the spectator's curiosity. In this sense, the Cipher Part really stands out as the center and the focal point. This becomes even clearer if we consider the shape of the stone while asking ourselves how the rune-master could possibly have found a better way to arrange his tripartite text if he wanted to use *all* the visible sides of the stone and at the same time draw special attention to his centerpiece. If his assignment had been to place the whole text on a screen or a canvass, he would undoubtedly have been forced to choose another kind of arrangement, which would perhaps have been more similar to the linear arrangement of a medieval triptych, in which there is a central piece surrounded by one piece to the left and another to the right. But the form of the Rök-Stone did not allow such a solution. It is a monument designed to be seen and admired from all sides.

In spite of these considerations, I would not exclude the possibility that the Cipher Part is meant to be read after the Back Part. As we shall see, this is hardly an important matter. For the sake of convenience, however, I shall assume that the Back Part is to be read after the Cipher Part. The structure of the whole inscription may then be represented as follows:

Lines

(1—2) Rune-master's Dedication Formula

I.

(3—11) ("Front Part")

(3—5) First Riddle: Which two spoils ...?

(5—8) Second Riddle: Who died(?) with the Hreið-goths ...?

(9—11) Versified Answer: Theoderic ..., etc.

II.

(21—25, 27—28, 19—20, 26) ("Cipher Part")

(21—22) First Riddle: Which among the
Ingeldings ...?

(23—24) Second Riddle: To whom was
born ...?

(24—25, 27—28, 19—20, 26) Versified Answer: It is Vilin ...,
etc.

III.

- (12—19) ("Back Part")
 (12—14) First Riddle: Where does Gunn's horse ...?
 (14—17) Second Riddle- Which twenty kings ...?
 (17—19) Versified Answer: Valki and his brothers ..., etc.
 (20) Rune-master's Concluding Formula

(Cf. Figure I, above p. 7)

We may now take a closer look at the structural relations *within* each of the three sections. What are the connecting links between the "first riddle", the "second riddle" and the "answer"? And what is the nature of "riddle" and "answer" in this particular case? Evidently, the rune-master is inviting his readers to some kind of guessing game, and we must therefore try to understand the rules of this game.

It appears obvious that we are not dealing with riddles in the normal sense of questions asked for sheer entertainment and in order to test a person's wit and ingenuity. Such "true riddles" generally refer to well-known phenomena and hence they do not require any specialized knowledge to be solved. The whole difficulty consists in understanding the paradoxical and intentionally misleading language of the question ("Humpty Dumpty sat on a wall" ..., "Patch on patch but no stitches", etc.). Good examples from Old Norse tradition may be found in *Hervarar saga*, where Odin visits King Heidrek and tests his wisdom by reciting versified riddles, which are to be answered briefly in straight prose.¹⁹ In the Rök inscription, however, the *answers* are presented in verse and the *questions* in prose (although this prose seems to be highly rhythmical and poetic). And the "answers" evidently require a good deal of specialized knowledge about particular myths, legends or historical events.

In this respect, the guessing game of the Rök-Stone appears closer to the contests of wisdom presented in such Eddic poems as *Vafþrúðnismál*, in which Odin and the giant Vafþrúdnir ask each other questions pertaining to various myths and legends. Not only the questions but also the answers are presented in verse and evidently meant to be memorized because of the mythological information they contain; the "contest" thus serves as a pretext for a lesson in ancient lore. We sense a similar didactic intent behind the text of the Rök-Stone. As we have already noted, both the Rök inscription and *Vafþrúðnismál* also assign numbers to the questions, indicating that they should be answered in a specific order: "Let us tell as the second" ..., "Tell that as the third" ..., etc. This kind of enumeration appears more characteristic of didactic poetry than of true riddles.

¹⁹ *The Saga of King Heidrek the Wise*, ed. Chr. Tolkien (1960), 32—44; cf. J. de Vries, "Om Eddaens Visdomsdigtning. 8. Heidreksgaaden," *ANF*, 50 (1936); A. Heusler, "Die altnordischen Rätsel," *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde*, XI (1901).

Yet some of the "Rök riddles" are evidently phrased in a language which is more typical of true riddles than of the mythological questions posed in the didactic poetry of the Edda. We are puzzled, for example, by such apparent paradoxes as the two spoils that were twelve times taken, "both together from different men", or the twenty kings who sat in Zealand "during four winters under four names, sons of four brothers". The questions in *Vafþrúðnismál* are much simpler and more straightforward: *Seg þú þat annat,| ef þitt æði dugir| ok þú, Vafþrúðnir, vitir,| hvaðan máni of kom,| sá er ferr menn yfir,| eða sól it sama.* ("Tell me that as the second, if your wisdom serves you well, whence comes the moon, whence comes the sun, that move alike over men".) The answers also appear more definitive and to the point: *Mundilfari heitir,| hann er Mána faðir| ok svá Sólar it sama;| himin hverfa| þau skulu hverjan dag| öldum at ártali.* ("Mundilfari is the moon's father, and so of the sun also: They shall travel through heaven every day as a tally of times for men".) By contrast, the "answers" on the Rök-Stone give us an uncomfortable feeling that the problem has not really been solved, only made more complicated. The use of cipher, and the fact that there appears to be only *one* "answer" for every *second* "riddle", should also convince us that the rune-master is indeed trying to test our wit as well as our knowledge.

We must therefore conclude that the "Rök-riddles" represent a genre which is neither true riddle nor didactic quiz game but something in between. In order to understand fully each of the three main sections, we need specific information about certain events and characters alluded to in the text. But we also need a key to the peculiar arrangement of questions and answers.

This key can be found in the *Háttatal* section of Snorri's *Prose Edda*. Among the various poetic forms exemplified and commented in this manual for skalds there is a genre called *greppaminni*. The term is strikingly similar to the term *mukmini*, which appears several times in the Rök inscription. *Greppaminni* as presented by Snorri consists of one *dróttkvætt* stanza in which the first half is made up of four questions and the second half of answers to these same questions. Each of the questions begins with the word *hverr*, "who":

Hverr fremr hildi barra?
 hverr es mælingum ferri?
 hverr gerir höpp at stærri?
 hverr kann auð at þverra?
 Veldr hertogi hjaldri;
 hann es first blikurmanni;
 hann á höpp at sýnni;
 hann vélir blik spannar.²⁰

²⁰ *Háttatal*, str. 40.

All questions and answers in this stanza refer to the virtues of one historical character, Duke Skúli of Norway: *he* is the ruler of battle, *he* is least of all a niggard, and so on. The questions in this case are purely rhetorical, functioning within a context of skaldic celebration of princes.

Anne Holtmark has tried to derive this poetic technique from medieval Latin rhetoric,²¹ but Vésteinn Ólason²² has recently shown that *greppaminni* existed at least a hundred years before Snorri, and a Latin influence is not very likely at such an early date. In its early forms, the verse is not *dróttkvætt*, but a less complicated meter, in some cases *fornyrðislag*, and the questions may refer to an old myth or heroic legend which the audience is asked to identify. The following example from the 12th century poem *Háttalykill* is particularly interesting because of its similarity to the Rök inscription:

Hverr réð Hildi at næma?
 Hverir daglengis berjask?
 Hverir síðarla sættask?
 Hverr siklingum atti?
 Heðinn réð Hildi at næma.
 Hjaðningar æ berjask.
 Þeir síðarla sættask.
 Saman Hildr liði atti.²³

Translation: "Who rode to take away battle? Who are fighting all day long? Who are late at making peace? Who goaded the princes to fight? Heðinn rode to take away Hild (whose name in the poetic language means "battle"). The Hjaðningar (i.e. the followers of Heðinn) always fight. They are late at making peace. Hild goaded the forces together".

Like the Rök-riddles, these questions, especially the two first ones, sound like true riddles, and they even contain a pun of the kind that we have learned to expect from the true riddle (*hildr* meaning both battle and a woman). At the same time, the questions are unlike true riddles in that they require specialized knowledge before they can be answered correctly. In order to understand either the questions or the answers in this case one must in fact be familiar with the legend of the *Hjaðningavig*, a story referred to in the earliest skaldic poetry and hence undoubtedly as old as the Rök-Stone.

²¹ Cf. Jón Helgason and Anne Holtmark, *Háttalykill enn forni* (Bibliotheca Arnæmagnæana, I; Copenhagen, 1941), 125–26.

²² Vésteinn Ólason, "Greppaminni", *Afmælisrit til Jóns Helgasonar* (Reykjavík, 1969), 198–205. This important article was brought to my attention by Margaret Clunies Ross some years after the completion of the first draft of the present work. Vésteinn Ólason's findings concerning *greppaminni* stimulated me to revise my earlier interpretation of the Rök inscription and to finally prepare it for publication.

²³ *Háttalykill*, str. 23a. The next stanza (23b) is also an example of *greppaminni*; cf. Ólason, *op. cit.*, 199.

According to this legend, Heðin had taken Hild away from her father, Hogni, and brought her to the island of Háey in the Orkneys. The enraged father came after them with an army and challenged Heðin and his men to battle.

There they fought throughout the day, but in the night Hild woke up all the fallen warriors with the help of her witchcraft. The same thing happened the next day and night, so that the battle ("Hjaðningavíg") could never end, and it is said to go on until Ragnarök.²⁴

As Vésteinn Ólason has argued,²⁵ the term *minni*, which appears in the compound *greppaminni*, probably refers to legends and myths of this type (Snorri also uses the term *forn minni* in a similar sense). *Greppaminni* would then be the kind of legend or myth that forms part of the repertory of the *greppar*, i.e. the skalds, and the main function of the questions and answers would probably be to test people's knowledge of this repertory. Such an interpretation fits in very well with Wessén's "repertory theory" and also with the fact that some of the *greppaminni* stanzas are found in what might be called "meta-poetic" contexts, i.e. in contexts emphasizing the importance of old lore, poetry and wisdom. This is particularly true of *Háttalykill*, in which the speaker assumes the semi-mythical role of an old skald who knows all poetic tricks, has heard all good stories and met all heroes worth singing about (cf. Widsith and his various Norse analogues).²⁶

There are some parallels to *greppaminni* in other European literatures of the Middle Ages. The closest analogue appears to be a German poem called *Traugemundslied*, presumably written in the 14th century.²⁷ In this poem, a sage is asked a series of riddles which he answers in sequences of four at a time, i.e. the same pattern as in *Háttalykill*. From this similarity Vésteinn Ólason has concluded that the *greppaminni* and the *Traugemundslied* are both derived from a "riddle or wisdom poem" known in Northern Europe in the 12th century (he does not say, however, in which language this poem was composed).²⁸ But Ólason's conclusion is hardly warranted. Unlike the *greppaminni* questions of *Háttalykill*, the questions in *Traugemundslied* are ordinary riddles which do not refer to specific legendary characters or a specific repertory of stories. The similarity in form could be coincidental.²⁹

²⁴ The story is told in *Skáldskaparmál*, ch. 61, in *Sörla þáttr*, and in the 9th century poem *Ragnarsdrápa*, attributed to Bragi the Old. There are also references to Heðinn and Hogni in *Widsith* and other West Germanic sources, so the legend must be very old. Niels Åge Nielsen (1969) has tried to argue that the Rök inscription deals with this very myth.

²⁵ Ólason, *op. cit.*, 205.

²⁶ Cf. Margaret Schlauch, "Widsith, Viðförrull and some other analogues," *PMLA*, XLVI (1931), 969—987; Lars Lönnroth, "Hjálmarr's Death-Song and the Delivery of Eddic Poetry," *Speculum*, XLVI (1971), 4—5.

²⁷ Ólason, *op. cit.*, 204.

²⁸ Ólason, *op. cit.*, 205.

²⁹ The formula "four questions plus four answers" is evidently dependent on the quadruple form of the stanzas, as can be seen from the following example:

Even if it is not, there is no need to assume the existence of a common 12th century source. The formula "four questions plus four answers" may have formed part of a general Germanic folk tradition originating earlier than the 12th century and not necessarily tied to one specific poem. Or the formula could have spread from Scandinavia to Germany as late as the 14th century. If, on the other hand, this formula was borrowed from Germany by Icelandic skalds in the 12th century, such a borrowing could not in itself explain the origin of *greppaminni*. For the name of the genre clearly indicates that its most essential feature was that it concerned old legends, not riddles in the ordinary sense.

The similarity between the Rök inscription and the *greppaminni* stanzas of *Háttalykill* is strong enough to prove that the history of this genre in Scandinavia goes very far back in time. In the Rök inscription there are two questions instead of four, and the poetic form is not as rigid as it is in *Háttalykill*, but these formal differences are hardly essential. They may be explained either as local variants or as a result of poetic development. We know that Icelandic skalds had a general tendency to improve traditional poetic forms by adding new metrical complications,³⁰ and in this case

"waz ist grüene alsam der klê?
was ist wîz alsam der snê?
was ist swarz alsam der kol?
was zeltet rehte als der vol?"

(*Traugemundslid*, as quoted by Ólason, *op. cit.*, 204)

The quadruple form is characteristic of many poems both in Germany and in Scandinavia, and this could in itself explain the parallel between the German poem and *greppaminni*. An English analogue to the *Traugemundslid* is (as M. Clunies Ross has pointed out to me) the celebrated medieval "cherry riddle", known from modern popular song versions: "how can there be a cherry without a stone, how can there be a chicken without a bone," etc. (4 questions plus 4 answers). The oldest known version is printed in *Secular Lyrics of the XIVth and XVth Centuries*, ed. Rossell Hope Robbins (Oxford, 1952), 40—41.

³⁰ Snorri's presentation of *greppaminni* in the form of one *drótt-kvætt* stanza is quite obviously a departure from tradition, as he himself points out ("þessum hætti er breytt til dróttkvæðs háttar með orðum," *Háttatal*, ch. 2, commentary to str. 40; cf. Ólason, *op. cit.*, 198). The following example of *greppaminni* from *Helgakviða Hundingsbana II*: 5—6 represents the oldest extant form of the genre in Iceland:

5. "Hverir láta flióta
fley við bakka?
hvar, hermegir,
heima eiguð?
hvers biðið ér
í Brunavágom?
hvert lystir yðr
leið at kanna?"

6. "Hamall lætr flióta
fley við bakka,
eigom heima
í Hléseyio,
bíðom byriar
í Brunavágom,
austr lystir oss
leið at kanna!"

they may also—as Vésteinn Ólason appears to think—have been influenced by the form of continental riddle poetry. But the content and the basic principle of *greppaminni* must have been preserved in oral tradition through several centuries.

Returning now to the structural arrangement of the Rök inscription, we may assume: (a) that the first and the second riddle of each main section both refer to the same *minni* (myth, legend, or historical event), and (b) that the answer to *both* questions is somehow to be found in the concluding verse of each section.

These assumptions are most obviously born out by the text of Part III, in which “twenty kings” are mentioned in both questions and then listed in the concluding stanza. We should try to find a similar structure within each of the two other sections: the two spoils and the man who lived among the Hreiðgoths would thus belong together in Part I, and there would be a similar connection between the “Ingelding” and the person to whom a descendent was born in Part II. There is of course also the possibility that *all* riddles refer to the same series of events, but this can be determined only after each main section has been analyzed separately.

At a first glance, the concluding verse in each case appears to answer only the second riddle, but the answer to the first riddle may be sought in the information presented *in addition* to the most obvious answer. In the first verse, for example, we are told not only that Theoderic ruled (rode?) over the shore of Hreiðmar (the Hreið-Sea)—which would have been quite sufficient as an answer to the previous question about the man who lived among the Hreið-Goths—but also (in the second half of the stanza) that he now sits equipped on his horse with his shield fastened. It then seems reasonable to conclude that this information somehow refers to the spoils mentioned in the first riddle.³¹

Before we start to make a detailed interpretation of each section or *minni*, we should consider the possibility that they all form part of a longer poem. As has often been pointed out, the verse about Theoderic in Part I has a close parallel in the following verse from *Ynglingatal*:

Réð Óláfr	(“Olaf ruled
ofsa forðum	in ancient days
víðri grund	the wide land
of Vestmari ...	of Westmar ...

From a metrical point of view this *greppaminni* form is closer to the Rök inscription than Snorri's version. Note in particular that the “answers” are presented in the form of one whole stanza in *fornyrðislag*. In her article, “The Myth of Gefjon and Gylfi and its Function in *Snorra Edda* and *Heimskringla*” (to appear), M. Clunies Ross has argued that the famous *dróttkvætt* strophe about Gefjon, attributed to Bragi the Old (9th century) is also an example of *greppaminni*. If this is correct, the strophe (like the ones on the Rök-Stone) is probably meant as an “answer” to two (not four) previous riddles.

³¹ Cf. Kabell (1964), 11.

... Nú liggr gunndjarfr
 á Geirstoðum
 herkonungr
 haugi ausinn.³²

... Now the bold warrior
 lies at Geirstad,
 the king of the army
 in his burial mound")

It has been suggested by Schück that the inscription is based on quotations from a poem similar to *Ynglingatal*, celebrating the exploits of Væmoð's ancestors.³³ This would fit in with the commemorative function indicated by the dedication formula. As shown by the examples of *Háttatal* and *Háttalykill*, a poem commemorating great deeds could at the same time function as a kind of "riddle poem" and as an inventory of poetic forms and motifs. The existence of such a poem even before the making of the inscription would explain the curious gap between "the second" and "the twelfth", since parts of the poem may have been omitted in the quotation. On the other hand, it seems clear that only the concluding *answers* of each section could be direct quotations from a poem, since the riddles themselves cannot—at least not in their present form—be fitted into a metrical pattern.

The riddles, however, may be interpreted as *Begleitprosa*, i.e. as prose transmitted together with the verses and providing a running commentary on their content. Some scholars have concluded that such prose generally accompanied Old Norse verses in the oral tradition.³⁴ Most skaldic poems—including *Ynglingatal*—and a considerable number of Eddic lays are in fact embedded in narrative prose as presented in the Icelandic manuscripts. And many verses would indeed be impossible to understand without their *Begleitprosa*. The skaldic art was in itself esoteric and striving towards enigmatic forms that required special knowledge to be appreciated; it is an art which may be said to *imply* the making and solving of riddles, although the riddles are seldom directly stated but hidden in the metaphoric language of the verses.³⁵

The prose sections of the Rök inscription may be interpreted as attempts to make such implied riddles explicit by means of the *greppaminni* form. The questions provide a clue to the interpretation of the verses while at the same time suggesting that they cannot be *fully* interpreted without additional information. The challenge which the rune-master presents to his readers may then perhaps be paraphrased as follows: "Tell us what 'memories' are referred to in the three poetic stanzas here quoted".

As a clue, he suggests that the first stanza has to do with two spoils twelve times taken and with somebody who lived among the Hreiðgoths; the second stanza has to do with somebody who was *goldin* (paid? com-

³² Cf. Wessén (1958), 44.

³³ H. Schück, *Illustrerad svensk litteraturhistoria*, 3rd ed., vol. I (1926), 32 f.; Cf. Wessén (1958), 58 f.

³⁴ See for example S. Beyschlag, "Möglichkeiten mündlicher Überlieferung in der Königssaga", *ANF*, 68 (1953).

³⁵ On the connection between skaldic diction and riddles, see John Lindow, "Riddles, Kennings, and the Complexity of Skaldic Poetry", *Scandinavian Studies*, 47:3 (1975).

pensated?) through a wife's sacrifice and with somebody who was born as a child of a hero; the third has to do with a battlefield where "Gunn's horse" sees food and with twenty kings who sat on Sealand four winters under four names, sons of four brothers. In order to meet the challenge, the reader will have to identify correctly these characters and locations and place them in an appropriate narrative context. When this is done, the poetic stanzas have revealed their full meaning.

Another and more schematic way of representing the problem of each main section would be this:

1. What is *A*?
2. What is *B*?
3. What legend or *minni* about *A* and *B* is commemorated in this poetic stanza?

Problems of Translation

1. The "*Sagum*" Formula

Let us now turn our attention to some of the more specific problems of interpretation. Most possible translations of individual passages have already been proposed by previous scholars, so it does not appear likely that we will come up with much that is radically new. Nevertheless, our structural analysis may enable us to eliminate certain readings in favor of others. At the same time, our discussion of these details may help us to test our assumptions about the structure.

Lines 3, 21, 23, 26:

sakumukmini

There has been more controversy about this oft-repeated formula than about any other phrase in the inscription. There is no doubt, however, that **sakum** is to be interpreted as *sagum*, i.e. as first person plural, present tense (imperative?) of the verb *segja*, to tell ("say"). The following noun, **mukmini** or **ukmini**, may theoretically be interpreted in four different ways, according to Wessén:³⁶ 1) *ung-minni* (young memory? memory of youth?), 2) *ung-mænni* (young man? young people?), 3) *mog-minni* (folk-memory, "legend"), 4) *mog-mænni* (the whole people?). Of these alternatives, Wessén has himself argued convincingly in favor of the third, and it is obviously the one that comes closest to *greppaminni*. Brate has proposed a fifth alternative which is also plausible: *sagum mog minni* (three words),³⁷ i.e. "We

³⁶ Wessén (1958), 35 f.

³⁷ E. Brate, "Zur Deutung der Röker Inschrift", in S. Bugge's *Der Runenstein von Rök* (Stockholm, 1910), 267. Wessén (1958) refers to this interpretation (p. 34), but does not discuss it further. Nielsen (1969) has suggested yet another reading, *sagum ok minni*, "We tell (Let us tell) also that memory".

tell (let us tell) a memory to (the) people". This must be the correct reading if we are right in assuming that line 26 should be read as two alliterating half lines of a stanza in *fornyrðislag* (*sagum mog/ minni Þor*).

This reading may be further supported by other arguments. First of all, the sequence **nukmini** in the "post-script formula" (line 20) appears to contain the word *minni*, as Wessén points out. If this is correct, *minni* must be interpreted as an independent word in the inscription, not necessarily a part of the compound *mog-minni*. Secondly, the sequence **sakumukmini** is followed twice by **þat** (lines 3 and 21), a word that would have no function if we were to read "We tell (let us tell) to youth (the young man)". If, on the other hand, we read *mog-minni* or *mog minni*, the word **þat** is quite functional: "We tell (let us tell) *that* memory to the people (*that* folk-memory)". It can then be further argued—quite regardless of our poetic reading of the Cipher Part—that the reading *mog minni* yields an identical alliterative and rhythmical pattern in both line 3 and line 21, whereas no such pattern occurs if we read *mog-minni*: *sagum mog/ minni þat/ hværiar valraubar/ varin tvar* (line 3) and *sagum mog/ minni þat/ hvar Inguldinga/ vari guldinn* (line 21). We should, in addition, note that **sakumukmini** is followed by a stressed one-syllable word also in lines 23 and 26: *sagum mog/ minni hvaim* and *sagum mog/ minni Þur*. Although it is hardly possible to maintain that the sentences introduced by this formula always constitute regular "verses", they nevertheless seem to follow certain predictable metrical patterns in their beginnings. Each of the riddles introduced by **sakumukmini** starts out as "poetry", even though it ends up as "prose".

In view of our conclusions concerning the rune-master's challenge to his readers, the most plausible interpretation of **sakumukmini** appears to be: "Tell people (that) memory (or legend)".

2. The Front Part

Lines 3—5:

sakumukminipathuariarualraubaruarintuar/ þarsuaptualf
sinumuarinumnar(a)tualraubu/ þaparsamaṇaṇumisumaṇum

The beginning of the first riddle in the first main section should thus probably be read:

Sagum mog
minni þat,
hværiar valraubar
varin tvar ...

The rest of the riddle is in prose, and there is general agreement among the scholars that it should be read approximately as follows: ... *þar svað tvalf sinnum varin numnar at valraubu, þaðar saman a ymissum mannum*. Transla-

tion: "Let us tell people that memory: which the two spoils were, those which were twelve times taken as spoils, both together from different men".

The description of the two spoils is evidently meant to be paradoxical in the manner of true riddles: the reader is supposed to puzzle over the problem how these spoils could be taken *twelve* times, both *together* and yet *from different* men. The solution to that problem, however, is not too difficult, as several scholars have pointed out:³⁸ the rune-master must be thinking of some legend, according to which two valuable possessions (perhaps weapons, such as sword and helmet) were obtained on the battlefield by a succession of heroes, or possibly by one hero, who had to take them back several times from a succession of enemies. There are many legends of this type in Old Norse sources, e.g. about the sword Tyrting in *Hervarar saga*, or the Rhine-gold in *Völsunga saga*. Quite often the spoils in these legends have magic properties that will make their owner rich, successful and invincible for a limited time but finally they will bring about his fall. They are frequently interred with their owner in a burial-mound, which will later be opened by some hero who must fight the ghost of the dead man in order to obtain the possessions. Old weapons, which had gone in the family for a long time, were often associated with legends of this sort, as we can see from numerous sagas.

It now remains to be seen if such a legend fits the content of the second riddle and the verses about Theoderic.

Lines 5—8:

**patsakumana/rthuarfurniualtumǫnurbifiaru/minhraipkutumauktu/
miǫnubsakar**

The reading of the second riddle is more controversial.³⁹ Yet there is now general agreement that the beginning should be read: *Pat sagum annart, hvar fur niu aldum* ..., i.e. "Let us tell that as the second, who nine ages (generations) ago ...". What follows immediately afterwards—**ǫnurbifiaru**—must be a verbal construction involving *urði* or *yrði* (3rd person, sing., subj. of *verða*), but the phrase has been variously interpreted as *ǫn urði fiaru* (Wessén), "lost his life", or *ǫ urði fiaru*, which could possibly be translated either as "came to life" (Höfler) or as "came up on the shore" (von Friesen), depending on whether *fiaru* is thought of as a form of *fiara* ("beach, seaboard", fem.) or as *fiaru* ("life", neut., cf. Icel. *fjör*).

On this point, as on many others, it appears safest to side with Wessén, thus reading "lost his life". Quite apart from Wessén's linguistic arguments (which seem substantial enough), the context speaks strongly in favor of this interpretation. The previous riddle about the spoils and the poetic "answer" about Theoderic both suggest that the rune-master is primarily interested in the way his man *died* (cf. below!).

³⁸ E.g. Bugge (1910), 23; Wessén (1958), 37.

³⁹ Cf. Wessén (1958), 38—43; Höfler (1963), 64—69.

All scholars agree that *mirhraipkutum* should be read *meðr Hreið-gutum*, “with the Hreið-Goths”—a legendary Gothic tribe, mentioned in Norse and Anglo-Saxon sources and apparently associated with Theoderic the Great, the famous Gothic king who was celebrated as one of the principal heroes in Germanic legends and poems. But *auktumirānubsakar* has again been interpreted in various ways: 1) *auk dó meðr hann umb sakar* (Wessén), “and he died with them because of his crime”; 2) *auk do meðr hann ofsa sakar* (Bugge), “and he died with them because of his pride”; 3) *auk do meðr ā umb sakar* (von Friesen), “and he died on it (i.e. on the shore) because of this”; 4) *auk dómir enn* (or: *hann*) *umb sakar* (Höfler), “and still (he) makes verdicts (or: rules the battle)”.

The greatest difficulty with the first two alternatives is that they presuppose that the rune-master suppressed a badly needed *þeim* (referring to the Hreið-Goths) after *meðr* while including a perfectly superfluous and oddly placed *hann* (referring back to the subject, *hvar*). The whole construction sounds grossly unnatural. Furthermore, there is no precedent for the phrase *umb sakar* in the sense of “because of (his) crime”. The phrase *ofsa sakar*, “because of his pride”, has some good analogues in Old Norse sources, but—as Wessén rightly observes—this reading presupposes that *sa* is read twice (as the last syllable of *ofsa* and also as the first syllable of *sakar*), and this does not seem very likely.

Von Friesen’s interpretation is even less plausible, since it presupposes not only that the rune-master omitted *þeim* after *meðr* but also that he omitted *henni* or *þeirri* (referring to *fiara*) after *ā*. The conjunction of the prepositions *meðr* and *ā* without any kind of referent is hardly acceptable.

The reading *dómir enn umb sakar*, however, is not only acceptable from a syntactical viewpoint, but it also has several close parallels in Eddic poetry: *svefn þú né sefr, né of sakar dæmir* (*Grípisspá*, 29); *sofa þeir ne máttu-t, né of sakar dæma* (*Guðrúnarkviða*, II: 3); *því fyrr skolu/ at Frekasteini/sáttir saman/ um sakar dæma*; *Mál er, Höðbroddr,/ hefnd at vinna,/ ef vér lægra hlut/ lengi bárum* (*Helgakviða Hundingsbana*, II: 19).⁴⁰

What is then the meaning of the formula *dæma um* (of) *sakar*? The use of the words in Icelandic 13th century sources would suggest the translation “judge a legal case”, “make a verdict”.

In the older poetry, however, the word *søk* is often used in the sense of “battle” (e.g. *saka snót*, “battle-woman”, “Valkyrie”), and this is evidently the original meaning (cf. Anglo-Saxon *sacu*, Gothic *sakjō*, both meaning “fight”). In the stanza quoted above from *Helgakviða Hundingsbana* II, the speaker is obviously inviting his enemy to a fight, not to a peaceful dispute about a “legal case” (in the next stanza, his enemy scornfully replies that it would be better for him to herd his goats, because *þat er þér blíðara en brimis dómar*, “that is easier for you than the verdicts of the sword”).

⁴⁰ Cf. Höfler (1952), 39. The reading *dæma um sakar* is also supported by Nielsen (1969), 28 f.

The word *sáttir* would perhaps suggest a peaceful settlement, but Finnur Jónsson has pointed out that this word probably depends on a corruption of the text; *ósáttir* would in fact make better sense.⁴¹

According to Höfler, *dæma um sakar* means to “rule the battle”, i.e. to decide the outcome of a fight. This seems to be very close to the real meaning, even though Wessén is certainly right in rejecting some of the arguments Höfler has used to support his reading—particularly the arguments based on late and probably irrelevant legendary sources about Theoderic the Great as a supernatural and immortal Odin-figure, “judging” the battle of mortals.⁴² The formula *dæma um sakar* appears to mean approximately the same thing as *deila sakar* in *Sigrdrífumál*, 31, in which Sigdrífa, the Valkyrie, advises Sigurd that if he *deilir sakar* with brave men it is better to fight them than to burn them in their houses. Instead of “rule the battle” (which implies a complete command of warfare), I would suggest the translation “put up a fight”, implying readiness to settle a dispute by violent—and possibly also non-violent—means. The phrase *né sofa mega, né of sakar dæma*, which occurs in *Guðrúnarkviða* II and (with a slight variation) in *Gripisspá*, would then be translated: “(being able) neither to sleep, nor to put up a fight”—a translation that makes good sense in the context.

The only reason why *dømir enn umb sakar* has not become the generally accepted reading of *tumiranubsakar* in the Rök inscription is evidently that scholars have found the meaning too absurd in this particular context. How could somebody who has been dead for nine “ages” still *dæma um sakar*? Yet this is hardly more absurd than the “spoils that were twelve times taken” or the twenty kings who shared four names among them. As we have already seen, paradox is in the nature of the Rök riddles. Only by accepting the paradox can we in fact appreciate the significance of *fur niu aldum*, a phrase that serves to emphasize the contrast between “then” and “now”.

Our reading of the second riddle is thus: *þat sagum annart, hvar fur niu aldum ān urði fiaru meðr Hraiðgutum auk dømir enn umb sakar*. It appears likely that the beginning of the sentence should be read as poetry, in analogy with the first riddle: *þat sagum annart/ hvar fur niu āldum/ ān urði fiaru ...*, etc. Translation: “Let us tell that as the second, who nine ‘ages’ (generations) ago lost his life among the Hreið-Goths and still (yet) is ready for battle”.

Lines 9—11:

**raipiaurikrhinþurmupistilir/flutnastrantuhraipmararsitirrukara/
kutasinumskialtiubfatlaþrskatimarika.**

The transliteration of these lines is clear, apart from the first word, *raip*, which has been read as *reð*, “ruled”, and as *reið*, “rode”. The second of these

⁴¹ *Lexicon Poeticum Antiquae Linguae Septentrionalis*, 2nd ed. (1931), 485.

⁴² Cf. Wessén (1964), 11—15.

readings, however, does not seem to fit very well in the context, unless we read *ā urði fiaru*, "came up on the beach", in the previous riddle. The reading *reð*, "ruled", appears more logical, and it has a clear parallel in the previously quoted stanza from *Ynglingatal* (above p. 20 f.). Thus:

Reð Þioðrikr
 hinn þurmoði,
 stillir flutna,
 strandu Hreiðmarar.
 Sitir nu garur
 a guta sinum,
 skialdi umb fatlaðr,
 skati Mæringa.

Translation: "Theoderic ruled, the bold ruler of sea-warriors, over the shore of the Hreið-Sea (Hreiðmar). Now (he) sits on his (Gothic) horse, with the shield fastened, the prince of the Mærings".

There can hardly be any doubt that *Þioðrikr* is in fact Theoderic the Great—most scholars agree on this point, even though some have been of a different opinion.⁴³ The identification is supported not only by Theoderic's association with the Hreið-Goths but also by the fact that the Anglo-Saxon poem *Deor* speaks of him as the ruler of *Mæringa burg*, "the stronghold of the Mærings". It is furthermore known that a statue, showing Theoderic on his horse and with his shield over one shoulder, had been moved from Ravenna to Aachen at the beginning of the 9th century. According to some scholars, the second half of the stanza refers to that statue. According to another interpretation, based on the previously quoted parallel from *Ynglingatal*, the poet is thinking of Theoderic's burial-mound, in which the king has been interred with his horse and his weapons. Both these interpretations are quite plausible.⁴⁴ It appears much less likely that the lines refer to Odin in Valhalla (Niels Åge Nielsen) or to a half-mythical Theoderic playing the role of the Wild Hunter, riding over the sky and still "ruling the battle" of mortal men (Höfler).

However we interpret the stanza, it is evident that it is based on a contrast between time past and time present, just like the second riddle. And in fact the verses answer the riddle to perfection, helping us to explain its paradox: in olden times, nine "ages" ago, Theoderic ruled the "shore of the Hreið-Sea" and died there with his Hreið-Goths. Yet he is now—still—sitting on his horse, fully armed as if ready to do battle, *ðæma umb sakar*. The apparent contradiction between these two statements could be solved by any person

⁴³ Thus von Friesen (1920), 39—47; Lis Jacobsen (1961), 8 f.; Kabell (1964), 8 f.; see also Kemp Malone, "The Theoderic of the Rök Inscription", *Acta Philologica Scandinavica*, XI (1934), 76—84.

⁴⁴ Cf. Wessén (1958), 38—46. It is interesting to note that the parallel strophe in *Ynglingatal* also deals with a king thought to be "alive" after his death; cf. the story of Óláfr Geirstaða-álfr in the *Legendary saga of Olaf the Saint*, ch. 2—4.

familiar with either the statue in Aachen or the concept of the dead warrior interred with his horse and weapons according to Germanic custom.

But how do the mysterious two spoils of the first riddle figure into this? The simplest explanation is: they are Theoderic's horse and shield, alternatively his sword and shield. A closer study of the Germanic legends about Theoderic will support this proposition.

In *Piðriks saga af Bern*, written in Norway around 1250, several legendary swords, shields and horses figure prominently in the heroic adventures of Theoderic and his warriors.⁴⁵ These same possessions are also mentioned in other Germanic sources, and are evidently part of an old tradition which can be traced back to the time of the Rök-Stone or even earlier. One of the most famous swords was Ekkisax, which Theoderic took as a spoil from the giant Ekki after having killed him in single combat; this sword (as most of the others) had been made by a dwarf and had magic properties; it had been previously owned by several princes before it finally came into Ekki's hands (presumably as a spoil, although this is not clearly stated). Other famous swords associated with Theoderic are Nagkring, which he took when he killed a berserk by the name of Grim, and Mimming, which appears to be the most celebrated of them all—made by Wayland the Smith, used by Vidga in his combats with several opponents, borrowed from Vidga by Theoderic in his famous duel with Sigurd the Volsung, and then shifting hands several times again in the course of the saga. This sword is mentioned as early as the 8th century in the Anglo-Saxon fragment *Waldhere*, and here (vv. II: 4—6) it appears to belong to Theoderic himself and not to Vidga, even though Theoderic is said to have considered giving it as a present to his companion: *Ic wat þæt hit ðohte/ ðeodric Widian/ selfum onsendon,/ ond eac sinc micel/ maðma mid ði mece*, ("I know that Theoderic thought of sending it to Widia himself and also much treasure with the sword"). It is said (vv. I: 2—5) to have never failed its owner and to have killed one warrior after another on the battlefield: *Huru Welandes/ worc ne geswiced/ monna ænigum/ ðara ðe Mimming can/ heardne gehealdan;/ oft æt hilde gedreas/ swatfag ond sweordwund/ secg æfter oðrum*, ("Surely the work of Wayland will fail not any of men, of those who can hold stout Mimming. Often in the battle one warrior after another has fallen blood stained and stricken with the sword"). The phrase *secg æfter oðrum* reminds us of the *valraubax* taken a *ymissum mannum*.

Mimming is also specifically associated with combat against twelve warriors. In *Waldhere*, it is used in Walter's battle against his twelve Burgundian

⁴⁵ *Piðriks saga af Bern*, ed. H. Bertelsen (*Samfund til Udgivelse af gammel nordisk Litteratur*, Copenhagen, 1905—1908); Cf. H. Schneider, *Germanische Heldensage*, vol. I, 2nd ed. (1962), esp. 286—315; D. von Kralik, *Die Überlieferung und Entstehung der Thidrekssaga* (Halle, 1931). In his discussion about the Rök-Stone, Höfler (1952 and 1963) has made the most extensive use of the Theoderik legend but he does not pay much attention to such common heroic motifs as Theoderik's horse and weapons, since his main concern is to show that Theoderic had a religious function within the context of "die germanische Individualweihe."

opponents. In *Piðriks saga* it is first used by Vidga in his fight against twelve berserks, and later by both Vidga and Theoderic in their fight against the twelve warriors of King Isung (a fight celebrated also in German poems).⁴⁶ It is therefore not very farfetched to assume that the author of the Rök inscription could have known some version of the Theoderic legend, according to which Miming (or another sword) was taken as a spoil "twelve times from different men".

Theoderic's horse Falka and his shield, set with red stones and decorated with a golden lion, are also frequently mentioned in *Piðriks saga* and in German sources. Like the swords, they shift hands several times and must be taken back from Theoderic's opponents. At the end of the saga, we are told that Theoderic had a statue made in Rome showing himself riding on Falka and another statue showing him with his sword Ekkisax.

"Í Rómaborg lét hann steypa eitt líkneski eptir sínum hesti Fálka ok sjálfum sér. Þat er gert af kopar. Annat líkneski lét hann enn gera norðr í borginni. Þar stendr hann í turn ok reiðir sitt sverð Ekkisax við steinboga þann, er yfir ána liggr".⁴⁷

This story about Theoderic "immortalizing" himself and his celebrated possessions probably existed in oral tradition long before the Rök inscription was made. The Theoderic stanza could be based on such tradition. It is thus not necessary to suppose that the author of the stanza had become acquainted with the newly erected statue in Aachen.

In addition to the direct references to the horse and the shield in the verses about Theoderic on the Rök-Stone, there may be allusions to his sword and shield in the poetic kennings. *Strönd Hreiðmaran* literally means "the shore of the Hreið-Sea", as we have already said. But *marr* also appears as a *heiti* for "sword", and "the shore (strönd) of the sword" is used in skaldic poetry as a *kenning* for "shield".⁴⁸ *Reð Þiððrikr ... strandu Hraiðmarar* could then mean that Theoderic owned the shield. And *skati Mæringa*, although literally meaning "Prince of the Mærings", may well refer to a sword, since *Mæring* apparently was another sword-*heiti*.⁴⁹ The word *guti*, horse, is also ambiguous, since it could just as well mean a human Goth, thus referring to Theoderic himself. If we accept these ambiguities, the last half of the stanza could mean not only that "Theoderic sits equipped on his horse with his shield fastened" but also that "the sword sits on the Goth fastened with the shield"—a pun that would probably be appreciated by a Norse skald.

But I do not wish to press this interpretation of the poem. Suffice it so say that the verses about Theoderic refer to a legend not only about Theoderic himself but also about the two spoils mentioned in the first riddle. It does not matter whether we think of these spoils as "horse and shield" or "sword

⁴⁶ Cf. Schneider (1962), 286 f.; Bugge (1910), 23.

⁴⁷ *Piðriks saga*, 357—8.

⁴⁸ *Lexicon Poeticum*, 394, 542.

⁴⁹ *Lexicon Poeticum*, 418.

and shield", or whether we think of Theoderic's statue or his dead body in the burial-mound—; what matters is that our theory about the relationship between "First Riddle", "Second Riddle" and "Poetic Answer" has stood the test.

3. *The Back Part*

Lines 12—14:

**þatsakumtualftahuarhistasiku/narituituakiānkunukartuairtikirsua/
þalikia**

The first riddle of the Back Part—we will save the interpretation of the Cipher Part until later—is generally read as follows: *þat sagum tvalfta, hvar hæstr se Gunnar etu vettvangi ā, konungar tvair tigr svað ā liggia*; "Let us tell (that) as the twelfth, where the horse of Gunn sees food on the battlefield, twenty kings lying thereupon."

Gunn is a well-known name of a valkyrie in skaldic poetry; like most such names it means "battle". "The horse of Gunn (or "the horse of the valkyrie") is a metaphoric *kenning* with many parallels in Norse poems; it must refer to a wolf or possibly to some other beast of battle associated with valkyries. Cf., for example, *hest Leiknar* (meaning "wolf"; Leikn is another valkyrie-name), *hest flagðs* ("the horse of the troll-woman", i.e., "wolf"), *hest kveldriðu* ("the horse of the evening-rider", i.e., "the horse of the troll-woman or valkyrie", i.e., "wolf"), *Gunnar haukr* ("the hawk of Gunn", i.e., "raven"), etc.⁵⁰

The word *eta* may refer to food in general or more specifically to a crib or manger,⁵¹ i.e., to the place where a horse finds his food. Picturing the bodies of fallen warriors as food of the beasts of battle is a very common device in the poetry; to kill one's enemy is to "feed the wolf" or "feed the raven". A place where the wolf sees food (or the horse of Gunn sees his crib) would thus be a battlefield, which can also be referred to as *vettvangr*, a term often used in Icelandic laws to designate the *locus actionis* where a killing has taken place.⁵² The "twenty kings" are obviously presented as lying dead on this place as food for the beasts of battle.

⁵⁰ *Lexicon Poeticum*, 248.

⁵¹ mod. Icel. *jata*; the older form occurs in a proverb quoted in *Gísla saga*: *standa þllum fótum í etu*, "to stand with all feet in the crib", "to live at rack and manger" (Cleasby-Vigfússon, 134). The metaphor would be appropriate in combination with "Gunn's horse"!

⁵² "*vætt-vangr* or *vétt-vangr*, later *vett-fangr* ... (from *vangr* = a field, spot; the former part, *vett* or *vætt*, is less clear, but prob. from *vátt*, *vætti* = the place of witness or evidence, or from *vega* = locus actionis?):—a law term, the place of summons, locus actionis, where an act or deed, such as a battle assault, manslaughter, has taken place ... chiefly used of the summoning of witnesses; the *vettvangr* was the space within a bow-shot (*örskot*) from the space all around", Cleasby-Vigfússon, 721. It is thus not just a "battlefield" in the ordinary sense but a *place where (the effects of) battle may be witnessed*; this fits in very well with the statement that Gunn's horse *sees* the twenty kings lying "thereupon".

So far the reading is not very problematic, and the fact that its basic motif is a well-known *topos* in Norse poetry makes it fairly certain that previous scholars have been on the right track. In the context of our overall interpretation of the structure, however, there are two puzzling things about this riddle. First, why is it numbered “the twelfth”? Second, why does it ask about a *place* (“where?”) and not about people, even though the *pula* of lines 17–19, which is supposed to contain the answer, apparently contains nothing but the names of the twenty kings and their fathers?

We shall return to these problems after having considered the “second riddle” and the “versified answer” of this section.

Lines 14–17:

**patsakumbritauntahuariirt/uairtikirkunukarsatintsiuluntifia/
kurauinturatfiakurumnabnumburn(i)/rfiakurumbruprum**

There is general agreement that the second riddle should be read: *pat sagum prettaunda, hvarir tvair tigir kunungar satin at Siolundi fiagura vintur at fiagurum namþnum, burnir fiagurum brøðrum*. Translation: “Let us tell as the thirteenth which twenty kings sat on Zealand during four winters under four names, sons of four brothers”. I can see no reason to depart from this reading, which does not involve any difficulties of syntax or vocabulary and also fits in with the content of the subsequent *pula*.

There is an obvious connection between this riddle and the previous one. “The thirteenth” follows after “the twelfth”, and the “twenty kings” must be the same in both cases. The verb *satin*, “sat” or “were sitting”, provides a contrast to *liggia*, “lie” or “are lying”, in the foregoing sentence, but to “sit” in Zealand during four winters just means to reside there temporarily; cf. parallels such as *hann sat at Gúfuskálum inn þriðja vetr*, “he stayed at Gúfuskálar during the third winter” or *Haraldr konungr sat optast á Rogalandi*, “King Harald usually resided in Rogaland” (both examples from *Egils saga*).⁵³

Siolund may or may not refer to the Danish island now known as Zealand, but at any rate it must refer to an island, as can be seen from the ending of the name (Cf. Selund, Jølund, Eikund, Sólund, etc., which are all names of islands).⁵⁴ “Sitting” there during four winters could mean *either* that they stayed four years (since “winter” in Old Norse can be used in the general sense of “year”), *or* that they established their winter camp on the island four times, not necessarily all at the same time. The context makes it quite conceivable, for example, that five of them stayed there during the first year, the next five during the second year, and so on.

At any rate, this must have happened before they were lying on the battlefield; note that *satin* is past tense but *liggia* is present tense. There is an interesting parallel here with Theoderic who first *ruled* over the shore of

⁵³ Cleasby-Vigfússon, 530.

⁵⁴ Bugge (1910), 69–71.

Hreið-Sea (past tense) but then, after his death, *is sitting* (present tense) in a gravemound or in the form of a statue. The parallel suggests that the "twenty kings", just like Theoderic, are great legendary rulers whose death is still remembered and associated with a specific place, where they are still in some sense present. One naturally assumes that this place is identical with the island, *Siolund*, and also with the battlefield where the "horse of Gunn" sees food.

The enigmatic "under four names, sons of four brothers" (a wording characteristic of true riddles!) is explained later on in the *pula*. The twenty kings are thus to be divided into four groups containing five brothers each; within each group all brothers have the same name; for each group there is, furthermore, a father who is a brother of the other fathers. There are thus twentyfour persons in all to consider, and they are all evidently members of the same clan.

Lines 17—19:

**ualkarfimrapulfsu/nirhraipulfarufimrukulfsunirhaislarfimharuþ/
ssunirkunmuntarufimbirnar sunir**

There can hardly be any doubt about the reading of the *pula*:

Valkar fim,
Raðulfs synir,
Hraiðulfar fim,
Rugulfs synir,
Haislar fim,
Haruðs synir,
Gunnmundar fim,
Biarnar synir.

("Five called Valki, sons of Raðulf, five called Hraiðulf, sons of Rugulf, five called Haisl, sons of Haruð, five called Gunnmund, sons of Björn.")

Most of these names are unknown from other sources, and some of them are so peculiar that they have prompted scholars to look for some kind of symbolic meaning.

Attempts have thus been made to explain the names as eponyms designating the mythical founding fathers of various districts or tribes.⁵⁵ This interpretation is mainly supported by references to *Hversu Nóregr byggðist*, a mythical account of Norway's early history told in *Flateyjarbók* (14th century). We are here told that the districts of Hǫrðaland and Rogaland were first settled by two brothers by the name of Hǫrð and Rúgálf, names which the Röksten *pula* is supposed to have preserved in somewhat more archaic forms as Haruð and Rugulf. But Rúgálf and Rugulf are not, after all, exactly identical, and the name Haruð or Hǫrð also appears in

⁵⁵ Cf. Höfler (1963), 102—107.

other texts, for example in the wellknown Icelandic *Harðar saga ok hólmsverja*, in which there is no apparent connection between the hero, Hǫrð, and Hǫrðaland.

At least three of the fathers (Raðulf, Rugulf, Björn) and five of the sons (the *Hraðulfar fim*) have names which mean "wolf" or "bear"⁵⁶ This is by no means an uncommon type of name in Scandinavia, and it might be argued that practically any reasonably large sample of Germanic names is likely to contain at least some names referring to the well-known beasts of battle. Yet there are good reasons to pay attention to the presence of "wolves" and "bears" in this particular case, not only because of the earlier reference to "Gunn's horse", but also because of some extremely interesting literary analogues, from which it is possible to conclude that the legend about the twenty kings and their four fathers must have been a story about berserks or "wolfmen".

One of the most interesting analogues was found by Otto Höfler⁵⁷ in the so-called Fridleif story, which forms part of Saxo's *Gesta Danorum*. We are there told of a roving band consisting of twelve brothers who in the olden days arrived in Norway and settled on an island, where they built a strong fortress. From their stronghold, they made viking raids on the country, until the valient King Fridleif found a way to get through their fortifications on the island and kill them all (except for one who became the king's staunchest follower). Saxo remarks that he has "noted the names of some of these (brothers), although the rest have been forgotten with time: Gerbjörn, Armbjörn, Stenbjörn, Esbjörn, Thorbjörn, and Björn".⁵⁸

It was Björn who was their leader and the only one to survive the battle.—Note that Björn is the last to appear in the namelist not only in *Gesta Danorum* but also on the *pula* of the Rök inscription!

The names as well as the behaviour of the "Björn brothers" suggest that they were berserks in the original heathen sense, i.e. warriors who were dedicated to Odin and who derived their strength from their association with wild beasts. The word *berserker* itself means "bear-shirt", i.e. a man who could assume the shape of a bear as if putting on a shirt, thereby acquiring invulnerability and superhuman powers.⁵⁹ In the Icelandic

⁵⁶ *Valki* may, as Höfler suggests, mean "little falcon", which would be another "beast of battle", Höfler (1963), 100. The original meaning of *Haruð* may have been "forest-dweller", i.e., "bear"? "wolf"?; cf. Jan de Vries, *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*, 2nd ed. (1962), 281. *Gunnmundr* (or *Guðmundr*) probably means "Gunn's hand" or "battle-hand": a certain Guðmundr Úlfheðinn, "Guðmund Wolf-skin", appears in one of the mythical-heroic sagas; cf. Höfler (1963), 101.

⁵⁷ Höfler (1963), 96.

⁵⁸ "Quorundam uero ex ipsis nomina (nam cetera uetustas abstulit) subnotauit: Gerbiorn, Gunbiorn, Armbiorn, Stenbiorn, Esbiorn, Thorbiorn, et Biorn." (*Gesta Danorum*, lib. VI, *Fridleuus*). The alliterations (Ger/Gun, Arm/Es) and the wording suggest that Saxo based his namelist on a badly remembered *pula* similar to the one in the Rök inscription.

⁵⁹ See Jan de Vries, *Altgermanische Religionsgeschichte*, I, 2nd ed. (1956), 454—455, 492—499; Nils Lid, "Berserk", *KLNM* I (1956), 501—503.

sagas, warriors with such superhuman powers are sometimes said to be descended from bears or wolves; in the latter case, they are called *úlþhéðnar*, "wolf-skins", a word formed in analogy with *berserkar*.

The original meaning of these terms is well illustrated by a story in *Völsunga saga* (ch. 8) about the heroes Sigmund and Sinfjötli who roved about the forests in wolf-skins which gave them supernatural strength and ferocity. After the introduction of Christianity, such behavior was considered unbecoming for a hero; hence the shape-shifting motif was gradually suppressed, and the association between man and beast was rarely mentioned in Christian literature except when some particularly atrocious villain was to be presented. Yet the names of heroic characters in the sagas often betray their heathen berserk origins even when the Christians sagawriters are trying to conceal them.

Boðvar Bjarki in *Hrólfs saga kraka*, a hero who was believed to have the strength of a bear, is said to be the son of Björn (Bear) and Bera (She-bear); his own second name means "Little Bear". The ferocious hero of *Egils saga* is said to be descended from Kveld-Úlf, "Evening-Wolf", reputed to be a shapeshifter and a berserk. In *Harðar saga* (Ch. 17), we encounter an unpleasant viking by the name of Björn, the son of Úlfhéðin, the son of Úlfhamr ("wolfshape"), the son of Ulf, the son of Ulfhamr hinn hamrammi ("wolf-shape the shape-shifter")—and the reader understands immediately that this is a berserk.

In sagas the berserks are generally pictured as "wild" men who rove about the seas as vikings or about the forest as robbers, frequently in bands of twelve. They very often fight on islands—the famous *hólmganga*, described in numerous sagas—or build their strongholds on such islands. One of the most well-known of these stories is the one about Angantýr and his eleven berserk brothers who were killed and buried in a large mound on the island of Sámsey by Hjalmar and Arrow-Odd (a story told in *Hervarar saga*, *Orvar-Odds saga* and also in Saxo's *Gesta Danorum*).⁶⁰ *Orvar-Odds saga* (Ch. 14) has preserved a poetic *pula* listing the names of these berserks in a fashion reminiscent of the *pula* on the Rök-Stone:

Hervarðr, Hjörvarðr,	("Hervard, Hjörvard,
Hrani, Angantýr,	Hrani, Angantýr,
Bíldr ok Búi,	Bíldr and Búi,
Barri ok Tóki,	Barri and Tóki,
Tindr ok Tyrfingr,	Tindr and Tyrfingr,
tveir Haddingjar,	the two Haddings,
þeir í Bólmu austr	they were born
bornir váru,	east in Bólmu
Arngríms synir	sons of Arngrím
ok Eyfuru.	and Eyfura.")

⁶⁰ On the age and various versions of this berserk story, see Christopher Tolkien's introduction to *The Saga of King Heidrek the Wise* (1960).

Note that two of these berserks are said to have the same name (*tveir Haddingjar*) in much the same fashion as the men listed in the Rök *pula* (*Valkar fim*, etc.) A somewhat different version of the same *pula* is also found in *Hyndluljóð* (cf. below, p. 52).

The legend of the *Hjaðningavíg* (above p. 17 f.) is another story of this kind. Although its heroes, Heðin and Hogni, are not said to be berserks in any of the preserved versions of the story, Heðin is a berserk name (meaning "jacket of fur"; cf. *Úlfhéðinn*) and his behavior is berserklike throughout. Their last battle on the island of Háey has the typical characteristics of a berserk tale. In the longest Icelandic version, *Sörla þáttur*, it is said that each of the two heroes had twenty kings as followers⁶¹—the same number as in the Rök inscription. The twenty kings who followed Heðin are probably the ones referred to as *Hjaðningar*, i.e., "the followers of Heðin", in the previously quoted *greppaminni* stanza from *Háttalykill*. The *Hjaðningar* thus provide a parallel to the *Valkar*, *Hraðulfar*, *Haislar* and *Gunnmundar*—a parallel that can hardly be overlooked in view of the fact that the *Hjaðningar* are known to have been the subject of the same type of riddle!

The motif of the stronghold in the sea, where bands of berserk-vikings set up their headquarters, has found its most well-known literary expression in the stories about Jomsborg, home of the Joms-vikings. A later variant is found in the Icelandic *Harðar saga ok hólmevja*, in which Hqrð and his companions settle as outlaws on an island in Hvalsfjord and manage to stay there for several winters until they are finally defeated and killed. Although neither the Joms-vikings nor Hqrð and his companions are berserks, the stories about them may be said to derive from the same legendary and evidently very ancient motif that Saxo presents in his story about the "bear-brothers" in Norway.

Höfler⁶² has tried to explain the popularity of this motif by relating it to the actual viking fortresses that have, during later years, been excavated on the Danish islands. According to Höfler, the original organization of the warriors in such fortresses was built on the same kind of numerical relations that we find in the Rök inscription: groups of five warriors plus a leader; two groups making up a *tylft* or a body of twelve; two such larger groups making up a body of twenty-four. It appears likely that Höfler has placed too much value on this kind of archeological evidence which dates from a period about 200 years after the Rök inscription. His argumentation is

⁶¹ In the beginning of *Sörla þáttur* (ch. 2), Odin tells Freyja that she will not get her golden necklace, "nema þú orkir því, at þeir konungar tveir, at tuttugu konungar þjóna hvárum, verði missáttir ok berist með þeim álogum ok atkvæðum, at þeir skulu jafnshjótt upp standa ok berjast sem þeir áðr falla." In order to earn her necklace Freyja then appears to Heðin in the shape of a valkyrie by the name of Gøndul and puts a spell (*álög*) on him, so that he goes berserk against his foster-brother, Hogni; this leads to the *Hjaðningavíg*. It is possible that a similar *álög* was supposed to have caused the death of the twenty kings in the Rök inscription. Could the phrase *á liggja* have a double meaning in the riddle about Gunn's horse? Cf. expressions such as "þat lá á konungi, at hann skyldi eigi lifa um tíu vetr" (*Fornmannasögur* X, 220).

⁶² Höfler (1952 and 1963).

often more fanciful than convincing.⁶³ Yet his theory may well contain an element of truth: it appears likely that these legends, in some way or other, reflect a social reality of the Viking Age, a time when small bands of men did in fact sail across the sea, establishing fortresses and fighting battles on desolate islands.

On the basis of these various analogues and parallels, it should be possible to draw at least some tentative conclusions concerning the *minni* referred to in the riddles and the *pula* of the Back Part. It was a story of four times five berserk-vikings and their fathers, two dozen people in all, probably descended from wolfs and bears. The beastly nature appears to be particularly associated with the four fathers: Raðulf, Rugulf, Haruð and Björn. Of these names, only Haruð (Old Icel. Hqrðr) is *not* clearly associated with either a wolf or a bear, but it may well have been at the time when the inscription was made (cf. above, note 56). In the Icelandic tradition the name is rare and associated specifically with the legendary character of Hqrð Grímkelsson, the leader of the Hólmverjar in *Harðar saga*. It is interesting to note that Hqrð's son is named Björn, and Hqrð himself is at a decisive turning point in the saga receiving supernatural support from a mysterious man who calls himself Björn and later turns out to be Odin in disguise.⁶⁴ The names as well as the motifs of the saga would be quite appropriate for a story about a "berserk" in the original sense, i.e. a "bear-warrior" with superhuman powers and special relations to Odin.

If we assume that Haruð of the Rök inscription is a bear's *heiti*, the twenty-four men are symmetrically divided into a "wolf group" and a "bear group", each containing 12 members (two fathers and ten sons). As indicated by the Sámsey legend and various other mythical-heroic sagas (*Hrólfs saga*, *Piðreks saga*, etc.), berserks generally tend to appear in groups of twelve.⁶⁵ But it is hardly necessary to insist on this kind of symmetry.

The twenty berserk kings resided in the island of *Síolund* for a period of four years, or they established their camp there during four consecutive winters, before they were finally killed, either by some unknown outsider or in battle against each other. If they were killed by an outsider (cf. the Friðleif story), it appears likely that he had to fight four times—or once every year—before he succeeded in killing all of them. If they fought against each other (cf. the Hjaðningavíg or the berserk battles in *Hrólfs saga* and *Piðreks saga*) half of them probably fought on either side, and the fathers may well have been present in order to fill out the conventional "two times twelve" formula of such stories. In either case, the fathers probably did not die in the battle, but the last of the fathers, Björn, may have

⁶³ Cf. Wessén (1964 and 1966).

⁶⁴ *Harðar saga*, ch. 15. The incident is used by Jan de Vries as one of several examples showing that Odin was believed to have some kind of special relations to bears.

⁶⁵ Cf. above (concerning the spoils "twelve times taken"), p. 28 f.; most examples listed under "Twelve berserks" and "Fighting with twelve berserks" in Inger Boberg, *Motif-Index of Early Icelandic Literature* (1966), 124–125.

participated as a leader and survived (cf. the Friðleif story). If the battle was similar to the battle of Sámsey fought between Hjalmar, Arrow-Odd and the twelve berserk sons of Arngrím, the dead bodies may have been buried in one of several burial-mounds, which sea-farers in Varin's days could see from their ships.⁶⁶ This would provide a counterpart to the legend of Theoderic referred to in the first *greppaminni* and explain why Varin included this particular story in his commemorative inscription. But it is both impossible and unnecessary to reach a definite conclusion concerning these various details. The important thing is that we have identified the general tale-type to which this *minni* belongs.

After these considerations we may now return to the unsolved problems of the first riddle within this section (cf. above, p. 31). What is the significance of *tualfta*, and how is it possible to find a place "where the horse of Gunn sees food on the battlefield"?

As we have suggested earlier, *tualfta* could refer to the twelfth riddle in a series of *greppaminni* of which only some are quoted in the text (above p. 21). And the place where the valkyrie sees food is probably the island of *Siolund*. If these are the only explanations, however, the structural pattern appears to be broken, for the answer to the riddle about Gunn's horse does not appear in the *pula*, as we would expect, but in the riddle that precedes it.

There is, however, another way of reading the "valkyrie riddle", one that will preserve the structural symmetry. For *tualfta* can be interpreted not only as an adverb ("as the twelfth") but also as genitive plural of the word *tualft* (*tylft*), dozen, a term often used in Norse sources in referring to a body of twelve men.⁶⁷ If this is done, the riddle can be understood as follows: "Let us tell in which bodies of twelve men the horse of Gunn sees food, on the battlefield where twenty kings are lying." The answer to that question is the *pula* (*Valkar fim*, etc.), which in fact enumerates two dozen persons. Twenty of these two dozens are the slain kings, the other four are their fathers, who may *themselves* be thought of as "valkyrie horses" because of their wolfish or bearish nature! The kenning, "Gunn's horse", may also refer more specifically to the last father, Björn, who is likely to have survived the battle and seen the bodies of the dead (cf. the Friðleif story).

Such an interpretation implies that the "twelfth" riddle, just as the riddle about Theoderic and like many modern riddles, is based on a subtle wordplay deliberately intended to mislead the reader. For there can be no doubt about the fact that the most natural reading of *tualfta* in this case is "as the twelfth", and it would require considerable braintwisting to understand

⁶⁶ Concerning this motif—which appears both in *Beowulf* and in Old Norse literature—see my article "*Hjalmar's Death-Song* and the Delivery of Eddic poetry", *Speculum*, XLVI (1971), 13 f. Gravemounds were in fact often built so that they could be seen from ships passing by.

⁶⁷ See the articles "Tolft" and "Tylft" in *KLNM*, XVIII (1974) and XIX (1975). For analogous use of the genitive, see for example *Heiðreksǵáttur*: "Hvat er þat dýra, er depr fé manna", "Hvat er þat undra, er ek úti sá", etc.

"Gunn's horse" as anything but a real beast. When dealing with a riddler like our friend Varin, however, a twisted mind can perhaps be of some use.⁶⁸

4. *The Cipher Part*

Lines 21—22 (Germanic runes):

sagwmogmeni(b)adhoanigold/(i)gaoanigoldin(a)dgoanarhosli

There is no reason to depart drastically from the conventional and generally accepted reading of the first riddle within this section: *Sagum mog minni pat, hvar Inguldinga vari guldinn at kvanar husli* (our only departure consists in the separation of *mog* and *minni*; cf. above p. 22 f. The translation, however, presents a series of problems, even though the beginning is clear enough: "Let us tell to people that memory, which of the Ingeldings..." The name "Ingeldings" apparently refers to a family, the "descendants of Ingevald" (Cf. names such as Sturlungar, Ynglingar, etc.). It has often been pointed out that there is a place called Ingvaldstorp not far from Rök, a fact which may indicate that the "Ingeldings" were one of the leading families in the district, possibly the family of the rune-master himself and his dead son.⁶⁹

The grammatical subject (*hvar Inguldinga*) is followed by the predicate *vari guldinn*, past tense subjunctive of *vera* plus the past participle of *gjalda*, which may mean to "pay", "yield", "suffer", "compensate" and various other verbs denoting a transference of money, goods, power, honor, etc. from one person to another. Because of the wide meaning of *gjalda*, especially when used metaphorically, scholars have been able to suggest a variety of translations of this phrase: "was avenged" (von Friesen), "was consecrated" (Höfler), and so on.⁷⁰ It would seem prudent, however, to

⁶⁸ In order to save other Rök-Stone enthusiasts the trouble I should like to list here two other alternative readings which I have tried and discarded after a good deal of agonizing braintwisting:

- 1) "pat sagum tualfta hvar hæstr se Gunnar i tve-tvæggi æn kunungar tvair tigr, svað á liggia", translation: "Let us tell the bodies of twelve where the horse of Gunn is (pres. subj. of *vesa*) in two pairs (*tve-tvæggi*) but kings in two groups of ten (*tvair tigr*) depending on them" (*svað á liggia*, in which *liggia á* should be understood metaphorically as expressing the dependency of sons on their fathers).—A reading that would fit the *pula* beautifully, but the *tve-tvæggi* will not be accepted by philologists, and the whole construction is too artificial.
- 2) "hvar hæstr se Gunnar ætt vettvangi á ..." Trans.: ... "where Gunn's horse sees his family on the battlefield"—This would also fit the *pula* nicely, but *ætt* does not sound right here, and *etu* must under all circumstances be preferred because it yields the skaldic topos of "dead men as food for wolves".

⁶⁹ Cf. Wessén (1958), 51—52. As professor Assar Janzén pointed out to me before his death, however, placenames ending in *-torp* are later than the Rök inscription. But cf. Hellberg (1954): "Studier i de nordiska *torp*-namnens kronologi", *Namn och Bygd* 42, pp. 106—186.

⁷⁰ Cf. Wessén (1958), 52—53; Höfler (1963), 72—74.

stick as closely as possible to the literal and most common meaning: "was paid (compensated)". The riddle asks us to identify either somebody who *received* a payment or compensation, or somebody *for whom* a payment or compensation was made, or who *was* himself a payment for something.

The phrase *kvanar husli* is even more ambiguous, and the ambiguity is probably intentional, considering the nature of the previous riddles. *Kvanar* is the genitive singular of *kvan*, "woman" or "wife", while *husli* appears to be the dative singular of *husl*, a word which in Christian times meant the "host" of the holy communion but in pagan times probably referred to some other type of religious sacrifice or offering. *Vera guldinn at kvanar husli* may then mean one of the following: 1) "To be paid (compensated) through a woman's (wife's) sacrifice", i.e. a woman *makes* a sacrifice in order to let somebody else be paid or compensated; 2) "To be paid (compensated) through sacrificing a woman (wife)", i.e. a woman *is offered* in compensation; 3) "To be paid (compensated) through sacrificing to a woman", i.e. a woman (a goddess?) is the recipient of the *gjalð* offered in payment or compensation;⁷¹ 4) "To be yielded for the sacrifice made by (or made for) a woman (wife)", i.e. the person that is *guldinn* is himself offered as a sacrifice to (or by) a woman.—There are other theoretical possibilities of interpretation, but these are the ones that seem most realistic.

No more can be said about the meaning of this riddle until we have considered the rest of the Cipher Part.

Lines 23—24:

sakumukminiuaimsiburiniþ/rtraki

Line 23 is ciphered while line 24 is unciphered (at least in its beginning) with **rtraki** immediately followed by **uulinispat**, without any indication of a stop or break between the i-rune and the u-rune. Yet it can be seen from the syntax that this is where the second riddle ends: *Sagum mog minni, (h)vaim se burinn niðr drængi* (What follows after *drængi* is the beginning of the versified answer: *Vilinn es þat*, etc.). In general accordance with most earlier interpretations, I translate this as follows: "Let us tell to people that memory, for which hero a son (offspring) was born".

Drængr (*drengr*) originally meant a young unmarried man, but in runic inscriptions the word is used as a more general term of praise about brave and gallant men, and the same usage is common in heroic poetry. Even an old man may thus be characterized as *góðr drengr* if he is still able to perform noble and heroic deeds; cf. derivatives such as *drengiliga*, "bravely", *drengskapr*, "courage" *drenglyndr*, "noble-minded", etc.⁷² A modern parallel would be the usage of "boy" in phrases such as "he is a tough old boy".

The original meaning of *niðr* (*niðr*) is "male descendant", and it is often used in the poetry as synonymous with *sonr*, "son", but it may also have a

⁷¹ This possibility was suggested to me by Claiborne Thompson.

⁷² Cf. Johan Hovstad, "Drengskapr", *KLNM*, III (1958); Höfler (1963), 88.

wider meaning of "descendant" or "kinsman" in general. The context here shows that *niðr* must mean a son; the construction *vesa burinn einhverjum*, "to be born to somebody", is of course the same as in the riddle about the twenty kings who were *burnir fiagurum brøðrum* (above p. 31). In both cases the noun in the dative form (*drængi*, *fiagurum brøðrum*) must refer to the father(s). Language here clearly reveals the patriarchal sex role pattern of Germanic society: the mother bears the son *for* the father who is then regarded as the principal owner of the child.

The word-order may appear a bit odd, since we would normally have expected *drængi* to be placed immediately after the interrogative *hvaim*. But the natural word-order may have been changed to achieve a better rhythm and a stronger emphasis on the important *drængi*:

Sagum mog
minni hvaim
se burinn niðr DRÆNGI.

Compared with all the other riddles this one appears to have a very simple and even trivial content. The absence of mystery and paradox is actually what makes it peculiar in this particular context, but the fact that it is written in cipher may explain this peculiarity. The mystery of content has here been replaced by the mystery of form. It is also conceivable that the runemaster expected most people to translate *drængr* as "young unmarried man", in which case the fathering of a son would not appear completely trivial, although it would still not seem very mysterious or even unusual in a society where many children must have been born out of wedlock. Finally, there is the possibility that *drængi*, because of its position in the syntactical structure of the sentence, could be read as an instrumental dative, in which case the runemaster may have expected people to read as follows: "Let us tell to people that memory: for whom was a son born through a young man (through a hero)?" Such a reading *would* provide a mystery insofar as the *drængr* and the person for whom the son was born would be thought of as two different persons, and there would also be a slight overtone of homosexuality.

But it is impossible to judge the probability of these alternative readings without having more knowledge about language habits in 9th century Sweden. Under these circumstances we should, at least for the time being, accept the simplest and most straight-forward interpretation: "for which hero was a son born".

Lines 24—25, 27—28, 19—20, 26:

uulinisþat * knuąknat/ (i)atunuulinisþat * nit/ sibiuiuari/
ulnirupr/ubafuks/ (s)akumukmini þur

As we have seen, this sequence of ciphered and unciphered words strings yields the following stanza:

Vilinn es þat knua
 knatti iatun;
 Vilinn es þat nýti,
 sibi viavari;
 Öl nirððr,
 upp af ox—
 sagum mog
 minni—Þorr. (cf. above p. 12)

If the inscription had not been as old as it is **uillin** could have been interpreted as definite form of the noun *vili*, “the will”. But the definite form of the noun was not yet developed when the inscription was made, and **uillin** must therefore be interpreted as an otherwise unattested personal name, *Vilinn*, analogous with names such as *Óðinn*, *Varinn*, *Þráinn* and derived from the root in *vili*, “will”, just as *Óðinn* is derived from the root in *óðr*, “frantic”, and *Þráinn* from the root in *þrá*, “obstinacy”.

The twice repeated **þat** in **uillinisþat** may be interpreted as an emphatic determinative, “That is Vilin”, referring back to the riddles about the Ingelding and the hero for whom a son was born. But the syntax and the diction of the stanza show that the word should rather be interpreted as a contraction of a determinative *þat* and a relative *at*, “It is Vilin who ...”, or “Vilin it is who ...”.⁷³ This contraction may be compared with the contraction *svað*, *sua at*, in lines 4 and 13—14; cf. also constructions such as *Ek veit einn at aldri deyr* (*Hávamál*).

The generally accepted reading of **knuaknat/(i)atun** is “(he) knew how to slay a giant” (Cf. Icel. *kná*, “know how to do something”; *knýja*, “to press down with the fists”; *jötunn*, “giant”). The subject of this clause must then be Vilin. It is also theoretically possible to read **iatun** as the subject and **uillin** as the object: “It is Vilin that the giant knew how to slay”, but that would make the syntax rather awkward and presuppose that the giant is the *drængr* referred to in the riddle, which is not very likely! We may thus conclude that a hero by the name of Vilin fought with some kind of ogre and probably killed him with his bare hands or knuckles.

The next sentence begins in the same way, and the sentence structure must be similar: “It is Vilin who ...” The verb in this case must be *nýti*, present subjunctive of *njóta*, “enjoy”, “prosper”, as von Friesen has argued,⁷⁴ although he was not aware of the fact that this verb is the predicate of a longer sentence. Only the first three letters (*nit*) are actually written out, but the concluding letter *i* may—as von Friesen showed—be derived from the crossline at the end of line 25 just like the *i* at the beginning of lines 2 and 17: **(i)nuarinfaþi ... burn/(i)rþiakurumburþrum** (Cf. the transliteration above, p. 4—5). It is quite normal to wish that a hero who has

⁷³ Cf. Elias Wessén, *Svensk språkhistoria*, III, 2nd ed. (1965), 263, 270—73.

⁷⁴ von Friesen (1920), 20.

beaten a giant may prosper or enjoy some kind of reward, and this is probably what the runemaster has in mind. With this interpretation the repetition of *Vilinn is þat* becomes understandable as part of a rhetorically effective antithesis: "It is *Vilin* who knew how to beat the giant—it is (therefore) *Vilin* who may enjoy (or prosper)!" *Njóttu heill handa*, "blessed be thy hands", is a formula used in addressing saga heroes who have just killed an enemy (See for example *Njáls saga*, ch. 39, 45) *Niout kubls!*, "enjoy the monument", is a formula used in some runic inscriptions, apparently addressed to the person in whose memory it was erected and who is thought of as deserving a tribute. *Njóti sá er nam*, "May he who understood (or learned) enjoy", is one of the concluding formulas in *Hávamál*. All these uses of *njóta* are relevant for the understanding of *Vilinn is þat nýti*, which thus implies a reward for some accomplishment—in this case the slaying of a giant.

sibiuiuari is generally read *Sibbi viavari*, "Sibbi (a man's name) guardian (*vari*) of the sanctuary (*vi*)", and interpreted as the subject of the sentence in which *ól nireðr* is the predicate ("Sibbi, guardian of the sanctuary, begot a child at the age of ninety"). Such a reading is theoretically possible, but it does not fit the structure or the meaning of this stanza, unless Sibbi is another name for Vilin.

Höfler⁷⁵ has suggested an alternative reading: *sibi*, "kinsman" (cf. ON *sefi*, *sefi*, OE *sib*). This reading makes much better sense, especially if we read it as an apposition to Vilin and read *viavari* not as a noun but as a weak form of an adjective, *viavarr*, "careful with regard to the sanctuary." *Hávamál* praises the behavior of *enn vari gestr*, "the careful guest", and compounds with *-varr* occur as terms of praise in skaldic poetry, e.g.: *fjölvarr* (very careful; combined with *fróðr*, "wise", in describing a converted sinner in *Sólarljóð*), *grandvarr* (careful with regard evil doing), *háðvarr* (careful with regard to *háð*, mocking), etc.⁷⁶ The whole apposition, *sibi viavari*, would then mean: "the kinsman who takes care of the *vi*, sanctuary" (cf. *vés vægivaldr*, a phrase used by the skald Kormak about Earl Sigurd and translated by Finnur Jónsson as "templernes skånende styrer", *Lexicon Poeticum*, 611). Or possibly: "the kinsman who is careful (cautious? godfearing?) in his dealings with the sanctuary".

Both *sibi* and *uiuari* appear in names of places located not very far from Rök: Sibbaryd and Väversunda.⁷⁷ The first of these placenames must have originated after the Rök inscription⁷⁸ and is therefore not of any significance, but the second one appears to be derived from a very old *Véværja-sunda* and be associated with the local sanctuary, of which Varin (a name meaning "guardian") was probably the priest or *goði*, since he

⁷⁵ Cf. Höfler (1952), 65—66.

⁷⁶ *Lexicon Poeticum*, 595.

⁷⁷ Concerning these place-names, see in particular Arthur Nordén, *Fornvännen* (1960), 260—79; Lis Jacobsen (1961), 45—46; Höfler (1963), 75—80.

⁷⁸ Höfler (1963), 77—79.

was evidently one of the greatest runemasters and chieftains in the area. This supports an interpretation according to which *protection of holy places* is in fact the dominant theme of the first half of this stanza. It would seem natural to suppose that Vilin was protecting the sanctuary against the assaults of some giant—a not uncommon motif in myths and legends.

In the second half of the stanza Vilin is still the subject, but the dominant theme is now the same as in the previous riddle: the conception and birth of a son. *Öl* is past tense of *ala*, “to beget or bear or bring up” (a child); *nirøðr* is an adjective meaning “being ninety years old”; the whole sentence must mean that Vilin at the age of ninety became the father of a child; cf. *Ól ulf Loki| við Angrboðu (Hyndhuljóð 40)*, in which *ól* appears in the same kind of context and in the same metrical position at the beginning of a line in *fornyrðislag*. (cf. below p. 53)

Upp af ðx means “grew up from (that)”, and it is obviously said about the child produced by Vilin. The preposition *af* does not require an explicit “that” to mean “from that”;⁷⁹ cf. *svað ā liggia*, in which *ā* refers to the previously mentioned *vettvangr*; in this case *af* refers to Vilin’s previously mentioned performance. Also in this case the *Edda* provides some verbal parallels showing that we are on the right track. After Heimdal in *Rígsþula* has made Móðir pregnant, a new stanza begins with the line *Upp óx þar| Iarl á fletiom*. And the same formula is repeated later in the poem in describing the birth of Iarl’s own sons: *Upp óxo þar| Iarli bornir*, etc. (str. 35, 42).

The meaning of *sagum mog minni* should be clear at this stage in the analysis. It is here used as a retarding device to build up suspense before the final revelation of the new-born son’s identity: Thor! There would hardly be any reason to present the name in such a dramatic way unless it could be expected to come as a chock to the reader. And indeed it does, for Thor is not an ordinary human name but the name of the God of Thunder himself.

It follows that Vilin is the father of Thor and the *drængr* whose identity was asked for in the previous riddle. The joke of this riddle is then that a ninety-year old man is called a *drængr*, but this is exactly the kind of joke we could expect (cf. above, p. 40).

Who is then the Ingelding *guldrinn at kvanar husli*? The answer should be either Vilin or Thor. It appears likely that the *kvanar husli*, “the sacrifice of a woman”, consisted in sleeping with the ninety-year old hero as a reward for his victory over the giant. If so, the answer must be Vilin, and the *minni* can be reconstructed as follows: the old hero Vilin, a protector of holy places, slays a giant, presumably somebody who threatens a holy place; the reward for this deed is to sleep with some woman who is probably somehow associated with the holy place; she becomes pregnant and bears a son who grows up and becomes the greatest of all giant-slayers—Thor.

⁷⁹ Concerning such “adverbial” use of prepositions in Old Swedish, see Wessén, *Svensk språkhistoria*, III (1965), 88–89.

This makes sense, and it fits very well into a well-known folktale pattern: the hero who wins the princess in reward for his slaying of a monster (troll, dragon, giant, etc.) and then fosters a son who becomes an even greater hero.

In Norse mythology the holy places of Ásgarð and Miðgarð are regularly threatened by giants, and it is Thor who is the most important defender against this threat. Therefore he is called *Véþormr* or *Véorr*, protector of the *vé*, terms which may be compared to *viavari* of the Rök inscription. He is also a protector of marriage, and his hammer is used to consecrate the bride and newborn children. He is himself married to Sif whose name simply means "relation by marriage", and in *Hyndluljóð* (43) he is referred to as *sif sifiadr* (cf. *sibi*). Their sons are Magni and Móði, whose names mean "strength" and "courage" and who will take over Thor's protective function after Ragnarök. It then seems at least conceivable that Thor himself would be descended from another giantslayer whose name means "will" and who is characterized as *sibi viavari*.

But is there any indication at all that a myth of this kind ever existed? According to Old Norse sources, Thor was the son of Óðinn and the Earth. In poems he is called *Jarðar burr*, *Hlóðynjar mögr*, or *Fjörgynjar burr*, all of which may be interpreted as "Son of Earth".⁸⁰ The circumstances of his birth and conception are not mentioned, but in *Hyndluljóð* he is said to have received the strength of the earth (*jarðar megin*) at his birth.⁸¹ There is thus hardly any doubt about the fact that the primeval Earth Goddess was thought to be his mother, but the idea that Odin was his father is not necessarily an old one, for there are many indications that Odin's status as the "Father of All" and highest ruler of Ásgarð is a late development in Norse literary tradition. Judging from placenames and the names of the days of the week (where "Thor's day" corresponds to "Jupiter's day" and "Odin's day" to "Mercury's day" in the Roman calendar), Thor was originally thought of as the highest and mightiest of the two.⁸² But what was his relation to "Vilin"?

According to the *Prose Edda* and *Ynglinga saga*, Odin had two brothers by the name of Vili and Vé. Nothing much is said about them, even though they are said to rule the world together with Odin, and it has therefore been suggested that these two gods are late literary constructions, devised in order to form a counterpart to the Christian trinity. This interpretation, however, has been convincingly rejected by Jan de Vries, who has shown that the idea of Vili and Vé must be an old one.⁸³ The names are evidently meant to alliterate with the older form of Odin's name, *Woðinn*, and all three are probably meant to represent different aspects of the supreme Divinity, i.e., "Fury" (*Woðinn*), "Will" (Vili) and "Holiness" (Vé). *Vilinn*

⁸⁰ Cf. de Vries, *Altgerm. Religionsgeschichte*, II, 123.

⁸¹ *Hyndluljóð*, str. 43 (which occurs within the section called *Völuspá en skamma*).

⁸² Cf. de Vries, *op. cit.*, II, 107—121.

⁸³ de Vries, *op. cit.*, II, 280—281.

could be a variant form of *Vili* in the same way as *Óðinn* is a variant of *Óðr*, and *Ullinn* of *Ullr*.⁸⁴

In the Icelandic sources, *Vili* and *Vé* are primarily known for having slept with Odin's wife, *Frigg*, while he was away from *Ásgarð*. *Ynglinga saga* tells the story as follows:

"Óðinn átti tvá bræðr. Hét annarr *Vé*, en annarr *Víli*r. Þeir bræðr hans stýrðu ríkinu, þá er hann var í brottu. Þat var eitt sinn, þá er Óðinn var farinn langt í brot ok hafði lengi dvalzk, at ásum þótti örvænt hans heim. Þá tóku bræðr hans at skipta arfi hans, en konu hans, *Frigg*, gengu þeir báðir at eiga. En litlu síðar kom Óðinn heim. Tók hann þa við konu sinni" ("Odin had two brothers, *Vé* and *Víli*r. They ruled the country while he was away. Once when he had travelled far away from home and been away for a long time the gods thought he would not come back. Then his brothers divided the heritage after him, and they both took possession of his wife, *Frigg*. But somewhat later Odin came home, and he then took his wife back." (*Ynglinga saga*, ch. 3).⁸⁵

It would appear from this account that the theme of *Frigg*'s unfaithfulness was subordinated to the theme of Odin's power and wealth and his role as the ruler of *Ásgarð*. *Vé* and *Vili* are to be regarded as substitutes and legal successors of their brother, and it is only because of this role that they sleep with *Frigg* (cf. ch. 6 of the same saga, where Odin voluntarily delegates his power over *Ásgarð* to *Vili* and *Vé* while he himself travels to Scandinavia with *Frigg* and various other members of his family). The point appears to be that a ruler who travels away from home takes certain risks unless the terms of succession have been made clear in advance, but the story is really so brief and cryptic that it cannot be fully understood.

The same incident is referred to in *Lokasenna* (26), where *Loki* accuses *Frigg* of being *vergjörn*, lusting for other men than her husband: *er þá Véa ok Vilia/ letztú þér, Viðris kvæn, / báða í baðm um tekít* ("when you, *Viðrir*'s wife, embraced both *Vili* and *Vé*"). Since *Loki*'s accusations in this poem are generally to be regarded as distorted and onesided presentations of true incidents, there is no reason to believe that pagan mythology presented *Frigg* as "lusting for men", but we may take it for granted that it did regard her affair with *Vili* and *Vé* as a fact. This is important, for *Lokasenna* is probably much older than *Ynglinga saga* and may thus be used to confirm the traditional nature of the story told in the latter source. On the other hand, the original pagan story was not necessarily identical with the one told in *Ynglinga saga*. It was probably a much longer story which explained the relationship between Odin, his wife and his brothers in further detail. The version told in *Ynglinga saga* seems to be based on

⁸⁴ cf. de Vries, *op. cit.*, II, 104, 159.

⁸⁵ The form *Víli*r, which also occurs in *Sonatorrek* (*Vilis bróðir*, a kenning for Odin), is probably secondary to *Vili*; the latter form also occurs in the 9th century poem *Ynglingatal* (*Vilja bróðir*).

imperfect information and misunderstood traditions which the sagawriter uses even though he does not quite know how to make sense of them.

Saxo's *Gesta Danorum* contains no less than two different tales which seem to be variants of this story,⁸⁶ variants even more garbled and strange than the one in *Ynglinga saga*. According to the first variant, told in Lib. I, Odin had received a golden statue of himself as a sacrifice from worshippers in Uppsala. Frigg sent some smiths to steal the gold for herself, but Odin hanged the smiths and arranged the statue in such a way that it gave out a sound whenever somebody touched it. Frigg then, "putting the splendor of her own cult before the divine honor of her husband" (*cultus sui nitorem divinis mariti honoribus antiponens*), made love to a slave (*unifamiliarium se stupro subiecit*), who managed to destroy the statue. Odin went into exile to forget the shame. While he was away, his power was usurped by a certain "Mitothin" (which means either "Middle Odin" or "The Measurer", *mjǫtuðr*),⁸⁷ who changed the cult of the gods by declaring that each god from now on should receive his own sacrifice instead of sharing it with the others (the intention here is obviously to avoid feuds between the gods such as the one between Frigg and Odin, even though Saxo does not make this point explicit). After a while, however, Odin came back, and "Mitothin" had to flee to "Pheonia" (Fyen in Denmark? or Finland?), where he was killed by the natives.

According to Saxo's second version (Lib. III), Odin was driven into exile because of his own shameful seduction of the princess Rind (a giantess, according to Icelandic sources). The seduction was motivated by Odin's desire to beget a son who could avenge Balder's death, but other gods felt that his methods compromised him as their leader, and he therefore had to abdicate his power. While he was away, a certain "Ollerus" (generally believed to be identical with the god Ullr)⁸⁸ was chosen to reestablish the cult and win back people's respect for the gods. But Odin returned, won back his power with the help of bribes and forced Ollerus into exile; he came to Denmark, where he was killed by the Danes because of his witchcraft.

The point in both cases seems to be that Odin through narrowminded egotism brings shame upon himself and therefore has to suffer in exile for some time. His temporary successor (Mithothin or Ollerus, both filling the same narrative function as Vili and Vé in the Icelandic version) corrects his mistakes and thus serves as a new and better version of himself. This successor must nevertheless be driven away and destroyed once Odin has rehabilitated himself and thus "earned" his right to return to power. The structural pattern may be compared to that of *Hrafnkels saga*, in which a chieftain first loses all his power and then regains it after having corrected his previous mistake. One social function of such tales is probably to set up a

⁸⁶ Cf. de Vries, op. cit., II, 103—104.

⁸⁷ Cf. de Vries, loc. cit.

⁸⁸ Cf. de Vries, loc. cit.

model of correct behavior for kings and chieftains, a *konungs skuggsjá* in mythical form, also useful for convincing people that tyrants can be driven out and reformed, and that they should then be accepted in their old capacity as supreme rulers.

The function of the sexual motif (Frigg's infidelities, Odin's seduction of Rind) is mainly to emphasize the humiliation which even the highest god must suffer when he cannot live up to his responsibilities as a ruler. In both cases the sexual act is presented as a kind of sacrifice made to obtain compensation or revenge. Frigg sleeps with her assistant (another version of "Mitothin" or Villi?) in order to obtain gold from the statue and thus to defeat her husband's attempt to keep it all for himself (the prudish indignation expressed by Saxo in describing Frigg's adultery sounds more Christian than pagan, so it may well have been absent from the oldest versions). Odin sleeps with Rind in order to obtain a satisfactory compensation for Balder's death in the form of an avenger (called Bous by Saxo but Váli in Icelandic tradition).⁸⁹ In both cases, the problem is to *gjalda kvanar husli*, "to pay through the sacrifice of a woman (or wife)"; in the second case, the problem is also that of the elderly *drængr* who must beget a strong and powerful *niðr*, capable of defending the world of the gods against hostile giants.

This last-mentioned motif occurs in several other Norse legends. There is, for example, the story of Volsung (*Volsunga saga*, ch. 2), who was born to the aged and childless King Rerir after he and his wife had turned to Frigg for assistance. Odin then sent the couple a magic apple which enabled Rerir to beget a son that for six years grew in his mother's womb before he came out as a fullgrown hero. Similar tales are told about the birth of Harald War-Tooth, King Víkar and other legendary heroes known to have been under Odin's special protection. The story of Odin's affair with Rind is particularly interesting, however, because it is associated with the theme of Ásgarð's defense and also with the theme of Odin's exile. Von Friesen (1920) has previously argued that this is in fact the story referred to in this part of the Rök inscription.

Odin must sleep with Rind because he knows through a prophecy that this is the only way to produce the son that will avenge Balder and thus compensate for the loss suffered by Ásgarð. Saxo calls her "the daughter of the king of Russia" (*Ruthenorum regis filia*), but in the original Norse story she was most certainly a giantess living in Útgarð or Jötunheim.⁹⁰ Odin must travel far away from Ásgarð to court her, and he must (as in so many other myths) travel in disguise. He first tries to win her by defeating the enemies of her father. When this does not succeed he transforms himself

⁸⁹ See for example de Vries, *op. cit.*, II, 79—80, 277—280, 332.

⁹⁰ In the *Prose Edda*, ch. 36, Rind is mentioned together with Jörð and the valkyries. Odin's courtship of her is in many respect similar to Freyr's courtship of the giantess Gerð, who is believed to be another version of the Earth Goddess; cf. de Vries, *op. cit.*, II, 178—181.

into a smith and offers her gold and jewelry, (cf. the story of Frigg and the golden statue!), but she still does not want to marry such an old man (*senile perosa connubium, teneris puellarum annis praeproperos deberi complexus negabat*).

He next transforms himself into a soldier and finally into a servant maid, but he does not succeed in begetting his son until Rind becomes ill and is fooled into letting herself be tied to the bed by the "servant maid" as a method of curing the illness. When he is later, as a result of this strategy, forced to abdicate his position in Ásgard, it is obviously because his shape-shifting and particularly his female impersonation were considered unmanly, sure signs of *ergi* (or as Saxo puts it: *Extitere tamen, qui ipsum recuperandae dignitatis aditu indignum censerent, quod scenicis artibus et muliebris officii susceptione teterrimum divini nominis opprobrium edidisset*).

As told by Saxo the function of this story is to set up rules for correct courtship. The methods used by Odin in winning Rind are not only unconventional but quite unacceptable according to Norse ethics. On the other hand, the methods are in this case made legitimate by being presented as necessary in order to beget Balder's avenger (cf. *Þrymskviða*, where Thor can only win back his hammer by impersonating Freyja; or the story of the building of Ásgarð, in which Loki must transform himself into a mare in order to save the world of the gods from the giants). For the rule saying that a murdered son must be avenged is even more sacred in Norse tradition than the rules which regulate courtship. It is thus proper that Odin is driven out of Ásgarð, because of his dealings with Rind, but it is equally proper that he is later accepted back into power.

According to Icelandic sources, the son born to Odin by Rind was called Váli and came out of his mother's womb an accomplished hero, who carried out the revenge when only one night old!⁹¹ But the Icelandic versions of this story have unfortunately been preserved in such fragmentary form that no interpretation is possible.

The myth or *minni* about Vilin referred to in the Cipher Part of the Rök inscription was hardly identical with any one of the several myths and legends which I have here related, but it seems reasonable to suppose that it was built up of similar structural elements. If so, Vilin's role in the narrative was partly that of Vili and Vé, partly that of Odin and partly that of Thor in later Norse stories. He was an aged hero who in spite of his age managed to perform better than the official leader of the gods in dealing with a threat against the *vé*. His short term solution of the problem was to slay a giant, but he also had a long term solution which consisted in fathering a new and even more efficient giant-slayer. In order to reach the second goal he may have been forced to use tricks against the woman who was destined to bear his son, and this woman may have been some version of the Earth Goddess married to the official leader of the gods. But

⁹¹ Cf. de Vries, op. cit., II, 277—278.

it is useless to speculate about the exact content of this story or about the exact relationship between Vilin and Vili, Thor and Váli, Frigg and the Earth Goddess, etc. Names come and go in Norse mythology; stories are transformed as they are placed in new social contexts. For this reason, it is more important to consider the structural typology than the individual motifs or names. From a typological standpoint, the Vilin story may be characterized as a combination of “the theme of the giant’s threat” and “the theme of Odin’s exile”, but this does not necessarily mean that Frigg or Odin appeared in the story as told by the runemaster, for their standard roles may have been played by other actors, who were later completely forgotten.

As we have seen (above p. 38) it has been suggested that the myth was somehow concerned with the rune-master’s own family. According to this theory the rune-master, Varin, and his son, Væmoð, both belonged to the Ingeldings, apparently the dominant family in the area—(cf. the place-names Ingjaldstorp and Våversunda) and the guardians of the local temple, much like the *hofgoðar* of Iceland. Note that the name Vilin would fit in very well with Varin and Væmod, considering the custom of giving alliterating names to members of the same clan.⁹²

Be all this as it may, the legend alluded to in the Cipher Part is clearly just as fantastic and ahistorical as the legends about Theoderic and the 20 kings. We can hardly use this kind of material to draw many conclusions about the rune-master himself and the world in which he lived. A few such conclusions, however, may be drawn from the dedication formula and the “post-script” to which we will now, finally, turn our attention.

5. *The Beginning and the End*

Lines 1—2:

aftuamupstāntarunārþar/(i)nuarinfapifapirāftfaikiānsunu

Both the transliteration and the translation are fairly obvious: *Aft Væmoð standa runar þar. Æn Varinn faði, faðir aft faigian sunu.* “These runes stand in memory of Væmod. But Varin wrote (them), the father, for the death-marked son”.

In most runic inscriptions we find this type of information: name of the dead person commemorated, names of his kinsmen who commissioned the monument, sometimes also the name of the rune-master, who did the actual work. In this case, the rune-master has evidently inscribed the monument at his own initiative, but several people must have helped him put up this enormous rock for every way-farer to read and puzzle over. There are other things unusual about this dedication formula: its tone is more solemn and poetic than in any comparable inscription—*faigian*,

⁹² See for example Höfler (1952 and 1963).

“deathmarked”, is a poetic word for “dead”, partly chosen to alliterate with *faðir* and *faði*; the tone is heavy and sad, the vowels deep and sonorous. One is reminded of *Sonatorrek*, Egil Skalla-Grimsson’s elegy in memory of his dead sons.⁹³

Line 20:

nukm---m---alu---kiainhuar-þ-----þ-----

The concluding line unfortunately is too damaged to be fully interpreted. Its beginning, however, can be reconstructed with some certainty. Most scholars thus read it as **nukminimiralusakiainhuar**. Wessén transliterates and translates: *Nu’k minni meðr allu sagi. Ainhvark* ... “Now I tell the memories completely. Somebody ...” This interpretation, so far the best, is supported by a parallel from *Vafprúðnismál* 55: *Nu ek við Óðinn deildak mína orðspeki*.⁹⁴

An alternative to this reading is: *Nog minni meðr allu sagi ainhvark* ... “May each person tell enough memories completely”. The missing part of the sentence, about twelve runes in all, might have specified which kind of person was expected to perform this feat, e.g. “each person who claims to be wise”, “each person who wants to honor the dead”, or something along these lines.

Translated in this way, the “post-script” formula fits in with our general interpretation of the Rök inscription as a series of enigmatic allusions to legends or “memories”, with which the reader is expected to be familiar and to relate at the rune-master’s request. Throughout his test, Varin keeps up the attitude of an imposing Oracle, challenging his audience to make the best of the *greppaminni*.

The Function of the Riddles

In order to understand what function the three sets of riddles and answers have in the commemoration of Væmoð, we must first determine what they have in common. As we have seen, each of the three sets is built around a legend, none of which can be reconstructed completely but which can yet be vaguely sensed behind a smokescreen of ambiguities.

All three legends—“Theoderic and his Spoils”, “The Twenty Kings”, “The Exploits of Vilin”—were concerned with *posterity*, particularly the way in which heroic death and heroic battle may be preserved in the memory of future generations. Theoderic died with his Hreið-Goths but he is still commemorated with his two famous spoils. Vilin killed a giant and was

⁹³ This parallel is mentioned by von Friesen (1920), 91—92, and also by Wessén (1952), 78.

⁹⁴ Cf. Wessén (1952), 50—51.

rewarded by becoming the father of a son who is thought of as still protecting the universe against the invasion of giants. The twenty kings were killed in battle on their island, but their names, and the names of their fathers, are still remembered, and "Gunn's horse" still sees them lying on the battle-field. In all three cases, there is a feeling of continuity between past and present, between older and younger generation. The relationship between father and son is important in at least two of the legends. It would thus seem that the stories are of a kind that would be appropriate in an inscription made by a father in honor of his dead son, especially if the son had died in battle and could be considered a hero.

The legends may have formed part of Varin's and Væmoð's own family saga. If the father and his son, as many scholars have believed, counted themselves as members of the Ingelding family, they probably thought of Vilin as their first ancestor, and they may well have claimed descendency also from Theoderic and the twenty berserk kings. Such claims may seem utterly fantastic from a modern standpoint, but they must have been quite common in the leading chieftain families of pagan Scandinavia. An interesting parallel is provided by *Hyndluljóð*, an Eddic poem composed in honor of an otherwise unknown Óttar heimski. In this poem a troll-woman by the name of Hyndla (she is, incidentally, said to be riding a wolf; cf. "Gunn's horse"!) enumerates a large number of legendary heroes and gods who are presented as Óttar's ancestors:

Hvat er Scioldunga,	Who among Skioldungs,
hvat er Scilfinga,	Who among Skilfings,
hvat er Qðlinga,	Who among Qðlings,
hvat er Ylfinga,	Who among Ylfings,
hvat er hqldborit,	Who among the sons of farmers,
hvat er hersborit,	Who among the sons of chieftains
mest manna val	are the best people
und miðgarði?	in Middle Earth?

After an enumeration of ancestors, ending with Hálfðan, "greatest of Skioldungs", the poem continues:

Eiga gekk Álmveig,	He married Álmveig,
œzta kvinna,	proudest of women
ólo þau oc átto	they begot and fostered
átíán sono	eighteen sons.
Þaðan ero Scoldungar,	From them are the Skioldungs
Þaðan ero Scilfingar	From them are the Skilfings,
Þaðan Qðlingar,	From them are the Qðlings,
Þaðan Ynglingar,	From them are the Ylfings,
Þaðan hqldborit,	From them are the sons of farmers,

Þaðan hersborit,
mest manna val
und miðgarði;
alt er þat ætt þín,
Óttarr heimsci.

Gunnarr báler,
Grímr arðscafi,
iárnscjöldr Þórir,
Úlfr gínandi,
Búi oc Brámi,
Barri oc Reifnir,
Tindr oc Tyrfingr
oc tveir Haddingjar;
alt er þat ætt þín,
Óttar heimsci.

Áni, Ómi
óro bornir,
Arngríms synir
oc Eyfuro;
brœcon berserkia
bqls margskonar,
um lœnd oc um lœg
sem logi fœri;
alt er þat ætt þín
Óttar heimsci.

Vóro ellifo
æsir talðir,
Baldr er hné
við banapúfo;
þess léz Váli
verðr at hefna,
síns bróður
sló hann handbana;
alt er þat ætt þín,
Óttarr heimsci.

Varð einn borinn
ollom meiri,
sá var aukinn
iærðar megni;
þann qveða stilli
stórauðgastan,

From them are the sons of chieftains,
the best among people
in Middle Earth.
All are in your family,
Óttarr heimski.

Gunnarr balk,
Grímr plowscaper,
Ironshield Þórir,
Yawning Wolf,
Búi and Brámi,
Barri and Reifnir,
Tindr and Tyrfingr,
and the two Haddings.
All are in your family,
Óttar heimski.

Áni, Ómi
were born
the sons of Arngrímr
and Eyfura;
the clamour of evil
berserk deeds,
travelling like a torch
over land and sea;
All are in your family
Óttarr heimski.

The Æsir were
eleven in all,
since Balder was killed
at the mound of death;
Váli found himself
worthy to avenge that,
slaying his brother's
killer;
All are in your family,
Óttar heimski.

One was born
the strongest of all,
he was given
the strength of the earth;
he is said to be the greatest
among princes,

sif sifiðan
siqtom gervollom.

related through kinship
to all men.

Þá kemr annarr,
enn mátcari,
þó þori ec eigi
þann at nefna;
fáir siá nú
fram um lengra,
enn Óðinn man
úlfi mæta.

Then another will come
still stronger,
but I do not dare
to mention his name;
there are few who can see
further in the future
than (the day) when Óðinn
will meet the wolf.⁹⁵

As can be seen from these quotations, *Hyndluljóð* is a text composed in the same general spirit as the Rök inscription, and it contains some of the same motifs and formulas. Ancient myths and legends have been subordinated to the commemoration and celebration of a single highborn individual (Væmoð, Óttar). In both cases we find the question and answer pattern, and the stanzas are concerned with the birth and the death of various gods and legendary heroes, the relationship between sons and fathers (note for example the formula *ólo þau oc áttu* in *Hyndluljóð*, corresponding to the *ól niroðr* of the Rök inscription), and the enumeration of famous names (note in particular the enumeration of berserks in *Hyndluljóð* 22—23, corresponding to the *pula* of the Rök inscription). In both cases the birth of Thor is presented as the dramatic culmination, surrounded by mystery.

The fact that Thor is presented in *Hyndluljóð* as “related through kinship to all men” suggests that he could be regarded as an ancestor not only of Óttar but also of Væmoð. First and foremost, however, Thor is the great protector of commemorative inscriptions, as can be seen from the fact that several runestones contain the hammer symbol or the formula “may Thor consecrate these runes”. And a few stones contain pictures illustrating the myth of Thor’s confrontation with the Midgard Serpent, a motif which emphasizes his role as man’s protector against the forces of evil.⁹⁶ The presence of a myth about Thor in the Rök inscription should therefore not surprise us too much, even though it may be difficult to figure out its precise function in this context.

But what is the point in presenting legends, such as the ones about Thor, Theoderic and the twenty kings, in the form of a riddle game? It is difficult to believe that the runemaster, in a monument of such solemn purpose,

⁹⁵ Cf. *Edda*, ed. Neckel-Kuhn, 290—295; For a recent commentary on this poem see Aron Ya. Gurevich, “Edda and Law”, *ANF*, 88 (1973), 72—84. According to Gurevich, Óttar must learn to memorize the names of his ancestors in order to establish his rights to the family *óðal*. The poem, in other words, functions as a charter for hereditary property rights. The Rök-Stone may in fact have had a similar function for members of Varin’s family.

⁹⁶ Cf. de Vries, *op. cit.*, II, 142, 145.

would have set up the game merely to amuse and entertain. It is more likely that he was prompted by religious considerations, as many scholars have suggested. At any rate, the riddles are clearly meant to fulfill some kind of pedagogical function, much like the versified "riddles" of *Vafþrúðnismál*, which are obviously intended to make the didactic content more interesting and memorable.

At the same time, the rune-master could not very well have expected his text to be fully understood by many people. Most Swedes of the 9th century probably could not even read a "normal" inscription, and only a small intellectual elite could possibly interpret an inscription of *this* kind. Varin's ideal reader, the kind of person he was writing for, must have belonged to a very limited group of people especially versed in runic knowledge and ancient lore. Judging from the evidence of the sagas and other sources, such persons belonged to the highest social strata.⁹⁷ Many of them were themselves earls, chieftains or priests (*hofgoðar*), "guardians of the temple", and those who were not usually belonged to the same families and social milieux as the chieftain-priests. Their education appears to have been totally dependent on the guidance they received from older members of this social elite. Knowledge about runes—like knowledge about the laws or knowledge about skaldic poetry—was evidently considered a rare privilege, not readily transmitted to members of the common people. In *Hávamál* (138 f.) Odin obtains knowledge about runes by suffering through a mysterious and painful ritual of hanging on the World Tree. In *Rígsþula* (36), the god Ríg himself bestows runic knowledge only upon Earl, the ancestor of kings and chieftains, while the ancestors of slaves and common farmers have to be satisfied with less esoteric skills.

It is probably in this context that we should see the riddles of the Rök-Stone. The commemorative function of the stone was in itself no secret—even without reading the dedication formula or understanding the various allusions to heroic legends, any local contemporary of Varin would certainly know that this was a monument erected to honor Væmoð and, by implication, the family to which he belonged. But in addition, the inscription carried a more esoteric message to the select members of the elite that were fully able to understand it (perhaps only with the guidance of Varin himself or some other authority within the community). Although this message was essentially the same as that of any other memorial or obituary—we should honor the great dead; their spirit is still among us; life goes on; the good name never dies, etc.—the intellectual effort necessary in order to interpret the runes correctly may have served to reinforce these basic community values in the minds of the privileged few intended to become the leaders of that community.

For this select minority—the "Ingeldings", perhaps, or their social equals—the inscription also provided a lesson in various forms of runic

⁹⁷ See for example de Vries, *op. cit.*, I, 393—406.

lore and secret language as well as instructive *exempla majorum*, examples of past exploits by celebrated ancestors. Perhaps it was even possible to learn magic by a careful study of the inscription—although this cannot be ascertained; we know that runes were indeed used for purposes of magic, and this was one of the main reasons why knowledge about runes was such a jealously guarded secret. Under all circumstances, the inscription is likely to have served as a kind of “initiation”—in a wide sense—for those young men of the area who aspired to leading positions by virtue of their knowledge about matters that a wise chieftain might have been expected to master in pagan Sweden.⁹⁸

Conclusion

We have found that the Rök inscription consists of *greppaminni* organized according to a strict tripartite structural formula. It is first of all divided into three main sections; “Front Part”, “Back Part”, and “Cipher Part”. Each of these sections is further divided into three units: “First Riddle”, “Second Riddle”, and “Answer”. The cipher used in lines 26, 27, and 28 of the Cipher Part is based on this same tripartite formula: in order to solve the cipher, the reader must divide the Swedish-Norwegian futhark into its three *ættir* and assign each rune a number corresponding to its position within its *ætt*.

In each group of three, there is one “marked” member, which is different from the other two. Thus the Cipher Part is different from the Front and Back Parts through the peculiar way it is placed on the stone and also through the use of cipher and esoteric symbols. And the Answer is different from the two Riddles through the nature of its content and through its poetic form.

These structural relationships are in accordance with the tripartite formula which Georges Dumézil has found to be characteristic of all Indo-European mythologies: in Norse mythology, for example, there are three main gods (Odin, Thor, Frey), of which two are *Æsir* and associated with battle, while the third (Frey) belongs to a different race, the *Vanir*, and is associated with peace.⁹⁹ This structural formula appears to be so widespread, however, that it is impossible to draw very specific conclusions about its origin or general significance. In Christian mythology we find the trinity of Father, Son, and Holy Ghost (where the Holy Ghost is of a different nature than the other two). In a variety of folk-tales we find three brothers, of which the third and youngest is usually the hero and thus different from the two others. The reader may easily provide other examples

⁹⁸ Cf Lindow, *op.cit.* (1975).

⁹⁹ Cf. Einar Haugen, “The Mythical Structure of the Ancient Scandinavians: Some Thoughts on Reading Dumézil”, *To Honor Roman Jakobson* (Mouton: The Hague and Paris, 1967); Scott Littleton, *The New Comparative Mythology: An Anthropological Assessment of the Theories of Georges Dumézil* (Berkeley and Los Angeles, 1966).

of this tripartite thinking. It is thus hardly surprising that we would find it also in the Rök inscription.

Each of the three main sections alludes to a particular heroic legend, which can now only be partly reconstructed through analogies with other legends. It would appear, however, that each of the three legends that Varin had in mind dealt with the theme of violent heroic death and the way it affects posterity—thus an appropriate theme for an inscription made in honor of a fallen warrior. It would also appear that the legends were part of a heritage within the runemaster's, Varin's, own family.

The purpose of the inscription is clearly both commemorative and didactic—as could be expected—but it is not meant to be understood by anybody except a few select members of society with the ability to solve the various problems that the rune-master is intentionally making for his prospective readers. It is not unlikely that the problem-solving functioned as a kind of initiation for those who strived to attain the same position as the rune-master and his dead son, evidently a position of high social status and most likely to have been that of the local chieftain-priest. The inscription may also have had a magic function, as the adherent of the “revenge theory” have argued, but this cannot be safely ascertained.

Our final translation of the inscription is rather free, (for poetic reasons), and it must of necessity contain many uncertain points. The newly-won insights into the structure should, however, bring us somewhat closer to the thoughts of old Varin as he was—alone, or with the help of others—carving his runes on the rock in the flatlands of Östergötland some 1100 years before verbal communication in that area began to be centered around the television set:

Dedication	“These runes stand in memory of Væmoð. But Varin wrote them, the father, for his fallen son.
I. Front Part	Tell to the folk that memory: which were the spoils of war,
1st Riddle	the two that were twelve times taken, both together as booty from man after man?
2nd Riddle	Tell that as the second: who lost his life with the Hreið-Goths nine ages past but is still ready for battle?
Answer	Thjodrik reigned, ruler of men, shining over the shore of Hreiðmar; Geared now sits on his Gothic steed with fastened shield the First of the Mærings.

II. Cipher Part Tell to the folk that memory: who among Ingeldings
1st Riddle was paid through the sacrifice of a woman?

2nd Riddle Tell to the folk that memory: to which hero was a
heir born?

Answer Vilin it is who knew
to beat the giant;
Vilin it is who may enjoy,
the godfearing kinsman.
At ninety he begot
and up from it grew
—tell to the folk
that memory—Thor.

III. Back Part Tell that as the twelfth: where does the horse of Gunn
1st Riddle see food on the battlefield where twenty kings are
lying?

2nd Riddle Tell that as the thirteenth: which twenty kings sat in
Zealand during four winters, under four names, sons of
four brothers?

Answer Five Valkis,
sons of Raðulf;
five Hreiðulfs,
sons of Rugulf;
five Haisls,
sons of Haruð;
five Gunmunds,
sons of Björn.

Conclusion May each of you ... tell these legends more fully."

And with this final challenge to the reader we may perhaps take leave of the Rök inscription.

HARRY ANDERSEN

Til runeindskriften på Sjællands-brakteaten 2

Erik Moltkes behandling af runeindskriften på Sjællands-brakteaten 2 (DR brakteat 61) i hans store værk „Runerne i Danmark og deres oprindelse“ (1976) p. 93 gør det nødvendigt for mig at vende tilbage til min afhandling „Runeindskriften på Sjællands-brakteaten 2“ (her i tidsskriftet bind 85 (1970) p. 180—202).

Erik Moltke lader her, som i en lang række andre tilfælde, sine læsere fuldstændigt i stikken, fordi han ikke omtaler andre forskeres undersøgelser. Han skriver i sit forord (dateret januar 1976): „Litteraturhenvisninger er der sparet på; der er lagt vægt på henvisning til skrifter efter 1942, især den slags der leder videre til anden litteratur“ (p. 14). Det har han sandelig ret i; der er sparet på litteraturhenvisninger på en måde der kun kan karakteriseres som uforsvarlig.¹

Sjællands-brakteaten 2 har denne meningsgivende runeindskrift:

hariuhahaitika : farauisa : gibuanja

Erik Moltke skriver at indskriften indeholder „hvad man kunne kalde den urnordiske periodes standard(værne)formel. Først præsenterer runemesteren sig ved sit egentlige navn: *Hariuha* hedder jeg, dernæst følger hans tilnavn

Forkortelser. Med DR henvises til „Danmarks runeindskrifter“ ved Lis Jacobsen og Erik Moltke under medvirkning af Anders Bæksted og Karl Martin Nielsen. 1941/42. Med Krause 1966, 1970 og 1971 henvises til Wolfgang Krause „Die Runenschriften im älteren Futhark“. I. Text (1966), „Runen“ (1970), i Sammlung Götschen, „Die Sprache der urnordischen Runeninschriften“ (1971). Med Elmer H. Antonsen til „A Concise Grammar of the Older Runic Inscriptions“ (1975). — NTS = „Norsk tidsskrift for sprogvidenskab“.

¹ I „Nogle rune- og oversigtsværker“ (p. 407) henviser Erik Moltke ikke til en række bøger om runer. Følgende bøger er ikke nævnt: Helmut Arntz „Handbuch der Runenkunde“. 2. Aufl. (1944), Klaus Düwel „Runenkunde“ (1968) — en udmærket bog med talrige litteraturhenvisninger — R. W. V. Elliott „Runes. An Introduction“ (1959) (2. ed. 1963). Der henvises til Wolfgang Krause „Was man in Runen ritzte“ (1935), men ikke til 2. udgave 1943. Klaus Düwel henviser (p. XI) til Helmut Arntz (1. og 2. udgave), Elliott (1. og 2. udgave) og Krause 1935 og 1943. Wolfgang Krause 1970 (p. 5) henviser til Arntz 1944, Düwel og Elliott (2. udgave) samt til 2. udgave af „Was man in Runen ritzte“. Elmer H. Antonsen (p. 106 ff.) henviser til Arntz 1944, Düwel, Elliott (2. udgave), Krause 1970 og 1971.

Det er uforståeligt at Erik Moltke ikke anfører Ludvig F. A. Wimmers klassiske værk „Die Runenschrift“. 1887. Anført hos Krause 1970 p. 5 og hos Elmer H. Antonsen p. 109.

farauisa, den der er viis på ulykke (skade, fare), og til sidst det centrale i formelen: jeg giver *auja* (sikkert at oversætte ved tryghed)” (p. 90). Han oversætter: Jeg kaldes (ell. hedder) Haruiha, viis på farer. Jeg giver tryghed (p. 93). Hertil føjes følgende kommentar: „Også her indleder magikeren ligesom i de forannævnte indskrifter med at præsentere sig selv og understrege sine evner. — Hvad *auja* egentlig betyder, véd man ikke; men da runemesteren udtrykkelig nævner, at han er viis på *fár*, som det hedder på oldnordisk, hvor det har betydningen ulykke, skade, mens grundbetydningen nok er ‘fare’, så bør *auja* være dette begrebs modsætning, dvs. tryghed, en oversættelse, som er rimeligere end den, der ofte serveres: lykke. — Sophus Bugge, og efter ham flere forskere, har villet tyde *farauisa* som den, der forstår at *fara*, at rejse. Denne slappe karakteristik kan man se bort fra, især da den er inspireret af betydningen *auja* = lykke“.

Skodborg-brakteaten (DR brakteat 8) behandles lige efter. Her anvendes ordet *auja* tre gange. Erik Moltke oversætter „Tryghed for Alawin“.

Vi får ikke at vide hvor Sophus Bugge har foreslået at læse *fara-* med kort *a* og oversætte adjektivet ved „han som forstår at rejse“.² Fritzner har i sin ordbog substantivet *farvisi* der oversættes: klogskab, forstand som hjælper en til at gøre en god rejse. Dette substantiv omtaler Erik Moltke ikke. Det er selvfølgelig rigtig at fordi oldnordisk ikke har et adjektiv **fárviss* kan urnordisk godt have haft det; men det er dog tankevækkende at oldnordisk har et substantiv *farvisi*. Jeg har i min afhandling foreslået at vende tilbage til Sophus Bugges udmærkede forslag — uden dog at følge ham i hans syn på herulernes vandrelyst. Jeg har ladet det farlige område heruler og runer fuldstændig ude af betragtning.

Erik Moltke skriver i en note: „Harry Andersen har, i ArkivNFil. 1970, s. 202 ff. en excurs om *gagaga*, der viser lærde forskere på slap line“ (note 11 p. 116). Min lange og grundige afhandling henvises der ikke til!

Hvor kan Erik Moltke finde på at skrive at man egentlig ikke ved hvad ordet *auja* betyder — og så lige efter oversætte det ved tryghed. Temaet **au-* er vidt forgrenet i de indoeuropæiske sprog (jf. f. eks. gotisk *awiliup* og *awiliudon*). Det er Carl J. S. Marstrandens fortjeneste at have gjort rede for dette temas betydning. Han har på overbevisende måde fastslået at urnordisk *auja* må betyde hjælp, værn, beskyttelse.³ Den gængse oversættelse har som bekendt været lykke, sml. DR der dog i en anmærkning tilføjer: „Ordets betydning lad sig ikke fastsætte med nøjagtighed“ (glossaret sp. 634, artiklen *auja*). Ved Skodborgbrakteaten har DR ? efter lykke (sp. 498) — men ikke ved Sjællands-brakteaten 2.

Det er ganske ejendommeligt at Erik Moltke i sin afhandling „Hvad er meningen med en meningsløs brakteatindskrift?“ oversætter Skodborg-

² „Aarbøger for nordisk Oldkyndighed“ 1905 p. 258. Se min afhandling p. 187.

³ NTS III (1929) p. 119 ff. Se min afhandling p. 191 ff. DR henviser til Marstrandens bibliografi til Sjællands brakteaten 2 (sp. 535), men ikke i glossaret under *auja* (sp. 634) — men har ikke udnyttet ham.

brakteatens **auja** med værn i overensstemmelse med Marstrander — og ikke med lykke som i DR.⁴

Erik Moltkes ræsonnement er ikke holdbart. Han regner med **fara-** med langt *a*, altså den almindelige opfattelse; men ingen ved om denne tolkning er den rette. Det er forståeligt at en oversættelse ulykkesvis vil fremkalde antonymet lykke, og tilsvarende at oversættelsen lykke vil fremkalde noget med ulykke. En oversættelse „fare-vis“, som forstår sig på farer (dvs. som forstår at afværge farer) fører let til Erik Moltkes oversættelse tryghed, sikkerhed. Substantivet *fare*'s antonymer må ligge inden for området: tryghed, sikkerhed, beskyttelse, værn.

Som jeg har fremhævet det: først siger Erik Moltke at vi egentlig ikke ved hvad *auja* betyder, og lige efter erklærer han at det betyder tryghed. Det siger sig selv at ordet *auja*'s betydning ikke kan bestemmes ud fra runeinskriften. Skodborg-brakteaten yder os ikke nogen som helst hjælp. Vi kommer her til at gå i ring. Ordet *auja* må tolkes således som Marstrander har gjort det ved at sætte det ind i dets rette sammenhæng. Om ordet så med Marstrander er sakralt — han henfører tematet **au-* til det religiøse område — er underordnet i denne forbindelse.

Erik Moltke skriver: „Egentlig kendes der kun tre længere meningsgivende brakteatindskrifter i det gamle Danmark; men de er også fine repræsentanter for tidens sprog, magi og poesi“ (p. 93). Som jeg har nævnt kalder han runeinskriften på Sjællands-brakteaten 2 for den urnordiske periodes standard(værne)formel. Er vi ikke i magiens verden? Forstået således at det magiske ikke ligger i runerne selv (for her at følge Erik Moltkes opfattelse), men i selve udsagnet. Hvilken oversættelse er „stærkest“: beskyttelse, sikkerhed, tryghed, værn? Spørgsmålet er stillet anno 1976⁵. Kan det med fordel projiceres tilbage til Sjællands-brakteatens tid? Dette spørgsmål kan måske slet ikke besvares.

Navneleddet *Øy-*, runisk **au** (monoftongeret **u** = *ō*), vestnord. *Ey-*, der må være en direkte fortsættelse af det tabte *auja*, har åbenbart ikke gjort indtryk på Erik Moltke. Det har jeg gjort grundigt rede for i min afhandling. Her er navneleddet sat ind i en større sammenhæng.

Jeg citerer endnu en gang Erik Moltke: „Sophus Bugge, og efter ham flere forskere, har villet tyde *farauisa* som den, der forstår at *fara*, at rejse. Denne slappe karakteristik kan man se bort fra, især da den er inspireret af betydningen *auja* = lykke“. Det er helt gådefuldt for mig at vi har at gøre med en slap karakteristik. Det er en subjektiv opfattelse. En amulet med en indskrift: Jeg hedder Hariuha. Jeg er klog på rejser, dvs. jeg ved hvordan man kan undgå farer på rejser. (Jeg) giver beskyttelse, værn (på rejser)

⁴ „Fra Ribe Amt“. Udgivet af historisk Samfund for Ribe Amt 1940/43 p. 548 (jf. min afhandling p. 193 med note 18).

⁵ „Ordbog over det danske sprog“ har XXIV (1948) *tryg* 2): som er i sikkerhed, uden fare; garderet; sikret; sikker (sp. 664). Tilsvarende *tryghed* 2): det at være betrygget, i sikkerhed uden for fare (sp. 666).

giver glimrende mening — og noget som helst slapt er der ikke i disse sætninger.

Efter at jeg har skrevet min afhandling er der kommet fire runebøger: Wolfgang Krause „Runen“ (1970) — i Sammlung Götschen —, Wolfgang Krause „Die Sprache der urnordischen Runeninschriften“, Heidelberg 1971, Elmer H. Antonsen „A Concise Grammar of the Older Runic Inscriptions“, Tübingen 1975⁶, og Erik Moltkes bog.

Wolfgang Krause fastholder sin opfattelse fra 1966: „Das Formelwort *auja* ist wohl als N. Sg. n. mit der Bedeutung etwa „Heil“ aufzufassen“ (p. 241). Sjællands-brakteaten 2 oversættes „Hariuha heisse ich, der Gefährliches Wissende. Ich gebe Heil“ (p. 262). Det hedder: „Weniger wahrscheinlich ist die Erklärung als *fara-wisa* „der Fahrtenkundige“ (Selbstvergleich des Runenmeisters mit Odin) durch G. Høst (NTS 19, 542)“ (smst.). Krause gør ikke opmærksom på at bag Gerd Høst ligger Sophus Bugge (se min afhandling p. 187 f.). Lad dette med Odin hvile. Der er intet der tyder på at vi kan hente viden om de nordiske guder fra de urnordiske runeindskrifter. Området er meget farligt — og man kan let havne i fantasiens verden. Krause giver ingen som helst forklaring på hvorfor oversættelsen „der Fahrtenkundige“ skulle være mindre sandsynlig end den gængse. Her står han og Erik Moltke helt på linie med hinanden. I „Runen“ oversættes *auja* ved „Heil“ (p. 57 f.) og *fārauīsa* ved „Der Gefährliches Wissende“ (p. 62). På p. 75 oversættes „Ich gebe Glück“. I 1971 møder vi de samme oversættelser (se f. eks. p. 31, 73, 162 og 163).

Det er højst mærkeligt at den fremragende sprogforsker Wolfgang Krause ikke har udnyttet Carl J. S. Marstranders betydningsfulde betragtninger over *auja*. Det står jeg helt uforstående overfor. Helmut Arntz har i 2. udgave af sin „Handbuch der Runenkunde“ (1944) brugt Marstranders redegørelse for temaet **au-*. Han oversætter: „ich gebe göttlichen Schutz (durch) *Teiwaz* (dreimalige Setzung des $\uparrow t$)“ (p. 277, se også p. 280).⁷ Jan de Vries har i „Altnordisches etymologisches Wörterbuch“ (1961) *auja* „glück“, vielleicht eig. 'göttlicher schutz' med henvisning til Marstrander NTS III (1929) p. 119 ff.⁸

Elmer H. Antonsen oversætter „Hariūha [i.e. first among warriors] I am called, the travel-wise. (I) give good luck“ (p. 66). Han har således udnyttet min afhandling hvad *fārauīsa* angår (den er anført i hans litteraturhenvisninger p. 106).

I første udgave af „Nudansk ordbog“ (1953) skriver Kristian Hald under *Øjvind* (*Ejvind*) at første led muligvis er urnord. **auja* lykke, gave el. Ign. Formen **auja* skal være *auja* uden stjerne (jf. min afhandling p. 193). Det samme gælder for de senere udgaver (jf. min afhandling note 19 p. 193). I 7. reviderede og forøgede udgave (1972) er der sket en ændring. Det hedder

⁶ I serien „Sprachstrukturen. Reihe A. Historische Sprachstrukturen“.

⁷ Jf. min afhandling p. 193.

⁸ Smst.

her at første led snarest er urnord. **auja* værn, beskyttelse (II p. 1165). Her skal **auja* atter rettes til *auja*. Her synes min afhandling fra 1970 at have båret frugt.

Jeg vil til sidst ikke tilbageholde en skepsis der er kommet ved min tilbagevenden til runeindskriften på Sjællands-brakteaten 2 — fremkaldt af Erik Moltkes behandling — som jeg ikke uden videre kan godtage. Så vidt jeg kan se er *-uisa* det eneste sikre eksempel på runen *u* anvendt for *w* i ældre urnordisk.⁹ Krause skriver i 1966: „In *fāra-wīsa* „Der Gefährliches Wissende“ ist der Halbvokal *w* durch die *u*-Rune ausgedrückt“ (p. 262). Han henviser til Väsby-brakteaten (nr. 118, p. 263 f.) og til Over-Hornbæk-brakteaten (nr. 119, p. 256 f.), men disse henvisninger stå ikke ved magt, da indskifterne ikke er tolket med sikkerhed.¹⁰ Krause anfører i 1971 eksempler på *u* for *w* (§ 62 = p. 95).

Er der noget galt med *farauisa*? En fejlristning? Er et eventuelt forlæg misforstået? Er sidste del af sammensætningen slet ikke *-wīsa*? Jeg har ikke noget forslag til en ny tolkning — så derfor nøjes jeg med disse vage antydninger.

Vi forudsætter den gamle tolknings rigtighed: *farauisa* = *fārawīsa*. Vi kan ikke se om *a* i *fara-* er kort eller langt. Krause anfører 1971 *fāra-uisa* under *ā* af indoeuropæisk *ē*, sml. vestnord. *fār*, gotisk *ferja* (og latin *peritus* og *periculum*) i § 34 (= p. 60). Han burde også have nævnt muligheden af urnord. kort *a* af indoeuropæisk *o* (§ 32, 3 = p. 59 f.).¹¹

Mon det nogensinde kan afgøres hvilken oversættelse der er den rette? Begge oversættelser giver glimrende mening: den som er klog på fare (dvs. som er i stand til at afværge farer) — den som er klog på rejse (dvs. som kan afværge farer på rejser).

Oversættelsen af *auja* ved lykke må afskrives. Navneelementet *Øy-* (vestnord. *Ey-*) kan — som jeg har gjort rede for i min afhandling — ind-

⁹ Se DR sp. 978 og 979 anmærkning. Elmer H. Antonsen ytrer sig ikke om *u* for *w* (p. 65). Han har ikke været konsekvent. Ordregisteret har *farauisa* = *fārawīsa* (p. 91) og *wīsa* (p. 93) og *uigiz* = *wigiz* (p. 92); *wigiz* (p. 93).

¹⁰ Over-Hornbæk-brakteat 2 (DR brakteat 21, sp. 508 ff.). Väsby-brakteat (DR brakteat 66, sp. 540 ff.). Sml. Erik Moltke p. 21 og 411. Sønder Rind-brakteat (DR brakteat 23, sp. 511) — omtales ikke af Erik Moltke — har indskriften *i(u)inti (k)*; for *t* kan læses *R*. Det hedder i DR: „indskriften er næppe meningsgivende“. Krause 1966 nr. 135 læser *uinirik* og skriver: „Falls man dieser Inschrift überhaupt einen Sinn geben will, könnte man sie in die Worte *uinir ik* einteilen“ (p. 272); *uinir* sættes lig med vestnord. *vinr* ven. Krause 1971 nr. 97: „Die Lesung ist in verschiedener Hinsicht unsicher, erscheint aber zumindest möglich“ (p. 167). Elmer H. Antonsen nr. 87 læser *uigizik*, der oversættes „Wigiz [i.e. fighter], I“ (p. 71). De her nævnte indskrifter kan ikke bruges til at vise at runen *u* kan stå for *w* ligesom på Sjællands-brakteaten 2. Det er letsindigt at anvende et så usikkert materiale som ikke-meningsgivende brakteat-indskrifter.

¹¹ Elmer H. Antonsen anfører **por-o-*, sml. græsk *póros*, latin *portare* (p. 65).

passes i en serie af navneled med betydningen værn, beskyttelse, hjælp (p. 193 ff., se specielt p. 198 f.).¹²

Erik Moltkes behandling af runeindskriften på Sjællands-brakteaten 2 må karakteriseres som absolut utilfredsstillende. Han har ladet sine læsere fuldstændigt i stikken.

¹² Krause anfører 1966 under formelordet *auja* en række vestnord. navne med *Ey-* som første led, men han udtaler sig ikke om dette leds betydning (p. 241). Han henviser til Marstrander 1929 (p. 242) — men har ikke udnyttet hans behandling af temaet **au-* i de indoeuropæiske sprog.

Das schwedische Amulett aus Hedeby

Im sechsten Band der von Kurt Schietzel herausgegebenen „Berichte über die Ausgrabungen in Haithabu“ (1973) hat Aslak Liestøl drei einige Jahre vorher in Hedeby gefundene Runenstäbchen publiziert: „Hedeby I“ mit einer ziemlich langen Inschrift, von der noch etwa 70 Runen zu lesen sind, die aber im grossen ganzen unverständlich bleibt¹; „Hedeby II“, mit einer Inschrift von acht Runen, die interpretiert werden konnten; und endlich „Hedeby III“, wo neben 39 Runen, deren Sinn dunkel ist, auch das Futhark der sog. Kurzzweigrunen vorkommt. Es handelt sich um die einzige bekannte, vollständige Reihe dieser für das bequemere Ritzen rationell vereinfachten Zeichen, die Ende des achten Jahrhunderts aufgekommen sind, und die überwiegend auf schwedischem und auf norwegischem Kulturgebiet Verbreitung fanden. Liestøl datiert alle drei Hedeby-Stäbchen in die ältere Wikingerzeit (106), was etwa neuntes Jahrhundert bedeuten muss.

In seinem wichtigen und ansprechenden Buch „Runerne i Danmark og deres oprindelse“ (1976) hat Erik Moltke die hier erwähnten Inschriften einer erneuten Behandlung unterzogen. Er hat sie dabei z.T. neu numeriert (M:1 = L:III; M:2 = L:I), z.T. neu benannt (M: „Haddeby rundstok“ = L:II). Die längste Inschrift wird archäologisch ins neunte Jh. datiert, d.h., die Inschrift als solche könnte dem Anfang dieses Jh.s entstammen. Ihr Inhalt bleibt grösstenteils schleierhaft.

Bekanntlich haben die Schweden sich während der Wikingerzeit in Hedeby etabliert. Vielleicht bestand dort Ende des neunten Jh.s ein schwedisches Kleinkönigtum²; schwedische Kaufleute waren wohl schon früher da. Die Stadt war eine wichtige Station auf dem Handelsweg nach Birka, und sie kam sicher eben deshalb, wie auch die für diesen Handelsweg ebenfalls wichtige Insel Lolland, unter schwedischen Einfluss. Die Kurzzweigrunen verbreiteten sich von Hedeby wie von den an Schweden grenzenden Gebieten in beschränktem Umfang gegen Norden und Osten über Dänemark aus. Die — vermutlich dänische — Gemahlin des schwedischen Hedeby-Königs Gnupa, Asfrid, die Tochter des Odinkaur, hat ihrem ver-

¹ Liestøls Transliteration von dieser Inschrift zuerst bei I. Sanness Johnsen: *Stutttruner*, 1968, 246; 302; dann auch bei E. Moltke, *Sønderjysk Månedsskrift* IL, 1973, 382 f.

² Aksel E. Christensen hat in seinem vorzüglichen Werk „*Vikingetidens Danmark*“ (1969) den hypothetischen Charakter der schwedischen Eroberung von Schleswig betont (198—201).

storbenen Sohn, dem König Sigtrygg (sonst *Sigeric* genannt; der eine dieser Namen vermutlich aufgrund einer hypokoristischen Basis *Siggi* rekonstruiert), Mitte des zehnten Jh.s Denkmäler mit sowohl schwedischen wie dänischen Runen gesetzt. Die Stäbchen aus Hedeby sind schon mit ihren Kurzzweigrunen neue Indizien für die Tätigkeit der Schweden in jenem Gebiet.

Die längste der Hedeby-Inschriften wird von Liestøl so gelesen:

Seite A: **raþi·utlfR·utufr·sati·auriki·itarku·in·aurik·
salti·utlfi·utur**

Seite B: **auþikR·biān·fur·uk·þat·fu·suiarþ·?lt·
ul???li·kafipu·at·ualR·akiu·likR**

Seite C: **...:nu:suiarþ:ilt**

Moltke hat sich dieser Lesung angeschlossen. Indem auf die Wiedergabe der Runenzeichen bei Liestøl und Moltke verwiesen werden kann, und indem die Wortformen vorläufig der ältesten norw. Dichtersprache etwas angenähert werden, ist im einzelnen folgendes zu bemerken:

raþi *ráði*, präs. 3. conj. von *ráða* „beherrschen, bewältigen“.

ut *und*, dat. von *und* fem. „Wunde“.

lfR *UlfR*, nom. Wie auch an ein paar späteren Stellen ersichtlich, wird die Vorlage der Inschrift in diesem Namen *ul* durch eine Binderune **u + l**, die vom einfachen *u* oder *l* nur wenig abwich, bezeichnet haben, oder die beiden Zeichen waren einander hier so ähnlich, dass sie als identisch aufgefasst und zu einem Zeichen reduziert wurden.

ut *und*, acc. von *und*, siehe oben.

ufr *UlfR*, siehe oben.

sati *setti*, prät. 3. sing. von *setja* „(ver)setzen“.

auriki *Auðriki*, dat. vom spezifisch schwed. *Au(ð)rikr*³. Die Vorlage der Inschrift wird in diesem Namen *ðr* durch eine Binderune **þ + r**, die vom einfachen **þ** oder **r** wenig abwich, bezeichnet haben, oder die beiden Zeichen waren einander hier so ähnlich, dass sie als identisch aufgefasst und zu einem Zeichen reduziert wurden.

tarku *torgu*, dat. (oder acc.) von *targa* fem. „Schild“.

in *enn*, adv. „ferner, aber“.

aurik *Auðrikr*, nom., siehe oben und Liestøl z. St. Die Rune **R**, die hier fehlt, gehört zu den unansehnlichsten Zeichen der Kurzzweigrunen.

salti *seldi*, prät. 3. sing. von *selja* „geben, tauschen“.

ut *und*, acc., siehe oben.

li *Ulf*, dat., siehe oben.

³ A. Janzén, *Nordisk Kultur* VII, 1947, 245 f.; *Sveriges runinskrifter*, VIII, 3, 1949—51, 589—91; Liestøl, zur Stelle.

ut *út*-, adv. „hinaus“.

ur *-úr* oder *-ór*, adv. „aus“. Die Schreibung mit **r** statt **ŕ** ist wohl dadurch zu erklären, dass der Konsonant des gewöhnlich tonlosen Wortes im Aschw. sehr geschwächt war — er kann im späteren Aschw. völlig fehlen —, so dass er hier im wesentlichen nach anderen Präpositionen oder Adverbien wie (in anorw. Form) *fyr*, *hér*, *þar* rekonstruiert wurde.

aupikr *óþekkr*, adj., „unerträglich“.

biān *ben*, dat. von *ben* fem. „Wunde“.

fur *fyr*, präp. „vor, wegen“.

uk *’egg*, acc. von (*h*)*egg* „Hieb“. Der sporadische Verlust von anlautendem *h* ist typisch aschw. und macht sich schon auf dem Rökstein, vermutlich noch vor 800⁴, bemerkbar. Dort wie hier handelt es sich wohl aber um keinen wirklichen Anlaut, sondern um einen Satzinlaut, hier nach dem proklitischen *fyr*⁵. In ähnlicher Weise entsteht das auf schwed. Runensteinen häufige *lét* *’eggva*, „liess hauen“.

bat *þat*, pron. dem. neutr. „jenes“.

fu *fyr*, wie oben. Die Vorlage wird hier eine Binderune **u** + **r**, die von den einfachen Runen wenig abwich, gehabt haben, oder die beiden Zeichen wurden als identisch aufgefasst und zum einfachen Zeichen reduziert.

suiarþ *sverð*, acc. von *sverð* neutr. „Schwert“ (Liestøl).

?lt *ilt* (Liestøl), adj. acc. sing. neutr. „übel“.

ul?? *olli*, prät. 3. sing. von *valda* „bewirken“.

???li *eðli*, dat. von *eðli* neutr. „Beschaffenheit“. Die Verbindung **ul**???li enthält nur die Spuren von drei unleserlichen Runen. Diesen Spuren nach wurden *eðli* als **iapli** geritzt und eine **i**-Rune doppelt gelesen, also: **ulliapli**. Eine Lesung *efli* statt *eðli* scheint mit den Spuren der Runen nicht vereinbar zu sein.

kafi *gefi*, präs. 3. conj. von *gefa* „geben“.

þu *þó*-, adv. „trotzdem“.

at *-at*, conj. „dass“.

ualr *vplr*, masc. „Stab“.

akiu *engju*-, cas. obl. von *engja* fem. „Bedrängnis“⁶.

likr *-ligr*, adjektivisierendes Suffix.

nu *nú*, „jetzt“.

suiarþ *ilt*, siehe oben.

Die Inschrift wäre also, unter Angabe der betonten Silben, zu umschreiben:

⁴ Anders z.B. I. S. Johnsen: *Stutttruner*, 151.

⁵ Vgl. A. Noreen: *Altnordische Grammatik*, II, 1904, 241 f.; I, ⁴1923 = ⁵1970, 212; J. Brøndum-Nielsen: *Gammeldansk Grammatik*, II, ²1957, 306—08.

⁶ Das Wort wird anscheinend nur bei Cleasby & Vigfusson: *An Icelandic-English Dictionary* geführt, konnte wohl aber jederzeit gebildet werden.

ráði ·und ·UlfR:
 ·und ·UlfR setti ·Auðríki ·i ·torgu;
 enn ·Auðríkr seldi ·und ·Ulfí ·út·úr;
 ·óþekkr ·ben fyr ·'ogg ·þat, fyr ·sverð ·ílt ·olli ·eðli.
 ·Gefi þó·at völr ·engju·ligr
 ... nú ·sverð ·ílt.

und zu übersetzen:

Möge UlfR die Wunde bewältigen!
 UlfR versetzte dem Auðríkr eine Wunde im Schild;
 aber Auðríkr gab dafür dem UlfR eine Wunde quer durch den Körper;
 der Unerträgliche bewirkte seiner Natur nach die Wunde wegen jenes
 Hiebes, durch ein übles Schwert.
 Möge der Stab der Bedrängnis jedoch verschenken, dass
 ... jetzt ein übles Schwert.

Gewisser Härten ungeachtet zeichnet diese Interpretation den Hintergrund und den Sinn der Ritzung ganz klar: der Stab ist ein Amulett in der Bedrängnis.

Die Inschrift wurde nicht vom Ritzer in Runen konzipiert. Sie enthält Fehler, vor allem die Reduktion von Binderunen oder von Runen, die fälschlich als identisch aufgefasst wurden, die wenigstens éine ältere Aufzeichnung in Runen durch einen Runenkundigen voraussetzen. Man kann sich leicht vorstellen, wie der Gelehrte sich in jenen Tagen sein Brötchen z.B. als scholasticus vagans verdient hat, ohne eigentlich ritzen zu müssen, und wie die Ritzer ganz mechanisch ans Werk gingen, ohne die Runen lesen zu können. Auch Brakteaten und Steininschriften und sogar die Runenmünzen des Königs Svend Estridsøn im elften Jahrhundert zeugen davon. Das Hedeby-Futhark auf L:III=M:I kann dem Ritzer der grossen Inschrift als Eselsbrücke gedient haben. Das geritzte Futhark wird, wo es vorkommt, eben diese praktische Funktion gehabt haben, wie auch jenes Alphabet, das am Rande einer etruskischen Schreibtafel aus Marsiliana zu lesen ist.

Die Inschrift scheint in Doppelhebungen rhythmisch gegliedert zu sein, und eigentümlich wirkt die alle 14 Doppelhebungen hindurch weiterrollende vokalische Alliteration, die vermutlich auch einige weitere, jetzt verlorene Doppelhebungen auf der C-Seite umfasst hat. Diese primitive Reimtechnik ist alt. Sie umspannt z.B. etwa 4 Doppelhebungen auf dem norw. Tune-Stein aus der frühen Völkerwanderungszeit, und sie lebt neben oder unter dem geregelten Alliterationsvers weiter: ·sjá ·haugr / var ·fyrr ·hlaðinn / ·heldr ·Loðbrókar. / ·Synir ·hennar / ·þeir váru ·hvátir.⁷

Die Weiterführung eines und desselben Alliterationssystems 14 Doppel-

⁷ Maeshowe, angeführt von Liestøl, The Fifth Viking Congress 1965, 1968, 60.

hebungen hindurch, oder noch mehr, geht aber weit über die Grenzen anderer überlieferter Beispiele dieser Art hinaus und macht es naheliegend, mit einer Art Weiterwuchern des ursprünglich in einer beschränkteren Anzahl rhythmischer Glieder wirkenden Systems zu rechnen. Wirklich stellen die Enden gewisser inhaltlich-syntaktischen Perioden, *i torgu* und *út-úr*, adverbelle Verzierungen dar, die sich entbehren liessen. Der grösste syntaktische Bogen scheint ein paar adverbelle Auswüchse aufgenommen zu haben, die teils als Variation, teils als Vorwegnahme eines noch folgenden Gliedes vom üblen Schwert betrachtet werden müssen. So entsteht der Verdacht, der Text gehe auch inhaltlich auf Vorstufen zurück, und dass er einer einfacheren, möglicherweise noch nicht abgeschlossenen Fassung, möglicherweise einer für Fälle der geschilderten Art allgemein verwendbaren Formel entachsen sei: *und X* (nom) / *setti Y* (dat), / *enn Y* (nom) / *seldi und X* (dat).

Die Inschrift ist nicht in Verse gegliedert, aber sowohl rhythmisch-stilistisch als auch der Wortwahl nach von der Sphäre der Dichtung geprägt. Wörter wie *olli*, *und*, *ben*, *sverð* und *edli* hatten keine runische Tradition hinter sich, und es ist interessant zu sehen, wie der Laut, der anorw. *e* entspricht, in solchen Wörtern anders geschrieben wird als in *setti* und *enn*, die zur Welt der Inschriften gehörten, und denen sich auch *seldi*, *-pekkr* und *gefi* orthographisch anschliessen konnten. Es ist jedoch wahrscheinlich, dass einige von diesen Wörtern den Vokal *e* nicht enthielten. Anstatt *setti* und *seldi* überwiegen im Aschw. ursprünglichere Formen mit *a*,⁸ die dann auch anders umgebildeten Formen in den heutigen ostnord. Sprachen zugrunde liegen.

Die in die Ritzung hineingenommenen Formen der poetischen Zentralbegriffe *ben*, *sverð* und anscheinend auch *edli*, wie sie gemäss der Norm des klassischen Anorw. wiedergegeben wurden, bestätigen die von Bengt Hesselman aufgestellte Theorie einer Diphtongierung, die sich nicht nur im „Birka-Schwedischen“, sondern auch im „Hedeby-Nordischen“ geltend gemacht habe⁹. Es lässt sich nicht sagen, in wie grossem Umfang diese Diphtongierung in denjenigen Wörtern der Inschrift eingetreten war, wo nach älterer runischer oder einfach nach dänischer Tradition der Laut, der anorw. *e* entspricht, durch *a* oder *i* wiedergegeben wird; sie hatte aber wahrscheinlich auch in solchen Vokabeln Verbreitung gefunden.

Im Zusammenhang mit dem *au* im *aupikr* lässt sich feststellen, dass *au* für altes *ó* im dän. Gebiet fast ausschliesslich auf Küsten und Gegende be-

⁸ Noreen: Altnord. Gramm., II, 454; A. Holmberg: Studier över ja-verbens nysv. formutveckling, 1931, 207—11. Vgl. K. M. Nielsen, Acta philol. Scandinavica XXIX, 1971—73, 17—42; Brøndum-Nielsen: Glda. Gramm., VII, 1971, 130 f.; 154 f.; 157 f.; mit weiteren Hinweisen.

⁹ Hesselman, Ordgeografi och språkhistoria, 1936, 127—62. Vgl. Th. Frings, Beiträge z. Gesch. d. deutschen Sprache u. Lit. LXIII, 1939, 9—13; 37; H. Andersen, Arkiv f. nord. filol. LIV, 1939, 45—57; Danmarks Runemindesmærker, Text, 1942, Sp. 945 f.; K. M. Nielsen, Arkiv f. nord. filol. LXXV, 1960, 47—53.

schränkt ist, wo der schwedische Einfluss spürbar gewesen sein muss¹⁰, und dass z.B. „in der Südspitze des südschwedischen Mundartgebietes, das nach Dänemark hinüberleitet“,¹¹ hierhergehörige diphtongische Entwicklungen vorkommen. Die Schweden in Hedeby können schon *au* oder *ou* für *ó* gesagt und gleichzeitig der Tradition nach *þó* als **pu** geritzt haben.

Die längste Hedeby-Ritzung ist ein Zeugnis von schwed. Schrift und Aussprache der dort ansässigen Bevölkerung, von einer Magie im Dienste der Heilkunde, die vielleicht ein Echo vom kirchlichen Idealismus nachklingen lässt, und vom Eindringen eines poetischen Wortschatzes in primitive rhythmische Reihen, wie das zum Frühling der Skaldik gehört.

¹⁰ Danmarks Runemindesmærker, Text, Sp. 946; K. M. Nielsen, Ark. f. nord filol. LXXV, 21; 28 f.

¹¹ Frings, Beiträge LXIII, 5; mit Hinweisen.

FEDERICO ALBANO LEONI

Beiträge zur Deutung der isländischen 'Ersten grammatischen Abhandlung'*

0. Vorbemerkung

Die linguistische Forschung beschäftigt sich nun schon seit einem Jahrhundert mit der isländischen 'Ersten grammatischen Abhandlung' (EGA), und dieser Text scheint bis heute noch nichts von seiner Anziehungskraft eingebüsst zu haben. 1972 erschienen gleichzeitig zwei Neuauflagen: Die zweite Auflage der Arbeit von Einar Haugen (Haugen 1972), die 1950 aus 'phonologischer' Perspektive das Interesse für die EGA neu entzündet hatte, und die Ausgabe von Hreinn Benediktsson (Benediktsson 1972 b), der zehn Jahre lang unermüdlich in der gleichen Richtung geforscht und meiner Ansicht nach deren Möglichkeiten erschöpft hat.

In der vorliegenden Arbeit, die den vorangehenden in mancher Hinsicht verpflichtet ist, sollen einige Gesichtspunkte zur Entstehung der EGA und deren Bewertung, wie sie aus heutiger Sicht möglich erscheint, dargelegt werden. Gesichtspunkte, die von den inzwischen traditionell gewordenen abweichen.

1. Die Terminologie, die Quellen, die Methode

1.1. Die EGA stellt u.a. ein interessantes Dokument der Erarbeitung orthographisch-grammatikalischer Termini dar ('Buchstabe', 'Vokal', 'Konsonant' usw.), innerhalb einer Tradition, in der diese Termini noch fehlen. Diese Erarbeitung erweist sich als notwendig, als die isländische Kultur — und allgemeiner die nordische — eine tiefgreifende Veränderung erfährt; u.a. warfen die Verbreitung des Christentums und die Einführung des lateinischen Alphabets, das an die Stelle des viel beschränkteren runischen trat, eine Anzahl von Problemen auf, von denen einige praktischer Art waren und die Orthographie betrafen.

Das bedeutet jedoch nicht, dass die Terminologie der EGA in allen Einzelheiten nach dem scholastischen Vorbild modelliert wurde. Im Gegen-

* Der vorliegende Aufsatz ist eine stark verkürzte Übersetzung der Kapitel 2 und 3 von *Il primo trattato grammaticale islandese*, Bologna 1975, des Verfassers. Ich spreche der Schriftleitung des ANF, die diese Übersetzung vorschlug, der Verlagsgesellschaft Il Mulino, die ihr zustimmte, und Dr. Felicitas Libertini Söhnchen, die sie ausführte, meinen Dank aus.

teil, es ist gerechtfertigt anzunehmen (s.u. S. 87), dass die EGA nur eine partielle Überwindung — eine Latinisierung könnte man sagen — eines vorangegangenen Versuchs darstellt, der seinerseits ebenfalls aus der Notwendigkeit eines neuen Alphabets entstanden, dessen theoretische Unterlage aber noch kaum von scholastischen Elementen durchdrungen war.

Der Text der EGA ist heterogen. In bezug auf die Terminologie lassen sich verschiedene Komponenten erkennen. In einigen Fällen (*stafr*, *rún*, *ráða*, *rita*) handelt es sich sehr wahrscheinlich um Überreste eines früheren, aus dem runischen Bereich entstammenden Wortschatzes. Andere Beispiele stellen keine echten linguistischen Termini dar (*hlióð*, *rodd*), aber sie erfahren wie ihre lateinischen Entsprechungen (*sonus*, *vox*) einen Spezialisierungsprozess der Bedeutung, der durch den Kontext hervorgerufen wird. Zumindest in einem Fall (*stafróf*) scheint die Herkunft aus dem Angelsächsischen erwiesen zu sein. Für eine kleine Gruppe von Ausdrücken schliesslich (u.a. *samhlióðandi*, *raddarstafr*) muss die Kenntnis der entsprechenden lateinischen Termini angenommen werden, denn sie stellen deren Lehnbildungen dar¹.

Es erscheint nicht wahrscheinlich, dass jene terminologische Erarbeitung gleichzeitig mit der Abfassung der EGA vorgenommen wurde, da in dieser jegliche Art von Definition fehlt. Die Kenntnis aller Termini wird vorausgesetzt, und der moderne Leser kann ihren Wert nur anhand ihres Gebrauchs in den verschiedenen Kontexten bestimmen, da andere zeitgenössische oder ältere Quellen fehlen.

Zweifellos ist die EGA eng mit der scholastischen Kultur verbunden; denn wenn auch in vielen Fällen nicht notwendigerweise ein direkter terminologischer Einfluss angenommen werden kann, ist es doch offensichtlich,

¹ Der lat. Einfluss ist ausserdem deutlich erkennbar in verschiedenen Aussagen, wie z.B. die folgende über die Vorrangstellung der Vokale gegenüber den Konsonanten: „Nú af því at samhlióðendr megu ekki mál eða atkvæði gora einir við sik, eigi svá at þeir megi nafn hafa án raddarstafi, en at raddarstafnum einum sér hverjum má kveða, sem hann heitir, ok at honum kveðr í hveriu máli, ok þeir bera svá tign af samhlióðondum sem almætti af hálfmætti, þá hefi ek af því fyrri setta þá bæði í stafrófi ok í umræðu hér nú“ (84: 20—24; Text nach meiner zitierten Ausgabe). Man ziehe zum Vergleich die folgende Stelle heran: „uocales sunt sicut animae in corporibus, consonantes sicut ipsa corpora [...]. anima uero et se mouet et corpus: sic et istae uocales per se feruntur et per se sillabas faciunt. Corpus autem sine anima immobile est, sicut consonantes sine uocalibus. Nam illae per se scribi possunt, nomina uero uel potestatem habere sine uocalibus non possunt“ (Keil VIII, S. LIV). Bei der Unterscheidung der Konsonanten von den Vokalen scheint die EGA die Termini aufzugreifen, die zur Unterscheidung von *semivocales* und *mutae* dienen: „[...] sicut dicimus 'semi-deos' et 'semiuiros', non quod semis, idest medii dii sint uel medii uiri, sed quod perfecti dii et perfecti uiri non sint: sic et semiuocales, quia perfectum sonum non habent, ideo nuncupatae sunt“ (Keil VIII, S. XXIV; vgl. auch Priscianus in Keil II, S. 9, 13). Zuweilen (z.B. im Kommentar von Sergius zu Donatus: s. Keil IV, S. 520) wird der Terminus *semivocales* folgendermassen erklärt: „semivocales ideo dicuntur, quia semis habent de potestate vocalium“. Ein Einfluss dieser Erklärung wäre möglicherweise im *hálfmætti* der EGA sichtbar; allerdings würde es sich um einen indirekten Einfluss handeln, weil *potestas* immer mit *iartein* wiedergegeben wird. Ein Eindringen durch das Altenglische kann nicht ausgeschlossen werden, da Ælfrik *potestas* mit *míht* wiedergibt (Zupitza 1880, S. 5).

dass der EGA, zumindest in der uns überlieferten Form, eine Patina mittelalterlicher Latinität anhaftet, die nicht nur in einigen Termini deutlich wird (*punktr, kapítulum*), sondern auch in anderen Berührungspunkten, auf die ich im folgenden ausführlicher eingehen werde.

Es sei jedoch darauf hingewiesen, dass der Gebrauch der Termini, auch jener direkter lateinischer Herkunft, banal ist, d.h. sie werden in der stereotypen Bedeutung ihrer lateinischen Entsprechungen verwendet, die in den unzähligen Kommentaren zu den grammatischen kanonischen Texten (wie auch in den Texten selbst) z.B. in den Kapiteln *de voce, de litteris* und *de syllabis* zu finden sind und welche in Europa von der ausgehenden Antike bis in das 12. Jh. hinein und darüber hinaus weit verbreitet waren.

Die kürzlich erneut vorgebrachte These, die Terminologie und der Aufbau der EGA zeugten vom Einfluss dieses oder jenes Grammatikers, dieser oder jener Schule², scheint weder durch die lateinischen Texte noch durch die EGA gestützt zu werden. In der Tat ist die Übereinstimmung (die ich hier nicht eingehend behandeln kann; s. meine italienische Ausgabe, S. 12 ff.) zwischen *hliōð* (und *samhliōðandi*), *roðd* (und *raddarstafr*), *stafr*, *atkvæði*, *nafn*, *líkneski*, *iartein* auf der einen Seite, und *sonus* (und *consonans*), *vox* (und *vocalis littera*), *littera*, *pronuntiatio* (oder *enuntiatio*), *nomen*, *figura*, *potestas* auf der anderen sehr eng; anders könnten wir weder Formen wie *sam-hliōð-andi* (die *con-son-ans* entspricht) und *raddar-stafr* (die *vocalis littera* entspricht) noch den Zusammenhang zwischen *nafn*, *líkneski* und *iartein* (welche die *accidentia* der lat. *littera* wiedergeben) erklären. Dabei ist der Vergleich lohnend nicht nur wenn wir uns an Donatus oder Priscianus wenden, sondern auch wenn Beispiele für den lateinischen Gebrauch z.B. den sogenannten *Anecdota Helvetica*³ entnommen werden.

1.2. Wie es häufig bei anonymen mittelalterlichen Texten geschieht, bereitet auch in der EGA das Problem der Quellen viele Schwierigkeiten. Im allgemeinen hat man versucht, die Terminologie und die Doktrin, die in der EGA enthalten sind, an ein spätlateinisches oder mittelalterliches Modell anzuknüpfen, mit dem man präzise Berührungspunkte zu erkennen glaubte⁴.

² Benediktsson 1972 b, S. 33—107 *passim*, 192.

³ Keil VIII. Auf diese Weise wird unterstrichen, dass eventuelle Übereinstimmungen zwischen den Gebrauchsweisen der EGA und einigen lat. Wendungen nicht unbedingt und direkt auf einen einzelnen Autor verweisen, sondern vielmehr auf eine komplexe Überlieferung durch oft anonyme oder wenig bekannte Kommentatoren und Glossatoren (in deren Formulierungen natürlich die der bedeutendsten Grammatiker wiederzuerkennen sind) zurückgehen.

⁴ Es sei kurz auf die beiden jüngsten Versuche hingewiesen. Holtsmark 1936, die immer noch einen bedeutenden Ausgangspunkt für eine historisch-kulturelle Einordnung der EGA darstellt, ist entschieden auf die von Petrus Helias vertretene Pariser-Schule orientiert, ohne jedoch die Kenntnis anderer Autoren auszuschliessen; diese Hypothese stützt sich z.B. auf die angenommene Identifikation von *potestas* und *pronuntiatio* in der EGA, welche mit *iartein* wiedergegeben werden sollten (S. 42—43, 96—98; in Holtsmark 1960 wird diese Interpretation erneut bekräftigt). Benediktsson 1972 b, dem es — wie wir sehen werden (s.u., S. 76 ff.) — hauptsächlich darum geht, die Existenz einer in der EGA wieder aufgenommenen und erweiterten lat.

Aber in Wirklichkeit ist die Terminologie der EGA allgemein, auch in den Fällen, in denen das Vorhandensein einer lateinischen Entsprechung nicht geleugnet werden kann, wie wir gesehen haben und wie auch andere Beispiele sichtbar machen: *punktr*, *kapitulum*, *titull*, *vers* enthüllen ganz deutlich ihre Herkunft; in 87: 13—14 wird ein *distichon Catonis* zitiert; die kurzen Kommentare zu einigen Buchstaben (c: 88: 16—28; *x*, *y*, *z*, &: 89: 2—19) beweisen die Kenntnis von Texten, die mit Sicherheit nicht isländisch sind. Aber dies alles ist meiner Meinung nach nicht ausreichend zur Identifikation einer direkten Quelle der EGA. Gerade die Tatsache, dass man zur Erläuterung bestimmter lateinischer Gebrauchsweisen Autoren wie Donatus, Priscianus, Remigius von Auxerre oder die *Anecdota Helvetica* heranziehen kann, müsste Zweifel aufkommen lassen; gerade die Vielfalt der Quellen, auf die sich die eben genannten Forschungen beziehen, könnte eher auf das Fehlen eindeutiger Quellen hinweisen. Denn die Bedeutungen von Termini wie *vox*, *sonus*, *littera*, *consonans*, *potestas* usw. sind nicht das Ergebnis der Überlegung eines einzelnen Autors, sondern stellen eher das gemeinsame Kulturgut einer bestimmten Epoche dar, die sich sowohl zeitlich als räumlich weit ausdehnte.

Dennoch — könnte man einwenden — ist es unbestreitbar, dass die EGA zumindest in zwei Fällen auf eine nicht allgemeine Quelle zurückgeführt werden kann. So wird *titull*, eine Anpassung von lat. *titulus*, als ein Diminutivum von *Titan* 'Sonne' (89: 24—26) interpretiert; die gleiche Erklärung (ein bedeutendes Beispiel mittelalterlicher Etymologie) wird in fast übereinstimmendem Wortlaut von Remigius gegeben⁵. Ein ähnlicher Fall bietet sich im Abschnitt über den Buchstaben *c* (88: 16—28), der sowohl das *k* als auch das *q* ersetzen soll, da diese drei Buchstaben „eitt hlióð [...]

Theorie der *littera* aufzuweisen, neigt dazu, den Begriff *elementum* (S. 55—61) besonders hervorzuheben und also Priscianus gegenüber Donatus (S. 192) zu bevorzugen. Beide Gelehrten sind jedoch gezwungen, in einzelnen Punkten auf andere Quellen zurückzugreifen: So werden jeweils ausser Donatus, Priscianus, Remigius auch Diomedes und Isidorus herangezogen (Benediktsson 1972 b, S. 56, 77, 192 und *passim*) oder Isidorus, anonyme Verfasser des 9. Jhs., Sedulius und Clemens *Scoti* usw. (Holtsmark 1936, *passim*).

⁵ „Titan heitir sól, en þaðan af er minkat þat nafn, er titulus er á látínu. Titull, kveðum vér, þat er sem lítill sól sé, því at svá sem sól lýsir þars áðr var myrkt, þá lýsir svá titull bók, ef fyrir er ritinn, eða orð, ef yfir er settr“ (89: 24—26). Zur Frage der Etymologie von *titulus* und seiner Verbreitung s. Holtsmark 1936, S. 78—80. Die EGA stellt hier zweifellos das beinahe wörtliche Zitat von Remigius dar, der in seinem Kommentar zu Donatus' *Ars minor* schrieb: „Titulus dicitur a Titane, i. a sole, quia sicut sol illuminat mundum, ita et titulus librum. Vel sicut sol illuminat queque obscura, sic titulus libri sequentia“. Es ist interessant zu bemerken, dass Remigius „mundum“ und „queque obscura“ nennt; die EGA nennt nur „þars áðr var myrkt“ (was „queque obscura“ entspricht); die sogenannte zweite grammatische Abhandlung (s.u., S. 81 ff.) nennt in einem der EGA naheliegenden obwohl nicht identischen Abschnitt (Arnarnagæana II, 1852, S. 52): „Sól heitir Titan, heitir þaðan af titulus í látínu, er vér köllum titul, þat er sem lítill sól; því at svá sem sól lýsir heim allan, svá lýsir titull orð rétt ritin“ nur „heim allan“ (was „mundum“ entspricht). Die auf „mundum“ beschränkte Formulierung tritt auch in anderen Varianten der Etymologie von *titulus* auf: am Ende des *Codex Finsidensis* 172 (Keil VIII, S. XLII) und bei Bernhardus von Utrecht (Holtsmark 1936, S. 78—80).

eða iartein“ haben. Diese Formulierung erinnert sehr stark an eine von Priscianus: „k enim et q [...] cum e tamen eandem tam in sono vocum quam in metro potestatem continent“⁶.

Diese Übereinstimmungen sind zweifellos interessant, aber nicht ausreichend — erstens, weil ihre Genauigkeit ein isoliertes Beispiel darstellt; zweitens, weil es nicht auszuschliessen ist, dass die Etymologie von Remigius oder die Formulierung von Priscianus auf indirektem Wege nach Island gelangt sind. Infolgedessen kann eine unmittelbare Verbindung zwischen dem Ausgangspunkt (Remigius, Priscianus) und dem Endpunkt (die EGA) durchaus nicht mit Sicherheit angenommen werden.

Diese Zweifel werden noch verstärkt, wenn man andere Fälle untersucht, in denen die EGA präzise Hinweise enthält, für die ein Rückgang auf die Quelle aber nicht möglich ist. So behauptet die EGA in den Ausführungen über das *z* (89: 11—16) mit einem Überfluss an Einzelheiten, es handle sich um einen hebräischen Buchstaben. Diese Behauptung ist erstaunlich und wird mit Sicherheit von keiner der uns bekannten grammatischen Schriften gestützt. Dasselbe lässt sich bei den Namen der Buchstaben beobachten, die nach der lateinischen grammatischen Tradition undeclinierbar sind: So liest man in Priscianus: „et sunt indeclinabilia [...] elementorum nomina [...] nec aliter apud Latinos poterant esse, cum a suis vocibus vocales nominentur, semivocales vero in se desinant, mutae a se incipientes vocali terminentur, quas si flectas, significatio quoque nominum una evanescit“⁷. Diese Erklärung folgt in kurzem Abstand jener über die Äquipollenz der Buchstaben *c*, *k*, *q*. Aber in der EGA werden die Namen der Buchstaben dekliniert (z.B. in 84: 24—32). Daraus wäre also zu schliessen, dass derjenige, der einerseits mit so viel Aufmerksamkeit Priscianus' *de litteris* las und sogar eine seiner Formulierungen nachahmte, andererseits eine Regel nicht beachtete, die von zahlreichen anderen Autoren so ausführlich motiviert und nachdrücklich betont wird⁸. Jedoch sind die Abweichungen der EGA von den bekannten und zitierten Quellen vielsagender als die Übereinstimmungen, insbesondere, wenn man den repetitiven und präskriptiven Charakter der grammatischen Literatur jener Zeit in Betracht zieht. Es ist daher nicht auszuschliessen, dass die Erklärung zum Buchstaben *z* nicht einem bestimmten Text, sondern einer vielleicht verlorengegangenen GlosSENSammlung entstammte, die sowohl die Etymologie von *titulus* als auch die Glosse zu den Schriftzeichen *c*, *k*, *q* enthält.

Auch wenn es als erwiesen angesehen wird, dass die EGA eine gewisse scholastische Bildung offenbart, bleibt jedoch die Frage, ob eine Quellenforschung überhaupt Aussicht auf Erfolg haben kann, um so mehr wenn man bedenkt, dass es sich bei der EGA um einen sehr kurzen Text handelt, in einem Randgebiet und zu einer Zeit entstanden, wo die Erwerbung der europäischen Kultur noch sehr jungen Datums war. Darüber hinaus be-

⁶ Keil II, S. 12.

⁷ Keil II, S. 7—8.

⁸ Dazu s. z.B. Keil VIII, S. XXXIII und Mariotti 1967, S. 139.

handelt die EGA ein Thema, die Phonetik und die Orthographie, für das innerhalb der spätantiken und mittelalterlichen Tradition nur schwerlich eine eigenständige theoretische Erarbeitung ermittelt werden kann; diese Tatsache führte u.a. zu einer weitgehenden Uniformität. Wenn man von Priscianus absieht (dessen *de voce* und *de litteris* noch nicht in angemessener Weise untersucht worden sind), sind die Differenzen zwischen den im Mittelalter bekannten *artigraphi* und *orthographi* von nur bescheidenem Ausmass. Die Definitionen der *littera* oder der *accidentia* wiederholen sich wörtlich, und alle rühren mehr oder weniger von der vorangehenden Traktat-Literatur her und besonders von Donatus und Priscianus, welche ihrerseits die Banalisierung oder die Fehldeutung einer Tradition darstellen, die über die Stoiker bis auf Aristoteles zurückreicht (s.u. S. 77).

In einer solchen Situation, die im übrigen noch durch die geringe Kenntnis von der Verbreitung scholastischer Texte in Island kompliziert wird, darf legitimerweise nur angenommen werden, dass der EGA irgendein beliebiger Text über die Grundzüge der lateinischen Grammatik oder vielleicht auch nur eine einfache Glossensammlung zugrundelag. Sollte eine Quellenforschung überhaupt möglich sein, müsste sich diese der verworrenen und nur teilweise erforschten Masse der kleineren linguistischen Schriften zuwenden, den Aufzeichnungen von Schullehrern, den Glossenverzeichnissen zu literarischen oder religiösen Texten, die gleichsam ein äusserst wichtiges Bindegewebe darstellen, aus dem die mittelalterliche *interpretatio* der Kultur der Antike hervorgeht und dem die Wissensübermittlung anvertraut ist. Es hiesse, diese Wirklichkeit ignorieren, wenn man — gestützt auf eine einmalige Übereinstimmung — glauben wollte, man habe eine Quelle identifiziert.

1.3. Die EGA bildet den gedrängten Vorschlag einer orthographischen Reform, dessen Argumentation einem sehr einfachen Kriterium folgt. Da das lateinische Alphabet für die Umschrift der altnordischen Laute und insbesondere der Vokale nicht ausreicht, macht sich eine Erweiterung notwendig. Den fünf lateinischen Vokalen werden weitere vier hinzugefügt, die als zwischen den lateinischen liegende Laute beschrieben werden. Um die Notwendigkeit der neuen Zeichen zu begründen, wird behauptet, die Laute, für die sie vorgeschlagen werden, seien wichtig, da diese eine Bedeutungsveränderung hervorrufen können, wie aus den Beispielen einiger Wortpaare deutlich werde. Das gleiche Kriterium wird zur Begründung der notwendigen Unterscheidung von nasalen und oralen wie von kurzen und langen Vokalen angewandt. Für die Konsonanten bietet sich eine andere Situation dar. Hier geht es nicht darum, neue Zeichen einzuführen (die einzigen Ausnahmen bilden das *P*, das übrigens weder beschrieben noch begründet wird, und das *g*, dessen Gebrauch fakultativ ist), sondern es handelt sich um das Problem, eine eindeutige Beziehung zwischen den Bezeichnungen der Konsonanten und deren phonischem Wert herzustellen, insbesondere in bezug auf das Verhältnis zwischen einfachen und doppelten Konsonanten. Um letztere anzuzeigen, wird angeregt, die entsprechenden Grossbuchstaben

zu gebrauchen. Diese werden von bedingten graphischen Varianten in den Rang von autonomen *litterae* (*stafir*) erhoben, da jede von ihnen die Eigenschaften *nomen* (*nafn*), *figura* (*líkneski*) und *potestas* (*iartein*) erhalten soll (s. 87: 24—88: 3). Die Darlegung der Notwendigkeit, zwischen einfachen und doppelten Konsonanten zu unterscheiden, weist einen gemeinsamen Zug mit den Ausführungen über die Vokale auf, da eine Reihe analoger Wortpaare auch hier angeführt werden.

In diesen Aufbau fügen sich einige kurze Exkurse ein. Sie behandeln die Vokale, die zu Konsonanten werden, wenn sie in derselben Silbe auf einen anderen Vokal treffen; oder sie erklären verschiedene atypische Schriftzeichen, von denen einige aus dem Alphabet ausgeschlossen werden sollen.

Aber das Problem der Methode der EGA macht noch einige Bemerkungen notwendig, da es eine inzwischen kanonisierte Lösung gefunden hat, die nicht stillschweigend übergangen werden kann⁹. Sie besteht darin, die EGA als eine Vorläuferin der modernen phonologischen Theorien zu deuten. In jener Analyse wird die Ansicht vertreten, es bestehe eine Affinität zwischen den Begriffen *stafr* (und *littera*, wenn auch mit einigen Vorbehalten) und 'Phonem', zwischen *grein* und 'distinktiver Opposition'. In beiden Fällen sind die gezogenen Parallelen meiner Meinung nach fragwürdig.

1.3.1. In bezug auf den ersten Punkt ist gesagt worden¹⁰, aus den lateinischen Schriften *de litteris* (insbesondere aus Donatus und Priscianus) gehe hervor, dass die *littera* eine abstrakte Einheit sei, die sich in drei konkreten Eigenschaften (den *accidentia*) realisiere, die ihrerseits durch eine innere Kohärenz miteinander verbunden seien. Die so definierte *littera* (und also der *stafr*) habe mit dem Phonem folgende Züge gemeinsam: Beide seien kleinste Einheiten der Sprache; die *littera* — wie auch das Phonem — sei eine abstrakte Einheit; die *littera* realisiere sich in der *potestas* (oder in der *figura*) wie sich das Phonem im Phon (oder im Graph) realisiert (s.u. S. 78). Lassen wir einmal die erstgenannte Affinität beiseite, weil banal und daher wenig bedeutsam¹¹, erweist sich jedoch ein kurzer Exkurs über die Kapitel *de voce* und *de litteris* von Donatus und Priscianus als notwendig.

⁹ Diese Interpretation, die von den neuesten Handbüchern zur Geschichte der Linguistik (Mounin 1967, S. 106—107, 109, Robins 1967, S. 72—74; die Quelle beider ist Haugen 1950, aber erste Ansätze finden sich schon in Bergsveinsson 1942) übernommen wurde, ist in Benediktsson 1961, 1972 *a* und *b* wieder aufgenommen und entwickelt worden. Zu einigen kritischen Betrachtungen s. Bazell 1956, S. 26 (auf Haugen 1950 bezogen; vgl. auch Haugen 1972, S. 40—41), Widding 1965, S. 34, Albano Leoni 1973.

¹⁰ Benediktsson 1972 *a*, 1972 *b*, S. 42—44 und 45—107 *passim*; zur Analyse von *elementum* s. ebd., S. 55—61; die Voraussetzungen dazu sind schon in Haugen 1950, S. 40 ff. enthalten.

¹¹ Es ist mehr als sicher, dass die *litterae* für die antike und mittelalterliche Tradition die kleinsten Einheiten (*partes minimae*) darstellten, aber diese Tatsache ist zum Zweck einer Gegenüberstellung mit dem Phonem unbedeutend. Zur Identifikation der *partes minimae* gelangt die antike Kultur durch einen langen und mühsamen Prozess, der möglicherweise in Ägypten begann und in Griechenland seinen Abschluss fand (Mounin 1967, Kap. 1), und an dessen Ende die implizite Feststellung der *deuxième articulation* und damit eine endgültig alphabetische Schrift stehen. Der Begriff *pars minima* wird auf diese Weise eine wirkende Kategorie innerhalb der gesamten Ge-

Die Behauptung von der Abstraktheit der *littera* wird nicht durch die Texte gestützt. Die *Ars maior* von Donatus¹² enthält neben einem schwerwiegenden Widerspruch in der Definition der *littera* selbst¹³ eine tiefgreifende Ambiguität betreffs ihres Wesens, das teils mit der phonischen und teils mit der graphischen Erscheinung identifiziert wird¹⁴. Was die *accidentia* und ihr Verhältnis zur *littera* angeht, ist der Text von Donatus zu lakonisch, als dass man daran auch nur irgendeine theoretische Perspektive anknüpfen könnte¹⁵.

Dagegen ist der Text von Priscianus¹⁶ weitaus komplexer. Aber er ist noch weit davon entfernt, eine theoretische Systematisierung der graphisch-phonischen Probleme des Lateinischen zu liefern, und bleibt eher das bedeutendste Beispiel der Fehldeutungen, die aus dem falsch verstandenen Verhältnis von γράμμα zu στοιχείον und also von *littera* zu *elementum* hervorgegangen waren¹⁷. So lässt Priscianus nicht nur eine kohärente Definition von *littera* vermissen¹⁸, sondern er gerät, indem er den Begriff *elementum* einführt, in offenkundige Aporien. Aus seinen Formulierungen ist lediglich zu folgern, dass die *littera* gleichzeitig das Wesen und eine seiner Eigenschaften sein soll, was unmöglich ist¹⁹. Auch die *accidentia* sind durchaus

schichte des europäischen linguistischen Denkens von Aristoteles bis heute und ist die Basis der etruskischen, lateinischen, gotischen, runischen, zyrillischen (usw.) Alphabetisierungen (zur metalinguistischen Bedeutung des griechischen Alphabets s. auch Meillet 1943, S. 57 und Pagliaro 1954, S. 140—45). Ausserdem scheint es nicht überflüssig, daran zu erinnern, dass die Phonologie, wenn sie von der *pars minima*, d.h. von der kleinsten phonologischen Einheit spricht (Trubeckoj 1939, S. 34), sich auf eine Einheit der gegebenen Sprache (ebd.) bezieht, während für die antike Grammatik die *pars minima* eine solche in absolutem Sinn ist.

¹² Keil IV, S. 367—68.

¹³ Die *littera* ist „pars minima vocis articulatae“ (ebd., S. 367); die *vox articulata* ist jene, welche „litteris comprehendi potest“ (ebd.). Die beiden Definitionen verweisen also gegenseitig aufeinander.

¹⁴ „Pars minima vocis articulatae“ verweist auf die phonische Dimension; „ex his supervacuac quibusdam videntur k et q; qui nesciunt, quotiens a sequitur, k litteram praeponebam esse, non c; quotiens u sequitur, per q, non per c scribendum“ (ebd., S. 368) verweist auf die graphische. Zum Fortbestehen dieser Ambiguität bis in das vorige Jahrhundert hinein, s. Abercrombie 1949.

¹⁵ „Accidit uni cuique litterae tria, nomen figura potestas. quaeritur enim, quid vocetur littera, qua figura sit, quid possit“ (Keil V, S. 368).

¹⁶ Keil II, S. 5—37.

¹⁷ Zum Begriff στοιχείον in Aristoteles s. Pagliaro 1954, S. 140—45, Belardi 1967; zur Interpretation und falschen Deutung von στοιχείον durch die Stoiker s. Steinthal 1890—91, II, S. 191—94, Belardi 1967 und 1972, S. 21—118.

¹⁸ Die *littera* ist „pars minima vocis compositae“ (Keil II, S. 6) und die *vox composita* „constat compositione literarum“; in einen analogen Widerspruch verfällt auch Donatus; das *composita* ist wahrscheinlich eine Banalisierung des aristotelischen συνθετή (Poetica 1456 b 21); s. dazu Pagliaro 1954, S. 141—42.

¹⁹ Die *littera* wird auch „nota elementi et velut imago quaedam vocis literatae“ genannt (Keil II, S. 6); unmittelbar anschliessend findet sich „elementa proprie dicuntur ipsae pronuntiationes“ (ebd., S. 6—7), also wird das *elementum* mit der *pronuntiatio* identifiziert. Das gleiche gilt für die *potestas*: „potestas autem ipsa pronuntiatio“ (ebd., S. 9). Daraus ergibt sich die Gleichung *elementum* = *pronuntiatio* = *potestas*. Darüber hinaus ist zu berücksichtigen, dass *elementum* und *littera* Synonyme sein können, wenn in demselben Text (ebd., S. 7—8) von „elementorum nomina“ und „nomina literarum“ die Rede ist. Wird diese Synonymie angenommen, wäre das *elementum* gleichzeitig

nicht kohärent dargestellt, da sie unabhängig (d.h. losgelöst von einer *littera*) auftreten können²⁰, und nach einer Hierarchie geordnet sind, in der die *potestas* den ersten Platz einnimmt²¹.

1.3.2. Die Absicht meiner notwendigerweise kurzen Betrachtungen ist lediglich aufzuzeigen, dass die lateinische Grammatik weit von jener theoretischen Klarheit entfernt war, die ihr zugeschrieben wird, wenn die *litterae* und ihre *accidentia* mit glossematischen Begriffen verglichen werden. Nach diesem Vergleich wären die formalen Entitäten der Ausdrucksebene (die *litterae*) realisierbar in mehreren äquipollenten Substanzen (die *potestas* und die *figura*)²².

Aber meiner Ansicht nach wird auf eine banalisierte Auslegung der Hjeltslevschen Theorie Bezug genommen, wenn — obgleich mit einigen Vorbehalten — die Identität der *littera* mit der formalen Entität (also dem Kenem), die der *potestas* mit der phonischen Substanz und die der *figura* mit der graphischen behauptet wird. Eine solche Auslegung ist nur möglich, wenn man eine Stelle der *Prolegomena* (Hjeltslev 1961, S. 103 f.) aus dem glossematischen Corpus herauslöst. Dort wo Hjeltslev von linguistischer Form spricht, versteht er 'Form' offenkundig in umfassender Bedeutung, d.h. im Sinne von 'Schema', und wo er von Substanz spricht, meint er 'semiotisch geformte' Substanz²³.

Kehren wir zur *littera* (oder zum *stafr*) zurück, tritt ganz deutlich hervor, dass hier die Unterscheidung zwischen (semiotisch geformter) Substanz und (semiotisch nicht-geformter) Materie völlig fehlt. Da — z.B. bei Priscianus — die *potestas* als *pronuntiatio* definiert wird und die *figura* als das, was „videmus in singulis literis“, ist zu folgern, dass in einem derartigen Text lediglich der Begriff der Materie enthalten, und dieser von dem Hjeltslevschen tief verschieden ist, da er nicht von den Begriffen Form und Substanz begleitet ist²⁴.

1.3.3. Wie schon bemerkt wurde, beschränkt man sich in der 'phonologischen' Hypothese nicht darauf, eine tiefgreifende Ähnlichkeit zwischen der *littera* und dem Phonem anzunehmen, sondern man glaubt darüber hinaus, in den in der EGA enthaltenen Gebrauchsweisen von *grein* bedeutsame Spuren der Begriffe der 'distinktiven Opposition' und der 'Kommuta-

das Wesen, dem „accidit [...] nomen, figura, potestas“ (ebd., S. 7), und eines seiner *accidentia* (die *potestas*). Wie man sieht, herrscht die äusserste Verwirrung. Zu den Termini *littera* und *elementum* s. auch Mariotti 1967, S. 129—31; zu den *accidentia* s. ebd., S. 137—40.

²⁰ „H autem aspirationis est nota et nihil aliud habet literae nisi figuram“ (Keil II, S. 12).

²¹ „Videntur tamen i et u, cum in consonantes transeunt, quantum ad potestatem, quod maximum est in elementis, aliae literae esse“ (ebd., S. 13).

²² Benediktsson 1972 b, S. 46—47.

²³ Zu den Beziehungen zwischen Form und Substanz s., ausser Hjeltslev 1961, S. 103—104, Hjeltslev 1954.

²⁴ Ausserdem befinden sich die *potestas* (als *pronuntiatio* verstanden) und die *figura* nicht „on equal footing“ (Benediktsson 1972 b, S. 46) in Priscianus, der sagt „sunt igitur figurae litterarum quibus nos utimur viginti tres, ipsae vero pronuntiationes earum multo ampliores“ (Keil II, S. 7).

tion' zu entdecken. Mehr noch, es ist gesagt worden, jener Gebrauch des Begriffs 'Distinktion' stelle das Produkt einer eigenständigen, schöpferischen Reflexion vonseiten des Verfassers der EGA dar, der hiermit die Position seiner lateinischen Vorgänger überwinde²⁵.

Doch ist einzuwenden, dass der moderne Begriff 'distinktive Opposition' weitaus umfassender ist. Er ist das Resultat einer theoretischen Reflexion — zu der im Altertum keine Ansätze vorhanden sind —, welche die Positivität der linguistischen Einheiten bestreitet und statt dessen die Opposition und die Relation als deren bestimmende Eigenschaften vorschlägt. Wie es meiner Ansicht nach unzulässig ist, von Phonem zu sprechen, ist es ebenso wenig legitim, von 'distinktiver Opposition' zu reden, ohne vorher Begriffe wie 'System', 'Wert' oder 'arbiträr' erwähnt zu haben.

Dennoch besteht zweifellos eine äussere Ähnlichkeit zwischen der Kommutation und der in der EGA dargelegten Argumente zugunsten der neuen Schriftzeichen. Aber die Ähnlichkeit ist eine rein äusserliche, und sie ist nicht einmal kennzeichnend für die EGA, die in dieser Hinsicht das Beispiel einer durchaus geläufigen Praxis ist. Vor allem könnte man daran erinnern, dass die EGA schon Vorläufer in der lateinischen Tradition hatte, die möglicherweise mehr als eine einfache Anregung ausgeübt haben. In der *Appendix Probi*²⁶ z.B. finden sich zweierlei Vergleichspaare: Einmal wird die vulgäre Form der entsprechenden gelehrten gegenübergestellt („*lancea non lancia*“); in anderen Beispiele, die der EGA näher stehen, werden Wörter miteinander verglichen, die sich nur durch einen einzigen Laut (oder Buchstaben) unterscheiden („*inter hos et os hoc interest [...] inter labat et lavat [...] inter malum et malum [scil. mǫlum et mǫlum] [...] inter velit et vellit [...]*“). Der *Appendix* sind noch die zahlreichen Schriften *de orthographia* hinzuzufügen. In Terentius Scaurus heisst es in bezug auf die *cognatio* der *litterae*, dass die Vokale „*inter se mutuis vicibus in declinatione funguntur, ut ago egi [...] quod non minus in extremitatibus nominum apparet, cum iustus iusti iusto iuste dicimus uni litterae succedentibus ceteris*“²⁷. Velius Longus erinnert daran, dass sich zuweilen phonische und graphische Probleme miteinander verflechten „*ut in accusatore et comisatore, ubi quaeritur geminatis consonantibus an simplicibus scribendum et enuntiandum sit*“; wenn man sich entscheidet, *comisator* zu schreiben, erreicht man „*pariter et elegantiam enuntiandi et scribendi brevitatem*“²⁸.

²⁵ Benediktsson 1972 b, S. 68—81. Die folgenden Betrachtungen werden von einem meiner italienischen Ausgabe gewidmeten Rezensions-Artikel (Ulvestad 1976) noch verstärkt. In jenem Aufsatz wird gezeigt, mit Argumenten, die ich hier nicht wieder aufnehmen kann, denen ich aber zustimme, dass *grein* und *skipta máli* gar nicht als zur linguistischen Fachsprache gehörende Termini zu verstehen sind.

²⁶ Keil IV, S.193—204.

²⁷ Keil VII, S. 13; „*mutuis vicibus*“ erinnert an „*sítt sinn hvern*“ der EGA (85: 14).

²⁸ Ebd., S. 72; die Notwendigkeit der „*scribendi brevitatis*“ wird mehrmals in der EGA betont (88: 2, 32; 89: 20). Aber ausser den erwähnten Fällen denke man an die zahlreichen Hinweise der lat. Grammatiker auf die Vokale *productae* und *correptae*, oder an die in Holtsmark 1936, S. 89 zitierten Verse von Serlo von Wilton: „*docto crede duci si vis ab eo bene duci./ qui Dis templa dicant qui Di sunt hi mihi dicant./ [...]*“.

Diese Vergleiche sind wichtig; die gleichen Beispiele und die gleichen Formulierungen sind bei den im Mittelalter meistgelesenen Autoren wiederzufinden, wie z.B. bei Cassiodorus, Isidorus von Sevilla, Beda. Diese Tatsache rückt eine gleichbleibende Haltung, welche die Spätantike und das Mittelalter der Orthographie gegenüber einnahmen, ins Licht. Die klassische Norm wird beachtet, um die unverfälschte Übermittlung der Texte — im besonderen der religiösen Texte — zu sichern²⁹. Didaktisch sucht man diese Absicht zu erreichen, indem man die linguistischen Missverständnisse aufzeigt, die aus einem nachlässigen Gebrauch der Schriftzeichen entstehen können. Zwischen diesem Bild und der EGA bestehen beachtliche Affinitäten. In beiden Fällen geht es in der Tat darum, zu einer eindeutigen Schriftform zu gelangen, die ein korrektes Verständnis juristischer, religiöser oder andersartiger Texte garantiert³⁰. Dafür übernimmt die EGA aus der scholastischen Tradition eine schon weitgehend erprobte Methode, nämlich die Gegenüberstellung von Wortpaaren, die sich nur in einem Merkmal voneinander unterscheiden. Diese Methode wird auf intelligente Weise angewandt, wird aber nicht durch neue theoretische Beiträge erweitert. Die Absicht ist immer normativ, die Analyse verbleibt ausschließlich auf graphischer Ebene (mit den Ambiguitäten, die den Termini *littera* und *stafa* innewohnen). Die Einwände des Opponenten³¹ beziehen sich immer (vielleicht mit einer Ausnahme in 90: 11—12) auf die Schrift und niemals auf die Existenz lautlicher Unterschiede, welche nicht in Frage gestellt werden.

1.3.4. Abschliessend sei bemerkt, dass eine der Konsequenzen der hier erörterten 'phonologischen' Deutung darin besteht, einige Termini der EGA mit theoretischen Implikationen zu belasten, die sie überwältigen³².

In diesem Zusammenhang sind die auf phonischen Ähnlichkeiten beruhenden Zungenbrecher, Wortspiele oder *variationes* als nicht unbedeutende Kuriositäten erwähnenswert. Auf diese Art linguistischer Betätigung des *homo ludens* dürften vielleicht auch die *polyptota* der archaischen griechischen Poesie zurückgeführt werden (welche der grammatischen Systematisierung der Flexionsparadigmen vorausgehen: vgl. De Mauro 1965, S. 27—28, Belardi 1971), wie auch deren spätere scholastische Verwendung zu mnemonischen Zwecken (vgl. Marrou 1950, S. 206—208, 359). Ein jüngerer, mir nur durch mündliche Überlieferung bekanntes Beispiel, das aber ebenfalls Zeugnis einer mit Sicherheit präphonologischen Kommution ist, bietet uns *mari meri miri mori muri accidit*.

²⁹ Cassiodorus schrieb in einer Einleitung zu einer für weniger gelehrte Mitbrüder bestimmten Sammlung von *orthographi* (Keil VII, S. 145): „gloriosum profecto studium et humanis ac divinis litteris, ut videtur, accommodum, quod loqui debeas competenter scribere et quae scripta sunt sine aliqua erroris ambiguitate proferre. [...] hic autem, in libro scilicet orthographiae, liberius et generaliter appetatur, quem ad modum ex regulis artium humanarum salva auctoritate seniorum cuncta lectio decora nimis et correcta reddatur“.

³⁰ „[...] til þess at hœgra verði at rita ok lesa, sem nú tíðisk ok á þessu landi, bæði lög ok áttvisi eða þýðingar helgar [...], þá hefir ek ok ritat oss íslendingum stafróf [...]“ (84: 13—16).

³¹ „Ek má fullvel lesa danska tungu, þó at látínustöfum réttum sé ritad; má ek þó at líkindum ráða hvé kveða skal, þó at eigi sé allir stafir rétttræðir í því er ek les“ (85: 1—3; s. auch 86: 24—26 und 90: 6—12).

³² Einige Beispiele: *mál ok stafróf* (89: 14, 18) werden mit den Hjeltslevschen 'Syntagm' und 'Paradigm' verglichen (Benediktsson 1972 b, S. 72); *mál* setze eine Analyse der Sprache in als abstrakte Entitäten begriffene *stafir* voraus, während *tunga* lediglich

2. Der Aufbau des Textes

2.0. Trotz unterschiedlicher kritischer und methodologischer Auffassungen hat die Forschung immer die EGA übereinstimmend als einen homogenen und eigenständigen Text betrachtet, dessen Autor aufgrund unglücklicher Umstände unbekannt geblieben ist, von dem man aber die räumliche und zeitliche Einordnung, die Arbeitsmittel, die Quellen, die Kultur und Bildung, ja sogar den Charakter beschreiben könnte³³. Die zahlreichen Versuche, die Verfasserfrage zu lösen³⁴, führten also zu keinem Ergebnis, aber es ist merkwürdig, dass diese wiederholten Fehlschläge niemals als ein mögliches Indiz, als ein Hinweis auf das Fehlen eines Verfassers, zumindest im modernen Sinne des Wortes, gesehen worden sind.

Über die isländische grammatische Kultur des Mittelalters ist nur wenig bekannt. Wir wissen nicht, welches Textmaterial in Schulunterricht verwandt worden ist; wir wissen nicht, in welchem Masse die lateinischen Grammatiker in den *scriptoria* und den Kulturzentren der Insel bekannt gewesen sind; wir besitzen keine Zeugnisse, aus denen eine Reflexion über die Sprache und die Sprachtheorie hervorgeht. Alles, was uns bekannt ist, findet sich im wesentlichen in den vier grammatischen Abhandlungen. Diesen lückenhaften Kenntnissen ist überdies hinzuzufügen, dass sich die Aufmerksamkeit der Kritik ausschliesslich der EGA zugewandt und die übrigen vernachlässigt hat³⁵. Folglich hat man nicht den Versuch unternommen, die EGA mit den anderen isländischen grammatischen Denkmälern zu vergleichen oder eine innere Analyse des Textes vorzunehmen. Jedoch wären meiner Meinung nach diese Analyse und der Vergleich mit der sogenannten zweiten grammatischen Abhandlung (ZGA) aufschlussreich.

2.1. Die ZGA ist in zwei Fassungen überliefert; die eine ist im *Codex Wormianus* (W) erhalten und folgt unmittelbar auf die EGA; die andere befindet sich im *Codex Upsaliensis* (U)³⁶. Zwischen den beiden Fassungen bestehen beträchtliche Unterschiede. U endet mit einem schwer deutbaren Absatz, in dem das Abwechseln von Vokalen und Konsonanten in der

die nationale Charakteristik einer Sprachgemeinschaft anzeige (ebd.); *iartein* und *atkvæði* bezeichnen eher die funktionellen Einheiten als die physischen Erscheinungen; aber während *iartein* die konkrete Manifestation der Entität *littera/stafr* darstelle, bezeichne *atkvæði* den Laut als grundlegende linguistische Entität, welche im Buchstaben zum Ausdruck komme (ebd., S. 58).

³³ S. Arnarnagnaana I (1848), S. III—IV, Lyngby 1861, S. 293, Ólsen 1883, S. 94, Holtsmark 1936, S. 107, 109, Olsen 1937, S. 122, 127, 132—33, 135—36, Haugen 1950, S. 60 (1972, S. 77), Benediktsson 1972 b, S. 201.

³⁴ Dazu s. eine Zusammenfassung in Benediktsson 1972 b, S. 202—203.

³⁵ Zur zweiten, dritten und vierten Abhandlung fehlen, wie bekannt, ausser modernen kritischen Ausgaben (die letzten sind Ólsen 1884 und Dahlerup-Jónsson 1886) auch spezifische Studien.

³⁶ *Facsimile* in Grape 1962. Zu den Ausgaben der ZGA s. Arnarnagnaana II (1852), S. 44—61 (auf den Text W beschränkt, dessen *Facsimile* in Nordal 1931 zu finden ist), Dahlerup-Jónsson 1886, S. 56—61 (diplom. Ausgabe des Textes U, gefolgt von dem orthographisch normalisierten und nach W emendierten Text).

Sprache mit dem der musikalischen Noten verglichen wird; der abschliessende Absatz von W behandelt etwa das gleiche Thema, aber die Formulierung weist so starke Unterschiede auf, dass man nicht vom gleichen Text sprechen kann. U enthält ausserdem eine ungewöhnliche graphische Darstellung der Lautklassifizierung³⁷, die in W völlig fehlt, auf die aber die Texte beider Fassungen Bezug nehmen. Schliesslich weist W Stellen auf, die sehr stark an andere in der EGA erinnern, was bei U nicht der Fall ist.

Obwohl stark verderbt, scheint die Fassung U dem Original näher zu kommen. Auch wenn man von dem 'musikalischen' Abschnitt absehen wollte, erwiese sich das Vorhandensein der graphischen Darstellung in U, welche auch für das Verständnis des Textes W unentbehrlich ist, als entscheidend. In die gleiche Richtung weisen auch die in U fehlenden Zusätze, die der EGA entnommen wurden.

An dieser Stelle soll nicht das Problem der Überlieferung der ZGA aufgegriffen werden, sondern ich beschränke mich auf die Wiedergabe seines zentralen Teils. Dieser ist in beinahe übereinstimmender Form in beiden Fassungen enthalten³⁸.

„Í fyrsta hring ero fjórir stafir, er heita *hofuðstafir*. Þá má til enskis annars nýta, en vera fyrir öðrum stöfum: þ, v, h, q³⁹. Í öðrum hring ero stafir xi, þeir sem heita *málstafir*; hverr þeira má vera bæði fyrir ok eptir í málino, en engi þeira gerir mál af sjálfum sér: b, d, f, g, l, m, n, p, r, s, t, en nöfn þeira ero hér sett eptir hljópi þeira⁴⁰. Í þriðja hring ero xii stafir, er hljóðstafir heita. Þessi grein er þeira stafa: fyrst heita stafir ok skal svá rita: a, e, i, o, v, y; önnur grein er sú, er heita límingar, ok skal svá rita: æ, ø, au; þessir eru tveir *hvárr*; ero ij hliðstafir saman límpir, því at þessi stafr hevir hvern hlut af hljópi hinna, er hann er af gørr; en þriðja grein er þat, er heita lausaklofar, ok skal svá rita: ey ok ei; þessir ero ij ok skal svá rita, at rita ij stafi óbreytta, ok gørr einn af, því at hann tekr hljóð hinna beggja, en fyrir rits háttar sakir er þessa stafi óhægt

³⁷ Die Klassifikation wird nach einem äusserst originellen Schema vorgenommen, welches hier nur beschrieben werden kann (in Dahlerup-Jónsson 1886, S. 57 nachgedruckt). Es besteht aus fünf konzentrischen Kreisen, deren innerster von zwei senkrechten Durchmessern in vier Sektoren aufgeteilt wird. Die Zwischenräume der übrigen vier Kreise sind jeweils in zwölf Felder gleicher Oberfläche unterteilt. Jedem der fünf Kreise ist eine Lautkategorie vorbehalten (s.u.).

³⁸ Nach Dahlerup-Jónsson 1886, S. 63—65.

³⁹ Es handelt sich hier um den innersten Kreis. Die Namen, die über den vier 'Anfangs'-Buchstaben (s.u.) verzeichnet sind, lauten jeweils *þorn*, *und*, *ha*, *ku*.

⁴⁰ Im ersten Feld des zweiten Kreises befindet sich der Buchstabe *b*, im zweiten der Name *beb*; im dritten, vierten und fünften Feld stehen die Buchstaben *d*, *f*, *g*; über ihnen sind ihre jeweiligen Namen verzeichnet (*dud*, *faf*, *gug*); im sechsten Feld befindet sich der Buchstabe *l* ohne Angabe des Namens (in diesem Schema, wie auch im von den Herausgebern emendierten Text fehlt das *k*, also sind die *málstafir* nur elf. Diese Diskrepanz — in beiden Handschriften erscheint das *k* im Buchstabenverzeichnis — beruht sicherlich darauf, dass *figura* und *nomen* des Buchstaben *b* je ein gesondertes Feld besetzen); in den übrigen sechs Feldern befinden sich die Buchstaben *m*, *n*, *p*, *r*, *s*, *t* mit den jeweiligen Namen (*mem*, *non*, *pep*, *rar*, *sis*, *tut*). Die Namen der Buchstaben enthalten also in vor- und nachvokalischer Stellung den Laut, den jeder von diesen vertritt.

saman at binda; nú er enn tólpti stafr, er skiptingr heitir; þat er i; þat er réttr hljóðstafr, ef málstafr er fyrir honum ok eptir honum í samstöfun, en ef hljóðstafr er næst eptir honum, þá skiptiz hann í málstafr, ok geraz þá af honum mǫrg full orð, svá sem er: já eða jorð eða jór. Önnur skipting hans er þat, at hann sé lausaklofi, svá sem þeir, er áðr ero ritapir, ok enn svá, ef málstafr stendr fyrir honum, en hljóðstafr næst eptir, svá sem er: björn, eða bjór eða björg.⁴¹ a, i, o, v, y: þessir stafir einir saman gera mǫrg full orð, en skamt mál gera þeir *sjálfir*. Ef a gerir heilt orð, þá mez svá, sem þú nefnir: yfir, en i þat sem fyrir innan er, en o eða v þau skipta um orpunum, svá sem er: satt eða vsatt. Menn kalla einn við y, en æ þat er veinun, en ey heitir þat land, sem sjór eða vatn fellr umhverfis; þat er ok kallat ey eða æ, er aldri þrýtr. Hljóðstafir hava ok tvenna grein, þá er *optliga skiptaz orpin með*, at þeir sé styttir eða dregnir; en ef skýrt skal rita, þá skal draga yfir þann staf, er seint skal leipa, sem hér: á því ári, sem ari var fœddr, ok, *ér ertuð hann*; þat er í míno minni. Optliga skipta orða leipingar öllo máli, hvárt inn sami hljóðstafr er leiddr seint eða skjótt. Lofat er þat í rits hætti at rita af límingum heldr a-lykkjo en fullt a, ok er þá svá: e, q. Í fjórða hring eru xii stafir svá ritapir: B, D, F, G, K, M, N, P, R, S, T.⁴² Þessir stafir gera ekki annat, en menn vilja hava þá fyrir rits háttar sakir, ok er settr hverr þeira einn fyrir ij málstafi, því at sum orð eða nǫfn endaz í svá fast atqvæpi, at engi málstafr fær einn borit, svá sem er: holl eða fjall eða kross eða hross, fram *eða* hramm. Nú þarf annat hvárt at rita tysvar einn málstafr, eða láta sér líka þanneg at rita. Í fimta hring ero ritapir þeir iij stafir, er kallaðir ero undirstafir: ð, z, x; þessum stöfum má við engan staf koma, nema þat sé eptir hljóðstafr í hverri samstöfu. Enn iiij stafr er c, ok hava sumir menn þann rits hátt, att hava hann fyrir: konung, en hitt eina er rétt hans hljóð at vera sem aprir undirstafir í enda samstöfu. Títlar ero svá ritapir hér, sem í qprum ritshætti.⁴³

⁴¹ Die ersten sechs Felder des dritten Kreises sind von den Buchstaben a, e, i, o, u, y besetzt; die folgenden drei enthalten die Ligaturen au, œ, ao; das zehnte Feld ist frei (in der Tat fehlt ein gesonderter Buchstabe für den *skiptingr i*); die letzten beiden sind von den Diphtongen ei und ey besetzt.

⁴² Im vierten Kreis ist das erste Feld vom Buchstaben B besetzt (z.T. lesbar; der Name des Buchstaben ist unleserlich); die folgenden elf enthalten die Buchstaben dd, ff, g, k, ll, M, n, pp, R, S, t und die jeweiligen Namen (*edd, ef* [?], *egg, ek, ell, emm, enn, err, ess, ett*). Wie man sieht, wird das im Text aufgestellte Prinzip, die Doppelkonsonanten auf unterschiedliche Weise wiederzugeben, nur im Fall von B (?), M, R, S beachtet. Zu dieser graphischen Neuerung, die im nordischen Raum relativ verbreitet ist, sich aber überwiegend auf auslautende Konsonanten beschränkt, s. Holtsmark 1936, S. 10—13, 31—37 und Flom 1924.

⁴³ Im fünften Kreis enthalten die ersten vier Felder die Buchstaben ð, z, c, x und ihre jeweiligen Namen (*með, þet* [?], *ce, ecs*); das fünfte Feld ist von der Note 7 (d.h. eine Variant von &) und vom Namen eð besetzt; die folgenden drei Felder enthalten ebensovielen Abkürzungszeichen (*títlar*), die von den jeweiligen phonischen Werten (*ur, uss, ar*) begleitet werden; das neunte Feld enthält ein unverständliches Zeichen und einen unleserlichen Namen; die letzten drei Felder sind frei. Trotz der besonders in diesem äußersten Kreis schwierigen textlichen Probleme scheint man aus der Verteilung der Zeichen in den Feldern entnehmen zu können, dass die *títlar* sechs und die *notae* zwei sein mussten, d.h. ebensovielen wie sich effektiv am Ende des Alphabets im Text W der ZGA vorfinden (Arnarnagæana II, S. 56).

Es wird unmittelbar deutlich, dass dieser Text in einer Tradition wurzelt, die von der spätlateinischen und mittelalterlichen (und hiermit in mancher Hinsicht auch von der der EGA) zum grossen Teil unabhängig ist, und die eine autonome, halbgelehrte isländische sein könnte.

Während in der EGA die Laute ausdrücklich in Vokale und Konsonanten aufgeteilt und dann die letzteren auf implizite Weise in Untergruppen von Dauer- und Verschlusslauten eingeordnet werden (in Übereinstimmung mit *semivocales* und *mutae*) und somit die scholastische Klassifikation übernommen wird, nimmt die ZGA — wie wir gesehen haben — die folgende Einteilung vor: 1) Laute, die nur am Silbenanfang auftreten können (*hǫfuðstafir*); 2) konsonantische Laute (*málstafir*); 3) vokalische Laute (*hljóðstafir*, die nochmals in *stafir*, *limingar*, *lausaklofar*, *skiptingr* unterteilt sind); 4) doppelte konsonantische Laute (ohne eigene Benennung); 5) Laute, die nur am Silbenende auftreten können (*undirstafir*).

Auch in bezug auf die Terminologie treten die Unterschiede zwischen der EGA und der ZGA deutlich hervor. Gemeinsam sind nur folgende Termini: *stafir*, *hljóð* (also Wörter die im Altnordischen einen weitreichenden Hintergrund allgemeinsprachlicher Bedeutungen haben, die älter als die fachsprachlichen sind), *grein*, *skipta* (wenn sie als Fachausdrücke zu betrachten sind), *samstofun*⁴⁴. Den Termini *raddarstafir*, *samhljóðandi*, *langr*, *skammr* der EGA entsprechen in der ZGA jeweils *hljóðstafir* (einmal auch in der EGA, 84: 24; dazu s. meine ital. Ausgabe, S. 53 ff.) *málstafir*, *dreginn* (oder *seinn*), *stuttr* (oder *skiótr*); die Termini *limingr*, *lausaklofi*, *skiptingr*, *undirstafir* treten nur in der ZGA auf und haben keine Entsprechungen in der EGA. *Hǫfuðstafir* findet sich in beiden, jedoch in verschiedener Bedeutung: Während es in der EGA für 'Grossbuchstabe' steht, bedeutet es in der ZGA 'Buchstabe, der vor anderen Buchstaben auftritt' (es ist jedoch nicht auszuschliessen, dass auch die zweite Bedeutung auf lat. *capitalis littera* 'Buchstabe, mit dem das *caput* eines Schriftstücks beginnt' zurückgeht).

Schon diese erste Gegenüberstellung dürfte als Bestätigung der vorgeschlagenen Hypothese gelten: die EGA und die ZGA basieren auf teilweise verschiedenen Traditionen. Es sind keine Anhaltspunkte vorhanden, um festzulegen, dass die eine älter ist als die andere⁴⁵, auch wenn die ZGA den Eindruck macht, einer früheren Kulturstufe zu entstammen, was u.a. durch das spärliche Eindringen der lateinischen grammatischen Kategorien in den Text bestätigt werden könnte. Aber es ist auch zu unterstreichen, dass diese beiden Traditionen selbst in ihrer Verschiedenheit wichtige

⁴⁴ Es ist schwer zu entscheiden, ob *samstofun* als Lehnbildung zu lat. *syllaba* zu betrachten ist.

⁴⁵ Diese These stützt sich auf das Auftreten des Buchstaben *ð* im Buchstabenverzeichnis der ZGA (s. zuletzt Benediktsson 1972 b, S. 14—15). Jedoch ist es wichtig zu bemerken, dass der Name des Buchstaben *ð* im fünften Kreis des Schemas (s. o. Anm. 43) *mep* lautet. Es ist nicht auszuschliessen, dass diese die Form des Originals war, während das *ð* im Buchstabenverzeichnis und im ersten Feld des fünften Kreises eine spätere Fassung des Textes darstellen könnte. Die Situation ist also nicht eindeutig.

Übereinstimmungen aufweisen, im Hinblick sowohl auf Inhalt als auf Überlieferung (letztere können wir hier nicht behandeln).

Was den Inhalt angeht, werden die Doppelkonsonanten in der EGA wie auch in der ZGA als eine autonome phonische Realität und nicht nur als Wiederholung eines einfachen Konsonanten betrachtet; die Darlegung der Argumente ist in der EGA organischer gestaltet (87: 24—88: 8) als in der ZGA, aber der Ausgangspunkt ist genau der gleiche. Auch betreffs der Differenz zwischen kurzen und langen Vokalen werden übereinstimmende Kriterien angewandt (hierzu kann man kurz bemerken, dass die Vorbehalte gegen die Legitimität des Vergleichs zwischen diesen Kriterien in der EGA und der Kommutation bestätigt werden, da diese noch in einem weiteren sicherlich nicht 'phonologischen' Text vorhanden sind).

Die Situation ist also äusserst komplex; neben einer dem Anscheine nach heimischen und von gelehrten Elementen wenig durchdrungenen Tradition (die ZGA) besteht eine weitere lateinischer Herkunft, aus der ein relativ organischer Text (die EGA) hervorgeht. Über die Beziehungen zwischen den beiden Überlieferungen kann nur ausgesagt werden, dass sie einander nicht fremd waren.

2.2. Kehren wir noch einmal zur EGA zurück, so veranlassen uns die vorangegangenen Ausführungen, den Text unter einer veränderten Perspektive zu untersuchen, um festzustellen, ob er die Eigenschaften jener Einheitlichkeit und Geschlossenheit aufweist, die ihm allgemein zugeschrieben, aber bisher niemals bewiesen worden sind.

2.2.1. Die EGA gliedert sich in vier Teile (1. Prolog, 84: 1—24; 2. Vokal-Teil, 84: 24—87: 16; 3. Konsonant-Teil, 87: 17—90: 25; 4. Konklusion, 90: 25—32), die sich deutlich voneinander unterscheiden. Ja, es fiel sogar schwer, die Abschnitte 2 und 3 auf denselben Entwurf zu einer Analyse und Reform des lateinischen Alphabets unter Berücksichtigung der altnordischen Phonologie zurückzuführen.

In der Tat weist der Vokal-Teil eine sorgfältige Analyse des isländischen Vokalismus auf, während der Konsonant-Teil einen eher generellen Vorschlag — der ebenso für das Lateinische oder Griechische gültig ist — zu einer rationellen graphischen Wiedergabe der konsonantischen Quantitätsunterschiede enthält. Mehr noch, die Behandlung des Vokal-Teils erfolgt anscheinend kohärent: die lateinischen Vokale werden eingeführt; die vier neuen Vokale, die Nasalvokale, der Begriff des vokalischen Quantitätsunterschiedes werden eingeführt, beschrieben und motiviert; die Vokale, die sich in Konsonanten verwandeln können, werden erwähnt; das Problem der Schreibweise eines Diphthongs wird im Exkurs 86: 23—87: 15 aufgeworfen und gelöst. Eine Reihe eng miteinander verknüpfter Schlussfolgerungen führt zu einer ausgezeichneten Bestandaufnahme des isländischen Vokalismus des 12. Jhs.

Eine organische Darstellung liesse auch für die Konsonanten ein gleichartiges Vorgehen voraussetzen. Man erwartet also eine wenn auch sehr kurze Aufzählung der lateinischen Konsonanten, die Beschreibung und die

Begründung der neuen, sowie die Einführung des Begriffs der konsonantischen Quantität und dessen Begründung. Aber wir sehen, dass der Teil 3 nicht nach diesem Schema gegliedert ist. Er beginnt mit allgemeinen Bemerkungen über die Konsonanten und fährt fort mit der Einführung des Kriteriums, das — nach dem Vorbild der Vokale — der Herstellung einer eindeutigen Beziehung zwischen dem Namen eines jeden Konsonanten und dessen Wert im phonischen Kontext zugrunde liegen soll; anschliessend folgt die Aufzählung der Konsonanten (in der auch vorher nie genannte Buchstaben erscheinen), von denen einige kommentiert werden. Unter ihnen ist das *P* als einziger germanischer Herkunft, und seine Aussprache wird ausserdem nicht beschrieben. Die einzige Stelle des Konsonant-Teils, die an den vokalischen Abschnitt erinnert, ist 90: 12—25, wo die Notwendigkeit der Unterscheidung zwischen einfachen und doppelten Konsonanten nachgewiesen wird.

Wenn also — wie es scheint — die beiden Teile auf verschiedene Weise gegliedert sind, ist die Frage berechtigt, ob diese fehlende Übereinstimmung sich noch auf andere Weise ausdrückt. Eine flüchtige Erkundung der Verteilung einiger Termini wird die Gründe für diese Frage noch deutlicher werden lassen.

2.2.2. Es ist notwendig festzustellen, ob Termini wie *nafn*, *likneski*, *iartein*, *atkvæði*, *grein*, *skipta (máli)*, die als Kardinalpunkt der 'phonologischen' Theorie betrachtet worden sind, effektiv eine zentrale Stellung einnehmen und in welchem Masse sie als Ausdruck der theoretischen Grundlage des gesamten Textes bewertet werden können.

*Nafn*⁴⁶, *iartein*, *atkvæði* sind immer auf Konsonanten bezogen; *likneski* ist 5mal auf Konsonanten und einmal auf Vokale bezogen. *Skipta (máli)* ist immer auf Vokale, *grein* ist 8mal auf Vokale und einmal auf Konsonanten bezogen.

An diese Daten lassen sich einige Überlegungen anknüpfen. Der Gebrauch der *accidentia* (*nafn*, *likneski*, *iartein*) ist durchaus nicht zentral. Er taucht ausschliesslich in bezug auf Konsonanten auf, und dieses dürfte schwerlich nur auf einem Zufall beruhen. Man hat vielmehr den Eindruck, die Behandlung der Konsonanten stütze sich auf eine theoretische — und also auch terminologische — Grundlage, die sich von der der Vokale unterscheidet. Das einmalige Auftreten von *likneski* im Vokal-Teil reicht nicht aus, diesen Eindruck zu berichtigen. Um die Beziehung zwischen den lateinischen *accidentia* und ihren Entsprechungen in der EGA bestimmen zu können, ist das Vorkommen des Namens eines einzelnen *accidens* nicht genug, sondern ihr gleichzeitiges Auftreten ist erforderlich, um die zwischen ihnen bestehenden Wechselbeziehungen zu beweisen, die wiederum die Technisierung eines jeden von ihnen garantieren. Diese Voraussetzungen werden im Konsonant-Teil erfüllt, aber nicht von einem isoliert auftretenden *likneski*. Das gleiche gilt für *atkvæði*, das sich nur auf Konsonanten bezieht. Es wird

⁴⁶ Zur vollständigen Übersicht der in der EGA vorkommenden Termini s.u., S. 87 ff.

ebenfalls als ein Schlüsselwort, welches *elementum* wiedergeben sollte, betrachtet. Dagegen bezeichnen *grein* (in 8 von 9 Fällen) und *skipta (máli)* nur Eigenschaften der Vokale, was sich nur schwer in Einklang bringen lässt mit der Wichtigkeit, die diesen Termini zugeschrieben worden ist und mit den Implikationen, die man in ihnen hat sehen wollen.

2.2.3. Es ist hier nicht möglich, die Textanalyse weiterzuführen⁴⁷, und ich muss mich darum auf einige Schlussbemerkungen beschränken.

Die Situation ist — wie man sieht — verwickelt und die Annahme, die EGA sei das Werk eines „individual genius“ scheint zumindest fraglich. Die Deutung des Textes müsste, meiner Meinung nach, in anderer Richtung gesucht werden. Die EGA ist in der uns überlieferten Form das Ergebnis einer komplexen Arbeit, die im Rahmen einer Schule oder eines *scriptorium* stattgefunden hat. Hier strömten verschiedene Überlegungen, Kenntnisse und Methoden zusammen, die lateinische Tradition schaltete sich ein, und die ersten Formulierungen wurden durch sich teilweise widersprechende Glossen, Kommentare und Erklärungen erweitert. Auf diese Weise könnte eine Erklärung gefunden werden für die Widersprüche, die Zusammenhanglosigkeit und die fehlende terminologische und methodologische Homogenität, die in einem so kurzen Text überraschen. Auf diese Weise könnten auch die Beziehungen zwischen der EGA und der ZGA erklärt werden. Wird diese Hypothese anerkannt, erweist sich die Frage nach dem Verfasser oder der Versuch bestimmte Quellen zu identifizieren als unbedeutend. Umgekehrt wird es wichtig, die Komplexität, die Verschiedenartigkeit des Textes festzustellen. Darum halte ich es für möglich, den Standpunkt zu vertreten, die EGA sei wie viele andere mittelalterliche Texte *adspoton* im wahrsten Sinne des Wortes, weil eine komplexe Geschichte hinter ihr liegt und weil sich in ihr verschiedenartige Kenntnisse einer isländischen gelehrten oder halbgelehrten Gemeinschaft zwischen dem 12. und dem 14. Jh. widerspiegeln.

Verzeichnis der im EGT vorkommenden Termini

atkvæði: 84: 18, 21; 87: 19, 22, 24, 26, 28, 29, 31; 88: 4, 5, 6, 10, 11; 89: 2, 27—28; 90: 1, 9.

auðskiligr: 89: 23.

auðskilinn: 87: 1.

auka: 88: 4, 5, 10; 90: 9.

bókstafr: 90: 19.

grein (s. auch *málsgrein*): 85: 11—12, 13, 16, 19, 29, 30; 86: 2, 18; 90: 13.

hlióð: 84: 9, 20, 26—27, 29; 86: 32; 87: 18; 88: 20.

hlióðstafr: 84: 24.

⁴⁷ Ausführlichere Darstellung in meiner Ausgabe S. 33—66.

høfuðstafr: 84: 32; 87: 32; 88: 4, 9, 9, 21, 22, 23, 25; 89: 5, 32; 90: 2, 3, 6—7, 8—9, 9, 10.

iartein: 88: 8, 9, 10, 11, 20; 89: 2—3, 23, 32.

iarteina: 88: 1, 6, 22, 25, 26, 26, 31.

kapitulum: 90: 29.

kveða (*á, at*): 84: 22, 22, 27, 29—30, 31; 85: 2, 8, 19, 21; 86: 13, 14, 15, 20; 87: 3, 6, 11, 12, 12, 19, 27; 88: 29; 89: 25; 90: 7, 11, 12, 12.

kveðandi: 87: 7, 8.

langr: 85: 31, 32, 32; 86: 1, 3.

látinurðd: 85: 29.

látinustafr: 84: 5, 10, 16; 85: 1—2.

látinustafróf: 84: 18—19, 25; 89: 13.

lesa: 84: 13; 85: 1, 3, 4, 6; 90: 28.

likneski: 85: 31; 88: 8, 9, 9, 10, 12.

mál: 84: 12, 16, 21, 23; 85: 9, 10, 12, 14, 20, 28—29, 31; 86: 2, 7—8, 19, 21, 28, 30; 87: 20, 20, 22, 23; 88: 6, 7—8, 11, 25, 26; 89: 2, 5, 14, 16, 17, 18, 18, 28; 90: 16, 25.

málsgrein: 87: 5.

málstafr: 86: 16.

mark: 89: 29.

merkia: 86: 2; 89: 24.

minka: 87: 29; 88: 11; 89: 25; 90: 10.

nafn: 84: 21; 87: 17, 17, 20, 21, 21, 22, 23, 23—24, 28, 30; 88: 3, 4, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 10, 11, 12, 12, 27, 28, 28; 89: 1, 23, 24, 25, 28; 90: 18, 19.

nefna: 87: 17, 28, 30.

orð: 86: 24, 29, 31, 31; 87: 3, 12; 89: 6, 7, 13, 26; 90: 11.

punktr: 85: 20.

raddarstafr: 84: 19, 21, 22; 85: 11, 27, 28, 30; 86: 20—21, 22, 22, 32; 87: 1, 2, 3, 16, 17, 18, 20—21, 23, 25, 27, 29, 31; 88: 1, 3, 5, 7, 18, 19; 89: 9, 10, 28; 90: 1.

ráða: 85: 2, 4, 6; 87: 13; 90: 7, 11.

réttræðr: 84: 10, 12, 16—17; 85: 3.

rit: 88: 2, 22, 32; 89: 20; 90: 2, 5.

rita: 84: 5, 7, 8, 9, 13, 15, 26, 27, 30; 85: 2, 3, 7, 28, 31, 32; 86: 24, 24, 25, 26, 27, 28; 87: 11, 12, 28, 30, 32, 32; 88: 2, 12, 16, 21, 21, 23, 31, 32; 89: 8, 9—10, 11, 12, 15, 26, 29, 32; 90: 3, 3, 4, 6, 8, 10, 25, 25, 30.

rødd (s. auch *látinurðd* und *raddarstafr*): 84: 20, 31, 31; 85: 28; 86: 20.

rún: 85: 4, 5; 86: 16.

rýnni: 87: 5.

samhlióðandi: 84: 18, 20, 23; 86: 22, 25, 32; 87: 16, 17, 19, 25, 26, 32; 88: 6, 8; 89: 9, 10—11, 19, 29; 90: 7, 8.

samhlióði: 85: 13.

samstafa: 87: 8, 12; 88: 29; 90: 8.

samstøfun: 87: 4, 4, 25, 29, 31; 88: 1; 89: 6, 16, 18, 19, 22; 90: 1.

skammr: 85: 31, 32, 32; 86: 1, 3.

skília: 85: 12; 87: 3, 14, 19—20, 22, 22; 90: 13.

skilningr: 90: 16.

skipta: 85: 9, 20, 31; 86: 2; 87: 9; 88: 4, 9, 27.

stafa (*saman, við*): 86: 22, 30; 87: 1, 2, 4; 88: 7, 17, 17, 17, 18; 89: 9, 17.

stafr (s. auch *bókstafr, hliððstafr, höfuðstafr, látínustafr, málstafr, raddarstafr*): 84: 5, 6, 7, 7, 8, 8, 9, 11, 25; 85: 3, 13, 14, 16, 18—19, 19, 31, 32; 86: 1, 29, 29; 87: 9, 24, 24, 31; 88: 3, 9—10, 16, 16, 18, 22, 23, 24, 26, 26, 27, 30, 32; 89: 2, 3, 7, 11, 13, 14, 17, 20, 21, 24, 27; 90: 4.

stafróf (s. auch *látínustafróf*): 84: 16, 24, 32; 85: 30; 86: 21, 88: 18, 19; 89: 3, 14, 18, 30, 31; 90: 30.

standa (*fyrir*): 88: 25.

stöða: 87: 20, 20, 22; 90: 4.

stryk: 86: 3.

titull: 89: 20, 23, 23, 25, 26, 30, 31.

tunga: 84: 3, 3, 4, 7, 7, 9, 12, 18, 20; 85: 1; 86: 7; 89: 8.

vaxa: 89: 22.

vers: 87: 13; 88: 22; 89: 6, 32; 90: 11.

vöxtr: 84: 28; 87: 32; 88: 21, 23, 24; 89: 1.

þverra: 89: 1.

Literaturverzeichnis

- Abercrombie 1949: D. Abercrombie, *What is a Letter?*, „Lingua“ 2, S. 54—63.
- Albano Leoni 1973: F. Albano Leoni, *Fonologia norrena e storia della linguistica*, „Annali dell'Istituto Orientale di Napoli. Sezione germanica“ 16, 3, S. 201—24.
- Arnarnagnæana 1848—87: *Edda Snorra Sturlusonar. Edda Snorronis Sturlæi*, I—III, Sumptibus Legati Arnarnagnæani, Hafniæ.
- Bazell 1956: Ch. E. Bazell, *Three Conceptions of Phonological Neutralisation*, in *For Roman Jakobson*, compiled by M. Halle et alii. The Hague, S. 25—30.
- Belardi 1967: W. Belardi, *Il 'significato' del fonema*, „Word“ 23, S. 25—36.
- Belardi 1971: W. Belardi, *Per la storia della nozione di 'poliptoto' nell'antichità*, „Quaderni Urbinati di Cultura Classica“ 12, S. 123—44.
- Belardi 1972: W. Belardi, *Problemi di cultura linguistica nella Grecia antica*, Roma.
- Benediktsson 1961: H. Benediktsson, *The Earliest Germanic Phonology*, „Lingua“ 10, S. 237—54.
- Benediktsson 1972a: H. Benediktsson, *The First Grammatical Treatise: the Fundamentals of its Theory of Orthography*, in *Studies for Einar Haugen*, edited by E. S. Firchow et alii. The Hague-Paris, S. 68—85.
- Benediktsson 1972b: *The First Grammatical Treatise. Introduction, Text, Notes, Translation, Vocabulary, Facsimiles*, edited by H. Benediktsson, Reykjavík (University of Iceland's Publications in Linguistics, 1).
- Bergsveinsson 1942: S. Bergsveinsson, *Wie alt ist die 'phonologische Opposition' in sprachwissenschaftlicher Anwendung?*, „Archiv für vergleichende Phonetik“ 6, S. 59—64.

- Dahlerup-Jónsson 1886: *Den første og anden grammatiske Afhandling i Snorres Edda*, udg. [...] af V. Dahlerup og F. Jónsson, København (Samfund til Udgivelse af gammel nordisk Literatur, 16).
- De Mauro 1965: T. De Mauro, *Il nome del dativo e la teoria dei casi greci*, „Rendiconti dell'Accademia Nazionale dei Lincei“, Classe di scienze morali, storiche e filologiche, 3—4, VIII, vol. XX, S. 1—60.
- Flom 1924: G. T. Flom, *The use of small capitals in medial and final position in the earliest Old Norwegian manuscripts*, in *Festschrift tillägnad Hugo Pipping*, Helsingfors (Skrifter utgivna av svenska litteratursällskapet i Finland, 175), S. 100—113.
- Grape 1962: *Snorre Sturlasons Edda. Uppsala-handskriften DG 11. Facsimileedition i ljustryck* [...] utg. [...] av A. Grape, Stockholm.
- Haugen 1950: *First Grammatical Treatise. The Earliest Germanic Phonology, an Edition, Translation and Commentary*, by E. Haugen, Baltimore (Language Monograph, 25).
- Haugen 1972: [zweite durchgesehene Auflage von Haugen 1950], London.
- Hjelmlev 1961: L. Hjelmlev, *Prolegomena to a Theory of Language*, transl. by F. J. Whitfield, Madison (Übersetz. von *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, København 1943).
- Hjelmlev 1954: L. Hjelmlev, *La stratification du langage*, „Word“ 10, S. 163—88.
- Holtmark 1936: A. Holtmark, *En islandsk scholasticus fra det 12. århundre*, Oslo (Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. 2. Hist.-Filos. Klasse, 1936, 3).
- Holtmark 1960: A. Holtmark, *Grammatisk litteratur om modersmålet*, in *Kultur-historisk leksikon for nordisk middelalder*, V, København, coll. 414—17.
- Keil I—VIII: *Grammatici Latini*, ex recensione H. Keilii, Leipzig, 1857—80. (VIII = *Anecdota Helvetica* [...] ed. H. Hagen, 1870).
- Lyngby 1861: K. J. Lyngby, *Den oldnordiske udtale oplyst ved den ældste afhandling om retskrivningen i Snorra-Edda*, „Tidskrift for Philologi og Pædagogik“ 2, S. 289—321.
- Mariotti 1967: *Marii Victorini ars grammatica. Introduzione, testo critico e commento*, a cura di I. Mariotti, Firenze.
- Marrou 1950: H. I. Marrou, *Storia dell'educazione nell'antichità*, (ital. Übersetz.) Roma.
- Meillet 1943: A. Meillet, *Aperçu d'une histoire de la langue grecque*, 5e édition, Paris.
- Mounin 1967: G. Mounin, *Histoire de la linguistique des origines au XXe siècle*, Paris.
- Nordal 1931: *Codex Wormianus. Ms. No. 242 fol. in the Arnarnaglean Collection in the University Library of Copenhagen*, with an Introduction by S. Nordal, Copenhagen (Corpus Codicum Islandicorum Medii Aevi. II).
- Ólsen 1883: B. M. Ólsen, *Runerne i den oldislandske litteratur*, København.
- Ólsen 1884: B. M. Ólsen, *Den tredje og fjerde grammatiske afhandling i Snorres Edda tilligemed de grammatiske afhandlingers prolog og to andre tillæg*, udgivne [...] af B. M. Ólsen, København (Samfund til Udgivelse af gammel nordisk Literatur, 12).
- Olsen 1937: M. Olsen, *Den første grammatiske afhandling. Til kommentaren og om forfatteren*, „Arkiv för nordisk filologi“ 53, S. 109—146.
- Pagliaro 1954: A. Pagliaro, *Il capitolo linguistico della „Poetica“ di Aristotele*, „Ricerche linguistiche“ 3, (jetzt in *Nuovi saggi di critica semantica*, Messina-Firenze, 1956, S. 79—151).
- Robins 1967: R. H. Robins, *A Short History of Linguistics*, London.
- Steinthal 1890—91: H. Steinthal, *Geschichte der Sprachwissenschaft bei den Griechen und Römern mit besonderer Rücksicht auf die Logik*, zweite vermehrte und verbesserte Auflage, I—II, Berlin.

- Trubeckoj 1939: N. S. Trubetzkoy, *Grundzüge der Phonologie*, Prague (Travaux du Cercle Linguistique de Prague, 7).
- Ulvestad 1976: B. Ulvestad, *Grein sú er máli skiptir. Tools and Tradition in the First Grammatical Treatise*, „Historiographia Linguistica“ 3 (im Druck).
- Widding 1965: O. Widding, *Skripten*, in H. Bekker-Nielsen, Th. Damsgaard Olsen, O. Widding, *Norron Fortællekunst*, København, S. 27—34.
- Zupitza 1880, *Ælfrics Grammatik und Glossar*, erste Abteilung: *Text und Varianten*, herausgegeben von J. Zupitza, Berlin (Sammlung Englischer Denkmäler in kritischen Ausgaben, 1).

ALAN J. BERGER

Bad Weather and Whales: Old Icelandic Literary Ecotypes

The recurring motifs of the Old Icelandic family sagas are not the motifs of folktales in general, but they present the same barriers to historical investigation. Their origins and descent are impossible to trace because the motifs seem everywhere available and the saga authors seem uniformly skilled in adapting them to their needs. On the grounds of this similarity between oral folktales and the surviving sagas, an oral art of the sagas may be imagined. A description of this oral art must necessarily be hypothetical since the student of the lost oral art is in "the awkward position of having to document something that never existed in documentary form."¹ Nevertheless, modern students of the sagas seem increasingly receptive to such speculation. Moreover, the question of oral origins which once centered on oral history and its oral transmission has now shifted to a question of oral literature. A recent book on *Njáls saga* dares to suggest that "the stock characters and stock settings" as well as "the stereotyped patterns of action" and "a traditional system of composition," were probably "derived from oral tradition."² However, the bare fact that an oral art once existed is no great advance in knowledge, nor is it a great step forward if all that can be said of that art is that it resembled very much the art displayed by the written sagas which are our only evidence. In sum, the oral art of the sagas is confined forever to the realm of speculation, and even the speculation is bound within narrow limits. Perhaps the only warrant for such speculation is the temporary relief it offers from the occasional frustrations of book-prose analysis.

When, as is often the case, a motif recurs several times in the family sagas and analysis cannot discover the original use or any genetic relationship among them, an oral origin and an oral transmission may be suspected. The larger recurring units such as situations, events, and episodes would then have been oral formulas with which prose narratives more than a few episodes long were elaborated and dramatized. For example, this episode occurs three times in the family sagas:

¹ T. M. Andersson, "The Textual Evidence for an Oral Family Saga," *ANF* 81 (1966), 2.

² Lars Lönnroth, *Njáls saga: A Critical Introduction* (University of California; Berkeley, 1976), p. 42.

In bad weather and/or at night, a traveller is offered hospitality by a *húskarl*. The traveller refuses to accept a "thrall's invitation," and demands to see the *bóndi*. The traveller also refuses to identify himself to the *húskarl*. The *húskarl* must go to the *bóndi* and explain the problem. Eventually the *bóndi* rises to meet the traveller. The traveller has urgent business with the *bóndi*; he only pretended to be insulted by the "thrall's invitation."

As a formula the "thrall's invitation" would lend itself to almost any meeting or confrontation whatsoever. It provides suspense and the scenic elaboration of describing the positions of three characters, and the progress of communication among them. In *Fóstbræðra saga* ch. III the traveller is the fifteen-year old Þorgeirr; the *bóndi* is the slayer of Þorgeirr's father. In *Valla-Ljóts saga* ch. V the traveller hesitates to accept hospitality because he has reason to suspect the *bóndi* is an enemy of his family. In *Hænsa-Þóris saga* ch. X the *bóndi* and traveller are friends, and although there is no real reason why they should perform the "thrall's invitation," it does not seem entirely out of place.

No discernible verbal parallels or blind motifs link these three instances in any unambiguous genetic relationship, nor does any one seem to be the original "thrall's invitation." The oldest surviving example of the formula is a fourth instance in *Bjarnar saga* ch. XXVII. Here the traveller's pride is no pretext nor does the *bóndi* rise to meet him. The "thrall's invitation" is a deliberate and studied insult. Although the use of the motif as a genuine insult seems more original than as a pretended offense, and although *Bjarnar saga* is usually considered older than the other sagas containing the motif, the "thrall's invitation" is not original with *Bjarnar saga*. It shows marks of having been accommodated to the saga from some other source. An examination of the "thrall's invitation" in *Bjarnar saga* illuminates how prose oral narrative may have been improvised, since even in this earliest example the motif and its employment seem already mature.

In *Bjarnar saga*, Þorsteinn Kuggason agrees to support Björn's enemy Þórðr in legal action—but not in violence—against Björn. Violent weather overtakes Þorsteinn as he travels past Björn's farm, but Þorsteinn in his pride refuses to seek shelter with Björn until the weather becomes mortally dangerous. When Þorsteinn knocks on Björn's door, Björn has been expecting him. Björn instructs the *húskarl* to invite him in,

"'But I suspect,' said Björn, 'that he will consider you of little authority and not able to offer him much good, and men will say, "he with authority is the one to offer hospitality." Tell him to accept your invitation or else go away.' He did as he was told and it went as Björn had guessed; Þorsteinn said he would not accept the invitation, and he asked that he be invited by the one who had the authority. The *húskarl* told him to take it or else go away. Þorsteinn took it. ..."

The marks of accommodation are most apparent in the prolepsis. The *húskarl's* consultation with the *bóndi*, a feature of the other three episodes, also appears here, but in the condensed form of Björn's anticipation. The anticipation is the author's accommodation to his larger narrative strategy, which is to heap frustration and insult on Þorsteinn. The particular insult of the "thrall's invitation" is enriched if the *húskarl* can defy Þorsteinn apparently without consultation. Thus *Bjarnar saga* preserves only the oldest surviving instance of the "thrall's invitation." The lack of a pedigree for the motif may indeed be due to the loss of one or more influential written instances, but it may also be due to the invisibility of an oral tradition which supplied the original formula and techniques for adapting it to new situations.

The accommodation of the "thrall's invitation" to *Bjarnar saga* required more than the prolepsis. In the other three instances, the traveller refused to identify himself, but in this situation the insult requires the traveller's identity to be known to the *bóndi*. This requirement generates a preceding scene (which is itself a stock invective scene whose origin and descent are also invisible³); the same *húskarl* encounters Þorsteinn in the storm, insults him, and escapes to inform Björn of Þorsteinn's probable arrival.

In addition to the accommodations of the prolepsis and the preceding scene, the "thrall's invitation" had to be accommodated to a still larger narrative strategy, the eventual friendship of Björn and Þorsteinn. The action which makes these enemies friends is a stock action, "enemies become friends when forced by bad weather to share hospitality."⁴

In *Vápnfirðinga saga* ch. V, Digr-Ketill and Þorleifr the Christian are enemies of the same kind as Björn and Þorsteinn, enemies by alliance rather than real enmity. Þorleifr's real enemy Brodd-Helgi enlists Digr-Ketill as an ally and sends him to summon Þorleifr for failure to pay temple-tax. Bad weather forces Digr-Ketill to return to the man he has summoned, but Þorleifr's hospitality is so generous that Digr-Ketill is won over to friendship and the alliance with Brodd-Helgi is severed. This is also the action that makes friends of Björn and Þorsteinn. In *Vápnfirðinga saga* the author is careful to emphasize that Þorleifr did not offer hospitality in order to woo away his enemy's ally, though that was the result. This ethical specification of unselfishness is served in *Bjarnar saga* by the "thrall's invitation." When it is apparent that the weather will force Þorsteinn to spend several days with Björn, Björn offers generous hospitality, explaining, "I was curt to you yesterday because I intended that you should have other

³ Richard Heinzel, "Beschreibung der isländischen Saga," *Sitzungsberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch Historische Klasse*, 97, pt. 1, p. 55.

⁴ Ernst Walter, *Studien zur Vápnfirðinga saga*, *Saga: Untersuchungen zur Nordischen Literatur und Sprachgeschichte*, 1 (Niemeyer; Halle, 1956), pp. 61—62, summarizes and agrees with the scholarship arguing that the episode is not original with *Bjarnar saga* nor with *Vápnfirðinga saga*. The reconciliation of Flosi and Kári at the end of *Njáls saga* seems to be a skeletal specimen of the "enemies become friends when forced by bad weather to share hospitality" episode.

things to talk about over ale at Húsafell than how I tried to curry your favor." Thus Björn would rather sin against the virtue of hospitality than even appear to be buying friendship. The insult of the "thrall's invitation" is made to function in the larger "enemies become friends *via* hospitality" action as a display of Björn's honesty.

The "enemies become friends *via* hospitality" action which subsumes the other formulas serves principally as an elaborate introduction in *Bjarnar saga*. Þorsteinn is necessary to the saga primarily as Björn's friend, and might simply have been introduced as a friend rather than an enemy. The probable model for introducing a friend or ally with a story of how friendship developed out of enmity was the "combatants become sworn brethren" episode in the legendary sagas. Inger Boberg's *Motif-Index of Early Icelandic Literature* lists twenty-five examples, including several from Saxo Grammaticus.⁵ Since Saxo's history is older than any written saga, the "combatants become sworn brethren" episode is older than *Bjarnar saga*. Every legendary saga containing the names of two heroes in its title introduces the heroes to each other in a combat which issues in friendship. The parallel between these episodes and the story of Björn's and Þorsteinn's friendship is confirmed when Björn and Þorsteinn actually become sworn brothers.

If *Bjarnar saga* is one of the oldest surviving written sagas, and if there was no long written development of the genre preceding *Bjarnar saga*, then the three stock narrative formulas and the techniques for combining them may have been derived from an older well-developed art of fictional prose composition. No convincing case can be made for the originality of any of the surviving examples of the "thrall's invitation," "enemies become friends," or the small invective scene preceding the "thrall's invitation" in *Bjarnar saga*. The old oral art, if there was one, cannot be retrieved for analysis, but if the chapter from *Bjarnar saga* is any indication, the old art was able to adapt and combine stock episodes and perhaps even stock combinations of episodes in rather lengthy narratives. The common pool of formulas and techniques must have been extensive.

A paradox presented by the chapter in *Bjarnar saga* is a common one in the sagas. If the motifs were as common as they appear to have been, why do the authors go to such lengths to convince their audiences that their stock motifs are historical events? The simplest answer is to suppose that saga authors were more clever than saga audiences. Saga authors must have known the differences between real history and their own fictions, since they knew how to persuade audiences to believe fictions. One of their most successful fictions is the "dispute over a dead whale" episode, which occurs six times in the family sagas and in no other genre. Like the "thrall's invitation," none of the whale episodes seems to be the original whale episode which set a fashion, nor can they all be brought into a genetic relationship. Like the motifs of folktales, the whale episode seems to have belonged to a

⁵ Bibliotheca Arnarnagæanæ, 27 (Munksgaard; Copenhagen, 1966), P311.1.

traditional pool. In Richard Heinzel's "Beschreibung der isländischen Saga," however, the whale episodes are listed in the "Auswahl aus dem Leben" section, not in the "Auswahl aus der [literarischen] Überlieferung."⁶ Other commentators confine themselves to brief remarks assuring the reader that whales were indeed important to the Old Icelandic economy. The presumption seems to be that whales beach in the sagas at about the same rate they beached in real life. Nevertheless, the whale episodes are too uniform in parts and functions not to be a literary motif. If disputes over whales were traditional episodes in the old oral art of the sagas, and if those traditional episodes resembled the ones surviving to us in written form, then the great importance of the whale episodes in the development of the saga genre has long been overlooked.

The whale episodes involve in every case the introduction of minor characters, an indication of the law governing the ownership of the whale, and a snarling villain who defies the law. Fights over whales form a subclass of the "defiance of law" episode formula which is often used to begin a new action in a saga. There are other points in common, but some of these may be due to written influence. For example, the first whale fight in *Grettis saga* ch. XII, seems to be based on the one in *Eyrbyggja saga* ch. LVII, since both mention that the whale beached in a time of famine and hardship after a storm from the north lasting a week. The second whale fight in *Grettis saga* ch. XXV ff., seems to be derived from *Fóstbræðra saga* ch. VII f., since it quite inorganically takes up and elaborates the very same whale fight in which the sworn brothers took part. The sworn brothers' whale episode may itself be based on the one in *Eyrbyggja saga*, since it shares some details of storm and famine as well as vagabond villains. Considering only these three sagas, *Eyrbyggja saga* would seem to contain the original whale episode, yet it is hard to believe that that minor episode was so influential as to have given rise to all the others. The whale episodes in *Víga-Glúms saga* ch. XXVII and *Hávarðar saga* ch. III seem independent of the "western," perhaps bookish, tradition.

The rhetorical function of the whale episode is more important than the literary function of initiating conflict. Each of the episodes is narrated in a more circumstantial and leisurely way than plain story-telling requires. The whale episodes are designed to be realistic, and to lend their realism to the saga as a whole. The two principal devices of realism employed are massive detail and homely matter. The detailed information about new minor characters, the weather, the law, boats, and whales is not history, nor life, but art. If whale episodes were part of the old oral art, then the tradition of composing minor fictional but realistic episodes designed to preface larger and more dramatic conflicts is older than the written sagas. The old art was not only an art of brief narratives, but an art of linking clusters of them into larger narratives, and of making them seem real. The art would

⁶ Heinzel, p. 34.

seem to have been an art of improvisation, not strictly of memory. The instability of the written tradition (we have two or more versions of many sagas) may reflect the improvisatory character of the oral art.

If we possessed all of the written work of Old Iceland, we might with more confidence refer all missing links to an oral tradition. As it stands, the only argument for an oral art is the similarity between the eagerness of sagas and folktales to employ stock motifs. The study of the sagas resembles the study of folktales in the hopelessness of locating the original motifs or sketching their descent. The suspicion of all the generations of saga scholars, that the unique genre of the family sagas can hardly be explained without reference to some powerful and unique source—a lost written art, a lost oral art, a “saga mentality”—is a sound suspicion, but hardly likely to be satisfied.

ROLF HELLER

Hrafns saga Sveinbjarnarsonar und Isländersagas

1. Vor einigen Jahren hat Jónas Kristjánsson in seiner umfangreichen Arbeit über die *Fóstbræðra saga* (Fóstbr.) darauf hingewiesen, daß dieses Werk manche Gemeinsamkeiten mit der *Hrafns saga Sveinbjarnarsonar* zeigt.¹ Das Augenmerk ist dabei ebenso auf Besonderheiten in der Darstellung des Stoffes wie auf einzelne Motive und auffällige Ausdrücke zu richten. Mögen die Beobachtungen jeweils für sich genommen nicht sonderlich bemerkenswert genannt werden, so sprechen sie in der Summe dennoch dafür, daß der Verfasser der Fóstbr. in einer Anzahl von Punkten unter dem Einfluß der *Hrafns saga* gestanden hat. Diese offenbar bald nach den historischen Ereignissen niedergeschriebene Saga über jenen auf der Insel wie im Ausland bekannten Mann dürfte der ungewöhnlichen Züge seiner Persönlichkeit wie seines tragischen Lebensausganges wegen unter den Zeitgenossen auf großes Interesse gestoßen sein. So ist es nicht verwunderlich, wenn die *Hrafns saga* — direkt oder indirekt — auf die Arbeit eines Isländersagadichters eingewirkt hat, insbesondere wenn er sich mit den von ihm erzählten Vorgängen zum Teil in der Nähe des Schauplatzes der historischen Begebenheiten um Hrafn Sveinbjörnsson bewegte.

2. Zu den von Jónas Kristjánsson angeführten lexikalischen Gleichungen gehören folgende Angaben:

Hrafns saga S. 200,7 und 8²:

„*At Gnupi* bio kona sv er
Sigríður het ... hun var
göð husfreyja ok feingsom“,

Fóstbr. c. 15 (M)³:

„*Þordis* het kona er bio i
Olafsdal; hon var ... *göð hus-*
freyja gagnsom“ ok,

¹ Um *Fóstbræðrasögu* (Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi. Rit 1), Reykjavík 1972, S. 236 ff.

² Die *Hrafns saga Sveinbjarnarsonar* wird im allgemeinen zitiert nach der (längeren und ursprünglicheren) sog. Redaktion A, herausgegeben von A. Loth, in: *Membrana Regia deperdita* (Editiones Arnarnagnæanæ, Series A, vol. 5, København 1960), S. 179—238. Für den Text der Redaktion B wird die Ausgabe von A. Hasle benutzt: *Hrafns saga Sveinbjarnarsonar* (Editiones Arnarnagnæanæ, Series B, vol. 25, København 1967). Zum Verhältnis der beiden Redaktionen zueinander vgl. dort S. XXXVIII ff.

³ Die *Fóstbræðra saga* wird zitiert nach der Ausgabe von Björn K. Þórólfsson, København 1925—27 (Samfund til udg. af gammel nord. litteratur, XLIX). Für den Zusammenhang wesentliche Abweichungen von der jeweils zugrunde gelegten Handschrift werden angegeben.

dazu S. 186,21:

„Suo var *bv Rafns gagneydigt*

...“

und S. 203,14 f.:

„Þorpur Snorrason atti *bv gott*

ok *gagnaudigt* i Vatnzfirði.

suo at hann var hvers manns

gagn þess er til sotti“,

wobei in der Redaktion B an beiden Stellen das Adjektiv „*gagnsamt*“ verwendet ist (S. 6,12 und S. 24,7).

und c. 21 (Hb):

„*Sigríðr* het kona, er bio

a þeim þę er at *Hamri* het;

Sigríðr atti *gott bv ok*

gagnsamt“.

Da Jansson und Jónas Kristjánsson eine Vorliebe des Fóstbr.-Verfassers für Zusammensetzungen mit „*gagn-*“ erkannt haben⁴, legen die angeführten Stellen den Gedanken nahe, daß dabei die Kenntnis der Hrafn saga eine Rolle gespielt hat. Das wiederum kann die Annahme stützen, daß die Angabe „*góð húsfreyja*“ in der Fóstbr. zusammenzustellen ist mit der der Hrafn saga, selbst wenn deren zusätzliche Bezeichnung „*fengsöm*“ in der Isländersaga nicht vorkommt. Bei der Eigenart des Fóstbr.-Verfassers im Umgang mit Namen⁵ darf man vielleicht sogar so weit gehen, in der (in c. 21 auftretenden) „*Sigríðr*“, deren grönländisches Gehöft „at Hamri“ heißt, eine direkte literarische Nachbildung jener „*Sigríðr*“ der Hrafn saga zu sehen, die „at Gnúpi“ wohnte.

Die Beeinflussung des Fóstbr.-Verfassers im lexikalischen Bereich wird noch deutlicher durch eine Personenbezeichnung, auf die Jónas Kristjánsson beim Vergleich der beiden Werke nicht eingegangen ist. In der Fóstbr. stehen dem lobenden Prädikat „*góð húsfreyja*“ auf der männlichen Seite „*góðr bóndi*“ (c. 8, in Verbindung mit „*gagnsamr*“) und „*góðr búþegn*“ gegenüber. Dieses erscheint in c. 7 und in c. 12 (M), da ebenfalls mit „*gagnsamr*“ verknüpft. Das Wort „*búþegn*“ ist sonst hauptsächlich in historischen Texten belegt und wird meist bei ungünstiger Beurteilung eines Mannes gebraucht („*lítill, illr búþegn*“). Angesichts dessen darf man mit ziemlicher Sicherheit in der Bemerkung der Hrafn saga (S. 189,23): „*Markus var bvþegn göður ...*“, das Vorbild für die auffallende Wortwahl des Verfassers der Isländersaga sehen.

3. Unter den von Jónas Kristjánsson besprochenen sachlichen Parallelen ist besonders interessant die Nennung der „*Bolungarvík*“ (in der Hrafn saga S. 203,17; in der Fóstbr. c. 11, in M mit der Schreibung „*Bulungar-*“)

⁴ Jansson, Sagorna om Vinland I, Handskrifterna till Erik den rödes saga, Stockholm 1945, S. 225 f.; Jónas Kristjánsson, a.a.O. S. 57. — Neben den zitierten Textstellen sind zu nennen: c. 3 „*mikill gagnsmaðr*“ (von einer Frau gesagt); c. 8 „*gagnsamr við menn*“; c. 12 „*gagnsamr við alpyðu*“ (alle M).

⁵ Vgl. dazu Jónas Kristjánsson, Fóstbræðravíg, in: Einarsbók. Afmæliskeðja til Einars Ól. Sveinssonar. 12. des. 1969, 1969, S. 196—204, und Heller, Fóstbræðra saga und Víga-Glúms saga, in: Acta phil. Scand. 31,1, 1976, S. 44—57.

im Zusammenhang mit Bootsfahrt und Fischfang. Diese am Ausgang des Isafjardardjups gelegene Bucht wird in keiner anderen Isländersaga erwähnt, und die Darstellung der Fóstbr. über den Anlaß der Fahrt wirkt weniger überzeugend als der Bericht der Hrafn saga. Wenn man berücksichtigt, daß der Schiffsführer in der Hrafn saga Thord Snorrissohn ist, über den unmittelbar vor dem Aufbruch die oben zitierten Worte fallen: „Þorpur Snorrason atti þv gott ok gagnaudigt i Vatnzfirpi“, dann ist an der Entlehnung des Namens durch den Fóstbr.-Verfasser kaum mehr zu zweifeln. Mit ihm ist sicherlich auch die situationsgerechte Bemerkung über die Begleitung durch „húskarlar“ in die Isländersaga geflossen, und deren Verfasser erkannte obendrein die Brauchbarkeit des Motivs von dem durch widrigen Wind erzwungenen Landgang zur Ausgestaltung der Thormod-Geschichte in c. 11.

4. In der Hrafn saga wird vom Diebstahl eines Pferdes, von der Verfolgung des Diebes und seiner Erschlagung berichtet (S. 216 f.): „Gallti het vinur Loptz hann atti hest godann, þann fauludu þeir Gisli ok Gudmundr. enn Gallti villdi ei selia hesten ok gaf síðann Lopti. ok er Gudmundr vissi þetta þa geyrði hann epter hestinum ok atladi at hafa i brott. Loptr sa at Gudmundur tok hesten hia gardi ok for epter honum vid enn fjorda mann ... þeir Loptr ok Gunnar (ein Begleiter) vogu Gudmund.“

Jónas Kristjánsson weist zum Vergleich auf zwei Szenenfolgen der Fóstbr. hin, auf die Vorgänge, die zum Tode Havars führen (c. 2), und auf den Zusammenstoß zwischen Thorgeir und Bjarni, den dieser am Ende mit dem Leben bezahlt (c. 8).

In diesem Fall erscheint mir ein Vergleich zwischen der Hrafn saga und der Fóstbr. jedoch unangebracht. In der Isländersaga handelt es sich beide Male nicht um einen Diebstahl aus Vorsatz. Das Besondere in der Hrafn saga ist doch, daß sich jemand unrechtmäßig in den Besitz eines Pferdes setzen will, dessen rechtlicher Erwerb ihm zuvor verweigert worden ist. Der Verfasser der Fóstbr. erzählt demgegenüber einmal davon, daß jemand ein geliehenes Pferd länger als vereinbart behalten will und dadurch ein gewaltsames Vorgehen des Eigentümers provoziert, zum anderen davon, daß jemand ein Pferd ohne Wissen des rechtmäßigen Besitzers benutzt und dessen Aufforderung zu sofortiger Rückgabe mißachtet. Dabei ist in der ersten Auseinandersetzung sogar der Eigentümer das Opfer des Zwistes, nicht der Übeltäter. Und außerdem fallen die tödlichen Schläge unmittelbar nach dem Wortgefecht; von einer Verfolgung wie in der Hrafn saga ist nicht die Rede.

Auf Grund dessen bin ich der Ansicht, daß der Bericht der Hrafn saga über den Pferdediebstahl und seine bitteren Folgen keinen Einfluß auf den Verfasser der Fóstbr. ausgeübt hat. Ich glaube aber, daß dieser Bericht einem anderen Isländersagaverfasser Anregungen vermittelt hat zum Aufbau einer thematisch ähnlichen Szenenfolge — dem Verfasser der *Laxdæla saga* (Laxd.). Die Eldgrim-Geschichte in c. 37 zeigt jedenfalls weitgehende

Übereinstimmung mit der Hrafn's saga trotz einer Umstellung in der Motivfolge in Zusammenhang mit einer größeren Zahl beteiligter Personen.

In c. 36 wird erzählt, daß Thorleik von Kotkel ein Gestüt geschenkt bekommt, weil er ihm eine Hofstelle verschafft. Dieses Gestüt will Eldgrim später durch Kauf erwerben, erhält aber eine abschlägige Antwort (c. 37). Daraufhin droht er Thorleik an, die Pferde auch so in seine Hand zu bringen, und versucht bald danach, diesen Plan zu verwirklichen. Zwar gelingt es Eldgrim, sich der Pferde auf der Weide zu bemächtigen, er wird aber dabei von einem der Knechte Hruts, eines Verwandten Thorleiks, beobachtet und von Hrut selbst gestellt, als er im Davonreiten ist. Da er die Rückgabe der Pferde verweigert, erhebt Hrut die Waffe und tötet den Dieb.

Die Erzählung der Laxd. enthält alle wesentlichen Punkte des Berichtes der Hrafn's saga. Natürlich ist sie breiter angelegt und mit zahlreichen Dialogen ausgestattet; das aber macht ja normalerweise den Unterschied zwischen einem historischen Bericht und einer literarischen Schöpfung aus. Trotz alledem ist mit diesem Motivvergleich die Abhängigkeit der Laxd. von der Hrafn's saga noch nicht erwiesen. Denn offensichtlich waren Vorgänge dieser Art im isländischen Alltag nicht ganz selten, und es ist verständlich, daß daraus ein literarisches Motiv erwuchs. Dessen aber konnte sich ein Sagaverfasser auch ohne äußeren Anstoß bedienen.

Nun fallen aber in der Schilderung der Hrafn's saga vom Fortgang der Ereignisse zwei Wendungen auf: „Gisla (dem sich der getötete Gudmund früher angeschlossen hatte) *potti sér miok misbodit i vígi Gudmundar*“ und „Loptur (der für den Totschlag an Gudmund aus dem Bezirk verbannt wurde) ... var síþan lengi *under araburdi Oddaveria*“. Diese Wendungen — von denen die zweite in der Sagaliteratur offenbar recht selten gebraucht worden ist — erscheinen mir im vorliegenden Zusammenhang deshalb interessant, weil man beiden in c. 35 der Laxd.⁶ wiederbegegnet. In diesem Kapitel spielt der ursprüngliche Besitzer des Gestüts, der zauberkundige Kotkel, eine wesentliche Rolle. Er ist es, der Thords Mutter Ingun das Leben so schwer macht, daß sie ihren Wohnsitz verlassen und sich unter den Schutz ihres Sohnes begeben will: „Hon kvazk vilja ráðask *undir araburð Þórðar*“. Zuvor hatte sich Thord der Gudrun Osvífrstochter wegen von seiner Frau getrennt, wobei ihm vor der Scheidung noch einmal Bedenken aufgestiegen waren, „því at menn eru skapstórir, þeir er *sér mun þykkja misbodit í þessu*“.

Die Rolle Kotkels in c. 35 ist mit der Thords verwoben — soll doch Thord sogar dem Zaubertreiben Kotkels zum Opfer gefallen sein —; in ihren Umkreis gehören die beiden Wendungen. In c. 36 beginnt, wiederum an die Person Kotkels anknüpfend, die Motivparallele mit der Hrafn's saga. Dieses Nebeneinander vergleichbarer Motive und Formulierungen kann man nach meiner Ansicht nur schwer dem Zufall zuschreiben. Der Laxd.-

⁶ Die Laxdœla saga wird zitiert nach der Ausgabe von Kålund, Kopenhagen 1889—91 (Samfund til udg. af gammel nord. litteratur, XIX).

Verfasser war ein Meister darin, Lehngut unterschiedlicher Art aufzunehmen, nach seinen künstlerischen Ideen umzuformen und dem eigenen Werke einzufügen. Die Eldgrim-Geschichte dürfen wir sicherlich als ein Beispiel dafür ansehen.

5. Die Wahrscheinlichkeit einer stofflichen Entlehnung in c. 37 läßt die Vermutung zu, daß dem Laxd.-Verfasser auch an einer anderen Stelle seines Werkes eine Beschreibung der Hrafn saga vor Augen gestanden hat: bei der Erzählung von den Gefahren, denen Olaf Pfaus Schiff vor der Küste Irlands ausgesetzt war (c. 21).

In der historischen Saga begleitet Hrafn den zum Bischof gewählten Priester Gudmund auf der Reise nach Norwegen. Die Überfahrt ist mit großen Schwierigkeiten verbunden (S. 205 ff.): „þeim byriadi erfidliga vmm sumarid ok voru lengi vti Rak þa sudur i haf ...“ Sie werden an Irland vorbeigetrieben und kommen bei stürmischer See in die Nähe der schottischen Küste, „ok vmm nott eina heyrdu þeir menn er voktu bresti stóra ok ognarligann gný þeir vrdu varer vid baru suo mikla at þeim þotti radinn bani sin ef hun gengi at flautu skipi þeirra. villdu þa styrimenn ... taka til segls.“ Sie wollen das Schiff wenden, aber „Rafn kuad nær komit enn þeim mætti þat endazt ...“ Nach den Worten der Saga befreit sie das Eingreifen des (schon mit dem Geruch des Heiligen umgebenen) Priesters Gudmund vor der Katastrophe, und „epter þetta toku þeir til segls“. Aber wiederum geraten sie in einen Sturm und werden in die Nähe der Hebriden verschlagen, „ok at kueldi eins dags sa þeir land. ok voru suo nær komner at bodar fellu aa bæpi bord.“ In dieser Situation will keiner der Seeleute die Verantwortung für den Kurs übernehmen, und Gudmund fordert Hrafn auf, das Schiff zu führen. Einer der Mitfahrenden sagt später, „at þat væri þrisvar at hann kuezt ei annad sia mega enn landit fyrer stafn framm.“ Aber das Unternehmen gelingt, und sie erreichen einen ruhigen Hafen.

In der Laxd. ist von einer schweren Überfahrt die Rede: „Þeim byrjaði illa um sumarit ... rak þá víða um hafit“. Die Orientierung geht verloren. Bei aufkommendem Wind „var þá tekit til segls“, aber über den Kurs nach Irland kann man sich nicht einigen. Da bestimmt Olaf, daß Örn, der Schiffsführer, allein entscheiden solle. Schließlich kommen sie in die Nähe von Land. „Þat var einhverja nótt, at varðmenn hljópu upp ok báðu menn vaka sem tíðast; kváðusk sjá land svá nær sér, at þeir stungu nær stafni at ...“ Örn will vom Land abdrehen, aber Olaf erwidert: „ekki eru þau efni í um vart mál, því at ek sé, at boðar eru alt fyrir skutstafn ...“ Daß das Schiff auch hier am Ende heil aus der schwierigen Situation herauskommt, ist der Umsicht Olafs zu danken.

Mehrere Einzelheiten dieser Erzählung wirken wie literarische Gegenstücke zu Angaben der Hrafn saga. Aber derartige Stunden der Angst und Ungewißheit werden zahlreiche Isländer haben durchstehen müssen. Daß die dabei auftretenden Gefahren einander glichen, ist selbstverständlich, und so konnten auch Berichte darüber verschiedene gemeinsame Züge

aufweisen. Das Thema bestimmte hier in gewisser Weise auch die Formulierung, und seltenes Wortgut enthalten die zitierten Sätze nicht.

Allerdings ist es sehr wahrscheinlich, daß der Verfasser der Laxd. mit den wichtigsten Ereignissen im Leben Gudmunds vertraut war und der Darstellung über dessen Priesterjahre, der Prestssaga Guðmundar góða, einige Motive entlehnt hat.⁷ Auszuschließen ist es demnach keineswegs, daß er auch einen mündlichen oder eben den in der Hrafn saga vorliegenden schriftlichen Bericht über dieses Seeabenteuer gekannt hat und ihn in seiner üblichen Weise nutzte. Und wie im Falle der Eldgrim-Geschichte kann eine charakteristische Wendung ein Fingerzeig sein, daß wir es tatsächlich mit literarischer Abhängigkeit zu tun haben.

Als Gudmund in der höchsten Not Hrafn auffordert, das Kommando über das Schiff zu übernehmen, geht dieser trotz seiner Bedenken darauf ein und sagt (S. 206,16 f.): „*dýrt drottins orð*“. Einen der nicht zahlreichen Belege für diesen Ausdruck liefert die Laxd., wenn sie in c. 47 erzählt, wie sich Thorarin nur unter Druck Kjartans harter Forderung beugt. Er begleitet sein Nachgeben mit den Worten: „*dýrt mun mér verða dróttins orð um þetta mál*“. Klangen sie dem Laxd.-Verfasser von jener Stelle der Hrafn saga her in den Ohren?

6. Abschließend sei noch auf eine lexikalische Besonderheit hingewiesen.

Zu den Wortgleichungen, die Jónas Kristjánsson für Hrafn saga und Fóstbr. festgehalten hat, gehören — wie oben zitiert — die Angaben: „Suo var bv Rafns *gagneyðigt* ...“ und „Þorpur Snorrason atti bv gott ok *gagnauðigt* i Vatnzfirpi“. Eine genaue Parallele bietet die Fóstbr. nicht; sie verwendet an entsprechender Stelle das in der Redaktion B eingesetzte Wort „*gagnsamr*“. Das in der Literatur nur vereinzelt auftauchende „*gagnauðigr*“ aber ist dem Laxd.-Verfasser zweimal in die Feder geflossen. In c. 14 spricht er von den Bjarneyjar im Breitfjord, und er bemerkt: „Þær eyjar eru margar saman ok váru mjök *gagnauðgar*“, und in c. 24 heißt es im Zusammenhang mit dem Gehöft Hrappsstadir: „þat váru víðar lendur ok fagrar ok mjök *gagnauðgar*“.

Der seltene Gebrauch des Wortes in Verbindung mit der Tatsache, daß ungewöhnliche Formulierungen sehr oft durch Anregung von außen in die Laxd. gekommen sind, macht auch diese Beobachtung interessant. Gleichwohl ist dabei infolge der isolierten Stellung der Belege eine Beeinflussung des Laxd.-Verfassers durch die Hrafn saga nicht nachzuweisen.

⁷ S. Heller, Laxdœla saga und Sturlunga saga, in: Arkiv för nordisk filologi 76, Lund 1961, S. 122 f., und ausführlicher derselbe, Die Laxdœla saga: Die literarische Schöpfung eines Isländers des 13. Jahrhunderts, Berlin 1976 (Abhandlungen der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig. Philologisch-historische Klasse. Band 65. Heft 1). Unter den Details, die als Motivvorbild gewirkt haben können, habe ich da bereits für dieselbe Sagastelle einen ähnlichen Vorfall mit Gefahr für Schiff und Mannschaft aus der ersten Seereise Gudmunds angeführt.

7. Dem Schöpfer der Laxd. waren die Ereignisse seiner Zeit und durch mündliche Berichte und durch die schriftlichen Aufzeichnungen des 12. und 13. Jahrhunderts auch die Vorgänge zu Lebzeiten der vorausgegangenen Generation bekannt. Zahlreichen historischen Begebenheiten nachgebildete Motive in seinem Werk legen beredtes Zeugnis davon ab.⁸ Es ist deutlich, daß er sich insbesondere für die Geschehnisse interessiert hat, in denen Mitglieder der Sturlungenfamilie eine Rolle gespielt haben. Nach allen Anzeichen hat er selbst zum engsten Kreis dieser Familie gehört. Dies kann die Aufmerksamkeit verstehen lassen, die er offenbar der Person beziehungsweise der Lebensbeschreibung Hrafn's gewidmet hat. Denn einmal war es Sighvat Sturlassohn, der in der Klagesache gegen Lopt wegen der Erschlagung des Pferdediebes Gudmund das Urteil gesprochen hat, zum anderen aber — und das ist wohl entschieden wesentlicher — hat zwischen Hrafn und Thord Sturlassohn stets ein gutes Verhältnis bestanden. Thord ist mehrfach als Vermittler zwischen Hrafn und seinen Widersachern aufgetreten, und er hat folgerichtig auch nach dessen Tötung den Prozeß gegen die Mörder geführt. Diese historischen Gegebenheiten sind geeignet, die Annahme zu stützen, daß in der Laxd. Szenen und Formulierungen der Hrafn's saga nachklingen.

8. In den ständig härter werdenden Auseinandersetzungen mit Thorvald Snorrissohn muß Hrafn es zweimal erleben, daß sein Gehöft umstellt und Feuer gelegt wird. Beim ersten Male kommt die Hilfe von Freunden und Nachbarn zur rechten Zeit. Zuvor aber hatten die im Gehöft Eingeschlossenen das Vorhaben Thorvalds schon weitgehend zunichte gemacht, indem sie das Feuer von innen heraus löschten (S. 221,1 ff.): „enn þeir er jnni voru baru i vatn ok syru i elldinn ok slauktu suo sem þeir mattu ... gatu þeir Þorvalldur ei brendan bæin fyrer varnar saker þeirra manna er fyrrer voru.“ Als Thorvald später Hrafn zum zweiten Male mit einer Brenna überrascht, hat sein grausames Vorgehen Erfolg, und Hrafn muß sich dem Feind ausliefern, wenn nicht alle ein Opfer der Flammen werden sollen. Vorher aber hatten seine Leute erneut versucht, dem Feuer zu Leibe zu rücken (S. 233,14 f.): „enn menn hanz ... vordu husinn med vatni ok syru slikt er þeir mattu atgeýra“.

Bei diesen Schilderungen der Hrafn's saga wird man unwillkürlich an eine Szene der *Gísla saga Súrssonar* erinnert. In dem norwegischen Vorspiel ist auch davon die Rede, daß Feuer an ein Gehöft gelegt wird (c. 3⁹): „þau váru qll í svefni í skemmu einni, Þorbjörn ok synir hans ok Þórdís. Þar váru inni sýruker tvau í því húsi. Nú taka þeir Gíslr hafrstökkur tvær ok drepa þeim í sýrukerin ok verjask svá eldinum ok slökkva svá þrysvar þar fyrir þeim eldinn.“ Hier gelingt es einem Teil der Eingeschlossenen, eine

⁸ Vgl. Heller, Die Laxdoela saga, S. 15 ff.

⁹ Die *Gísla saga Súrssonar* wird zitiert nach der Ausgabe von Björn K. Þórólfsson, in: Íslenzk fornrit VI (Vestfirðinga sögur), Reykjavík 1943, S. 1—118.

Wand aufzubrechen und zu entkommen. Der Vorfall soll dem Familienoberhaupt einen Beinamen eingetragen haben. In c. 4, als die Überlebenden nach der Überfahrt isländischen Boden betreten, wird erzählt: „Þorkell ... hitti Þorbjörn súr, því at hann var svá kallaðr, síðan hann varðisk með sýrunni“.

Seit langem ist man sich einig darüber, daß diese Erklärung des Beinamens der Phantasie des Verfassers entsprungen ist. Thorbjörn ist „súrr“ genannt worden (höchstwahrscheinlich erst auf Island), weil er wie vor ihm sein Vater in der alten Heimat „í Súrnadal“ wohnte.¹⁰ Damit ist es mehr als wahrscheinlich, daß die ganze Brenna-Erzählung ein Produkt dichtenden Geistes ist. Die Anregung für das besondere Motiv kann der Verfasser der Gísla saga in der Lebensgeschichte Hrafn gefunden haben. Die Kenntnis der zeitgenössischen Saga (oder sogar der ihr zugrunde liegenden Ereignisse) kann beim Verfasser der Gísla saga nicht überraschen. Die Hauptpersonen seines Werkes leben und handeln ja vornehmlich auf der Nordwesthalbinsel Islands, und die war der Schauplatz der Auseinandersetzungen zwischen Hrafn Sveinbjörnsson und Thorvald.¹¹

9. Die Angaben von Jónas Kristjánsson und die hier vorgelegten Beobachtungen lassen erkennen, in wie vielfältiger Weise sich zeitgeschichtliche Vorgänge in Szenen und Motiven von Isländersagas widerspiegeln können. Die Sagaverfasser sahen in den Ereignissen selbst oder — und dies wohl zumeist — in deren schriftlichen Aufzeichnungen einen reichen Schatz an Erzählstoff, dessen sie sich bedienten, wo immer es ihnen bei ihrer Arbeit nützlich erschien.

¹⁰ S. Björn K. Þórólfsson, a.a.O. S. 15, Anm. 1.

¹¹ Gleich am Anfang der Hrafn saga wird der Geirrhjofsíjard erwähnt (S. 181, 12), der in der Gísla saga als letzter Schlupfwinkel Gíslis eine so große Rolle spielt.

JOHN LINDOW

The Two Skaldic Stanzas in *Gylfaginning*:

Notes on Sources and Text History

Of the many verses cited in the *Gylfaginning* of *Snorra Edda* only two are skaldic. The first is a *dróttkvætt* stanza of Bragi the old, describing the plowing up by Gefjun and four oxen of an island from the lands of Gylfi, by which she increased the size of Denmark (*Gefjun dró frá Gylfa* ...). This strophe brought with it some preceding explanatory prose; together verse and prose make up the first chapter of *Gylfaginning* in the modern editions. The second chapter contains a *málaháttir* strophe attributed to Þjóðólfr enn hvínverski. The strophe, embedded in the prose context of Gylfi's arrival in Ásgarðr, describes the gleaming shields atop Valhöll (*Á baki létu blíkja* ...). Both these strophes are anomalous. The Gefjun strophe lacks manuscript authority and should probably be regarded as an interpolation which entered the text during manuscript transmission. The Þjóðólfr stanza, properly the only non-Eddic verse belonging to *Gylfaginning*, was cited as textual documentation but has an interesting relationship to its surrounding prose.

The problem of the Gefjun stanza and its surrounding prose is to a certain extent associated with the familiar problem of the relationships and value of the manuscripts of *Snorra Edda*. Three of the four major MSS contain the chapter: *Codex Regius* (Gks. 2367, 4°, hereafter R), the closely related paper *Codex Trajectinus* (Utrecht 1374, hereafter T), and *Codex Wormianus* (AM 242, fol., hereafter W).¹ The chapter is lacking in *Codex Upsaliensis* (DG 11, 4°), which differs from the other three in its shorter, more laconic

¹ R forms the basis of all the modern editions and has appeared in a facsimile by Elias Wessén, ed., *Codex Regius of the Younger Edda. MS No. 2367 4° in the Old Royal Library of Copenhagen*, CCIMÆ, 14 (Copenhagen: Munksgaard, 1940). For an edition of T, with useful introduction, see W. van Eeden, Jr., ed., *De Codex Trajectinus van de Snorra Edda*, Diss. Amsterdam 1913 (Amsterdam: Eduard Ijdo, 1913). W has been edited by Finnur Jónsson, *Edda Snorra Sturlusonar. Codex Wormianus. AM 242, fol.* (København & Kristiania: Gyldendalske Boghandel—Nordisk Forlag, 1924). A facsimile edition is Sigurður Nordal, ed., *Codex Wormianus (The Younger Edda). MS No. 242 fol. in The Arnagna Collection in the University Library of Copenhagen*, CCIMÆ, 2 (Copenhagen: Levin & Munksgaard, 1931). Unless otherwise indicated, all readings from *Snorra Edda* in this article follow the standard critical edition of Finnur Jónsson, ed., *Edda Snorra Sturlusonar* (København: Gyldendalske Boghandel—Nordisk Forlag, 1931). Readings of T and W follow the editions of van Eeden and Finnur Jónsson; readings of U are taken from the facsimile edition (see note 2). Discussion of rubrics and other palaeographic matters is based on the facsimiles.

text.² (The vellum fragments of *Snorra Edda* are not relevant to the discussion because they lack this section of the text.) The problem, which has drawn attention from a number of scholars, is whether U, following a general tendency to curtail, eliminated the Gefjun chapter, or whether it was interpolated into the branch of the others. In part one's attitude to this problem is governed by one's opinion of the value of U against the other MSS.

The first serious study of the comparative value of the MSS of *Snorra Edda*, carried out nearly a century ago by Eugen Mogk, remains one of the best.³ Following Müllenhoff,⁴ Mogk argued for the value of U, which he believed to be stylistically and textually superior to RW (he ignores T) and hence closer to Snorri's original, a position he took up again almost a half-century later.⁵ In a passing reference to which we shall return he dismisses the Gefjun chapter as a later interpolation. Reaction to Mogk's view came in 1898 from Finnur Jónsson, who found R the best MS.⁶ Nevertheless, Finnur Jónsson did rely on certain readings from U for his 1900 edition of *Snorra Edda*, based on R.⁶ And although he disagreed with Mogk concerning the value of U, he still considered the Gefjun chapter an interpolation and (following U) omitted it from this edition. He restored the chapter to his 1931 edition but remarked in the "Indledning" that it was "åbenbart et yngre indskud" (*Snorra Edda*, p. XLII; see also p. XIX). The greatest challenge to the validity of U came from R. C. Boer, who concluded in 1926 that U was a clumsily abbreviated text.⁸ Boer also thought that the *Prologue* could not have been written by Snorri but was a later interpolation, a position few would support today.⁹ Since he thought that "Entweder der Prolog oder c. 1 muss also Zusatz sein" ("Studien," p. 60), he accepted the validity of the Gefjun chapter. Given the virtual unanimity concerning

² A facsimile edition is Anders Grape, ed., *Edda. Uppsala-handskriften DG 11* (Stockholm, 1962).

³ Eugen Mogk, "Untersuchungen über die Gylfaginning", I *PBB*, 6 (1879), 477—537, II *PBB*, 7 (1880), 203—318.

⁴ Karl Müllenhoff, "UUára und uuara", *ZfdA*, 16 (1873), 152: "Ich muss es mir freilich vorbehalten einmal nachzuweisen dass die Gylfaginning allein in der Uppsaler hs. in ihrer ursprünglichen von Snorri herrührenden gestalt vorliegt, dagegen im Regius und den dazu gehörigen hss. in einer gestalt die mit der redaktion der ganzen Edda durch eine andere hand, vielleicht den Olaf Þorðarson zusammenhängt." Müllenhoff's discussion is based on the correspondence of one goddess in Snorri's list of the *ásynjur* in U, *vavr*, with two, *Vár* and *Vavr* in RTW (*Snorra Edda*, p. 39).

⁵ Eugen Mogk, "Zur Bewertung des Cod. Upsaliensis der Snorra-Edda", *PBB*, 49 (1924—25), 402—415.

⁶ Finnur Jónsson, "Edda Snorra Sturlusonar, dens oprindelige form og sammensætning", *ÁNOH*, 1898, 283—357.

⁷ Finnur Jónsson, ed., *Snorri Sturluson. Edda* (København: Gad, 1900; 2nd. ed. (no change in text) 1926).

⁸ R. C. Boer, "Studien über die Snorra Edda. Die Geschichte der Tradition bis auf den Archetypus", *APhS*, 1 (1926—27), 54—150; "Studier over Snorra Edda", *ÁNOH*, 1924, 154—272.

⁹ The case was closed by Elias Wessén in the "Introduction" to his facsimile edition of R. See also Anne Holtsmark, *Studier i Snorres mytologi*, SNVAO, II. Hist.-Filos. Kl., N.S., 4, pp. 5—8.

Snorri's authorship of the *Prologue*, Boer's arguments might now be turned against the Gefjun chapter. The strongest statement in favor of U came from Friedrich W. Müller in a 1941 dissertation.¹⁰ Like Mogk he found it the most faithful MS of *Snorra Edda*, although he also concluded that Snorri was responsible for the RTW redaction as well. Müller's conclusions were accepted by Helga Reuschel (*AfdA*, 61 (1942—43), 38—39), but were later disputed by D. O. Zetterholm, who regarded R as expanded and U abbreviated from Snorri's original.¹¹ The most recent edition of *Snorra Edda*, that of Anne Holtsmark and Jón Helgason,¹² follows R.

Thus, despite the divergence of opinion on the value of U, there has been something of a consensus in favor of the notion of the interpolation of the Gefjun chapter. Mogk stated the views behind this notion as fully as anyone has ("Untersuchungen" pp. 514—515):

- (1) The chapter is out of place. The frame story is evidently based on *Vafþrúðnismál* (modern scholars would probably wish to expand this to include the story pattern of the Eddic Contest of Wisdom). Ancient geographic lore is distinctly out of its element.
- (2) *Gylfaginning* has no other *dróttkvætt* stanzas, nor is one found at the beginning of the *Bragaræður*, a parallel frame story.
- (3) The Gefjun of this chapter, who had four sons by "a certain giant", conflicts with the Gefjun of ch. 35, the goddess of virgins.¹³
- (4) W reintroduces Gylfi in ch. 2 of the *Gylfaginning* in a way which could never follow the Gefjun chapter: *Gylfi er maðr nefndr. hann uar konungr ok fiolkunnigr*.

These points are still valid. The various objections to them have been treated by Müller (*Untersuchungen*, pp. 65—69), who is able to dismiss them and rule the Gefjun chapter out of Snorri's *Urfassung*. His discussion of the text and its content is adequate, but he does not come to grips with the most serious claim for the unity and integrity of the Gefjun chapter in RTW. This claim, advanced by Sigurður Nordal and taken up by some of his followers, is based on the literary role of the Gefjun chapter in *Gylfaginning*. It is probably not surprising that one of the founders of the so-called Icelandic school of saga criticism sought to salvage the integrity of the Gefjun chapter in a discussion emphasizing the role of Snorri as author and

¹⁰ Friedrich Wilhelm Müller, *Untersuchungen zur Uppsala Edda*, Diss. Leipzig 1941 (Dresden: M. Dittert, 1941).

¹¹ D. O. Zetterholm, *Studier i en Snorra-text: Tors färd till Utgård i codices Upsaliensis DG 11 4° och Regius Hafn. 2367 4°*, NTU, 17 (Stockholm: H. Geber, 1949), pp. 5—54.

¹² Anne Holtsmark and Jón Helgason, eds., *Snorri Sturluson, Edda*, Nordisk Filologi, A, 1 (København: Munksgaard, 1951; 2nd. ed. 1962).

¹³ *Gefjun, hon er mér, ok henne piona þær, er meyar andaz* (*Snorra Edda*, p. 38, ch. 22 in this edition). Müller (*Untersuchungen*, pp. 66—67) doubts that *mær* necessarily means 'virgin' here but agrees that this Gefjun and the Gefjun of ch. 1 can hardly be the same.

his artistic conception. In his seminal monograph, *Snorri Sturluson*,¹⁴ Nordal addressed himself to three of Mogk's arguments. He agreed that the frame story relied heavily on such Eddic poems as *Vafþrúðnismál*, but he felt that the Gefjun strophe was instrumental from the start: "En Snorri hafði það úr vísu Braga um Gefjun og Gylfa, að Gylfi hefði átt í brösum við Æsi og fengið að kenna á vélum þeirra, svo að það var eðlilegt að gera hann að öðrum aðilja í sögu þeirri, sem hann bjó til" (p. 111). But in fact the strophe itself, whatever interpretation one chooses to follow, makes no mention of the Æsir or their deception of Gylfi. Nor is this aspect of Gylfi touched on in the context-setting prose which accompanies the verse in either *Snorra Edda* or *Ynglinga saga*. *Ynglinga saga* does contain a short notice, after the verse, of the dealings between Gylfi and Óðinn: *Mart áttusk þeir Óðinn við ok Gylfi í brögðum ok sjónhverfingum, ok urðu Æsir jafnan ríkri*.¹⁵ Most commentators assume, surely correctly, that the line is based on *Snorra Edda*. Nordal's appeal to the verse must be rejected. Elias Wessén has made a far better case in his summary of Nordal's arguments, when he posits the myth as Snorri's source: "It is, however, incontestable that Snorri took the name Gylfi from Bragi's poem. It would then seem highly probable that it was his intention to start from the familiar myth about Gefion and Gylfi and likewise to quote the strophe of Bragi, if merely to confirm the existence of King Gylfi" (*Codex Regius*, CCIMÆ, p. 28). In that case one wonders why Snorri did not cite the stanza in ch. 5 of the *Prologue*, which deals directly with geographical matters. Gefjun, not Gylfi, is the subject of the verse, and she is quite irrelevant to the tale of Gylfi's dealings with the Æsir.

Against the lack of skaldic stanzas in *Gylfaginning*, Nordal simply cites the reference to Þjóðólfr in ch. 2. This point is moot, since Snorri surely recognized the metrical claim of a *málaháttir* verse to be included in a section based exclusively on Eddic verse.¹⁶

Finally there is the contrast in the figure of Gefjun. Nordal's view is that there were two separate figures, "Norðurlanda-Gefjun" in ch. 1 and "Gefjun í forna Ásgarði" in ch. 35. "Það eru tvær persónur, þótt þeim síðan (fyrir tilstilli Ása sjálfra) sé blandað saman" (*Snorri Sturluson*, p. 113). This argument is consonant with Nordal's insistence on a strict separation between the frame story, including the two skaldic stanzas, and the delusion itself, which begins only after Gylfi enters the hall of the high ones. He finds such separation in general sufficient reason to maintain the authenticity of the Gefjun chapter. Perhaps there really were two figures called Gefjun, but the author of the Gefjun chapter does not seem to have thought so, since he

¹⁴ Sigurður Nordal, *Snorri Sturluson* (Reykjavík: Þ. B. Þorláksson, 1920).

¹⁵ Bjarni Aðalbjarnarson, ed., *Heimskringla I*, Íslensk fornrit, 26 (Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 1941), p. 16.

¹⁶ As Finnur Jónsson noted, the little verse attributed to Þjóðólfr "stár eddadigtene langt nærmere" than the Gefjun strophe (*Snorra Edda*, p. XIX).

reported that his Gefjun (Nordal's Norðurlanda-Gefjun) was *af ása ætt* (*Snorra Edda*, p. 8).

Most important is that Nordal never answered Mogk's fourth charge, the one Mogk found most telling. That charge was the redundant reintroduction of Gylfi in W. Indeed, inclusion of the Gefjun chapter in RTW has the curious consequence of Gylfi being introduced no less than three times in four chapters. I quote W, which gives the clumsiest impression:

Epter þat for hann [*scil.* Óðinn] norðr þar sem nu heiter Suipíð þar uar sa konungr er Gylfi er nefndr (*Prologue*, ch. 9).

Gylfi konungr reð þar londum er nu heiter suipíð (*Gylfaginning*, ch. 1).

Gylfi er maðr nefndr hann uar konungr ok fiolkunnigr (*Gylfaginning*, ch. 2).

RT have *Gylfi konungr var maðr vitr ok fiolkunnigr* at the opening of *Gylfaginning* ch. 2. Such a sentence would be equally effective in the absence of the interpolated chapter, although it cannot, as Müller has shown (*Untersuchungen*, p. 66), be the initial introduction of Gylfi. Another problem with the reintroduction of Gylfi in ch. 1 is the repetition in all three MSS *er nu heitir Svipíð*, probably additional textual evidence that the chapter is interpolated.

It is, of course, possible that W may reflect faulty transmission here, proceeding from an argument that W often shows a defective text.¹⁷ But how are we to imagine scribal error to have occurred? The same scribe (the hand is identical) had just written of Gylfi twice, once in the *Prologue* and once in the Gefjun chapter, where he is a major character. His name appears in the verse just two and one half lines before he is reintroduced at the beginning of ch. 2. Since this chapter begins a new leaf, it is possible that some time had elapsed between the copying of ch. 1 and ch. 2. Perhaps we should imagine that the scribe had a heavy dinner and a nap, and by the time he returned to his work he had forgotten all about Gylfi. But this hypothesis requires him to change the text of his exemplum from something like *Gylfi konungr var maðr vitr ok fiolkunnigr*, the text of RT and a fairly explicit line. We shall surely never know whether the scribe of W was prone to nodding off, but this was Sigurður Nordal's judgement of his skill: "Obviously he was more than a mere copyist who wrote a remarkably fine hand. His altogether excellent treatment of the difficult text, both of the skaldic verses and poems of the Edda, the fine linguistic distinctions of the I. Grammatical Treatise, and the numerous Latin terms of the III. and IV. Treatises, shows that not only was he a man of sense, but that he had also a

¹⁷ Discussing the text of W, Finnur Jónsson remarked that "Snorres værk—især fra og med Skáldskaparmáls 2. afsnit, heiti—, er undergået en ret voldsom omarbejdelse af en lærd (gejstlig) mand i det 14. årh., måske netop ham, der har skrevet håndskriftet" (*Edda. Codex Wormianus*, pp. V—VI). Here we might also note the extensive interpolations into the *Prologue* in W.

clerical education and was well versed in the skaldic language" (*Codex Wormianus*, CCIMÆ, p. 16).¹⁸ Would such a man, indeed would anyone well versed in the skaldic language, destroy the continuity of the text by reintroducing a character he had just written about, in prose and in skaldic verse? This is a classic *lectio difficilior*.

By contrast the two references to Gylfi in U follow one another smoothly and logically:

Ðaðan for Óðinn i Svipioð. Þar var sa konvngur er Gylfi het (*Prologue*).
Gylver var maðr vitr ok hvgsaði þat er allir lýpir lofvo þa ok at allir hlutir gengu at vilia þeira. (*Gylfaginning* ch. 1).

The pronouns *þá* and *þeira* refer back to the *æsir* in the last chapter of the *Gylfaginning* and therefore also evince continuity from the first reference to Gylfi to the second. The form *Gylver* may have been a scribal attempt to separate *Gylfi konvngur* of the *Prologue* from the *maðr vitr* of *Gylfaginning*, but it is more likely to be scribal error, since the form *Gylfi* is otherwise used throughout. Whatever the origin of this form, it seems evident that in U we are closest to the original text of Snorri, whose *Gylfaginning* accepted no *dróttkvætt* stanzas. Nordal's view sacrifices textual evidence to literary theory.

The Gefjun stanza is transmitted in only one other work, Snorri's *Ynglinga saga* in *Heimskringla*. There too it is accompanied by prose detailing its context.

Þá fór hann [*scil.* Óðinn] norðr til sjávar ok tók sér bústað í ey einni. Þar heitir nú Óðinsey í Fjöni. Þá sendi hann Gefjun norðr yfir sundit í landaleitan. Þá kom hon til Gylfa, ok gaf hann henni eitt plógsland. Þá fór hon í Jötunheima ok gat þar fjóra sonu við jötni nokkurum. Hon brá þeim í yxnalíki ok færði þá fyrir plóginn ok dró landit út á hafit ok vestr gegnt Óðinsey, ok er þat klluð *Selund*. Þar byggði hon síðan. Hennar fekk Skjöldr, sonr Óðins. Þau bjoggu at Hleidru. Þar er vatn eða sjár eptir. Þat er kallat *Logrinn*. Svá liggja firðir í *Leginum* sem nes í *Selundi*. Svá kvað Brági inn gamli (*Heimskringla* I, pp. 14—15).

The italicized portions of the above text represent the correspondences or verbal echoes of the Gefjun chapter:

Gylfi konvngur reð þar londvm, er nu heitir Svipioð. Fra honvm er þat sagt, at han gaf eini farandi konv at lavnvm skemtvar sinnar eitt

¹⁸ Others have not been so well disposed toward the editor of W. Disagreeing with Nordal, Dag Strömbäck writes, "Redaktören synes mig näppeligen vara en större, självständig begåvning" ("Till Codex Wormianus av Snorre-Eddan: textkritiska och lexikaliska bidrag till dess Wb-redaktionen", *ANF*, 51 (1935), 92). Strömbäck notes in particular "den oklarhet och förvirring" characteristic of the *Second Grammatical Treatise* in W (*ibid.*, with literature).

plogs land iriki sínv, þat er iiii. avxn drægi vpp dag ok nott. En sv kona var ein af ása ætt; hon er nefnd Gefivn. Hon tok iiii. avxn norþan or Iotvnheimvm, en þat voro synir iotvns nokkvrs ok hennar, ok *setti þa firir plog*, En plogrinn geck sva breitt ok divpt, at vpp læysti landit, ok *drogv avxninir þat land vt ahafit ok vestr* ok namv stapar isvndi narkvorv. Þar setti Gefi[un landi]t ok gaf nafn ok kallapi Selvnd. Ok þar sem landit hafði vpp gengit, var þ[ar] *eptir vatn; þat er nv Lavgrin kallaðr iSvipioð*, ok *liggia sva vikr iLeginvm sem nes iSelvndi. Sva segir Bragi gamli (Snorra Edda, p. 8).*

The few discrepancies between the two texts are accountable to generic pressures. In *Ynglinga saga* the story is tied to Óðinn's journey from the South and his *landnám* in Scandinavia, and the account is more matter-of-fact. *Gylfaginning*, which does not claim to history, makes Gefjun a vagrant woman and introduces a folktale-like element in the day and night time limit for the plowing. *Ynglinga saga* explains cautiously how Gefjun's oxen came to be so powerful and adds a few notes to early Danish history. Basically, however, we are dealing with the same text. The verbal correspondences are too striking for any other possibility.¹⁹

Another point that argues for the interdependence of these two accounts, to my knowledge not mentioned elsewhere, is the unity of the textual transmission of the verse.²⁰ The few variations which occur are generally limited to single MSS, and overall the amount of textual variation is extremely small: putting aside mere orthographic considerations, there are but five variant readings, none of them particularly significant. This contrasts strongly with the often chaotic transmission of skaldic poetry in manuscript transmission. Bragi's *Lausavisa* I, for example, displays fifteen variant readings, many of them quite important, in the eight MSS of the three texts which contain it.

It is tempting to seek a manuscript source for the interpolation on the basis of the textual variation in the verse, although the slimness of the evidence must render any verdict uncertain. The three *Snorra Edda* MSS should be taken as a group, since they ultimately reflect a single written source. In two cases the text of the *Snorra Edda* group agrees with the

¹⁹ According to Anne Holtsmark, "variasjonene er såpass store at det ikke er rimelig at det ene sted kan være avskrift av det andre, men de er heller ikke større enn at man kan tenke sig at samme mann har fortalt historien to ganger med små avvik. Forskjellen ligger i utstyret, ikke i sagnets kjerne, og den blir lett å forstå når man husker på at i Yngl. s. er det Gevjon som er hovedpersonen, i Edda Gylve" ("Gevjons plog", *Studier i norrøn diktning* (Oslo: Gyldendal Norsk, 1956)), p. 163. I disagree. Even if Snorri composed the two passages, which I doubt, he would surely have consulted the earlier written version in writing the later. On the other hand, I am willing to accept that the differences may in part be traced to the different main characters of the two accounts.

²⁰ See Finnur Jónsson, *Den norsk-islandske skjaldedigtning*, A, I (København & Kristiania: Gyldendalske Boghandel—Nordisk Forlag, 1912), p. 3. My discussion is based on Finnur Jónsson's readings, which have been verified where possible, primarily through the use of facsimile editions.

text of one *Heimskringla* MS, *Codex Frisianus* (AM 45, fol., hereafter F), from the beginning of the fourteenth century, while the other two *Heimskringla* MSS vary. These are line 2: *aðla* (W *ǫðla*) vs. *óðla* in AM 35, a paper copy of the lost vellum *Kringla*, and AM 38, a paper copy of *Jöfraskinna*, and line 5: *atta* (W *aatta*) vs. the numeral *viiij*. in the paper copies of *Kringla* and *Jöfraskinna*. *óðla* is an inferior reading. In two other cases, however, F provides the lone variant readings: F *raðuls* vs. *raðul*, the better reading, and F *rækn* vs. *ræc*, again the better reading. This very slim evidence might indicate the exemplum of F as the MS source of the interpolation.

I would certainly not care to insist on this evidence. And if Müller is correct in his assumption that Snorri was responsible for both U and the RTW branch, then the need to locate a MS source for the interpolation is obviated. There is also, of course, the third possibility that the verse may have been known orally to the RTW interpolator, assuming he was not Snorri. I find this possibility the least satisfying, given the very close textual similarity of the accompanying prose, which hardly seems to represent oral variation.

E. Wilken and Finnur Jónsson have imagined that the Gefjun chapters in both *Snorra Edda* and *Ynglinga saga* are derived from the lost *Skjöldunga saga*, because of the note in *Ynglinga saga* that Gefjun was married to Skjöldr.²¹ But it was only natural that Skjöldr should be introduced in the context of the oldest history, and Skjöldr is tied to the discussion as Óðinn's son. As Olrik saw, Gefjun's marriage to Skjöldr was likely to have been the result of learned Icelandic medieval speculation, not genuine tradition.²² Indeed, Skjöldr is not mentioned in the verse, surely the core of the entire chapter. Such indiscriminate source hunting is most unsatisfactory when it resorts to lost texts, but in this case what we know of the texts contradicts the hypothesis. The *Sögubrot* is irrelevant here, since it lacks the earliest history,²³ but Arngrímur Jónsson's Latin abstract does mention Skjöldr in its opening chapters.²⁴ Arngrímur simply reports, in the fashion of a

²¹ Ernst Wilken, *Untersuchungen zur Snorra Edda als Einleitung zur prosaischen Edda im Auszuge* (Paderborn: F. Schöningh, 1878), p. 148; Finnur Jónsson, *Snorra Edda*, p. XLII: "Der er næppe nogen tvivl om, at grundteksten er Skjöldungasaga." Cf. Finnur Jónsson, "form og sammensætning", p. 305: "der kan næppe være tvivl om, at det er hættet fra Hkr. med nogle ændringer."

²² Axel Olrik, "Gefion", *Danske Studier*, 7 (1910), 1–31, esp. the following: "det er en lærd islændings forsøg på rationalistisk historieskrivning. I virkelig overlevering hører Gefion til i gudeverdenen og Skjöld i menneskeverdenen, og først en middelalderlig invandringsteori førte dem sammen" (p. 3). See also his *Danmarks heltedigtning I* (København: Gad, 1903), p. 269.

²³ "Sögubrot af fornkonungum" is printed in Carl af Petersens and Emil Olson, eds., *Sögur Danakonunga*, SUGNL (København: Håkan Ohlsson, 1919–26), pp. 1–26. This fragment, retained only in one vellum from around 1300 and in paper copies, begins with Ívarr inn víðfaðmi and also deals with the battle at Hafsfjörðr. It does not touch on the earliest Danish history.

²⁴ Jakob Benediktsson, ed., "Rerum Danicarum Fragmenta", *Arngrimi Jonae Opera Latine Conscripta*, Bibl. Arn., 9, (Hafniae: Ejnar Munksgaard, 1950), pp. 333–334. See also Bjarni Guðnason, *Um Skjöldungasögu*, Diss. Reykjavík 1963 (Reykjavík: Bókaútgáfa Menningarsjóðs, 1963), and literature cited there.

source-critical historian, that according to Norwegian sources Danish history does not begin with Dan, as Saxo would have it, but with Scioldus, the son of Odinus. We learn that Odinus established Scioldus over Denmark and Ingonus over Sweden, that the names of the Scioldungs and the Ingingas are derived from these brothers, and that Scioldus settled in *arce Selandiæ Hledro*. Scioldus is assigned a son, Leifus, but there is, significantly, no reference to Gefjun or any other wife or lover. Neither Bragi nor the Gefjun stanza is cited as reference. It seems perfectly obvious that Arngrimur was not paraphrasing *Skjöldunga saga* here, but unless the lost *Skjöldunga bók* somehow turns up, we must rule out *Skjöldunga saga* as a source for either ch. 5 of *Ynglinga saga* or the interpolated ch. 1 of *Gylfaginning*.

Given the extremely close parallels between the two passages, it seems apparent that the interpolator knew Snorri as the author of *Heimskringla* and lifted the Gefjun material from there; we may rule out the opposite alternative, namely that *Heimskringla* borrowed from *Snorra Edda*, because the Gefjun material is well integrated in *Ynglinga saga*. Although Snorri doubtless was careful to keep *dróttkvætt* stanzas out of *Gylfaginning*, the interpolator felt no such scruples and may indeed have been motivated additionally by the knowledge that Bragi was the oldest skaldic poet and the name of the god of poetry. What could be more appropriate at the beginning of a handbook of poetics than a quotation from the father of the art? Even if, following Müller, we assign the Gefjun chapter in *Gylfaginning* to Snorri himself, this motivation might still have been involved. Furthermore, the Gefjun strophe is the first cited in all of *Heimskringla*. Adding it to the beginning of *Gylfaginning* made it the first in *Snorra Edda* and thus created an additional parallel.

Further motivation for the interpolation may be sought in the context of the Gefjun material in *Ynglinga saga*. Ch. 5 is largely concerned with geographical information, and the function of the Gefjun stanza is to verify the geographical similarity between Lógrinn and Selund.²⁵ The rest of the chapter is devoted to finishing the account, begun in ch. 2, of Óðinn's journey from Asia to central Sweden and his establishment of a kingdom there. The first five chapters of *Ynglinga saga* thus compose a unit which might be called Óðinn's prehistory and journey. Chapters 6—9 tell of Óðinn and his rule. Ch. 9 establishes the Euhemeristic basis of the worship of Óðinn and reports the rule of Njörðr, ch. 10 takes up the rule of Freyr, ch. 11 that of Fjölfnir, and with that we are in the realm of *Ynglingatal*.

If we compare the context of the Gefjun stanza in *Ynglinga saga* with its context in *Snorra Edda*, it is clear that the Gefjun material belongs just as properly with Snorri's *Prologue* as with *Gylfaginning*, for it was in the

²⁵ Attempts to locate the geographical bases of the legend are found in Olrik, "Gefion"; Birger Nerman, "Härstamma danerna ifrån Svealand?", *Fornvännen*, 17 (1922), 129—140; Gudmand Schütte, "Where is Gefion's Lake Situated?", *APhS*, 18 (1945—48), 306—308.

Prologue that Snorri presented his learned etymological and geographic lore in connection with his theory of Euhemerism of the pagan gods.²⁶ This is, for example, the way Ole Worm's amanuensis Sveinn Jónsson saw matters in the seventeenth century, for he added in *Codex Wormianus* the rubric *de norvegia* to the last chapter of the *Prologue*, *de selandia* to the Gefjun chapter.

Furthermore, it is noteworthy that the *Prologue* and *Gylfaginning* are not formally divided by the scribe in any of the extant MSS. In *Codex Regius* the *Gylfaginning* begins with a decorated initial capital, but without any textual separation or rubric. The following paragraph, presumably the first of the original *Gylfaginning*, has a large initial which, however, lacks some of the decoration of the initial capital of the preceding Gefjun chapter. Neither is as ornate as other initials throughout the manuscript. By comparison, the *Bragaræður* (*Skáldskaparmál*) begins with an extremely large initial, probably 2 cm. high (the top of the leaf is lost). *Codex Wormianus* has a large decorated capital at *Gylfi konungr reð þar londum*, a smaller capital at *Gylfi er maðr nefndr*: the scribe left three lines for the first, two for the second. The *Bragaræður*, on the other hand, is set off with a very large initial capital, approximately 3 × 4 cm.

Codex Upsaliensis, as noted, omits the Gefjun paragraph. It is the only manuscript which contains the name *Gylfaginning*, just as it is the authority for the title *Edda* and for Snorri's role in its composition. After the *Prologue* in U a rubric states *her hefr gylva ginning fra þvi er Gylfi sotti heim alǫðr i asgarþ með fiolkvngi. ok fra villo asa. ok fra spvningo gylva*. The ink of the rubric is lighter and its text fits nicely into space left by the principal scribe. The initial capital *G* of *Gylver* in the main text is relatively large and is decorated, but it is no more imposing than several other such capitals in *Gylfaginning* in this MS. The transition from *Gylfaginning* to *Skáldskaparmál* is quite unobtrusive: *Gylfaginning* ends with *er nu er fra sagt, ok þeir æsir er nu voro ok var auko þorr kallaðr asa þorr*, omitting the final remarks on Hector, Troy and the Turks found in RTW. Under the (now very faded) rubric *fra heimboði asa með ægi* the new section begins with *þesser æsir þago heimboð at ægi i Hlesey*. The demonstrative *þesser* of this sentence refers back directly to the closing lines of *Gylfaginning*, just as *þá* and *þeira* at the onset of *Gylfaginning* refer back to the *Prologue*, as we have seen. In contrast RTW introduce Ægir more formally: *E[inn ma]ðr er nefndr Ægir eða Hler; hann bio iey þeiri, er nu er kollvð [Hle]sey; hann var mioc fiolkvNigr. Hann gerpi ferþ sina til Asgarþz, en æsir visv fyrir ferþ hans ok var honvm fagnat vel ok þo margir ltvir gorvir með sionhverfingvm* (*Snorra Edda*, p. 78). This formal introduction, reminiscent of Gylfi's introduction in *Gylfaginning* in this MS branch, particularly W, strongly contrasts with the preceding material at the end of *Gylfaginning*. The contrast is further indicated by the size of the initial capital. In U, as noted, the transition is

²⁶ See e.g. Holtsmark, *Snorres mytologi*, pp. 9—21, for a discussion with literature.

smoother, although the stave of the initial capital extends some 45 mm. in the margin. It is also perhaps worth noting that U, in contrast to the other MSS, has the gods travel to Ægir, not the other way around.

My purpose in reviewing this manuscript evidence is to stress the transitional role of the Gefjun chapter in the MSS which contain it, a role pointed out almost a century ago by Eugen Mogk.²⁷ The chapter refers back to the *Prologue*, with its geographical import and in its context in *Ynglinga saga*, and it points forward to *Gylfaginning*, where King Gylfi, whose name is mentioned in the verse, will play a major role. Despite its obvious differences from *Gylfaginning* in style and content, the *Prologue* is surely Snorri's work, but it cannot be denied that the leap from the sober, learned world of the *Prologue* to the chimera of *Gylfaginning* is a long one, particularly if compared to the smooth transition between *Gylfaginning* and *Bragaræður* in U, perhaps the best MS. Somewhat early in the transmission of the text a scribe or 'editor', perhaps Snorri himself, must have realized the applicability of the Gefjun material as a stepping stone between etymologies and *sjónhverfingar* and accordingly interpolated it. R and T have smoothed in the interpolation fairly well, but W retains the clumsy reintroduction of Gylfi in a way which leaves no doubt concerning its original status as the opening lines of *Gylfaginning*. Interpolation is hardly unexpected, given the extensive interpolations into all extant MSS of *Snorra Edda*. Here it is instructive to consider Mogk's suggestion that the *Second Grammatical Treatise*, which immediately precedes *Háttatal* in U, was added as a grammatical introduction to that text.²⁸ The spirit behind that addition was the same as that behind the interpolation of the Gefjun material into RTW, namely a striving for increased clarity and improved transition.

Ch. 2 of *Gylfaginning* contains the other skaldic verse, this one attributed to Þjóðólfr enn hvinverski. Unlike the Gefjun stanza, this verse does not end the chapter but rather stands embedded within it. It thus enjoys a somewhat different relationship to its accompanying prose, and we must look both before and after the verse to understand this relationship. The frame story has begun; Gylfi has set off for Ásgarðr to satisfy his curiosity about the *æsir*, who foresee his arrival and prepare *sjónhverfingar* for him. They conjure up a large hall whose roof is thatched with gilded shields. At this point the verse is cited as authority: it contains the kenning *Sváfnis salnæfrar*, evidently meaning 'shields.' It is noteworthy that verification was available also in an Eddic stanza. *Grimnismál* 9 says of Óðinn's hall *scoldum er salr þakiðr*. Given his extensive citations from *Grimnismál*, it

²⁷ "Der verfasser von x [the exemplum of R and W] hat also, jedenfalls um einen seiner meinung nach besseren sinn zwischen der praefatio und Gylfag. herzustellen, dieses capitel eingeflochten, ohne jedoch den anfang seiner vorlage, welchen B [*Codex Wormianus*] uns erhalten hat, zu ändern" (Mogk, "Untersuchungen" I, pp. 514—515). Note also Wessén, *Codex Regius*, p. 28.

²⁸ Eugen Mogk, *Der sogenannte zweite grammatische Traktat der Snorra-Edda. Einleitung. Text. Übersetzung* (Halle a.d.S.: Waisenhaus, 1889).

seems unlikely that Snorri was not acquainted with this verse. There is, furthermore, no particularly good reason why Snorri should scorn a clear Eddic stanza for an unclear skaldic one, particularly given the absence of other skaldic stanzas in *Gylfaginning*. Nordal has offered the attractive argument that Snorri limited himself to Eddic verses only when the characters within the *ginning* were speaking, not when he himself was citing authority (*Snorri Sturluson*, p. 118). This argument cannot, however, account for Snorri's choice of the rather obscure skaldic verse over the abundantly clear Eddic one. And if, as seems likely, the Gefjun chapter is an interpolation, the lone skaldic stanza does seem out of place.

Directly after the verse is cited, Gylfi sees a man juggling seven knives (twelve according to T), who asks Gylfi his name. Gylfi adopts the alias Gangleri and together they enter the hall to meet the doorman's king, the door closing after them, seemingly by itself. Gylfi sees various amusements, gaming, drinking, and battle among armed men, and so he cites the first Eddic stanza of *Gylfaginning*, *Hávamál* 1, on the value of wariness in entering a hall.

We have here a possible reason for the spurning of *Grímnismál* 9. *Hávamál* 1 begins the exchange between Gylfi and the *æsir*; *Hávamál* 164 (the last stanza of the poem) ends it, since in RTW Hárr's last words in *Gylfaginning* are *ok niottv nv, sem þv namt*, a clear echo of *Hávamál* 164's *nióti, sá er nam* (Müller, *Untersuchungen*, p. 63). Perhaps Snorri wished *Hávamál* to frame his presentation of Eddic verse, spoken largely by a character named Hárr. If so, a sense of neatness might have caused him to avoid Eddic stanzas outside his frame. The lack in U of Hárr's words echoing *Hávamál* 164, however, suggests that they were not in Snorri's original but were added during transmission to make the frame story more unified, thus obviating the hypothesis.

The wondrous elements between the Þjóðólfr verse and *Hávamál* 1 are obviously present in order to elicit the latter. Among these elements, however, the juggling doorman is out of place. He is separated spatially from the other wondrous elements in that he stands at the door, not inside the hall. Narratively he is distinct from the other elements because of his affinity with other figures from similar scenes, e.g. Eldir in *Lokasenna*, the herdsman in the prose of *Skírnismál*, Geitir in *Gripisspá*, and so forth.²⁹ The Eddic type-scene of arrival at a strange hall thus no doubt required a minor figure as a guard. It is not surprising that the doorman of Ásgarðr should be performing some kind of trick, since the *æsir* have prepared *sjónhverfingar* for Gylfi, but why a juggler? The answer to this puzzle lies in the relationship between the prose and verse and helps explain the passing over of *Grímnismál* 9.

²⁹ Further parallels with Homer, Beowulf, and Serbo-Croatian epic might also be drawn. See Albert B. Lord, *The Singer of Tales*, Harvard Studies in Comparative Literature, 24 (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1960) pp. 169–177, 199, 242–259.

Snorri attributes the verse to Þjóðólfr enn hvinverski. Together the four lines cited make up strophe 11a (according to the standard numbering in Finnur Jónsson's *Skjaldedigtning*) of the so-called *Hrafnsmál* or *Haraldskvæði*, a praise poem to Harald Fairhair now usually attributed to Þórbjörn hornklofi. In fact the parts of this poem, as is well known, nowhere appear together in medieval manuscripts, and the individual stanzas are variously attributed to Þórbjörn, Þjóðólfr, and Auðun illskælda. There are three basic textual sources of the poem, *Heimskringla*, *Fagrskinna*, and *Flateyjarbók*.³⁰ Our verse, 11a, is found in all three sources plus, of course, *Snorra Edda*. Together strophes 7—11, retained in all three sources, plus strophe 12, a helming found only in *Skáldskaparmál* and there attributed to Þjóðólfr, form a unit describing the battle at Hafsrfjörðr. Strophes 13—14 make up a small unit describing Harald's marriage, and the other major unit of the poem comprises strophes 1—6 and 15—23, which are transmitted only in *Fagrskinna* (with two exceptions: 6 is also found in *Heimskringla* and 21 in *Flateyjarbók*). Despite this fragmentary transmission, commentators agree in accepting the poem as the unified work of one of Harald's court poets, in all probability Þórbjörn hornklofi.³¹ Chapter 2 of *Gylfaginning* may now be added to the evidence demonstrating the unity of the poem.

For beginning in strophe 18, the poem turns from description of battle to the station of the patronized skald. His accoutrements are amply described in strophe 19, and then two other social groups are mentioned, berserks in strophes 20—21, and finally in the last two extant strophes of the poem *leikarar ok trúðar* 'jesters and jugglers.' Strophes 18—23 together deal with the theme of life in the hall, and it is precisely a hall, Valhöll with a roof of shields, conjured up by Hárr, Jafnhárr and Þriði, that Snorri is now describing. Much of the vision called up for Gylfi is apparently a mixture of *Haraldskvæði* and other traditional sources, but the juggler seems to owe his presence to strophes 22—23 of that poem, since his appearance follows directly the citation of *Haraldskvæði* 11a.

The juggler and *Haraldskvæði* thus are related. The decision to use the juggler, however, was far from random; the juggling doorman has a definite place in Snorri's system of irony. The closing reference to jesters and jugglers in *Haraldskvæði* (whatever the state of the final strophe)³² is in

³⁰ The most convenient summary of the transmission of *Haraldskvæði* is found in Jón Helgason, ed., *Skjaldevers*, Nordisk Filologi, A, 12 (København: Ejnar Munksgaard), pp. 11—14.

³¹ E.g. Jón Helgason, "Norges og Islands digtning", in Sigurður Nordal, ed., *Litteraturhistorie. B: Norge og Island*, Nordisk Kultur 8B (Stockholm: Bonniers, 1953), pp. 118—119; Anne Holtsmark, "Haraldskvæði", *KLNM*, 6 (1961), cols. 225—226. Against the cautious inclination of these scholars to accept the testimony of *Heimskringla* as evidence of a single, unified *Haraldskvæði*, Jan de Vries reckons with fragments from various different poems (*Altnordische Literaturgeschichte* I (Berlin: de Gruyter, 1964), pp. 136—140).

³² See esp. Anne Holtsmark, "Leik og skjemt", *Festskrift til Harald Grieg* (Oslo: Gyldendal Norsk, 1950), pp. 236—260; also Sigfús Blöndal, "Some Remarks on the Haraldskvæði st. 23", *APhS*, 2 (1927), 59—65; Marius Olsen, "Til Haraldskvæði st. 23", *ANF*, 31 (1915), 381—382.

accord with other sources in its decidedly negative tone. Indeed, a negative attitude toward jesters and jugglers was an important aspect of medieval European culture,³³ in part at least because such traveling entertainers had no fixed residence and no established standing in the community. In Scandinavia the medieval contempt for jesters and jugglers was best expressed in the so-called *lekare-rätten* of the *Äldre Västgötalagen* and similar provisions of *Östgötalagen*, which established a humiliating parody of a legal procedure for these men to obtain compensation under the law.³⁴

When European literature was translated into Icelandic, jesters and jugglers were naturally included, along with the prevailing attitude about their social status. In a short but valuable article on *leikarar* (s.v. in *KLNM* 10, cols. 462–464), Didrik Arup Seip noted their presence in *Thomas saga erkibyskups*, *Mariu saga*, *Konrads saga*, *Kirjalax saga* and *Rómverja sögur*, in the latter in a particularly contemptuous reference.

Jesters and jugglers were also known in native Icelandic and Norwegian literature. In the *Staðarhólsbók* redaction of *Grágás* they are equated with certain craftsmen and beggars, who cannot bear witness at the *alþingi*: *oc scal eigi queþia isutara búþir. ne sverþ skriða búþir. ne trúða. ne gongo manna* (V. Finsen, ed., *Grágás ... Staðarhólsbók* (Kjøbenhavn, 1879; rpt. Odense University Press, 1974), p. 347). They are mentioned also in several *konunga-sögur*, listed in Seip, op. cit. Perhaps the most interesting in this context is the reference to King Huggleikr of the Svíar, in *Ynglinga saga*, ch. 22 (Bjarni Aðalbarnarson, ed., *Heimskringla* 1, 42–43). He was a peaceable but stingy man, and *hann hafði mjök í hirð sinni alls konar leikara, harpara ok gígjara ok fiðlara*. Huggleikr is a shadowy figure, not mentioned in Snorri's verse sources. He is quickly dispatched in a battle at Fyrisvellir, and in general his portrait is not a favorable one. Besides the jesters, jugglers, and traveling musicians, he also kept near him *seiðmenn ok alls konar fjölkunnigt fólk*. Thus, as in *Gylfaginning*, jugglers and practitioners of magic go together. It is perhaps possible that the portrait of Huggleikr in *Ynglinga saga* presents a faint echo of *Gylfaginning*. At any rate, the reference in *Ynglinga saga* is important, since it shows Snorri using jesters and jugglers negatively.

Both the terms used in *Haraldskvæði* 23, *leikari* and *trúðr*, had generally unsavory connotations in Old Icelandic, particularly *trúðr*. In the *níð* verses of Sigmundr Lambason contained in certain MSS of *Njáls saga*, for example, Njáll and his sons are referred to contemptuously as *trúðar*.³⁵

³³ See above all Ramón Menéndez Pidal, *Poesía juglaresca y juglares: aspectos de la historia literaria y cultural de España*, 5th ed., (Madrid: Espasa-Calpe, 1962); Walter Salmen, *Der fahrende Musiker im europäischen Mittelalter*, Die Musik im alten und neuen Europa, 4 (Kassel: Hinnenthal, 1960); and note Ernst Robert Curtius, *European Literature and the Latin Middle Ages*, trans. Willard R. Trask, Bollingen Series, 36 (Princeton: Princeton University Press, 1973), pp. 471–472.

³⁴ Per-Edwin Wallén, "Leikarar: Sverige och Danmark", *KLNM*, 10 (1965), cols. 463–467.

³⁵ Einar Ól. Sveinsson's rendition is as follows:

The verse is in all probability spurious, but it shows clearly that in the thirteenth century, at least, *trúðr* was a scornful nickname. Among the *Íslendingasögur* it is borne by only one character, Án trúðr, who plays an undistinguished role in *Droplaugarsona saga*. The negative connotations of the term as simplex are seen most clearly in the fourteenth century *Heilagra meylla drápa*, where a trúðr aids in the martyrdom of the semi-legendary St. Christine of Tyre by cutting out her tongue and then stabbing her, a story known in several other European sources.

The passage in *Haraldskvæði* evinces a distinct feeling of superiority by the skald over the jesters and jugglers. All of strophe 23 has a contemptuous tone, capped by the last line, *hældræpnir halir* 'men who deserve a kick.' Socially skalds had every right to feel superior to jesters and jugglers, since they were important members of the royal retinue and often great favorites of the kings, according to Icelandic sources, at least. The very term *drótt-kvætt*, describing the technique of their art, indicates high social standing, as do several other factors.³⁶ It seems clear, however, that this feeling of superiority over jesters and jugglers later turned bitter as they replaced skalds at royal courts. Certain episodes in the *konungasögur* reveal the skalds' bitterness at this replacement. The first occurs in *Knýtlinga saga*.

Penna tíma kom Einarr prestur Skúlason til Danmerkr; hann orti kvæði um Svein konung ok fekk engi laun fyrir; þá kvað Einarr vísu þessa:

Ekki hlaut af ítrum
Einarr gjafa Sveini,
öld lofar ǫðlings mildi
æðru styggs, fyr kvæði;
dansk harri metr dýrra,
dugir miðlung þat, fiðlur,
ræðr fyr ræsis auði
Rípa-Úlfr, ok pípur.³⁷

Karlinn spyri orða illra
einsætt er þat, greinir,
—vámr nemr vist í tómi
vart raus,—hinn skegglausi;
hoddveitir velr heiti
hølti gott af spotti,
ljóð sem ek trautt um trúða,
taðskegglum, veglig.

"Karl hinn skegglausi frétti nú háðsyrðin; það er einsætt (að hann gerir það); vomurinn heyrir vist við tækifæri orð mín. Ég vel taðskegglum í spotti nafn, sem er þeim helzt til gott; mér er ekki ljúft að yrkja vegleg ljóð um trúða." Einar Ól. Sveinsson, ed., *Brennu-Njáls saga*, Íslensk fornrit, 12 (Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 1954), pp. 471—472.

³⁶ The first skald, Bragi Boddason, was said to have composed his *Ragnarsdrápa* for Ragnar loðbrók, and from that time skalds were in royal employ, as *Skáldatal* attests.

³⁷ "Knýtlinga saga", in *Sögur danakonunga* (see note 23), pp. 236—237. Finnur Jóns-

It is no wonder that an accomplished skald like Einarr, to whom eleven poems are now attributed, including the famous *Geisli*, was outraged, and his *lausavísa* shows it. It will never do, he says—*dugir miðlung þat*—that the king values the fiddles and pipes of his jesters more highly than the polished work of a skald. As an experienced court poet, of course, Einarr does not directly blame the king; instead he notes that Rípa-Úlfr, one of Sveinn's counselors, controls the royal purse strings. Ironically, the purpose of this episode in the saga seems to be to justify the king's nickname, introduced in the preceding chapter; he was called Sveinn *sviðandi* 'the stinging,' *þvíat hann var við alt fólk harðr ok grimmr* (*Knýtlinga saga*, p. 236).

In a somewhat different tone is another story of Einarr's dealings with a jester. *Morkinskinna* reports that a certain *leikari* named Jarlmaðr had devoured a kid on a Friday. King Sigurðr munnr ordered the jester flogged for this breach of the fast, but then Einarr arrived on the scene:

oc er Einar kœmr at þa melti hann. Hart vili þer nv bva víp Iarllman felaga varn. Konvngv melti. Þv mont nv rapa. viso scaltv yrkia. oc meþan þv yrkir scal hann hyþa. Einar melti. Þat mondi hann vilia Iarllmaþr at mer yrþi eigi alltorfynt. en fim hog lvstv þeir hann. Þa melti E. nv er visan ort.

Avstr toc illa cristin
Iarllmaþr fra bvcarli
groþr var kiotz akaþa
kipling hin er slær fiðlu
vondr hrocc vamn la bvnðin
velmall ascip þislar
song leikara lengi
limi harþan prima.³⁸

son's translation: "Einar fik ingen gave af den herlige Sven for digtet; mændene lovpriser (dog) den frygtløse konges gavmildhed; den danske konge sætter større pris på giger og piber—det dur ikke—; Riber-Ulv råder for kongens skatte" (*Skjaldedigting*, B, I, p. 455).

³⁸ Finnur Jónsson, ed., *Morkinskinna*, SUGNL (København: Jørgensen, 1932), p. 447. A normalized text with translation:

Austr tók illa kristinn
Jarlmaðr frá búkarli
(gróðr vas kjöts á kauða)
kiðling, hinns slær fiðlu;
vöndr hrökk, vámr lá bundinn,
vísmáll, á skip þislar,
söng leikara lengi
limi harðan prima.

"Østerpå stjal den dårlig kristne Jarlmand, ham som slår gigen, et kid fra en bonde; staklen var grådig efter kød; svøben blev svungen; den elendige karl lå bunden over en vogn; den veltalende svøbe sang en hård primsang over spillemanden" (*Skjaldedigting*, B, I, pp. 455—456).

It is noteworthy that in the prose preceding the verse Einarr refers to the jester as *félagi várr*.³⁹ Naturally we must use caution when dealing with the prose accompanying skaldic stanzas, and indeed the stanza itself might easily be one of the many that were apparently added during textual transmission. At the least, however, we may accept the story as indicative of the relationship between skalds and jesters as perceived by thirteenth-century Icelanders. I am inclined to find the words *félagi várr* heavily ironic. Einarr must truly have enjoyed the situation, and his references to Jarlmaðr and his profession are hardly flattering. In one breath (the first helming) Einarr combines the epithet *illa kristinn* with *hinn er slær fiðlu*. In the second helming he calls poor Jarlmaðr a *vámr*, while, in an image dripping irony, the lash sings the jester a hard *prima signatio*. The verse reflects little love between jesters and skalds; the entire episode presents skalds favorably, at the expense of jesters.

Even more telling in this regard is the little story recounted in *Sverris saga* about the Icelandic skald Máni. He recited some verses, including Halldór skvaldr's *Útfarardrápa*, for King Magnúss Erlingsson. However, two jesters were on hand with trained dogs leaping over sticks. The King invited Máni to recite some verses about them, *oc ma vera at þer verði helldr gagn at*, he added. Máni responded with two good if simple *dróttkvætt* stanzas.

1. Slægr ferr gaurr með gígju,
ginn's hér komit inni,
(meiðr hefr skjaldar skóða
skrípalót) ok pípur;
rekkir lætr rauða bikkju,
rækið skvaldr, fyr aldir
skulut hlýða því þjóðir,
(þat's skaup) of staf hlaupa.
2. Gígja syngir, þars ganga
gripa menn til pípu,
færa fólksu stóra
framm leikarar bleikir;
undr's, hvé augum vendir
umb sás þýtr í trumbu;
kníðan lítk á kauða
kjapt ok blásna hvapta.⁴⁰

³⁹ Anne Holtsmark ("Leik og skjemt", p. 250) finds some discrepancy between the prose and verse in this case: "Verset og prosaen stemmer ikke helt; prosaen lar Einar være full av medfølelse, han kaller endog Jarlmann for sin *félag*. Men i verset er det bare skadefryd. ..." As I indicate above, here I believe she misses the ironic sense of *félagi várr* and the mocking tone of Einarr's behavior.

⁴⁰ The reading of the verses is from *Skjaldedigtning*, B, I, p. 520. A diplomatic text (and the source of the prose cited) is Gustav Indrebø, ed., *Sverris saga etter Cod. AM 327 4°* (Kristiania: Norske Historiske Kildeskriftkommission, 1920), p. 91; cf.

The scornful tone adopted toward the jesters is effective, and apparently the skald's advice *rækið skvaldr* was taken. The prose goes on to recount how the king's retainers drove the jesters from the hall, and thus in this case at least a skald emerges victorious over the purveyors of bad taste who threatened the very existence of skaldic poetry.

This incident allegedly occurred in 1184, when Snorri was five years old, and the adult Snorri surely knew *Sverris saga*. It must always be remembered that Snorri himself was a skald and that his motivation for writing his *Edda* was to protect the old poetry from the onslaught of new fashion, primarily the dance songs but also the entertainment provided at court by jesters and jugglers. As the author of one of the most ornate skaldic poems ever composed, the *Háttatál*, which formed the impulse and original kernel of his *Edda*, Snorri had a personal involvement in this conflict and a very real reason to follow his skaldic predecessors in their scorn of jesters and jugglers. It should therefore come as no surprise that the first henchman of the *æsir* encountered by Gylfi should be a juggler, and a highly skilled one at that. According to Euhemerism, the theoretical background of Snorri's frame story and his account of the gods' origin in both his *Edda* and *Heimskringla*, the pagan gods were in league with demons. Hárr, Jafnhárr, and Þriði are all demons, posing as kings and gods through the power of their black magic. So too is the one other member of the Euhemerized Ásgarðr we meet, the juggling doorman. And so the new taste is ironically equated with anti-Christian demons and their evil ability to turn people's minds. The *ginning* the *æsir* perform on Gylfi is reminiscent of the *ginn* of the jesters and jugglers in Máni's *lausavísa*. The Christian court of Magnús Erlingsson preferred the noble art of the skald to the *fólska* of the *leikarar bleikir*, and that is what Snorri wants his readers to do.

Consider now the character of Gylfi in this scene. He is, as Anne Holtsmark has pointed out,⁴¹ at the middle level of Snorri's three-fold system of irony. He lacks Snorri's Christian wisdom on the one hand, but on the other hand he is merely a *maðr vitr ok fjölkunnigr*, not a demon like the *æsir* whom he visits. He is just the sort of noble savage who may use the poetry of the pagan period without making apologies for it. When confronted with the conjurings of the *æsir*, including the juggling doorman with his seven knives aloft, Gylfi responds with some good pagan wisdom, the best he has at his disposal as a non-Christian. It should be stressed that *Hávamál* 1 is not cited as documentation or authority, but rather is woven into the frame story itself. It is narrative rather than scholarly, and

Skjaldedigtning, A, I, p. 539. Finnur Jónsson's translation: 1: "Den slu rækel behandler gige og fløjter; her er der kommet gögl ind; manden udviser gögler-lader; han lader en rød tæve springe over en stok foran mændene; jag det vrövl bort; man skal ikke lytte dertil; det er narrestreger." 2: "Gigen synger, hvor mændene griber i fløjten's gange; de blege spillemænd foreviser en stor dumhed; det er et vidunder, så han som blæser i fløjten, ruller med øjnene; jeg ser den elendiges oppustede kæber og udspilede kinder" (*Skjaldedigtning*, B, I, p. 520).

⁴¹ *Snorres mytologi*, pp. 17–21.

as such represents a rather rare use of verse in Snorri's work. Most of the verses in *Gylfaginning*, for example, even though they are put in the mouth of one of the characters, are introduced with a sentence like *svá segir*. ... The citation of *Haraldskvæði* 11a, although it is not spoken by one of the characters, fits this general pattern.

We may now advance a possible explanation for Snorri's choice of the *Haraldskvæði* strophe, with its unclear kenning *Sváfnis salnæfrar*, over *Grímnismál* 9 (assuming Snorri knew the verse, as seems most likely). The prose description of the hall, intended to elicit Gylfi's quotation of *Hávamál* 1, must have put Snorri in mind of the various poetic descriptions of life in the hall, since he was always extremely conscious of the value of the older poetry as source material. There are not many such descriptions, since skalds could hardly be expected to sing of their competitors, the jesters and jugglers. The oldest and probably best description is the closing portion of *Haraldskvæði* as we now know it. It mentions jesters and jugglers, and so Snorri includes them in the prose before Gylfi quotes *Hávamál* 1. Since the poem also contains a description of Valhøll's exterior, even if only in the kenning employed in strophe 11a, Snorri used the source that was closest to hand and employed it as documentation.⁴² Following citation of that strophe, he completed his scheme of irony by making the doorman a juggler, in full awareness of the implications such a choice would have for anyone familiar with skaldic poetry.

⁴² Note that Jón Helgason has, in passing, advanced a similar suggestion regarding the influence of *Haraldskvæði* on *Egils saga* (*Skjaldevers*, p. 14).

Erex saga and *Ívens saga*: Medieval Approaches to Translation

The Scandinavian redactors of the thirteenth-century *riddarasögur* have been accused of failing to appreciate some of the essential qualities of their French sources, partly because they so drastically reduced the descriptive elements which abound in the French romances and partly because they seemed to lack a proper understanding of the phenomenon of courtly love which played such an important role in the works they were rendering into the Old Norse tongue.

A detailed analysis and comparison of *Erex saga* and *Ívens saga* with their Old French sources, Chrétien de Troyes' *Erec et Enide* and *Yvain*, shows, however, that far from being travesties of Chrétien's masterpieces, the Old Norse redactions are fascinating examples of a type of medieval "translation" designed to make the foreign not only more accessible, but also more palatable, to an audience unaccustomed to such narrative. The various omissions and changes of source material are to be ascribed not so much to a misunderstanding of the original, as to an intentional transformation designed to produce a work adhering to native literary conventions and expressing the redactor's personal style and sense of structure. This comparative study proposes to analyze the adaptation process. It is concerned primarily with larger components, such as characterization and entire scenes, and for this reason textual variants, such as orthography and word order, do not play as important a role as they would, for example, in a syntactic stylistic analysis.¹

A comparison of a short passage in *Yvain* with its "translation" in *Ívens saga* illustrates not only a basic difference between Chrétien's text and its Old Norse version, but may also be a key to a better understanding of the nature of the *riddarasögur*. *Yvain* opens with a story within a story, a tale of shame told by Calogrenant, one of the knights of the Round Table. Since

¹ References to the romances and sagas are to the following editions: Wendelin Foerster, *Christian von Troyes sämtliche Werke*. Vol. II, *Der Löwenritter* [*Yvain*] (1926; rpt. Amsterdam: Rodopi, 1965); vol. III, *Erec und Enide* (1890; rpt. Amsterdam: Rodopi, 1965); Foster W. Blaisdell, *Erex saga Artuskappa*, Editiones Arn-magnæanæ, B, XIX (Copenhagen, 1965); Eugen Kölbing, *Ívens Saga*, Altnordische Saga-Bibliothek (Halle, 1898). In citing from *Erec* and *Yvain* I consistently use Foerster's main text. For the *Erex saga* I cite MS A (AM 181b fol.), although I have taken the liberty of normalizing the orthography.

King Arthur had not been present for the recital, Queen Guinevere takes it upon herself to inform him of what had happened:

Les noveles Calogrenant	She told him Calogrenant's story
Li raconte tot mot a mot,	word for word,
Que bien et bel conter li sot.	as skillfully as she could.
(Y, 658)	

The significant phrase is "tot mot a mot" and it does not occur in *Ívens saga*; it is replaced by the redactor's version of "que bien et bel conter li sot," namely, "en dróttning sagði honum með mikilli snild alla sögu Kalebrans" (*ÍS*, 22: 2). By omitting the tiny phrase "tot mot a mot" the redactor has changed, although almost imperceptibly, the nature of what occurs in this scene. This omission provides insight into the redactor's approach to his source. Just as the Scandinavian Queen does not tell the story "word for word," but rather "with great eloquence," which implies that *she* is the storyteller, albeit of someone else's story, that *she* too is being creative, so also does the Scandinavian redactor of *Ívens saga*—and the redactor of *Erex saga* as well—treat his source.

I. Narrative Technique

The most easily recognized principle of translation followed by the Scandinavian redactors is that of reduction or condensation, and even complete omission of that material which focuses on the French narrator and his art at the expense of the plot.² *Erec et Enide* and *Yvain* abound in examples of authorial intrusion, and it is not at all surprising, in light of the native saga tradition, that phrases, sentences, and even entire sections in which Chrétien's presence is too strong, are automatically deleted by the Scandinavian redactors.

Chrétien appears throughout *Erec et Enide* and *Yvain* as a rather charming and amusing storyteller, one who seems to relish the fact that he can manipulate his material as well as his audience. Thus, he reminds us that he can speed up or retard the movement of the plot at will: "Mes je le vos vuel assomer/ Briémant, sanz trop longue demore" (*E*, 6386). Chrétien is also fond of author interjections in the form of the *Unsaybarkeitstopos*, as he confides the difficulty of his task to his public, but assures them, nonetheless, that he will do his best:

² Omission of authorial comment is a feature common to the *riddarasögur*. See, for example, E. F. Halvorsen, *The Norse Version of the Chanson de Roland* (København, 1959), p. 116 ff.

Or ne porroit langue ne boche De nul home, tant seüst d'art, Deviser le tierz ne le quart Ne le quint de l'atornemant, Qui fu a son coronemant. Donc vuel je grant folie anprendre Qui au descrire vuel antandre; Mes puis que feire le m'estuet, Or avaingne qu'avenir puet, Ne leissera que je ne die Selonc mon san une partie.	Neither tongue nor mouth of any man, however skillful, could describe a third or a fourth or even a fifth of the pomp which attended his coronation. Thus I am rather foolish in desiring to attempt to describe it. But since I must, come what may, I shall not fail to relate any of it, as well as I am able.
---	--

(E, 6702)

At times the author's presence is conveyed through value judgments, as he reacts to the deeds of his characters. For example, when Erec decides not to avenge the dwarf's insult on the spot, Chrétien comments approvingly, "Folie n'est pas vasselages" (E, 231). On occasion he makes negative comments; thus, he criticizes those who mistake a beautiful woman's polite attentiveness to men as an expression of love:

Et cez puet l'an nices clamer, Qui cuident qu'an les vuelle amer, Quant une dame est si cortoise, Qu'a un maleüreus adoise, Si li fet joie et si l'acole. Fos est liez de bele parole, Si l'a an mout tost amusé.	Those may indeed be considered fools who think they are being loved when a lady is so courteous as to speak to a wretched fellow, and when she makes him happy and embraces him. Fair words bestow happiness on a fool and he is easily satisfied.
--	--

(Y, 2459)

That individual characters have his sympathy and support is frequently evident; for example, one can almost imagine Chrétien breathing a sigh of relief when he tells how Yvain stretches forward on his horse as the gate comes crashing down:

Et de ce mout bien li avint Qu'il se fu avant estanduz. Toz eüst esté porfanduz Se ceste aventure ne fust.	He was rather fortunate that he was stretched forward so far. He would have been cut completely through, if it had not been for this lucky stroke.
--	---

(Y, 938)

Erec et Enide and *Yvain* abound with such examples of authorial intrusion; none of these, however, found its way into *Erex saga* and *Ívens saga*. Such omission is not at all surprising, when one considers that in the native sagas "the subject is supreme; the author never intrudes and the reader is never apostrophized directly or indirectly."³ That statement, however, holds true

³ Theodore M. Andersson, *The Icelandic Family Saga* (Cambridge, 1967), p. 32.

only if we mean thereby a self-conscious narrator like Chrétien de Troyes, who is aware of himself as artist, and who makes certain that the audience is aware of him as well. There is yet another type of authorial presence, one not as nearly obvious, but one which nevertheless also reminds the listener that a unique storyteller is at work. There are numerous examples in *Erex saga* and *Ívens saga* of the addition of phrases and sentences which have no counterpart in the sources, but which are evidence that the redactors were indeed products of their native literary tradition.

The opening words of *Erex saga*—*Þat er upphaf þessarar frásögu, at Artús konungr*—are a formula familiar from native literature, and throughout both sagas there is a liberal sprinkling of such phrases as *“þat er at segja,” “nú er at segja,” “nú er at tala,”* and *“sem fyrr var sagt.”* By means of such expressions the redactors of these two *riddarasögur* conform to the standard literary practice of the native sagas while proclaiming their presence as author as well.

There are other types of authorial intrusion in these two sagas, which are not to be found in the sources. Now and then the redactor may add an explanation or make a comment, thereby indicating that he is aware of the needs of his audience. In the opening lines of *Ívens saga*, the redactor follows the French text faithfully in locating the action during the pentecost season: *“Enn ágæti Artús konungr ... helt mikla hátíð at pikkisdögum”* (*ÍS*, 2: 3). He translates the OF *“pantecoste”* with a loan form, but then seems to feel that a clarification of this not quite so familiar name is necessary, for he adds: *“er vér kōllum hvítasunnu.”*

In the preceding example the redactor explains for sake of clarity, but on occasion he also comments through a character's words, thus revealing himself as surely as does Chrétien, although in a rather different manner. In *Erex saga* the author frequently adopts a sermonizing tone. When Yder appears before the Queen in the romance to seek mercy, her judgment is lenient and based on his willing submission to her:

Des que an ma merci t'es mis,	Since you have appealed to my mercy,
Plus an iert ta prisons legiere.	your sentence will be lighter.
N'ai talant que nul mal te quiere.	I have no desire to see you harmed.
(E, 1208)	

The Scandinavian Malpirant is not received as gently; unlike her French counterpart, the Scandinavian Queen sternly rebukes him, declares that he is worthy of death, and then delivers a short sermon to explain why she, nonetheless, will be merciful:

Sannliga ertu dauða verður fyrir þá skōmm, er þinn
dvergr görði minni mey ok mínum riddara, ok ert engrar
miskunnar verður fyrir oss. Enn af því, at þat er mestr

sigr at sigra reiði sjálfs síns, enn hjálpa óverðugum, þeim
er þarf, þá stattu upp riddari, með þinni fylgð, ok
skaltu vera hér vel kominn. (ES, 20: 3)

The above is only one of many instances of the insertion of didactic comments with religious overtones in *Erex saga*, a technique not found in *Ívens saga*. What is significant is that one or another character makes such an utterance; never does the author himself comment—as Chrétien would have done—and this is fully in keeping with the more detached narrative style of the native sagas. In another instance, the redactor of *Erex saga* adds a portion of dialogue where there is none in the romance, in order to enable him to comment indirectly on a character's fate. At the end of the Count Galoain episode, the evil count dies as “li sans et la ceruele an vole” (E, 4866). But the saga author permits his dying Earl Milon to regain consciousness once more to utter these words:

Guð hefir réttum dómi yfir oss komit; ek vilda honum dauða
fá, enn hans vitru konu skömm ok skaða ofan á, enn þat
er nú á mér niðr komit, er minn æzti ráðgjafi er dauðr,
enn ek sárr. Fari, sem Guð vill, ok ráði, hvárt ek lifi
lengr eða skemmr. (ES, 40: 7)

The preceding example is by no means an isolated instance of emphasis on God's will. Other characters, including the hero and King Arthur, voice their religious convictions, and in each case the text is an independent addition by the Scandinavian redactor.

Omission of Chrétien's distinctive type of authorial commentary accounts to some degree for the condensed form of the sagas. Reduction of text also takes place whenever the redactors of *Erex saga* and *Ívens saga* encounter another of Chrétien's stylistic idiosyncrasies, namely his habit of anticipating actions, summarizing a scene after it has already occurred and, within the same scene, repeating himself two or three times with only slight variation. This stylistic device is totally absent in the sagas, where the author presents the plot through third person narrative (with the exception of Kalebrant's story in *Ívens saga*) and through dialogue, without ever indicating that he is one step ahead of the action of his characters.⁴

⁴ In his article, “Die nordische Erexsaga und ihre Quelle,” (*Germania*, XVI [1871], 381—414), Eugen Kölbing comments: “Was die Weglassungen einzelner Gespräche und einiger unwichtigen Ereignisse angeht, so werden uns diese keine große Schwierigkeit bereiten. Wer diese Saga's in ihrem Verhältniss zu den Quellen nur etwas näher in's Auge gefasst hat, weiß, daß es dem Sagaschreiber häufig wünschenswerth gewesen ist, die Erzählung abzukürzen, weshalb er namentlich in Schilderungen sich meist auf das Nothwendigste beschränkt” (p. 412). Rudolf Meissner, in his study *Die Strengleikar* (Halle, 1902), comments: “Was der dichtung häufig zu hohem reize dient, ein sprunghaftes vorgehen der erzählung, ein umkehren zu schon gesagtem, ein vorausgreifen auf kommendes, erscheint der prosaischen form unangemessen, und ruhiger, geschlossener gang ist hier geboten” (p. 241).

In the romances, repetition serves to underline and emphasize an action or speech while moving the plot only slightly forward, as in the following instance:

Mes or an venez après moi,
Que je prandrai prochain conroi
De vos giter fors de prison.
Bien vos metrai a garison,
S'il vos plest, anuit ou demain;
or an venez, je vos an main.

But follow me now,
for I shall quickly manage to free
you from your confinement. I will
indeed put you under my protection,
if it pleases you, tonight or tomorrow.
Come now, I will lead you away.

(Y, 1565)

Twice Lunete states that she will help Yvain escape, and twice she urges him to follow her. The saga avoids repetition as it succinctly states: “En í stað má ek þér í brott koma, ef þú vill brott fara” (*ÍS*, 35: 9).

An entire incident may also be recounted several times by Chrétien, each time from a different perspective or by a different character. A typical example is Erec's encounter with the dwarf in *Erec et Enide*: three times there is an account of the incident, but each time from a different point of view. Lines 219–230 are told by Chrétien who acts as objective observer (219–224) as well as omniscient author (225–230); 11. 235–243 are spoken by Erec as he tells his version of what had occurred; finally, the author appears again, this time indirectly, as he tells in 11. 323–330 what the Queen had to say about the incident. By comparison, the Scandinavian redactor takes full advantage of what Chrétien has to offer only as he describes step by step, and at an objective distance, the actual incident. When it comes up again later, he dismisses it in as few words as possible.

Although the OF text is quite lengthy, a close comparison of it and the saga text is desirable, since this section illustrates a type of reduction that occurs throughout *Erex saga* and *Ívens saga*.

Erec, 11. 219–230

De l'escorgiee grant colee
Li a parmi le col donee.
Le col et la face ot vergiee
Erec del cop de l'escorgiee.
De chief an chief perent les roies
Que li ont faites les corroies.
Il sot bien que del nain ferir
Ne porroit il mie joïr;
Car le chevalier vit armé
Mout felon et desmesuré
Et crient qu'assez tost l'ocirroït
Se devant lui son nain feroït.

Erex saga 8: 5–10

Hefr síðan upp svipuna báðum
höndum
ok slær Erex á hálsinn
svá at húðin fylgði svipunni
ok honum lá við óviti.

Varð hann við þetta bæði
hryggir ok reiðr ok hefndi sín
þó eigi at sinni því at hann
treysti sér eigi með vápnausu
við ókunnann mann at berjask
alvápnadan.

With his whip he gave him a tremendous blow on the neck. Erec's neck and face were both scarred by the blow of the whip. The lines which the thongs made ran from top to bottom. He knew well that he would not have the satisfaction of striking the dwarf, for he saw that the knight was armed, very wicked, and arrogant. He feared that the knight would soon kill him if he struck the dwarf in his presence.

If one compares the juxtaposed texts it becomes obvious that here too the Scandinavian redactor is governed by the principle of reduction. Chrétien mentions the scarred face and neck twice, once directly, the second time indirectly when he refers to the welts. The saga author does not mention the scars—they are to be expected—but inserts instead that Erex is close to fainting. This addition is meant to convey the seriousness of the situation and to make Erex' withdrawal from fighting more plausible.

When Erec reports to the Queen after this incident he says:

Si m'a li nains cuiverz blecié
Que tot m'a le vis depecié.
Ne l'osai ferir ne tochier;
Mes nus nel me doit reprochier;
Que trestoz desarmez estoie.
Le chevalier armé dotoie,
Qui vilains est et outrageus.
Et il nel tenist mie a geus:
Tost m'oceist par son orguel.

(*E*, 235)

That scoundrel dwarf has so wounded me
that he has cut up my face.
I did not dare to strike or even touch him,
but no one should reproach me for this,
for I was completely unarmed.
I feared the armed knight,
who is evil and violent.
He would have considered it no joke
and would have killed me in his

arrogance.

In essence, Erec repeats here what we have already witnessed, except that he now foresees criticism of his lack of action and attempts to justify himself. In the saga, however, the narrator takes over and summarizes all of the above with one sentence: "snýr nú aptr við svá búit ok segir dróttningu af ferðum sínum" (*ES*, 8: 10).

Finally, Chrétien brings up this incident once more, when the Queen recounts the episode to Arthur's assembled court:

L'avanture lor a contee
Qu'an la forest avoit trovee
Del chevalier que armé vit
Et del nain felon et petit
Qui de s'escorgiee ot ferue
Sa pucele sor la main nue,
Et ot feru tot einsimant
Erec le vis mout leidemant.

(*E*, 323)

She told them of the adventure
which she had encountered in the forest,
about the armed knight she had seen
and about the nasty little dwarf,
who had struck the girl
on her bare hand with his whip,
and who, in the same way, had also struck
Erec rather viciously on the face.

As was the case with Erex' report to the Queen, so also the Queen's report of the incident is reduced to a single sentence: "segir nú Artús konungi frá þeim atburðum sem í skóginum hófðu görzk um brottför Erex" (*ES*, 9: 14).

The above examples illustrate an important aspect of Chrétien's style—his analysis of an incident out of various perspectives of time and from the viewpoint of several persons, including that of the narrator. The repetition of material in the form of anticipation or summary or in the presentation of various viewpoints with only slight changes serves to emphasize as well as round out a scene. Such an approach is alien to the Scandinavian redactor, and yet, in the case of *Ívens saga* it is clearly evident that the redactor is not unaware of the function of this stylistic technique. He does not tell everything in the same tone, but prefers to choose an entirely different device to emphasize important dialogue or action, one that is not characteristic of the rhetorical language of his French colleague, but one which is familiar to a Scandinavian audience, viz. alliteration.

What is significant about the redactor of *Ívens saga* is that he does not automatically and indiscriminately pare down repetitious elements. He excises from the text or summarizes when he feels that elaboration for the sake of emphasis is not needed. When, however, he retains repetitive elements from the romance, he tends to emphasize by using alliterative formulae.⁵ One example should suffice. Calogrenant describes the approach of the strange knight in his water-pouring adventure in the following manner:

Tel noise et tel frainte menoit
Uns seus chevaliers qui venoit.
(*Y*, 481)

Such noise and clamor was produced
by the arrival of a single knight.

Foerster's text contains the double formula "noise et frainte" (MS variants for *frainte* are *esfroi*, *bruit*, *tempest*) and the Scandinavian redactor translates rather closely, even in placing the formula in first position. The saga author chooses, however, words that alliterate: "svá mikit hark ok háreysti gerði einn at eins riddari, er þangat kom" (*ÍS*, 17: 5). *Ívens saga* abounds with such alliterative pairs as "angraðar ok áhyggjufullr," "kona ok kvenna," "sjúkr eða sárr," as well as alliterative patterns based on derivatives of the same stem such as "fugl fljúgandi."⁶

⁵ Gustaf Cederschiöld drew attention to this stylistic device in the introduction of his edition of *Fornsögur Suðrlanda* (Lund, 1884): "Vi skola nu se, att vissa af de romantiska sagorna just på sådana ställen, där innehållet höjer sig till starkare patos, införa hela serier af konstnärligt sammanställda alliterationer" (p. vii).

⁶ For a detailed discussion of this rhetorical figure, especially as it occurs in the *riddarasögur*, see Paul Schach, "Style and Structure of *Tristrams saga*," in *Scandinavian Studies*, ed. Carl F. Bayerschmidt and Erik J. Friis (Seattle, 1965), pp. 71–73. Rudolf Meissner (*Die Strengleikar*) points out: "Ein begriff, ein satz wird durch zwei (bisweilen drei) sinnesgleiche oder -ähnliche ausdrücke wiedergegeben, die sich gegenseitig verstärken oder ergänzen. Weder die alliteration noch dieser parallelismus sind

That the author is sensitive to the poetic possibilities of alliteration is evident by his use of this poetic device to convey dramatic intensity, such as in describing Íven's hand-to-hand combat with the defender of the spring:

svá höfðu þeir höggvit þá í smá hluti,
 at sverðin niðr kæmi á herðar þeira ok handleggi,
 á lær eða lendar fljúgandi.
 Svá kappsamliga, ágjarnliga ok vaskliga þórdur þeir,
 at hvárrgi ók fyrir öðrum;
 svá sátu þeir fast, sem stokkr eða steinn væri.
 ... En um síðir hjó herra Íven í hjálm riddarans svá
 mikit högg, at riddarinn var sem höfuðærr;
 óttaðiz hann af því, at hann kendi aldri slíkt högg fyrr,
 þvíat hjálmrinn bilaði, en brynjuhattrinn slitnaði,
 ok klauf sverðit hausinn; ok er Íven kipði sverðinu at sér,
 þá blóðgaði hann allan brynjuhattinn af blóðinu ok heilanum.
 (ÍS, 24: 3)

Just as alliteration can serve to convey dramatic intensity, so also it is capable of assuming a lyrical quality in a scene charged with emotional intensity. The passage that perhaps best illustrates not only the redactor's use of alliteration but also the essential difference between Chrétien's style and that of the Scandinavian redactor is Íven's lament over having broken his pledge to his wife. Chrétien's passage is 32 vss. in length and contains much repetition, but it is a lyrical masterpiece, and demonstrates what heights rhythm, repetition, and variation can attain, as can be seen from the following excerpt:

Que faz je, las, qui ne m'oci?	Alas, why is it that I don't kill myself?
Comant puis je demorer ci	How can I remain here to look upon
Et veoir les choses ma dame?	the property of my lady?
An mon cors por qu'arreste m'ame?	How can my soul remain in my body?
Que fet ame an si dolant cors?	What business has my soul in such a miserable body?
S'ele s'an iert alee fors,	If the soul had departed earlier
Ne seroit pas an tel martire.	it would not now be suffering so.
Haïr et blasmer et despire	I ought to hate, blame, and despise
Me doi voir mout et je si faz.	myself, and indeed I do.
Qui pert la joie et le solaz	Whoever loses his joy and consolation
Par son mesfet et par son tort,	through his own misdeed and fault,
Mout se doit bien haïr de mort.	ought to hate himself even to death.
Haïr et ocirre se doit.	He ought to hate and kill himself.

dem altheimischen sagastil fremd. Eigentümlich ist der romantischen prosa nur die bis zum übermass gesteigerte anwendung dieser kunstmittel, die im letzten grunde uralt es erbgut sind" (p. 218).

.....
 Et je doi la mort redoter
 Qui a duel ai joie changiee?

.....
 Why should I fear death,
 I who have changed my joy into grief?

(Y, 3533)

The Old Norse counterpart of this passage is considerably shorter, as is to be expected, but neither the emotional intensity nor the lyric quality of these lines is lost—only conveyed in a manner more appropriate to a prose narrative in a Germanic language:

Til hvers skal mér at lifa?

Vesall maðr em ek, svá ógeyminn.

Hvat skal ek útan drepa mik sjálfr?

Ek hefi týnt huggan ok fagnaði mínum

ok um snúit af sjálfvöldum glöep

virðing minni í vesald,

tígn minni í týning,

ynði mitt í angrsemi,

líf mitt í leiðindi,

hjarta í hugsótt,

unnustu mína í óvin,

frelsi mitt í friðleysi:

hví dvel ek lengr at drepa mik? (ÍS, 78: 17)⁷

The text is remarkable not only because of its extensive use of alliteration but also because the alliterative section consists of an expansion of only one line of French text: “Qui a duel ai joie changiee?” The expression of emotional intensity in this passage must have been of prime importance to the redactor of *Ívens saga*. Although a major stylistic change occurred by “translating” rhymed couplets into prose, the lyrical quality of the passage was not lost. The Scandinavian redactor saw the possibilities inherent in his native idiom and literary tradition, and by means of extended alliterative patterns he achieved the same end as Chrétien, who relied principally on metre, repetition, and variation.

II. Structure

The transformation process of romance into saga also involves a certain amount of re-structuring. The redactor of *Ívens saga* has an eye for the tiniest detail. He is not only aware of the acoustical effect of the individual

⁷ Cederschiöld cites this passage in his discussion of alliteration in *Fornsögur Suðrlanda* (p. viii). He also gives one example from *Erex saga*: “(varð) glam af hesta-gneggjum ok hunda-gey” (p. viii). Including this example is misleading, however, since it occurs in Holm 46 fol. but not in AM 181b fol. Moreover, this occurrence of alliteration is an isolated instance. Alliteration is not a stylistic characteristic of *Erex saga*, as it is of *Ívens saga*, where it often is used to emphasize plot.

phrase, but is also concerned with the proper ordering of even the smallest narrative segments. There are indeed passages in *Ívens saga* where the redactor translates word-for-word, but when there are changes, they seem to indicate that he is guided by certain principles of structure, which depend in part on his style, in part on his perception of reality.

In the romance, Yvain declares his love for Laudine in a lyrical passage which reaches a climax as he declares: "por vos vuel morir et vivre" (*Y*, 2032). The saga author makes a minute but significant change. His version reads: "Mér líkar með þér at vera, bæði lifa ok deyja" (*ÍS*, 48: 2). Although it is probable that *Reimzwang* caused Chrétien to invert the "normal" order of "to live and die" (the preceding line ends with the word "delivre"), it is nevertheless noteworthy that the redactor did not translate blindly, for he chose to use a more natural order. It should also be pointed out that in addition to this inversion of word order, the redactor also changed Íven's orientation substantially by substituting "með þér" for "por vos." The Scandinavian Íven may be a man in love, but he is also quite pragmatic, for he wants to live and die *with* his beloved, rather than *for* her.

The preceding structural change is so minute as to be almost missed, especially if one allows the redactor's faithfulness to the source in some sustained passages to lull one into a false sense of security. The following change is more significant, although it too can easily be overlooked, because it is rather closely related to style and does not change the plot itself. The OF and ON passages are here juxtaposed to facilitate comparison:

Yvain, 1144—1164

Que qu'il aloient reverchant
Desoz liz et desoz eschames,
Vint une des plus beles dames
Qu'onques veïst riens terriene.
De si tres bele crestiiene
Ne fu onques plez ne parole,
Mes de duel feire estoit si fole
Qu'a po qu'ele ne s'ocioit.

.....

Ne riens ne la puet conforter,
Que son seignor an voit porter
Devant li an la biere mort
Don ja ne cuide avoir confort.

Ívens saga, 32: 5—7

Ok í þann tíma var borit lík
riddarans um höllina. En eptir
líkinu gekk ein frú svá fõgr,
at í allri verõldu mátti eigi
finnaz hennar noti.

While they went about searching under beds and stools, there came one of the most beautiful ladies any mortal had ever seen. Never has anyone mentioned or spoken about such a beautiful Christian lady. But she was so distraught by grief that she nearly took her life. . . . Nothing can comfort her, for she sees her lord carried before her, dead on the bier; thus her joy is ended.

Chrétien tends to introduce and describe characters and objects in order of importance; here he seems to be interested only in the lady. Not until he has fully described her does he go on to say, as though it were an after-thought, that she is following the casket of her husband. To the saga author, with his eye for objective reality, such a procedure must have seemed incomprehensible. He is concerned with structuring the order of events in realistic fashion and thus he introduces the corpse of the knight first, and only then the beautiful heroine. Whereas for Chrétien courtly reality takes precedence over objective reality, the latter is the saga author's prime concern; hence, the change from the French text.

The structural changes undertaken by the redactor of *Erex saga* are not as subtle; this redactor substantially re-orders the sequence of events according to what seems to have been a preconceived symmetrical structure. Moreover, it is not unlikely that the redactor made radical structural changes because he wanted the broader outlines of *Erex saga* to reflect the familiar structure of the native sagas.

The very opening lines of the work attest the influence of the native literature, for immediately after giving the setting for the action, King Arthur's court at Eastertime, the redactor announces the presence of the hero and accords him a full introduction:

Með honum váru xij spekingar hans ok ráðgjafar
er dagliga riðu út með honum. Einn af þeim var
sonr Ilax konungs, mikill kappi í riddaraskap,
fríðr sýnum ok íþróttamaðr mikill, eigi ellri
enn hálfþrítugr, er saga þessi gørðisk. Hann hét
Erex. Hann var vel virðr af konungi ok dróttningu
ok allri hirðinni. (ES, 4: 3)

The source for this description is, of course, the romance; but in the French work the portrait does not appear until Erec actively enters the plot (vss. 83—93). Moreover, the fact that he is one of Arthur's councillors is new in the saga. By introducing Erex before the plot is allowed to unfold, the Scandinavian redactor immediately indicates not only whose exploits are to be the substance of the tale, but also what characteristics of the hero are noteworthy, viz. his wisdom and bravery in action.

With this one structural change the reader is transported onto saga territory. A comparison of Erex' portrait with another "native" portrait from *Ynglinga saga* convinces how steeped in his native literary tradition the redactor is:

Var Yngvi hermaðr mikill ok allsigrsæll, fríðr ok
íþróttamaðr inn mesti, sterkr ok inn snarpasti í
orrostum, mildr af fé ok gleðimaðr mikill. Af slíku
ollu varð hann frægr ok vinsæll.⁸

⁸ Snorri Sturluson, *Heimskringla*, I (Íslenzk Fornrit, XXI), chap. 21. All subsequent references to the native sagas are to the editions in the *Íslenzk Fornrit* series.

As in this "native" portrait, the description of Erex focuses on essential qualities.⁹ In the romance Chrétien also describes Erec's apparel, but this the redactor does not include in the portrait in the opening chapter, but relegates it to Erex' first active participation in the plot.

A balance for the introductory section is provided by the addition of what might justly be called an epilogue, which deals with Erex' and Evida's descendants. The saga ends as follows:

Síðan riðu þau heim í sitt ríki, ok stýrðu því með
sæmð ok heiðri ok fullum fríði. Þau gátu ij sonu,
hét annarr [MS B: Ödus] eptir fōður Evidæ, en annarr
Ilax eptir fōður Erex; urðu þeir báðir konungar ok
afburðarmenn ok líkir fōður sínum at hreysti ok
riddaraskap ok tóku ríki eptir fōður sinn. Lýkr hér
þessari sögu af þeim ágæta Erex konungi ok hans frú hinni
vænu Evida. (ES, 72: 5)

A conclusion of this type which occurs so frequently in the native sagas, is not found in the romance; here too, the addition betrays a tendency to cultural assimilation. The restructuring of the source material is not limited to moving Erex' description to the beginning of the saga to serve as prologue and to the addition of an epilogue. The redactor goes on to re-arrange, combine, and add totally new episodes. Erex encounters Kiæi at the very end of his journey of adventure with Evida; he is the last of eight opponents in the saga, whereas in the romance he is the fifth. The first two episodes in the romance in which Erec has to fight first against three robbers and then again against five armed knights, are combined in the saga into one adventure involving eight robbers. Then the redactor also interpolates two entirely new episodes, one with a flying dragon, another with seven armed men; they are, as Foster Blaisdell has shown, admirably integrated in content and style into the whole.¹⁰ Moreover, they are an intrinsic part of a carefully balanced structure with parallel and contrasting pairs. The encounter with seven armed men parallels the episode with eight robbers. The flying dragon incident immediately follows the encounter with two

⁹ The use of the word "native" is not meant to imply that the indigenous saga literature could not have been influenced by continental literature, especially Latin literature, for its portraits, or even in the use of alliteration in general (cf. Lars Lönnroth, "Det litterära porträttet i latinsk historiografi och isländsk sagaskrivning—en komparativ studie," *APhS*, 27 [1969], 68—117). The problem of the origin of certain stylistic figures in the native sagas is irrelevant to this paper; what is essential is that the *riddarasögur* depart substantially from the style of the French originals and approximate that of the native sagas, which Lönnroth also points out: "... de norska översättningarnas porträtt hade inte sett ut som de nu gör utan ett visst inflytande från den äldre sagaskrivningen" (p. 99).

¹⁰ "The Composition of the Interpolated Chapter in the *Erex saga*," *Scandinavian Studies*, 36 (1964), 118—26.

giants, and together they form the peak of a pyramid, with the adventures before and after paralleling one another.¹¹

III. Characterization

One of the major problems facing the Scandinavian redactors who translated the Arthurian romances was the "courtliness" of these works. The chivalric code, especially as it was expressed in service to ladies, was alien to the Scandinavian culture, and the redactors of *Erex saga* and *Ívens saga* frequently made considerable changes especially in characterization, which in turn influenced the plot, and thus the very tenor of the story. In general, the redactor of *Ívens saga* was more faithful to his original in this regard than the author of *Erex saga*. The latter tampered with characterization whenever he encountered material which he must have considered too "courtly."

In the final adventure in *Erec et Enide*, the "joie de la cort" episode, Erec overcomes a stranger whose possessive sweetheart has kept him a prisoner in a garden, entirely at her service. The knight explains the reason for her strange behavior:

Einsi me cuida retenir
Ma dameisele a lonc sejour;
Ne cuidoit pas que a nul jor
Deüst an cest vergier antrer
Vassaus qui me poist outrer,
Por ce me cuida a delivre
Toz les jorz que j'eüsse a vivre
Avec li tenir an prison.

Thus my lady intended to keep
me here for a long time;
she did not think that a vassal
would ever enter this garden
who could overcome me.
Thus she intended to keep me enslaved
to her as long as I lived.

(*E*, 6090)

The absolute enslavement of a knight in service to his lady, which is here epitomized, is not acceptable to the Scandinavian redactor. He adds an element of reality to this otherwise fantastic situation by explaining that the lady's unusual behavior is based on fear and human respect. Malbanaring explains:

enn hennar faðir er Tracon jarl af Acusborg, ríkr ok mikill
kappi, ok því gærði hón svá at henni þótti ósæmd í at menn
vissi at hón ætti einn riddara¹² enn óttaðisk at hennar
faðir mundi mik með miklu fjölmenni vinna ef hann
vissi hvar ek væra.

(*ES*, 66: 3)

¹¹ For a detailed discussion, see my article, "The Structure of the *Erex saga*," *Scandinavian Studies*, 42 (1970), 343—355.

¹² MS B inserts *köng* for *riddara*, but within the context of the sentence and of the

The above passage reveals that in the saga the problem of courtly love has been transformed into the more realistic problem of inequality of social standing. Marriage with a man of inferior rank brought with it loss of honor, something a Scandinavian audience could well understand.

An even more far-reaching change is found in *Erex saga*, one that influences the subsequent development of the narrative and initiates a major transformation of Chrétien's courtly romance. When the two principal personages meet for the first time, Chrétien describes Enide's loveliness at length (411—442) and then goes on to depict the reaction of the two young people to each other:

Quant ele le chevalier voit,	When she saw the knight
Que onques mes veü n'avoit,	whom she had never seen before,
Un petit arriere s'estut	she stepped back a bit,
Por ce qu'ele ne le conut.	because she did not know him.
Vergoingne an ot, et si rogi.	She was modest, and thus she blushed.
Erec d'autre s'esbahi	Erec, on his part, was amazed
Quant an li si grant biauté vit.	to see such great beauty in her.

(E, 443)

Chrétien records here a very natural reaction, without, however, pursuing its profounder implications. Although Erec inquires about the poverty of Enide's clothing (505—508), he is primarily concerned with the knight whom he is pursuing. Upon learning about the sparrow-hawk contest, Erec proposes to defend the hawk on behalf of Enide and, *should he succeed*, to take her with him and crown her his queen. He promises her father:

Se vos d'armes m'aparelliez	If you outfit me with arms,
Et vostre fille me bailliez	and will let your daughter accompany me
Demain a l'esprevier conquerre,	tomorrow to the sparrow-hawk contest,
Que je l'an manrai an ma terre,	then I will take her with me to my country,
Se Deus la victoire me done;	provided that God grant me victory;
Je li ferai porter corone,	there I will have her crowned,
S'iert reine de trois citez.	and she will be queen of three cities.

(E, 659)

The Scandinavian redactor changes the narrative so as to produce a tale of love at first sight. Like his French counterpart, Erex marvels at Evida's beauty; the scribe of MS B inserts: "þegar feldi hann allan sinn elskhuga til

entire work, such a reading makes very little sense. In a footnote to the text, Foster Blaisdell suggests that "the original may have had *R* = *riddara* which was read as *K*," and this seems plausible, especially since a little later MS B, presumably in error, writes: "þá gengr fram konungr Mabanaring riddari" (68: 26). The reference is to Malbanaring's appearance before King Arthur and MS A more correctly writes: "þá gengr fram fyrir konunginn Malbanaring" (68: 9).

hennar" (*ES* 11: 20), and both MS A and MS B proceed to record Evida's reaction:

Enn er hón sá Erex, þá feldi hón allan sinn elskhuga til hans, ok þótti þó undarligt, er hón skyldi kunna at elska ókunnan mann. (*ES*, 11: 5)

The addition seems to be at first not significant, for one can argue that the Scandinavian redactor merely explains what Chrétien, the more subtle writer, implies in the text quoted above. The addition found in the saga is, however, intended to prepare the reader for a major deviation from the French text, for the saga author alters the content and internal sequence of the conversation between Erex and his host.¹³

In the saga, Erex' initial concern also is Evida's poverty, but even before receiving an explanation, he launches into one of his major speeches, as he proceeds to ask for Evida's hand in marriage:

Ok sem húsbóndinn kemr inn, fagnar Erex honum allvingjarnliga ok talar til hans: "Þín dóttir er hin fríðasta mærlíka í allri veröldinni, enn þat undra ek at hón er svá fátækliga klædd. Enn yðr af at segja, þá er þat minn vili ok bænastaðr, at þú giptir mér þessa jungfrú; ok betrann ek henni enn gulli ok ríki míns föður. Ok skal yðr þat fyrir sámd verða, ef ek má. Vil ek eigi mínu nafni leynd: ek heiti Erex son Ilax konungs; hefi ek verit með Artús konungi fimm ár. Ok viðr þessa jungfrú vil ek bæði lifa ok deyja. Nú gærið sem yðr líkar um vart ærendi. (*ES*, 11: 11)

By having Erex propose before he even learns about the contest, Erex' marriage to Evida is completely dissociated from his encounter with Malpirant. In the romance, on the contrary, the one cannot be thought of without the other, for Erec there sees the girl only as a means to winning the sparrowhawk, thus exacting vengeance on the knight he had been pursuing.

The father's reaction in both works also is evidence of an entirely different outlook on the matter. In the romance he is quick to agree when he learns that Erec is the son of King Lac. In the saga, however, the host agrees to grant Erex' request only if his daughter raises no objections:

engum kosti vil ek því neita at gipta þér mína dóttur, ef þat er hennar vili. (*ES*, 12: 9)

¹³ Eugen Kölbing lists the above, as well as most of the other major changes by which the saga departs from the romance without attempting, however, to analyze the significance of these changes.

The importance of this addition is underlined by the fact that a similar, but stronger statement to this effect occurs later in *Erex saga*. There is an episode in which Erex is thought to be dead and a count insists on marrying Evida. In the romance he has his way and Enide suffers through the wedding ceremony; not so in the saga, where the wedding never materializes because the count's retainers reprove him by saying that "þat eru guðs lög eigi, nema hón gefi leyfi til" (*ES*, 56: 5).

Although there are instances in the native sagas of marriage contracts made without consulting the opinion of the woman involved, there are also sufficient examples which indicate that a woman did have a say concerning her fate and that she resented or balked at decisions made for her by male relatives. Although a father may be very pleased by a proposal, he will generally insist that he first discuss the matter with his daughter before giving a final decision. The addition of the father's consideration of his daughter's wishes in *Erex saga*, as well as the courtiers' objection to the count's plans to marry Evida against her will, can only be explained by the redactor's desire to approximate the conduct of the characters to native standards wherever possible.¹⁴

The redactor of *Ívens saga* also was sensitive to the problem of what we now would call women's rights. In one of Íven's more harrowing adventures he is forced to fight against two giants in order to obtain the release of 300 captive maidens. In romance as well as saga he is offered as reward for his great deed a beautiful maiden, by her father no less, and in both works he turns down the offer. But the reason he advances for his refusal differs considerably in the two versions. In the romance he gallantly declares that he could never accept such an offer, "Ou l'anperere d'Alemaingne/ Seroit bien saus s'il l'avoit prise,/ Qui mout est bele et bien anprise!" (*Y*, 5482). He is a born diplomat; not so the Scandinavian Íven, who exclaims: "Guð láti mik eigi hana kaupá, heldr skal hon jafnan frjáls fyrir mér" (*ÍS*, 99: 6).

These changes in behavior cannot be attributed solely to the fact that the redactors may have been clerics; rather, they are attempts at cultural assimilation. The romances' attitude toward woman, who is at the same time an object of slavelike veneration and a piece of property, to be acquired and disposed of at will, gives way to the image of the rather independent woman found so frequently in the native sagas.¹⁵

The preceding examples show that in *Erex saga* and *Ívens saga* the

¹⁴ For example, in *Laxdæla saga* (chap. 7) there is a statement concerning the rights of widows: "Ok er at þessum málum var setit, átti Þorgerðr svör at veita, er hon var ekkja." In chap. 23 Egill is approached by Hǫskuld who asks for the hand of Þorgerð on behalf of Ólaf. Although Egill is pleased by the proposal he says: "en þó skal nú þetta við Þorgerði ræða, því at þat er engum manni færi, at fá Þorgerðar án hennar vilja."

¹⁵ In chap. 26 of *Kormáks saga* occurs a scene that is similar to the situation in which Íven finds himself. Steingerðr is offered to Kormákr by her husband after Kormákr has rescued her from some abductors. Steingerðr reacts to this unusual proposition in words very similar to Íven's, as she declares that "ekki skyldu kaupá um knífa."

source material has undergone major changes in depicting the attitudes and behavior of men towards women. Where a man's honor and reputation are concerned, various changes are also evident. Although one can say in general that both *Erec et Enide* and *Yvain* deal with the problem, honor is not the motivating principle of the romances. This is especially the case in *Erec et Enide*, of which the major portion consists of a series of adventures intended to restore Erec's lost honor but also to test Enide's fidelity and to punish her for daring to criticize her husband for his sloth. The literature dealing with the problem of Erec's motivation is vast, since scholars cannot seem to agree why he undertakes his journey. In *Erex saga*, however, the redactor clearly identifies honor as Erex' reason for setting out on adventure.¹⁶

Immediately after he has heard her lament, Erec orders Enide to prepare herself for a journey, without any explanation whatsoever: "Aparelliez vos or androit;/ Por chevauchier vos aprestez" (*E*, 2578). He does preface this command with an admission that criticism of his behavior is justified, but he does not let her know that he intends to rectify the situation; on the contrary, his command and subsequent treatment of her show that he initially considers her no more than a servant who can be abused at will.

The Scandinavian redactor makes an important change in this passage and it in turn transforms the nature of the subsequent adventures. Erex' response to Evida's criticism of his manner of life indicates that he considers her his equal and that his sole reason for undertaking the journey is to remove any further cause for reproach and to restore his honor: "Í dag skulum við af þessari borg bæði ríða, ok eigi lengr vil ek þola ámæli fyrir mitt hóflifi af þeim landsmönnum" (*ES*, 31: 10). The saga redactor seems to have interpreted Evida's criticism in the spirit of the native saga literature, where not infrequently it is a function of the woman to egg men on to action.

The change in Erec's behavior, which can easily be overlooked, is an important one, because it is part of a pattern of similar changes in *Erex saga* and *Ívens saga*. In these two works appear knights who become guilty of dishonorable behavior, but who consistently admit to it, and then immediately attempt to recover their good name. The French Erec, who is whipped by the dwarf, pleads for understanding for his cowardly retreat—"Mes nus nel me doit reprochier;/ Que trestoz desarmez estoie" (*E*, 238)—whereas his Scandinavian counterpart confesses to the Queen "enn sú þó einka verst, er ek þorða ekki at hefna mín" (*ES*, 8: 12). In *Yvain* Calogrenant tells about his disgraceful episode at the fountain only with the greatest reluctance, and only after having been asked to do so several times; he closes his tale by again expressing his displeasure for having exposed himself to ridicule in this fashion: "Si vos ai conté come fos/ Ce qu'onques mes

¹⁶ For a full discussion, see my article, "Honor: The Motivating Principle of the *Erex saga*," *Scandinavian Studies*, 45 (1973), 135—143.

conter ne vos" (*Y*, 579). Once more the Scandinavian redactor tampers with his source to present a completely different character; Kalebrans also confesses to foolishness, but not for telling his story, but rather for his dishonorable conduct: "Nú hefi ek yðr sagt, hversu heimsliga ek fór, eða hversu svívirðing ek fekk" (*ÍS*, 19: 11). One final example should suffice to show that the Scandinavian redactors made major changes in characterization, in order to present men who were primarily concerned with maintaining or restoring their honor. When the French Yvain realizes that he has broken his pledge to Laudine, he bemoans his fate:

Hair et blasmer et despire	I ought to hate, blame, and despise
Me doi voir mout et je si faz.	myself, and indeed I do.
Qui pert la joie et le solaz	Whoever loses his joy and consolation
Par son mesfet et par son tort,	through his own misdeed and fault,
Mout se doit bien hair de mort.	ought to hate and blame himself even
(<i>Y</i> , 3540)	to death.

The Scandinavian *Íven* exclaims that he has lost his comfort and joy, but he also makes reference to his loss of honor and reputation:

Ek hefi týnt huggan ok fagnaði mínum ok um snúit af
sjálfvöldum glöep virðing minni í vesald, tígn minni í
týning, ... (*ÍS*, 78: 18).

The importance of honor for the native saga heroes is too well known to need elaboration. The above-mentioned changes and additions in the Old Norse redactions of *Erec* and *Yvain* seem to indicate that the saga authors were intent on presenting knights whose behavior would be acceptable to a native audience.

The preceding discussion has shown how inextricably characterization and plot are intertwined. Where the changes in characterization do not involve a change in conduct, they often change a character's motivation, as frequently happens in *Ívens saga*. The redactor of *Erex saga* generally favors rather drastic changes in behavior and these, in turn, have a profound influence on the development of the plot.

In a recent article, "Scene in Saga Composition," Carol J. Clover comes to the conclusion that "formal considerations held, for all intents and purposes, little or no interest for the Norse translators. Story interest was the single criterion in the choice of material to be translated, just as it was the guiding principle for whatever emendations the translator might introduce."¹⁷ Whereas subject matter probably played a role in choosing one romance over another for translation, the results of the preceding discussion do not support the position that formal considerations were of no consequence in the "translation" process of *Erex saga* and *Ívens saga*.

¹⁷ *ANF* 89 (1974), 67.

Although these two sagas derive from works of the same French author, which belong to the same genre and deal with very similar themes, we find that *Erex saga* and *Ivens saga* are in respect to style quite dissimilar. It had not been my intention to demonstrate that they are the work of different redactors; yet, a comparison of them with the French originals shows that the approach to translation differs considerably for these two sagas.¹⁸ Whereas the various *riddarasögur* have many features in common, the preceding analysis shows that the approach to translation is not quite as homogeneous as has often been thought. The redactor of *Ivens saga* is, in general, quite faithful to the original in matters of plot, but adds his distinctive stamp when he conveys lyric and dramatic intensity by means of extended, but not indiscriminate use of alliteration. Whereas the redactor of *Ivens saga* seems to be aware of the individual word and phrase, the author of *Erex saga* is mainly concerned with grand structure. To achieve a symmetrical composition, he not only re-arranges existing episodes but also adds a prologue and epilogue and interpolates two new adventures. What is significant is that the restructuring is not limited to re-ordering material within individual scenes, but that it extends to the overall structure of the work. This redactor, more so than the redactor of *Ivens saga*, succeeded in transforming romance into saga by means of his structural changes and additions.

In general, one can say that *Erex saga* and *Ivens saga* are products of cultural assimilation. The very fact of translating verse romances into prose narratives displaying the stylistic characteristics of the native sagas attests a desire to have these tales conform to native literary conventions. Moreover, many of the changes in characterization in both sagas are to be explained by the influence of native standards of behavior. Both form and content of these two *riddarasögur* derive essentially from the native saga tradition.

¹⁸ My findings seem to corroborate those of Peter Hallberg, "Norröna riddarsagor. Några språkdrag," *ANF*, 86 (1971), 114—138. For further discussion of the problem of establishing a "Tristram-group" which includes *Ivens saga* but excludes *Erex saga*, see Foster W. Blaisdell, "The So-called 'Tristram-group' of the Riddarasögur," *SS*, 46 (1974), 134—139; Peter Hallberg, "Is there a 'Tristram-Group' of the Riddarasögur," *SS*, 47 (1975), 1—17.

IAN WHITAKER

Some Anthropological Perspectives on *Gretla*:

A Response to Motz

The use of ideas derived from contemporary anthropology has been largely avoided in the analysis of the sagas of Icelanders (*Íslendingasögur*).¹ However, occasionally a student of this literature does not hesitate to employ what he or she conceives to be the findings of anthropology in an analysis of saga problems: such is the *modus operandi* of Dr. Lotte Motz in her recent study of some aspects of *Grettis saga*.² In this article her main purpose, although at times somewhat obscure, is defined in her concluding sentence:

"This paper merely wishes to assert that an utter change of values had already taken place when the poets used the themes inherited from stone age herdsmen and hunters to celebrate the deeds of bronze clad warriors." (p. 110)³

In this study it would appear that Dr. Motz seeks to demonstrate a number of different hypotheses. As her argument is very complex, not to say obscure, we shall deal with these *seriatim*:

1. *Grettis saga* includes much imaginary matter so that in the final version it is:

"... remodeled and redrawn until ... [his] life and deeds conform to the basic patterns which shape the destiny of the heroes of legend and literature. So the great men are remembered less in their transitory and unique appearance in time, less in their own, individual likeness than in that of the more lasting and encompassing type to which they have become assimilated." (pp. 91—92)

This process of reworking is said to have occurred during the 250 years between the main events of *Gretti's* life, and the writing of the saga before 1284, perhaps by Sturla Þórðarson.⁴

2. In this analysis *Grettir* is to be compared with other classical heroes, as a:

"...—gifted fighter, the protagonist of 'heroic literature' who is lifted above ordinary men by his strength and skill in battle, by an extra-

¹ This point is well made by Turner, 1971; see also, Wax, 1969.

² Motz, 1973.

³ Simple page references following quotations are to Motz, 1973.

⁴ *Ibid.*: 91n.

ordinary sensitivity to any stain on his honor and by a spirit which drives him to both: deeds of glory and an early doom." (p. 92)

3. Following the analysis of de Vries (1963: 211—217) she detects the following recurrent features in Gretti's life: (a) divine or semi-divine parentage; (b) superhuman feats of strength and courage; (c) a voyage to the beyond; (d) the winning of a maiden; (e) defeat of a monstrous being inimical to man; and (f) an early death—characteristics which she defines as

"... a configuration which has exercised its spell through the ages." (p. 92)

4. Within this scenario she sees:

"... yet more ancient matter: the elements of archaic myth and ritual." (p. 93)

She suggests the battle with a monster:

"... may be traced ultimately to the mythical battle in which a warrior god defeated a primordial being, symbolic of chaos, and thus assured the establishment of cosmic order." (p. 93)

5. But she also adds:

"The heroes' deeds, the exhibition of strength and courage, their solitary passage to non-human regions, may recall the initiation ritual of archaic religion, the ordeals to be endured, the proofs of manhood to be given, the contact with the sacred to be achieved by young men before they are admitted into adulthood or into special classes." (p. 93)

6. These rites are:

"... assumed to have pervaded everywhere, at a certain stage of civilization, the fabric of communal life (therefore also that of the ancient Germanic tribes or their ancestors) and may be observed and studied in modern times among those people who have remained on the appropriate level of cultural achievement." (p. 93)

7. Later she refers to "another archaic pattern" and "the thread of a ritual sequence". This latter point leads her to refer to the initiation ceremonies of primitive societies as analysed by Arnold van Gennep in 1908.⁵ One essential feature of these is said to be segregation: 'a rite of separation' (p. 93). In her discussion of these rituals she compares examples derived from Ceram, the Congo and Australia,⁶ without however following the

⁵ van Gennep, 1960.

⁶ Motz, 1973: 94.

essential anthropological procedure of showing that such comparisons are valid.⁷

She also points (generally using secondary sources) to alleged parallels with the religious practices of Liberia, French West Africa, ancient Sparta and the Kwakiutl Indians of North America.⁸ These random parallels point to how an "... encounter with the sacred is achieved" (p. 94) after which the men return, often bearing permanent physical signs of initiation as well as "... less permanent signs of their communion with the godhead" (p. 95).

8. This return is followed by the initiate giving proof of his new powers: either mastery of magic techniques (if a shaman), or feats of strength (if a warrior). She adds, giving an example from a remote Swiss valley:

"The ancient rites have left their footprints, easily noticed in the folk customs of nations who have long forgotten the ancient religion." (p. 95)

These initiatory themes are apparently to be found in classical literature: e.g. the *Odyssey* or the *Völsunga saga*.⁹

9. Following these generalizations she seeks to analyse *Gretla*, seeking to document

"... the chain of events which parallels the ritual sequence: exile, disguise, proof of valor, revelation of identity, and reintegration into society." (p. 96)

She isolates five phases, generally identified by geographical locale: (a) Håramarsey, Norway (*Gretla*, chap. 18—20) where Grettir, after a shipwreck, defeats twelve berserks. This sequence is said to contain all five elements of the 'ritual sequence'. (b) The Söðulkolluvisur (*Gretla*, chap. 47) which dealt with Gretti's ride on the exceptional mare. In this incident after a chase Grettir and the horse's owner, Sveinn, part in friendship. Dr. Motz treats this as acting 'in accordance with the rules of a certain tradition', and refers to 'vestiges of a gamble or game'. The stealing of a horse is seen as a 'cultic practice', and "... one of the most characteristic marks of the secret male societies" (p. 98). The incident again seems to contain the whole 'ritual sequence'.

The use of the term 'dogeyed' (*hundeygr*) in strophe 35

"... could also easily contain a memory of the very widespread custom among Germanic peoples of dog and wolf impersonations ..." (p. 98)

⁷ That Icelandic Commonwealth society may be compared with other, and later, 'heroic' societies is the main theme in my forthcoming study *The Blood-feud in the Icelandic Commonwealth*.

⁸ Motz, 1973: 94—95.

⁹ *Ibid*: 95—96.

and a reference to black horse and rider is equated both with the disguise of English morris dancers as well as the painted Germanic warriors referred to by Tacitus!¹⁰

“With these considerations in mind one may be justified in assuming that the prose and essentially the poetry of the episode contains the elements of a folk tradition or game, which in turn had arisen from cultic practices.” (p. 99)

(c) Sandhaugar (Gretla, chap. 64—65) where Grettir manhandles the farmer's wife, Steinvör, across a flood. Then later in the evening he is seized by a troll-woman but he wins the encounter and effects her death. (Four of the five stages of the ritual sequence are implied, the disguise being omitted.) (d) Hegrænes Assembly (Gretla, chap. 72) where a disguised Grettir exposes himself naked before wrestling. In this incident Dr. Motz asserts that the recognition occurs before proof of manhood has been offered, but otherwise the five elements are assumed to be present. (e) Reykir (Gretla, chap. 74—75) where Grettir swims from Drangey in order to obtain fire. At the farmer's hall at Reykir he again exposes himself (whilst asleep), but is awoken by a servant maid whom he rapes. (Once again recognition precedes proof of manhood, although Dr. Motz does not comment on this reversal.)

“To interpret the rape of the bondwoman in the light of the ritual we must remember that initiation often brought the young men admission to the ranks of the sexually mature ... Sexual or other aggression against women has been so marked a feature, throughout the ages, of the celebrations of the secret male societies that these are said, by some, to have originated as a force rebelling against the female rulers of a matriarchal society.” (p. 101)

To support this extraordinary view she cites Eliade, in turn quoting Frobenius. The swim is seen as an initiatory ordeal whilst the subsequent helpfulness of the farmer, following the rape of his servant, is seen as “... integration into society after initiation is completed” (p. 102).

10. In further anthropological ‘parallels’ Motz suggests the name *Gestr*, which Grettir used in two of these episodes, indicates stranger, and she compares this with some practice followed by new initiates in the Congo:¹¹

“... the name signifies one who has entered from outside the boundaries of normal life.” (p. 103)

She also interprets the timing of one of the incidents, that at Háramarsey, which occurred at Yule “... a traditional period for communion with the supernatural ...” (p. 103).

¹⁰ *Ibid.*: 99.

¹¹ *Ibid.*: 102.

11. Of Gretti's total nudity in two of the incidents she comments (again citing the Congo):

"We have observed that Grettir was recognized in his nakedness before he passed a test of valor; such a test shows the novice in the new role he will play in the community, as shaman, warrior, or hunter. It is, in the language of van Gennep, a rite of integration; anything preceding still belongs to the period and practices of sacred isolation." (p. 104)

Later she quotes the Spartans and Tacitus again:

"The nakedness of Grettir thus seems to have entered the saga through its ritual substructure; we may perceive in it the vestiges of a ritual nakedness; and Grettir was recognized not in his social but in his still numinous aspect, still the carrier and vessel of sacred forces." (pp. 104—105)

The reaction of the servant girl to the sight of Gretti's genitals is described:

"The fascination of the servant girl may be understood in its original sense: the enchanting of an individual by a supernatural agency." (p. 105)¹²

12. Of the five episodes she says:

"Regarding the structure of the five episodes we find that in each narrative one element encapsules its abstract and numinous content, which we have also tried to extract, or opens a window to the symbolic." (p. 105)

And later:

"... we too have understood the course of action to be stimulated by an agency divorced from rational considerations." (p. 105)

What either or both of these comments mean I leave to the imagination of the reader.

13. Again, somewhat mysteriously, she says:

"It has been shown ... that we may find in the saga not only individual elements of the ritual, such as lawlessness, return from exile, disguise, but also their analogous arrangement." (p. 105)

14. Now using a parallel with Beowulf noticed by several previous scholars she writes:

¹² In fact the servant girl has derogatory comments to make on Gretti's sexual endowment—see *infra*.

"The myth of the warrior god slaying the monster of chaos, so often echoed [*sic!*] in the poems, surely proclaimed the establishment of civilization, the triumph of order over chaos. The rites of archaic religions surely served to sustain the functioning of the community.

"While evidently early religion demanded an occasional retreat from settled life, allowed freedom from the restraints of civilization, it also demanded a return; the novice was sent into the forest where he recaptured an earlier condition of life in which man and god, or man and beast had not achieved their separate identities, but he always reentered the human dwellings as a being, and this was the purpose, more ably fitted to defend them against natural and unnatural foes, as warrior or magician, more adequately equipped to maintain and propagate life as adult male." (p. 106)

15. To explain the fact that Grettir ultimately dies, she has resort to mysticism:

"So it is not surprising that a proper hero, holding life lightly, dies young: it is also not surprising that in works upholding heroic ideals death and defeat in battle (The Battle of Maldon) or even the destruction of nations (Iliad and Nibelungenlied) are not considered the ultimate tragedy, but rather the appropriate background for the awesome and terrifying spectacle of human greatness.

"While the monster was slain in myth for the sake of creation, the initiatory ordeal suffered for the sake of rebirth, heroic literature has often dedicated itself to transmitting the grandiose and fascinating scene of death and destruction. We must consider such literature to represent a turning away, an emancipation from the original ideals of its ritual substructure." (p. 107)

16. To describe some of the more frenzied aspects of heroic behaviour, she says:

"One might alternately describe heroes, with reference to the ritual of initiation, as such in whom is often and easily induced that state of frenzy and possession which marks the initiate on his emergence from the sacred wood and before his integration, as such to whom is rarely granted a return from their god-haunted wilderness to the sheltering community. A period of violent destructiveness may occur in other men's lives as a passing phase, it is the abiding feature of heroic existence." (p. 108)

17. The reintegration of the hero into society is essential:

"... for without it heroes would be wholly gods or monsters." (p. 108)

In Gretti's case this is short:

"As his prototype spends large portions of his time in that initiatory frenzy from which ordinary men are swiftly released, so Grettir must

stay most of his life in that state of lawlessness which is to those, who practice the ancient rites, a passing interlude." (p. 109)

18. Grettir follows the Germanic warrior tradition noted by Tacitus in avoiding menial work:

"... one must conclude that in the Germanic as well as in Grettir's system of values any effort which did not enhance a man, demeaned him." (p. 109)

19. Lastly on the actual writing of the saga:

"We may also ask ourselves whether the time and place of the saga's composition could be favorable soil for the growth of a heroic epic. And we find that conditions were similar to those which had elsewhere fostered such creation. Heroic epics are said to arise at a time of peace which looks back to an earlier age of migration and warfare when men, torn from their familiar surroundings, placed high value on individual courage and loyalty to close comrades." (p. 109)

If we may now summarize this complex argument, it would seem to be susceptible to being broken down into ten propositions:

- A. Gretti's saga follows a common heroic pattern which endows the hero with supernatural qualities. (1, 2, 3)
- B. The story has elements derived from archaic myth and ritual from a remote period. (4, 14)
- C. Some features recall an initiation ritual undertaken by young men attributed to an earlier (unspecified) religion, modern parallels of which are to be found among primitive peoples. (5, 6, 7, 8, 9, 10)
- D. A particular feature of such initiation rituals is a rite of separation. (7, 14)
- E. On their return such initiates show physical signs of initiation (or alternatively demonstrate their virility) before being accepted back into the community. (7, 8, 11, 14, 17)
- F. Grettir shows these same characteristics (not necessarily in sequence). (9, 11, 17)
- G. The hero, holding life lightly, often dies young. (15)
- H. The hero often had a psychological predisposition to frenzy. (16)
- I. The hero avoids demeaning toil. (18)
- J. The epic was written in a time of peace looking back to a period of migration and heroic warfare. (19)

Let us now examine these ten statements

A. It is true that Grettir can be seen as a heroic model for emulation. However there are a number of characteristics which clearly rule out his fitting squarely into a heroic mold: there are known (and commented upon) defects of character—self-destructive willfulness, obsessive behaviour, a

lack of some of the ordinary human qualities, violence, immoderation, insistence on proving his superiority, pride, impatience.¹³ Through his life he learns to contain some of these faults, but others remain to his death.

He has an exceptional physique, but one not totally without flaw: he is taunted by a serving girl at Reykir because of the smallness of his genitals. The fact that he silences her by a demonstration of his potency does not totally erase the impression of bodily imperfection, in spite of his colossal strength.

Gretti's death also contains several unheroic features: incapacitated and probably dying of gangrene, he was unable to fight and had to rely on the strength of his brother Illugi. There were none of his earlier physical feats—only an invalid crouched against a wall.

B. Dr. Motz remains totally unspecific about the archaic myth and ritual elements which she says are incorporated into the saga. This cavalier categorization may explain some aspects of the saga that are otherwise inconvenient, but a much fuller statement is required. Why should perhaps the latest of the *Íslendingasögur* be the repository of such ancient mysteries? Should not chronologically earlier sagas contain more evidence of such abandoned rites?

More important, however, is the absence of any technique in Dr. Motz' style of analysis. She randomly isolates archaic features without providing any rationale why just these elements should survive. She does not tell us where they come from.

C. She supports her argument with ethnographic parallels derived (usually at secondhand) from vastly different societies. Such parallelisms, if they exist, would only have relevance if there were historical contacts between the societies in question, or, more importantly, if there were demonstrated structural similarities.

Her parallels from Tacitus might be relevant in the former case—if more extended documentation of her point were provided—whilst Sparta may well have some structural congruences with Iceland: both were 'heroic' societies. Congo tribesmen, Australian aborigines and the natives of Liberia are almost certainly totally irrelevant.¹⁴

The inclusion of Gretti's career with a category of initiation ritual involves much straining of the ethnographic model Dr. Motz cites. The rituals of initiation described by van Gennep are not recurrent—Dr. Motz implies Grettir went through this five times!—but also were confined to young men at puberty. Grettir was certainly older by the time of the final incident at Reykir.

¹³ These qualities are derived from the analysis by Fox & Pálsson, 1974: ix—xiii.

¹⁴ The value of a functionalist approach to the study of old Norse mythology (rather than a diffusionist one) is emphasized in Martin, 1972: *passim*, especially pages 8—9.

The significance of van Gennep lies in the demonstration of the universality of the transition rites—this does not mean that all such rituals are experienced by all members of a given culture, but certainly there is nothing unique about the processes that he analysed.

D. The rites of separation described by van Gennep are not apparent in all the instances of Grettir's isolation.

E/F. There is no real evidence that Grettir received any physical marks of initiation. Only two incidents give any information of sexual potency—the possible impregnation of Steinvör, and the rape of the serving girl at Reykir.

G. Grettir did not die particularly young. He was an outlaw for many years.

H/I. Grettir certainly had a psychological predisposition to frenzy, and avoided physical work whenever possible.

J. It is questionable if the Sturlunga period during which *Gretla* was written was one of peace. According to Einar Ólafur Sveinsson it was a period of great internal instability.¹⁵

Thus it will be seen that only two of Dr. Motz' propositions have been sustained without reservation. Contemporary anthropology would require serious reformulation of some of her theoretical statements. In conclusion I would wish to repeat the point recently made by Hermann Pálsson:

"The textbook image of the fictional literature of medieval Iceland is essentially the creation of 19th Century romanticism, which saw the sagas as a window on the Viking Age and treated them, often uncritically, as sources for pagan customs and beliefs, for heroic ideals and pre-Christian morality."¹⁶

Modern anthropology can throw much light on the sagas of Icelanders, but it may not be called into support in the search for primitive survivals.

References

- Fox, Denton & Pálsson, Hermann, 1974. "Introduction" to *Grettir's saga* (trans. Denton Fox & Hermann Pálsson): vii—xiii. [Toronto]: University of Toronto Press.
- Gennep, Arnold van, 1960. *The rites of passage* (trans. Monika B. Vizedom & Gabrielle L. Cafee). Chicago: University of Chicago Press.
- Martin, John Stanley, 1972. *Ragnarök: an investigation into Old Norse concepts of the Fate of the Gods* (Melbourne Monographs in Germanic Studies, Vol. 3). Assen: Van Gorcum, Prakke & Prakke.

¹⁵ Sveinsson, 1953.

¹⁶ Pálsson, 1971: 9.

- Motz, Lotte, 1973. "Withdrawal and return: a ritual pattern in the Grettis saga".
ANF Vol. LXXXVIII: 91—110. Lund.
- Pálsson, Hermann, 1971. *Art and ethics in Hrafnkel's saga*. Copenhagen: Munksgaard.
- Sveinsson, Einar Ól., 1953. *The age of the Sturlungs: Icelandic civilization in the thirteenth century* (Islandica, Vol. XXXVI). Ithaca.
- Turner, Victor W., 1971. "An anthropological approach to the Icelandic saga" T. O. Beidelman (ed.): *The translation of culture: essays to E. E. Evans-Pritchard*: 349—374. London: Tavistock.
- Vries, Jan de, 1963. *Heroic song and heroic legend* (trans. B. J. Timmer) London: Oxford University Press.
- Wax, Rosalie H., 1969. *Magic fate & history: the changing ethos of the Vikings*. Lawrence: Coronado.

Dr Motz svarar på professor Whitakers artikel i ANF:s årshäfte 1978.

Red. av ANF

Quantity in Modern Icelandic

1. The Phonetic Description

1.1. The classical descriptions to be found in most handbooks and scientific descriptions of modern Icelandic (e.g. Einarsson 1967; Guðfinnsson 1946) present modern Icelandic as a language of vocalic and consonantal quantity. According to the classical view the vocalic quantity is regulated by the consonantal quantity. The vowel is short before long consonants and before a cluster of two or more consonants /VCC/, but it is long before a single consonant /V: C/. Accented vowels are long in final position //(C)V:/, e.g. *á* "river", *bú* "household, farming".

However, clusters formed by orthographic *p t k s* as first consonant and *v j r* as second consonant behave in a special manner. Before these clusters the accented vowel is always long, e.g. *Esja* (proper name), *vekja* "awake", *letja* "discourage", *vepja* (bird name), (upp)götva "invent", *vökva* "water", *kiprast* "tremble", *sætta* gen. pl. of *sætur* "sweet", *vakra* gen. pl. of *vakur* "lively", *hástra* gen. pl. of *hás* "hoarse". It is important to notice that as far as it concerns the cluster *k + j* this rule is merely orthographic, since *k + j* is phonetically a single palatal consonant [c^h c]. For *s + v* see section 2.2(c).

There exist but few experimental works on the quantity problem in modern Icelandic. The most comprehensive of these is the work of Einarsson (1927) based on measurements of kymograms of his own Eastern Icelandic pronunciation. Einarsson also wrote a short booklet (1931) on Southern Icelandic speech, but his data are very limited and concern only one speaker.

In Bergsveinsson's work (1941) there are some measurements of duration, but the results are hardly comparable to those of Einarsson, because Bergsveinsson analysed a number of vowels before nasal + spirant or liquid as long (Bergsveinsson 1938).

We think that this point of view is not justified and agree with the critical remarks of Einarsson (1940) on this point. Pétursson's work (1974, pp. 114—115, 137—138) contains some data on vocalic quantity measured on oscillograms. These data essentially confirm the results of Einarsson.

Recently Sara Garnes (1971, 1973) has published some data on quantity in Icelandic. She believes that her results support the interpretation of vocalic quantity as pertinent in Icelandic (Garnes 1973, p. 282). Her arguments,

* The idea of undertaking this research was suggested to us by Stig Eliasson. We are grateful to him for the great interest he has shown in our work.

however, are hardly convincing, if one accepts the interpretation that there are no preaspirated consonants in Icelandic. If the preaspirated consonants are interpreted as consonant clusters (Pétursson 1972, 1976a) the arguments of Sara Garnes lose their value. Table 1 summarizes the results of earlier experimental research on vocalic quantity in modern Icelandic.

Table 1. Quantity of Icelandic vowels according to published experimental data. The numbers indicate average duration in centiseconds.

	Einarsson 1927, p. 92	Bergsveinsson 1941, p. 103	Garnes 1973, p. 280	Pétursson 1974, pp. 114, 137
Long vowel	22,3	12,850	14,5	22,68
Short vowel	11,8	9,263	7,5	11,78
Long diphth.	24,0			24,35
Short diphth.	13,6			13,23

Consonantal quantity has been studied by Einarsson (1927, pp. 50—91). However, owing to the lack of coherence by which the isolated words of his corpus were chosen and the reduced number of examples for some categories it is often difficult to evaluate his results. This is the reason why we thought the time had come to undertake a more systematic research into quantity in modern Icelandic. We composed a text of 80 short sentences (five or six syllables each) and of 318 isolated words. This corpus was read by six informants, two from Þingeyjarsýsla and four from Reykjavík and the South of Iceland, in an Icelandic Television studio on March 18, 1971. The text was primarily intended for the examination of the aspirated consonants (Pétursson 1976b) and the voiced and voiceless nasals. The second problem to be examined was that of quantity.¹ We have measured the duration of the accented vowels (648 long vowels and 1004 short vowels) and the duration of the intervocalic consonants on mingograms realised on a 6 channel Siemens mingograph (paper speed 100 mm/sec). We have also measured the

¹ The corpus contains no compound words. Almost all the words of the corpus are bisyllabic. The subjects were told to read the sentences and the word lists uniformly without changing the tempo during the reading and to try to accent all the words uniformly. It is well known (Einarsson 1967, pp. 5—6) that in modern Icelandic compound words show some deviation from the quantity rules prevailing in non compound words. In some words as *Ísland* [i:slant, íslant] »Iceland«, the speakers can use long or short vowels indifferently. In other words only the long vowel is possible as in *villegur* »wise« or only the short vowel is possible as in *vílaus* »crazy«. Thus there exist at least seven minimal pairs of vocalic quantity in modern Icelandic compound words (Pétursson 1975, p. 49). At present there exists no systematic study of quantity in Icelandic compounds, although much data have been collected in the dictionaries of modern Icelandic, especially Blöndal (1920—1924). It is not known whether there are stylistic differences between the pronunciation of long and short vowels in those compounds where the accented vowel seemingly can be indifferently long or short.

duration of the stop consonants in initial position, because it is the only position where aspirated and unaspirated stops can contrast in Icelandic (in intervocalic position Northern Icelandic [= *harðmæli*] has only aspirated short stops and Southern Icelandic [= *linmæli*] has only unaspirated short stops (Guðfinnsson 1946; Pétursson 1974, p. 347). We have also included the so-called preaspirated stops, although in our opinion they are not intervocalic, but postconsonantal.

Results

1.2. *Vowel Quantity*

The results of the measurements of vowel duration are summarized in table 2. It is clear that the quantity differences both in percentage and in absolute value are as a rule better realised in Northern Icelandic than in Southern Icelandic.² However, vocalic quantity is always clearly realised, although the absolute values can vary considerably from one speaker to another. The quantity of the diphthongs is still more clearly produced in absolute value than that of the vowels. In percentage, however, the difference is very slight.

Our data confirm the classical view of the existence of vocalic quantity in Icelandic. No investigator has, however, noticed the great phonetic differences that emerge from our data in the realisation of vocalic quantity between Northern and Southern Icelandic.

1.3. *Consonantal Quantity*

1.3.1. *Nasals, liquids and /s/*

The duration of the intervocalic long and short nasals, the liquids and /s/³ is summarized in table 3. It is immediately seen that the quantity differences are far better realised in Northern Icelandic. Of these consonants the quantity of the /r/ is most clearly produced. In Southern Icelandic the "long" consonants are longer than the "short" ones, but the difference is very slight (except for /r/) and can be regarded as an automatic consequence of the short vowel preceding the "long" consonants. It is well known that consonants are *ceteris paribus* longer after a short vowel than after a long vowel (Slis 1971, p. 175).

² We use the terms Northern Icelandic (*norðlenzka*) and Southern Icelandic (*sunnlenzka*) to designate what Guðfinnsson (1946) named *harðmæli* and *linmæli* respectively. We do this although we are aware that these words strictly speaking do not correspond exactly to the geographical facts in Iceland. However, we think that it is better to use phonetically neutral words than to use *harðmæli*, *linmæli* which create the illusion of being phonetically precise, but which in fact in no way do correspond to the phonetic facts (Pétursson 1974, pp. 192—205; 1976b, pp. 125, 135—137).

³ In our corpus we do not have any example of long /f/. However, this does not create any problem, because in Icelandic [f:] does not form a quantitative opposition to [f], but a qualitative opposition to [v].

Table 2. Average vowel duration in centiseconds.

Vowel	Northern Icelandic		Southern Icelandic	
	long	short	long	short
i	13,0	8,7	9,1	8,3
ɪ	18,8	7,2	14,2	8,2
e	17,3	8,2	14,2	9,1
Y	18,2	7,9	14,0	7,4
ö	14,0	9,1	15,0	9,6
a	17,8	8,0	14,4	9,0
o	17,8	8,6	13,4	8,6
u	14,0	7,7	12,4	7,9
Average	16,3	8,1	12,1	8,4
Difference long/short:				
in cs.		8,2		3,7
in %		54%		30,5%

Diphthong	Northern Icelandic		Southern Icelandic	
	long	short	long	short
ei	17,8	8,2	14,7	9,0
öi	18,0		14,5	
ai	19,6	10,7	14,3	9,9
ou	16,4	9,0	14,4	11,0
au	20,5	10,1	17,6	10,1
Average	18,4	9,5	15,1	10,0
Difference long/short:				
in cs.		8,9		4,9
in %		48,3%		32,4%

Table 3. Average duration of intervocalic nasals, liquids and /s/ in centiseconds.

	Northern Icelandic		Southern Icelandic	
	long	short	long	short
n	20,0	10,0	14,3	9,9
m	21,2	11,7	13,6	10,4
l	21,4	10,4	13,7	10,5
r	17,0	6,4	10,9	4,7
s	23,5	16,4	16,4	14,0

1.3.2. Stops in intervocalic position

In intervocalic position it is necessary to distinguish between short stops (orthographic -p-, -t-, -k-) and long stops (orthographic -bb-, -dd-, -gg-). The orthographic -pp-, -tt-, -kk- never designate long stops in modern Icelandic, but they designate clusters of /h + stop/ (Pétursson 1972). This result has been corroborated by Sara Garnes (1973, pp. 280, 282). She interprets this fact as evidence of phonological vowel quantity in Icelandic. Owing to misinterpretation these clusters were analysed as long consonants by Einarsson (1927, pp. 58—59, 61—62) and ever since the myth of the pre-aspirated stops in Icelandic has prevailed in the literature. Our present data (table 4) confirm our previous results on this problem (Pétursson 1972). But the present data show an interesting new fact which explains why an investigator as careful as Professor Einarsson could interpret his data wrongly on this point.

Table 4 summarizes the results of the measurements of the duration of the intervocalic stops. It is clear that the quantity differences are produced more clearly in Northern Icelandic where there really exist phonetically long and short consonants. In Southern Icelandic there exist duration differences, too, but they are slight and can be considered as an automatic consequence of the short vowel preceding the "long" consonants. The difference of dura-

Table 4. Average duration of stops in intervocalic position in centiseconds.

consonant	Northern Icelandic				Southern Icelandic			
	short closure asp.		long closure expl.		short closure expl.		long closure expl.	
p	16,2	4,8	22,7	1,3	11,6	1,8	14,6	1,5
t	13,9	4,6	22,4	1,6	12,5	2,1	18,0	1,8
c	14,1	5,4	22,7	2,0	14,9	2,8	15,5	2,2
k	11,8	6,2	21,1	2,1	11,9	3,3	16,1	2,6
Average	14,0	5,2	22,2	1,7	12,7	2,5	16,0	2,0

Stops preceded by /h/:

consonant	h			h		
		closure	explosion		closure	explosion
p	13,8	15,3	2,0	10,2	10,3	1,5
t	14,2	15,0	1,3	11,0	9,7	2,2
c	13,7	14,0	2,3	10,5	9,7	1,8
k	13,9	13,1	1,9	11,0	9,3	2,3
Average	13,9	14,3	1,8	10,6	9,7	1,9

Table 5. Relative differences of duration of intervocalic stops in Northern and Southern Icelandic compared with the stops preceded by /h/.

Duration	Northern Icelandic		Southern Icelandic	
longest	long stops	labba "to go"	long stops	labba "to go"
	stops prec. by /h/	lappa "to amend"	short stops	tapa "to lose"
shortest	short stops	tapa "to lose"	stops prec. by /h/	lappa "to amend"

tion between the "long" and "short" stops in Southern Icelandic attains, however, the threshold of perceptibility of just-noticeable differences in duration (Lehiste 1970, p. 13).

If the duration of stops preceded by /h/ is compared with the duration of the long and short stops in intervocalic position in Northern and in Southern Icelandic, one notices an important *relative* difference between Northern and Southern Icelandic. In Northern Icelandic stops preceded by /h/ are longer than the short ones, but in Southern Icelandic this relation is inverse: the "short" stops are longer than those preceded by /h/. This is seen from table 5. According to our view the explanation of this fact is quite obvious: the intrinsic duration of the unaspirated voiceless stops is longer than that of the aspirated stops and this difference is sufficient to reverse the relative duration of the stops preceded by /h/ in Northern and Southern Icelandic respectively.

As Einarsson (1927) has only analysed Eastern Icelandic, which as regards the stop consonants conforms essentially to the model of Northern Icelandic, he was forced to conclude that the stops preceded by /h/ (or as he says "the preaspirated stops") were long. This conclusion is clearly erroneous, because the difference of duration observed is an automatic consequence of the difference of intrinsic duration between unaspirated vs. aspirated stops. This difference is clearly seen in initial position (table 6). The stops preceded by /h/ are therefore never long, either in Northern or in Southern Icelandic.

A similar difference in intrinsic duration is observed in Danish, which has only voiceless stops, aspirated and unaspirated. Fischer-Jørgensen writes: "It is in many ways interesting to note that we have here a case where strong aspiration is combined with weak articulation and short closure" (Fischer-Jørgensen 1954, p. 45). This, too, is exactly the case in modern Icelandic, where the unaspirated voiceless stops have stronger articulation than the aspirated ones (Pétursson 1974, pp. 203—205).

Table 6. Average duration of stops in initial position in centiseconds.

consonant	Northern Icelandic				Southern Icelandic			
	aspirated		unaspirated		aspirated		unaspirated	
	clos.	asp.	clos.	explos.	clos.	asp.	clos.	explos.
p	9,6	6,0	12,0	1,0	8,6	4,9	9,9	1,6
t	10,2	6,0	10,8	1,3	8,4	5,1	9,3	2,2
c	11,1	4,7	12,0	1,5	8,9	4,9	10,3	2,6
k	9,5	6,4	8,5	2,1	9,1	6,5	10,0	2,3
Average	10,1	5,7	10,8	1,4	8,7	5,3	9,8	2,1

1.3.3. Conclusion

Vocalic quantity is clearly expressed phonetically in Southern and in Northern Icelandic, whereas consonant quantity is produced only in Northern Icelandic, except for /r/, which conserves the quantity differences in all cases. As our data are limited, it is difficult to say if it is possible to generalize these results. They suggest an important quantitative division between the North and the South of Iceland. Southern Icelandic would pertain to the same quantitative type as Danish, which has only vocalic quantity, but Northern Icelandic has both vocalic and consonant quantity as noted in standard descriptions of Icelandic.

For the time being nothing is known about the geographical distribution of the two quantity systems emerging from our analysis. It is an important task for the future to investigate this question and it is our conviction that only experimental studies can resolve it.

2. The Phonological Description

2.1. Modern Icelandic quantity has repeatedly been treated in the framework of item-and-arrangement grammar (taxonomic phonology). See Bergsveinsson (1941, 1961; in Benediktsson 1963, pp. 150—153), Malone (1952, 1953, 1959), Haugen (1958), Steblin-Kamenskij (1960), Benediktsson (1963, 1967—68). Bergsveinsson advocates the view that the vocalic quantity is basic, and the consonantal quantity dependent on it. Malone, Haugen and Steblin-Kamenskij assume that both vocalic and consonantal quantity is phonemic. Benediktsson is of the opinion that the consonantal quantity is basic, and the vocalic quantity dependent on it. It seems to us that these proposals represent different angles, from each of which Icelandic quantity can be viewed and described. We are not able to eliminate any of these proposals and we therefore abstain from discussing their relative merits.

We have below set up alternative descriptions of Icelandic quantity which translate the taxonomic views of these authors into generative phonology. Our description of Southern Icelandic quantity can be said to be based on Bergsveinsson's proposal. As regards Northern Icelandic quantity, we present two alternative solutions in which the underlying representations display both vocalic and consonantal quantity (cf. Malone, Haugen, and Steblin—Kamenskij), and two additional alternative solutions in which the underlying representations display consonantal quantity only (cf. Benediktsson). Each of our alternatives describes the data satisfactorily, and we are at present unable to choose among them.

Benediktsson (1963, p. 142—143) suggested that long consonants are phonemically best described as geminates. (Presumably the proposal is limited to intervocalic and word final consonants, to the exclusion of preconsonantal consonants). To substantiate his suggestion he appealed to the orthographic representation of long consonants and to paradigms such as nom./acc. sg. *hús* "house" vs. gen. sg. *húss* (to be interpreted as /hús + s/). (Benediktsson also adduced paradigms such as nom. sg. f. *hvít* of *hvítur* "white" vs. nom./acc. sg. n. *hvítt*, but this is questionable, for the *tt* of *hvítt* is not phonetically long and is preceded by /h/, see Pétursson 1972, 1976a, 1976b.) We have not implemented Benediktsson's proposal in our rules regulating Northern Icelandic quantity below, because we believe that those rules are "late" rules, so that any geminates have become long by the time those rules apply. Likewise we write long consonants, rather than geminates, in phonological representations, in conformity with the phonetic facts. Benediktsson's proposal, however, deserves further study.

2.2. Modern Icelandic quantity has been treated from the standpoint of the item-and-process grammar (generative phonology) by Vennemann (1972). His treatment cannot be considered definitive, for the following reason, among others:

Vennemann's point of departure for the description of Modern Icelandic quantity is the pertinent data in Einarsson 1967. Einarsson's presentation, however, is defective in that it does not include several facts which are of crucial importance for the description of Modern Icelandic quantity:

(a) Einarsson does not recognise what we have called above "Southern Icelandic quantity", but describes Northern Icelandic quantity only. The same limitation is valid for Vennemann's work.

(b) In his theoretical description of Modern Icelandic quantity (1967, p. 4—6) Einarsson does not mention grammatical forms such as gen. sg. *skip* [scI: ps], *leiks* [lei: ks], *báts* [pau: ts] of *skip* "ship", *leikur* "play", *bátur* "boat". (The phonetic transcription of *leiks* is given in Einarsson's glossary s.v. *leikur*). These examples show that stressed vowels are long before non-preaspirated *p*, *t*, *k* + *s*, or more generally, before non-preaspirated stops *p*, *t*, *k*, cf. words such as *litka* [II: t^hk^ha, II: tka] "colour" (vb.), *notkun* [no: t^hk^hYn, no: tkYn] "use", likewise not mentioned by Einarsson.

(Alternative pronunciations of *litka* and *notkun*, such as [lɪh(t)ka, lɪpka, noh(t)kYn], are not at stake here.)

c) Einarsson maintains that stressed vowels are long before the cluster [sv]. His only example of this is *tvisvar* [tʰvɪ: svar] "twice". This word, however, is a compound: *tvi* + *svar*, and as such not relevant. The same is true of *prisvar* "thrice". (Constituent-final stressed vowels are always long before *s*-initial constituents of compound words, cf. *ástæða* [au:-] "ground, reason", *ástand* [au:-] "situation", *óstand* [ou:-] "tumult", *nýslægja* [ni:-] "mowed grass", *nýsköpun* [ni:-] "renovation".) Better examples are *hösvir* "wolf", *hösvast* "potter about", and the acc. sg. m. *hösvan* of the poetical word *höss* "grey". Their *ö* is short. We conclude that stressed vowels are short before [sv] in simplex words.

(d) Einarsson does not mention words such as *sötr* "noisy drinking", *pukr* "concealment", *snupr* "reproof". (For *sötr* see Blöndal s.v.; for *pukr* and *snupr* see Guðfinnsson 1946, p. 144; for more on such action nouns in general see Orešnik 1975 and MS.) The vowel of these words is long.

Vennemann's rules and conventions insert syllable boundaries and lengthen vowels immediately before them. For instance, a syllable boundary (§) is inserted in /hatYr/ "hate", and the stressed vowel of the resulting /haStYr/ is lengthened: /ha: StYr/. One of the syllabification conventions is

$$\emptyset \rightarrow \text{§/V} - \left\{ \begin{array}{c} \text{p} \\ \text{t} \\ \text{k} \\ \text{s} \end{array} \right\} \left\{ \begin{array}{c} \text{v} \\ \text{r} \\ \text{j} \end{array} \right\} \text{V}$$

I.e. a syllable boundary is inserted between a vowel and a prevocalic consonant cluster consisting of *p* or *t* or *k* or *s* and *v* or *r* or *j*. For instance, this convention places a syllable boundary before /tr/ of the nom. pl. m. /vItrIr/ "wise", and the stressed vowel of the resulting /vIStIr/ is lengthened: /vI: StIr/.

Vennemann does not say how the length of vowels in monosyllabic words is produced, for which reason we cannot see how he would generate the length of the vowels in *skips*, *leiks*, *báts*, *sötr*, *pukr*, *snupr* etc. It is not clear how Vennemann would treat *litka* and *notkun*. The syllabification convention repeated above inserts a syllable boundary before *sv* in *hösvir*, *hösvast*, *hösvan*, and subsequently their *ö* is incorrectly lengthened.

2.3. *Southern Icelandic Quantity.* (Here and below only the quantity of simplex words is dealt with.)

2.3.1. It follows from the phonetic description of Modern Icelandic quantity that, in Southern Icelandic, any stressed vowel can be short or long, whereas all consonants are short. Thus in the imp. *bíddu* of *bíða* "wait" the stressed vowel is short and followed by a short /t/ (here and often below the spelling is

misleading). In the nom. pl. m. *gefnir* of *gefinn* “given” the stressed vowel is short and followed by a short /p/.

Southern Icelandic quantity is partly regulated by the following rule:

Vocalic Quantity Rule (Southern Icelandic)

$$\left[\begin{array}{c} \text{V} \\ + \text{ stress} \end{array} \right] \rightarrow [- \text{ long}] / - [+ \text{ continuant}] [+ \text{ C}]$$

Condition: The string [+ continuant] [+ C] of the structural description of the rule must not stand for /sr/ or /sj/.

I.e. any stressed vowel is shortened if it is immediately followed by a continuant segment and a consonant; the string composed of the continuant and consonant must not stand for /sr/ or /sj/.

The solution of Southern Icelandic quantity that is now being presented is limited to inflected words in the morphological paradigms of which short and long stressed vowels alternate. It is assumed that the underlying quantity of such stressed syllables is long. The solution cannot be extended to all the simplex words in the language (i.e. to words without morphological paradigms and to words with morphological paradigms but without alternations of short and long stressed vowels) because of numerous minimal and near-minimal pairs such as *gata* [ka: ta] “street” vs. *gadda* [kata] “nail”, *asa* [a: sa] “forget oneself” vs. *assa* [asa] “female eagle”. If the underlying representations of all these words contained a long stressed vowel, the shortening rule would not “know” how to eschew *gata*, but not *gadda*, and so on.

Examples: (a) In the morphological paradigm of the lexical item *ljós* “light (adj.)” the short and long vowels alternate: *ljós* (long vowel) vs. *ljóst* (short vowel). The underlying quantity of the vowel is long: /ljou: s/. The quantity remains long in the nom. sg. m. *ljós* and in the gen.pl. *ljósra*, because in the latter word the vowel is followed by /sr/, see the Condition of the Vocalic Quantity Rule. The vowel is shortened in the nom./acc. sg. n. *ljóst*, because the Vocalic Quantity Rule applies: the vowel is followed by the continuant *s* and by the consonant *t*.

(b) In the morphological paradigm of *skip* “ship” there is no alternation between the short and the long vowels when the genitive singular is *skip*s [sci: ps]. Consequently the vocalic quantity is lexicalised as long and remains long in all the forms of the paradigm. However, the genitive singular can also be [sci:fs], with a short vowel. The underlying representation of this form contains a long /I/. In the derivation the Vocalic Quantity Rule applies and shortens the /I/ before /fs/.

(c) In the morphological paradigm of *bylur* “snowstorm” the short and long stressed vowels alternate, e.g. nom. sg. *bylur* (long stressed vowel) vs. gen. sg. *byljar* (short stressed vowel). The underlying quantity of the stressed vowel is long. The underlying representation of *byljar* is /pI: l + jar/. To this the Vocalic Quantity Rule applies and shortens the vowel.

Other examples: *haf* "sea" vs. gen. sg. *hafs*, *ör* "arrow" vs. gen. sg. *örvar*, *miður* "in the middle" vs. gen. sg. n./m. *miðs*, *fagur* "fair" vs. weak forms *fagri*, *vanur* "used to" vs. gen. pl. *vanra* (NB: nasal consonants are [+continuant]), etc.

The first mentioned form of each pair contains a long stressed vowel, the other form a short stressed vowel.

The Vocalic Quantity Rule does not account for all the vocalic quantity alternations that occur in Southern Icelandic morphological paradigms. In the following classes of cases the shortening of the stressed vowel is MORPHOLOGICALLY conditioned:

(a) In the genitive singular of monosyllabic nominal stems ending in *s*, if there is no desinence:

haus "head", gen. sg. *hauss*
ís "ice", gen. sg. *íss*
laus "loose", gen. sg. m./n. *lauss*
ljós "light", gen. sg. m./n. *ljóss*

(b) In the "long" imperative singular of verbs whose stems end in *ð*:

bjóða "offer", imp. sg. *bjóddu*
bíða "wait", imp. sg. *bíddu*
styðja "support", imp. sg. *styddu*

(c) In the non-present forms of the weak verbs whose stems end in *ð* and do not pertain to the *kalla* conjugation:

loða "stick to", pret. *loddi*
breiða "spread out", pret. *breiddi*, part part. *breiddur*
gleðja "gladden", pret. *gladdi*, past part. *gladdur*

(The text of point (c) will have to be rewritten when the exact way of forming preterites like *loddi* is determined, for it is necessary to exclude the past participles such as *loðað* from the formulation).

(d) In the contracted cases of adjectives and nouns that undergo the Vowel Syncope Rule:

gefinn "given", nom. pl. m. *gefnir* [cepnIr]
ígull "hedgehog", nom. pl. *íglar* [iklar]
feginn "glad", nom. pl. m. *fegnir* [feiknIr]

There are exceptions from the shortening in the contracted cases, and they must be marked with a special feature, e.g. [-shortening]. There are over twenty words of this kind, among them

akur "acre", nom. pl. *akrar* [a: krar]
dapur "sad", nom. pl. m. *daprir* [ta: prIr]
snotur "nice", nom. pl. m. *snotrir* [sno: trIr]

Other examples: *vakur* “ambling” (horse), *árvakur* “alert”, *bitur* “bitter”, *ítur* “excellent”, *lipur* and *pipur* “agile”, *vitur* “clever”, *napur* “nipping”, *fjötur* “fetter”, *hlátur* “laughter”, *nykur* “water sprite”, *otur* “otter”, *sykur* “sugar”, *tötur* “rag”, *víkur* “pumice”, *Pétur* (proper name), *eitur* “poison”, *okur* “usury”, *hatur* “hate”, *sötur* “noisy drinking”, *pukur* “concealment”, *mösur* “maple”. The stems of these examples end in a plosive or *s* + *ur*, so they constitute a subregularity.

(e) In those forms of monosyllabic nominal stems containing the infix /t/:

- stem *tón*- “tone”, nom. sg. *tónn* [tʰout̪n̥]
 stem *sein*- “late”, nom. sg. m. *seinn* [seit̪n̥]
 gen. sg. f. *seinnar* [seit̪nar]
 dat. sg. f. *seinni* [seit̪n̥I]
 gen. pl. *seinna* [seit̪na]
 comparative *seinni* [seit̪n̥I]
stól- “chair”, nom. sg. *stóll* [stout̪l̥]
sæl- “happy”, nom. sg. *sæll* [sait̪l̥]
 gen. sg. f. *sællar* [sait̪lar]
 dat. sg. f. *sælli* [sait̪l̥I]
 gen. pl. *sælla* [sait̪la]
 comparative *sælli* [sait̪l̥I]

(f) In the following grammatical forms of monosyllabic adjectival stems ending in *r* or a vowel: the strong genitive singular feminine, the strong dative singular feminine, the strong genitive plural, and the BISYLLABIC comparative:

- stór* “big, great”, gen. sg. f. *stórrar*
 dat. sg. f. *stórri*
 gen. pl. *stórra*
 comparative *stærri*
mjór “slender”, gen. sg. f. *mjórrar*
 dat. sg. f. *mjórri*
 gen. pl. *mjórra*
 comparative *mjórri*

Exceptions: The comparatives *meiri* of *mikill* “great”, and *fleiri* of *margur* “many a”.

(g) In the BISYLLABIC definite dative singular feminine and in the genitive plural of monosyllabic noun stems ending in a vowel:

- á* “river”, definite dat. sg. *ánni*
 gen. pl. *ánna*
skór “shoe”, definite gen. pl. *skónna*
tré “tree”, definite gen. pl. *trjánnna*
 (vs. *te* “tea”, definite gen. pl. *teanna*, which is not bisyllabic).

2.3.2. Another way of describing Southern Icelandic quantity would be to assume that the stressed vowels of inflected words in whose paradigms short and long vowels alternate are underlyingly short, and that there is a vocalic quantity rule in the grammar which lengthens the short stressed vowels in certain environments. This theoretical possibility cannot be implemented because of numerous minimal or near-minimal pairs such as *man* [ma: n] “slave” vs. *mann* [man] “man” (acc. sing.). If the underlying vowels of both words were short, the lengthening rule would have to discriminate between them in some way in order to lengthen the vowel of *man* and not the vowel of *mann*. Such discrimination seems to be impossible. A fortiori this theoretical possibility cannot be extended to all the simplex words of the language.

In the system of section 2.3.1. the problem of *man* vs. *mann* does not arise. The underlying vowel of *man* is long (because underlying accented vowels of words in the morphological paradigms of which long and short accented vowels alternate are per definitionem long), and it does not satisfy the structural description of the Vocalic Quantity Rule, and is therefore not shortened. (The shortening takes place, correctly, in the gen. sg. *mans*.) In *mann* the vowel is underlyingly short. The stem *mann-* is entered in the lexicon with a short vowel, which cannot be lengthened, because there is no lengthening rule in the system of section 2.3.1.

2.4. Northern Icelandic Quantity

It follows from the phonetic description of modern Icelandic quantity that, in Northern Icelandic, any stressed vowel can be long or short; any prevocalic or word-final consonant preceded by a short vowel is long; any prevocalic or word-final consonant preceded by a long vowel is short. Thus the imp. *bíddu* of *bíða* “wait” has a short stressed vowel followed by a long /t/. In the gen. sg. *íss* of *ís* “ice” the vowel is short and followed by a long /s/. In addition to this, the majority of preconsonantal consonants are phonetically longer than the same consonants in postconsonantal position (Einarsson 1927, p. 75). In the case of the example *gefnir* “given” (nom. pl. m.) this phonetic fact will here be taken to mean that its /p/ is produced as long by the rule that changes the /v/ of the underlying representation into the plosive.

Northern Icelandic quantity can be described in two alternative ways.

2.4.1. The First Alternative

The long consonants of words such as gen. sg. *hauss* of *haus* “head”, imp. *bjóddu* of *bjóða* “offer”, pret. *loddi* of *loda* “stick to”, gen. sg. f. *stórrar* of *stór* “big, great”, def. dat. sg. *ánni* of *á* “river”, etc. can be due to representations and rules that precede the quantity rules. The underlying stressed vowels are assumed to be long, and the Vocalic Quantity Rule can be formulated as follows:

Vocalic Quantity Rule (Northern Icelandic)—First Alternative.

$$\left[\begin{array}{c} \text{V} \\ + \text{ stress} \end{array} \right] \rightarrow [- \text{ long}] / - \left\{ \begin{array}{l} [+ \text{ long}] \\ [+ \text{ continuant}] [+ \text{ C}] \end{array} \right\} \quad \begin{array}{l} \text{(a)} \\ \text{(b)} \end{array}$$

Condition: The string [+ continuant] [+ C] of the structural description of the rule must not stand for /sr/ or /sj/.

I.e. any stressed vowel is shortened if it is immediately followed (a) by a long segment, or (b) by a continuant segment and a consonant; the string composed of the continuant and consonant must not stand for /sr/ or /sj/.

Examples of derivations (VQ = Vocalic Quantity Rule. The underlying stressed vowels are long):

	<i>ljóst</i>	<i>ski[f]s</i>	<i>hafs</i>	<i>byljar</i>
	ljou: s + t	sci: f + s	ha: f + s	pI: l + jar
VQa	—	—	—	—
VQb	ljous + t	scIf + s	haf + s	pIl + jar
	<i>örvar</i>	<i>miðs</i>	<i>fagri</i>	<i>vanra</i>
	ö: r + var	mI: ð + s	fa: qr + I	va: n + ra
VQa	—	—	—	—
VQb	ör + var	mIð + s	faqr + I	van + ra
	<i>gefnir</i>	<i>loddi</i>	<i>hauss</i>	
	ce: p: n + Ir	lo: t: I	höi: s:	
VQa	cep: n + Ir	lot: I	höis:	
VQb	—	—	—	

The examples just given are forms of inflected words in whose morphological paradigms short and long vowels alternate. The operation of the Vocalic Quantity Rule can be limited to such examples (in which case the quantity of the remaining words is lexicalised), but need not be. The present descriptive alternative can apply to all the simplex words of the language, e.g. *hellir* “cave” can be underlyingly /he: t: IIr/, and case (a) of the Vocalic Quantity Rule shortens its /e:/ before /t:/.

A variant of this descriptive alternative is to assume that underlying vowels are not specified as to quantity at all, and that the quantity rule makes some vowels long, others short. In this case The Vocalic Quantity Rule must be expanded as follows:

Expanded Vocalic Quantity Rule (Northern Icelandic) — First Alternative

$$\left[\begin{array}{c} \text{V} \\ + \text{ stress} \end{array} \right] \rightarrow \left\{ \begin{array}{l} [- \text{ long}] / \left\{ \begin{array}{l} [+ \text{ long}] \\ [+ \text{ continuant}] [+ \text{ C}] \end{array} \right\} \\ [+ \text{ long}] \end{array} \right\}$$

Condition: as above.

I.e. any stressed vowel becomes short if it is immediately followed by (a) a long segment, or (b) by a continuant segment and a consonant. (The string composed of the continuant and consonant must not stand for /sr/ or /sj/.) In all the remaining environments the stressed vowels become long.

2.4.2. The Second Alternative is to assume that the underlying stressed vowels are short, and that there is a vocalic quantity rule in the grammar which lengthens the short vowels in certain environments. The rule can be formulated as follows:

Vocalic Quantity Rule (Northern Icelandic) — Second Alternative

$$\left[\begin{array}{c} \text{V} \\ + \text{ stress} \end{array} \right] \rightarrow [+ \text{ long}] / \left\{ \begin{array}{l} - \left(\left[\begin{array}{c} \text{C} \\ - \text{ long} \end{array} \right] \left\{ \begin{array}{c} \text{V} \\ \# \end{array} \right\} \right) \\ - \left[\begin{array}{c} - \text{ continuant} \\ + \text{ aspirated} \end{array} \right] \\ - \text{ s } \left\{ \begin{array}{c} \text{r} \\ \text{j} \end{array} \right\} \end{array} \right\}$$

I.e. any stressed vowel is lengthened if it is followed

(a) by a short consonant (which is optional) and a vowel or a word boundary; or

(b) by an aspirated plosive; or

(c) by /sr/ or /sj/.

The nasals are [+ continuant], so the feature [— continuant] refers to plosives only. The plosive mentioned in the structural description of the rule must be aspirated so that the rule does not apply to words such as *sagði* [sakðɪ] “said” and *kadmíum* [kʰatmiYm] “cadmium”.

Examples: *Opinn* “open”: nom. sg. m. /opʰIn/ → /o: pʰIn/. In the dat. pl. [ohpnYm] the /h/, traditionally called the preaspiration, is produced before the Vocalic Quantity Rule applies and the lengthening does not take place.

Nýr “new”: nom. sg. m. /ni + r/ → /ni: + r/; nom. sg. f. /ni/ → /ni:/; gen. sg. m./n. /ni + s/ → /ni: + s/; acc. sg. m. /ni + jan/ → /ni: + jan/. No lengthening in the nom./acc. sg. n. /ni + ht/. In the dat. sg. f. *nýrri* the long *r* is produced before the Vocalic Quantity Rule applies and the lengthening does not take place.

Ljós “light (adj.)”: gen. pl. /ljous + ra/ → /ljou: s + ra/. No lengthening in the nom./acc. sg. n. /ljous + t/ and in the gen. sg. m./n. /ljous:/.

Akur “acre”: nom. pl. /akʰr + ar/ → /a: kʰr + ar/.

Tónn “tone”: no lengthening in the nom. sg. /tʰout: n/.

Gefinn “given”: no lengthening in the nom. pl. m. /cep: n + Ir/.

This descriptive alternative need not be limited to inflected words in whose morphological paradigms short and long vowels alternate (as in the above examples), but can cover all simplex words, so that all stressed vowels are short on both the lexical and phonological levels.

Additional examples: *Skip* "ship": nom. sg. /scI^{ph}/ → /scI: p^h/; dat. sg. /scI^{ph} + I/ → /scI: p^h + I/; gen. sg. /scI^{ph} + s/ → /scI: p^h + s/. In the last example the Vocalic Quantity Rule must apply before the plosive /p^h/ is deaspirated before /s/.

Ágúst: /aukYst/ → /au: kYst/.

Esja (mountain name): /esja/ → /e: sja/.

Titra "tremble": /t^hIt^hra/ → /t^hI: t^hra/.

Notkun "use": /not^hk^hYn/ → /no: t^hk^hYn/.

Sötr. "noisy drinking": /söt^hr/ → /sö: t^hr/.

A variant of this descriptive alternative is to assume that underlying vowels are not specified as to quantity at all, and that the quantity rule makes some vowels long, others short. In this case the Vocalic Quantity Rule must be expanded as follows:

Expanded Vocalic Quantity Rule (Northern Icelandic) — Second Alternative

$$\left[\begin{array}{c} \text{V} \\ + \text{ stress} \end{array} \right] \rightarrow \left\{ \begin{array}{l} [+ \text{ long}] / \left\{ \begin{array}{l} - \left(\left[\begin{array}{c} \text{C} \\ - \text{ long} \end{array} \right] \left\{ \begin{array}{c} \text{V} \\ \# \end{array} \right\} \right) \\ - \text{continuant} \\ + \text{ aspirated} \end{array} \right\} \\ - s \left\{ \begin{array}{c} \text{r} \\ \text{j} \end{array} \right\} \end{array} \right\} \\ [- \text{ long}] \end{array} \right\}$$

I.e. any stressed vowel becomes long if it is followed (a) by a short consonant (which is optional) and a vowel or a word boundary; or (b) by an aspirated plosive; or (c) by /sr/ or /sj/. In all remaining environments stressed vowels become short.

References

- Benediktsson, Hreinn. "The non-uniqueness of phonemic solutions: Quantity and stress in Icelandic". *Phonetica* 10, 133—153 (1963).
- Benediktsson, Hreinn. "Indirect changes of phonological structure: Nordic vowel quantity". *Acta Linguistica Hafniensia* 11, 31—65 (1967—68).
- Bergsveinsson, Sveinn. "Nasal + Engelaute bzw. Liquida im Isländischen". *Archiv für vergleichende Phonetik* 2, 30—40 (1938).
- Bergsveinsson, Sveinn. *Grundfragen der isländischen Satzphonetik*. Copenhagen, Berlin 1941.
- Bergsveinsson, Sveinn. Review of: K. Malone, 1. The phonemes of current English. 2. The phonemes of modern Icelandic. *Phonetica* 6, 230—238 (1961).
- Blöndal, Sigfús. *Íslensk-dönsk orðabók*. Reykjavík, 1920—1924.
- Einarsson, Stefán. *Beiträge zur Phonetik der isländischen Sprache*. Oslo, 1927.

- Einarsson, Stefán. A specimen of Southern Icelandic speech. A contribution to Icelandic phonetics. Oslo, 1931.
- Einarsson, Stefán. "Nasal + spirant or liquid in Icelandic". *The Journal of English and Germanic Philology* 39, 462—464 (1940).
- Einarsson, Stefán. Icelandic. Grammar. Texts. Glossary. Baltimore, 1967 (5th printing).
- Fischer-Jørgensen, Eli. "Acoustic analysis of stop consonants". *Miscellanea Phonetica* 2, 42—59 (1954).
- Garnes, Sara. "Quantity in Icelandic". Proceedings of the 7th International Congress of Phonetic Sciences, Montréal 1971. Pp. 714—717. The Hague, 1972.
- Garnes, Sara. "Phonetic evidence supporting a phonological analysis". *Journal of Phonetics* 1, 273—283 (1973).
- Guðfinnsson, Björn. Mállyzkur I. Reykjavík, 1946.
- Haugen, Einar. "The phonemics of modern Icelandic". *Language* 34, 55—88 (1958).
- Lehiste, Ilse. Suprasegmentals. Cambridge (Mass.), 1970.
- Malone, Kemp. "The phonemes of modern Icelandic". *Studies in Honor of Albert Morey Sturtevant*, 5—21. Lawrence, Kansas, 1952.
- Malone, Kemp. "Long and short in Icelandic phonemics". *Language* 29, 61—62 (1953).
- Malone, Kemp. "The phonemes of modern Icelandic". *Studies in Heroic Legend and in Current Speech*, 268—282. Copenhagen, 1959.
- Orešnik, Janez. "Moderne islandsk generativ fonologi—et eksempel". *Selskab for nordisk filologi. Årsberetning for 1971—1973*, 32—34. København, 1975.
- Orešnik, Janez. "The age and importance of the modern Icelandic word type *kliþr*". Manuscript, forthcoming.
- Pétursson, Magnús. "La préaspiration en islandais moderne. Examen de sa réalisation phonétique chez deux sujets". *Studia Linguistica* 26, 61—80 (1972).
- Pétursson, Magnús. Les articulations de l'islandais à la lumière de la radiocinématographie. Paris, 1974.
- Pétursson, Magnús. "Le système vocalique de l'islandais: faits phonétiques et interprétation phonologique". *Lingua* 35, 35—59 (1975).
- Pétursson, Magnús. "Aspiration et activité glottale. Examen expérimental à partir de consonnes islandaises". *Phonetica* 33, 169—198 (1976a).
- Pétursson, Magnús. "Orkuhlutföll lokhljóða í nútímaíslenzku". *Hamburger Phonetische Beiträge* 17, 121—150 (1976b).
- Slis, I. H. "Articulatory effort and its durational and electromyographic correlates". *Phonetica* 23, 171—188 (1971).
- Steblin-Kamenskij, Mixail I. "The vowel system of modern Icelandic". *Studia Linguistica* 14, 35—46 (1960).
- Vennemann, Theo. "On the theory of syllabic phonology". *Linguistische Berichte* 18, 1—18 (1972).

Note added in proofreading. To the grammatical contexts in which shortening of underlying long vowels occurs in Southern Icelandic the following one should be added: the genitive plural ending in *-na*. Example: *auga* "eye", gen. pl. *augna*.

ELIAS WESSÉN

Heliga Birgittas Uppenbarelser på svenska. Några synpunkter

Vi måste ju ovillkorligen räkna med att det har varit en av det nygrundade Vadstena-klostrets allra angelägnaste uppgifter att åstadkomma en översättning till svenska av den latinska texten av Birgittas Uppenbarelser, för de icke latinkunniga nunnornas räkning. Någon fullständig sådan bok, som kan ha tillhört klostret, eller skulle ha utskrivits för klostrets räkning, finns emellertid inte bevarad. De båda — i det närmaste fullständiga — handskrifter av Uppenbarelsernas 8 böcker, som vi har i behåll, har utförts på beställning av svenska herremän, som har varit intresserade av Birgittas liv och gärning, i början av 1400-talet. Den ena (Cod. A 5a) — av G. E. Klemming betecknad som *hs B* — är en synnerligen prydlig och vacker handskrift. Den är otvivelaktigt skriven i Vadstena, av en för uppdraget anställd yrkes-skrivare. Det måste ha varit en dansk man, som bemödar sig att skriva svenska; då och då slinker en dansk ordform eller stavning in i den svenska texten, särskilt i handskriftens början, i levnadsteckningen över Birgitta. Lika tydligt är det, att den andra handskriften (Cod. Skokloster 136 fol.) — Klemmings *hs C* — som är en direkt avskrift av den förra (*hs B*), obetydligt senare, icke är skriven i Vadstena. I så fall skulle skrivaren naturligtvis ha valt ut en av klostrets egna handskrifter till förlaga och inte, såsom nu är fallet, ha kopierat efter en annan handskrift, som inte tillhörde klostret. Man finner aldrig, att skrivaren av *hs C* har kunnat göra någon rättelse efter originalhandskriften, då *hs B* är obegriplig eller uppenbart felaktig. Han har då måst reda sig så gott han har kunnat på egen hand, därför att han inte har befunnit sig i Vadstena.

Den adelsman av släkten Oxenstierna, som har låtit utföra *hs B*, har sålunda sedermera lånat ut sitt exemplar till någon av sina ståndsbröder av släkten Bölia, som också har önskat förvärva en avskrift av Uppenbarelserna på svenska. *hs C* är skriven av en mindre tränad skrivare, av allt att döma endast obetydligt senare än *hs B*. Det är fullt riktigt att *hs B* skall gå före *hs C*.

Däremot är det visst inte lika självklart, att den fragmentariska *hs A* skall ha företräde framför *hs B*. Det kan förhålla sig tvärtom, vilket tydligt framgår av en jämförelse med den latinska versionen.

Vidare måste vi ju förutsätta, att en skrivare, som har arbetat på beställ-

ning, noggrant har kopierat sin förlaga och inte har tillåtit sig några medvetna ändringar i textens ordalydelse. Vi kan därför räkna med att handskriften *A* 5a väl representerar en klostrets handskrift, som han har kopierat, men som tyvärr har gått förlorad.

Handskrifterna *B* och *C* är fullständiga så när som på några kapitel i första och fjärde böckerna (I: 47—49, IV: 132—135); de handlar om dåliga präster och har tydligtvis uteslutits av anständighetsskäl (»ne clerici scandalizentur«).

Innehållet i de båda handskrifterna är fullständigt detsamma: Birgittas levnadsteckning (»Vita abbreviata«) och revelationernas åtta böcker. Den motivering, som ges för uteslutningen av bok I: 47—49 och av bok IV: 132—135, är ordagrant densamma i *hs B* och *hs C*. De står också för övrigt varandra mycket nära, med avseende på allt yttre: pergamentsbladens storlek, textens indelning i spalter, stil och sir. Om man undersöker saken närmare, visar det sig emellertid, att *hs C* helt enkelt är en avskrift av *hs B*, sålunda något yngre. Det är egendomligt, att varken Klemming eller Geete tycks ha insett detta. Klemming kallar *hs C* för en syskonhandskrift till *hs B*. Den är i själva verket en dotterhandskrift, en direkt avskrift av *hs B*.

Utom dessa båda huvudhandskrifter, som innehåller hela texten, de 8 böckerna, finns av Birgittas Uppenbarelser på svenska ett stort antal fragment, av olika storlek, ålder och värde. Robert Geete upptager i sin bibliografi (nr 286) 10 stycken, som han signerar *A* och *D* t. o. m. *M*. Det till omfånget största är handskrift *A* (Cod. Holm. A 33); det innehåller böckerna 1—3 och är skrivet omkring 1450, sålunda yngre än handskrifterna *B* och *C*. Texten i *hs A* är fullständigt utgiven av Klemming i första bandet av hans utgåva av Birgitta (1857); därefter följer han i band 2 och 3 (1860—1861) för böckerna 4—8 *hs B*. Det är ju egendomligt, att han har valt den yngre och ofullständiga *hs A*, så långt den räcker, och att han också i beteckningen har givit den ett företräde framför *hs B* och *hs C*. Han motiverar detta med att *hs B* är, särskilt i början, »daniserande»; *hs A* är däremot rent svensk. Dessutom skulle det, menar Klemming, vara lämpligt att ge prov på olika handskrifters skrivsätt, då detta är möjligt. Detta innebär sålunda en värdering av handskrifterna, begriplig i en editio princeps på 1850-talet, men knappast giltig numera. Då upplagan från 1857—61 numera är i det närmaste slutsåld och vi behöver en ny edition av den svenska Birgitta-texten, kan vi sålunda inte nöja oss med en fotografisk reproduktion. Vi måste konstatera, att vi bör få en ny utgåva av den svenska Birgitta-texten.

Bland fragmenten av Birgitta-handskrifter vill jag vidare erinra om de 25 uppenbarelserna på »birgittin-norska» från början av 1400-talet (*hs H*), ytterst intressanta därför att de otvivelaktigt går tillbaka på svenska Birgitta-original, som ligger före den latinska översättningen.

Vi har också ett fragment med 9 uppenbarelser på svenska i en mycket tidig skriftform, sannolikt från år 1385 (*hs A* 110; Klemmings *hs G*). Det är

utgivet av Robert Geete i SFSS år 1901 s. 17 f. och omfattar 20 sidor i tryck. Vi skulle kunna kalla det för det äldsta bevarade handskriftsfragmentet — naturligtvis om vi då bortser från de båda Birgitta-autograferna (hs *E*). Dessa är utgivna av Märta Wessén i *Corpus Codicum Suecicorum*, Vol. 10 (1949); se Inledningen s. XI f.¹

Om vi nu undersöker fragmentet hs *G* närmare och jämför det med de båda huvudhandskrifterna (hs *B* och hs *C*) och med hs *A*, kan vi göra intressanta iakttagelser. Språkformen i de 9 kapitlen från 1385 är starkt latinpåverkad; den ligger den latinska grundtexten mycket närmare än språket i de senare texterna. Man har tydligen, vid senare avskrivningar, sökt modifiera den latinska prägeln och finna en mera naturlig svensk form.

Av mycket stort intresse är också handskriften A 5b (hs *L*), som innehåller ett större fragment, texten i bok I: 55—bok IV: 25. Det är enligt I. Collijn (Birgittautställningen 1918) skrivet omkring 1450, enligt C. I. Ståhle närmare bestämt till senast 1452. Hs *L* är ett verkligt praktverk, också den enda av de svenska Birgitta-handskrifterna — bortsett från de båda autograferna —, som är i sin helhet utgiven i fotografisk reproduktion, i *Corpus Codicum Suecicorum* Vol. 10 (1949), med inledning av Märta Wessén. »Texten följer det latinska originalet mycket nära, vilket ofta har givit språket en tung och osvensk prägel.» Hs *L* torde sålunda innehålla samma textform som hs *G*, ehuru i en betydligt senare avskrift. Märta Wessén förmodar (Inledningen, s. XIX f.), att Cod. A 5b på sin tid kan ha varit klostrets huvudhandskrift av Uppenbarelserna på svenska, måhända en avskrift direkt från originalöversättningen.

Detta skulle sålunda innebära, att man i Vadstena har haft Birgittas Uppenbarelser på svenska i två från varandra stilistiskt något avvikande versioner: dels en äldre — sannolikt en originalhandskrift, som mera ordagrant följde den latinska texten och efter vilken hs *G* och hs *L* är avskrivna —, dels en stilistiskt något omarbetad text med ett smidigare och mera naturligt svenskt uttryckssätt, som föreligger i hs *B* (hs *C*) och i hs *A*.

Den svenska texten av Birgittas Uppenbarelser (hs *A* och hs *BC*) har prisats för en god språkform och »en märklig frihet från latinismer» (R. Steffen). Detta är fullt berättigat. Den intager i detta avseende otvivelaktigt en mycket framträdande plats inom vår medeltidslitteratur. Men detta intryck beror inte oväsentligt på att den ursprungliga texten, som vi finner den i det äldsta fragmentet hs *G* (Cod. A 110) och i det ett halvt århundrade senare större fragmentet hs *L* (Cod. A 5b), har genomgått en språklig revision, som på det hela taget har inneburit en förbättring.

¹ För de särskilda handskrifternas närmare beskrivning hänvisar jag till G. E. Klemming i *Birgittas Uppenbarelser* bd 5 (1884), s. 145 f., R. Geete, *Fornsvensk bibliografi* (1903) nr 286, I. Collijn (Katalog till) *Birgittautställningen 1918* (s. 140), Märta Wessén, *Inledningen till Corpus Codicum Suecicorum* Vol. 10 (1949). — Ytterligare har tillkommit 3 mindre fragment, som inte finns i Geetes bibliografi (1903) eller dess supplement (1919): Cod. Holm A 24, Cod. Holm. A 34 (Codex Bureanus) och Cod. Ups. C 46. — Jfr ytterligare Jan Liedgrens uppsats om Birgitta-citat på fornsvenska (ANF 91, 1976, s. 202 f.).

Bearbetaren har gjort en mängd stilistiska tillägg till den ursprungliga textens ordalydelse. Jag har räknat till 23 gånger på de 20 sidorna av *hs G* i Geetes avtryck. Endast mera sällan har den sakliga innebörden berörts därav. Stundom ges genom tilläggen förtydliganden. Men oftast är de av rent stilistisk natur, såsom då *laghsens taflor* 31: 6 ändras till *laganna taflor som laghin waro scrivat uti*; eller *brudhin* 23: 3 till *gudz brudh sancta byrgitta*. De flesta av dessa tillägg är fullkomligt överflödiga och vittnar endast om en benägenhet hos avskrivaren för ett mångordigt utbredande av texten.

Den allmänna riktningen är fullt tydlig.

Stilen i Birgittas Uppenbarelser karakteriseras också, såsom redan R. Steffen har framhållit och senare Märta Wessén har bekräftat och förtydligat, av en riklig användning av dubbeluttryck, mer eller mindre pleonastiska. Inte mindre än ett 50-tal har i de 9 kapitlen, som motsvarar *hs G*, tillagts av den senare avskrivaren-bearbetaren. I ännu högre grad än tilläggen har de en tautologisk karaktär. I flertalet fall ger den formella variationen inte någon nämnvärd vidgning av betydelsen; stundom har vi helt enkelt en sammankoppling av synonymer. Jag skall ge några exempel: *styrkir ok makt, mäktig ok stark, kärlek ok älskogha, lof ok rosn, likamlik ok i kroppenom, näfst ok pínadh, lova ok hedhra, halda ok göma, for mik ok när mik, aff thik ok for thina skuld*. Sammanlagt 48 gånger i den text, som i avtrycket omfattar de 20 sidorna.

Som ett slags talspråkighet bör kanske också nämnas subjektets upprepning genom pronomina i sådana fall som Än ihesus christus hænna son *han* satte i hænna crono siw lilior; at diäfwllin som war wäl skapadhir um mik ok fiol af sinna egne ilzsko, *at han* skulde hawa kompaniskap medh godhom.

Det är visserligen sant, att dessa stildrag finns redan i Birgittas eget språk, sådant vi känner det genom de båda autograferna. Vi möter dem också tämligen utpräglad i den latinska översättningen av Uppenbarelserna. Det finns också i *hs G* (och de yngre handskrifterna) ett och annat dubbeluttryck, som saknas i latinet. Men trots detta, i huvudsak har det kommit till som ett karaktäristiskt stildrag vid den senare bearbetningen. Det är under sådana förhållanden föga troligt, att vi skulle ha att göra med en mer eller mindre avsiktlig efterbildning av Birgittas språk, som den svenske översättaren på något sätt skulle ha varit i tillfälle att studera och leva sig in i. En annan förklaring synes då ha bättre skäl för sig. Dubbeluttrycken är bara ett stildrag, en yttring av den allmänna böjelse för bredd och ordrikedom, som utmärker texten. Men pleonasm i framställningen torde alldeles särskilt tillhöra en viss stilart, den homiletiska, predikostilen, och inom denna oftare förekomma i tal än i skrift. Det ligger då nära till hands att tro, att bearbetaren har haft för avsikt att lägga texten bättre till rätta för uppbygglig högläsning i nunneklostret. På så sätt förklaras både latinismernas avlägsnande och den stilistiska förbättringen, som tilläggen av de pleonastiska uttrycken utgör. Otvivelsaktigt har detta också i viss mån betytt ett närmande till talspråkets satsbildning och uttryckssätt.

Omarbetningen tycks ha sträckt sig till Uppenbarelsernas hela text. Den har givetvis skett i Vadstena. Huruvida man därvid har kunnat tillgodogöra sig egenhändiga handskrifter av Birgitta, som vid denna tid torde ha funnits i klostret, är en fråga, som väl för alltid måste hållas öppen och oavgjord. Omöjligt är det ju inte.

Jag skulle vilja sluta med en kort kommentar till ett välkänt textställe i den sjätte boken (VI: 45). Den heliga jungfrun frågade Birgitta: »Vad gör du nu om dagarna?» Och Birgitta svarade: »Jag lär mig latin, och jag läser, och jag skriver (Iak nimbir latina, ok iak läs, ok iak scrifwir)»².

Att Birgitta kunde latin redan under Sverige-tiden, det visste vi förut. Det kan inte betvivlas. Nog skulle vi gärna vilja veta något mera om vad det var som hon läste. Av hennes egna skrifter att döma, har det till stor del varit skolastiska författare. Hon är väl hemma i skolastisk metod och framställning. Hon kan ge många skäl för den subtila teologiska fråga, som hon behandlar: för det första, för det andra, för det tredje o. s. v. ända till för det sjätte, för det sjunde, för det åttonde. Och hon kan se sakerna från olika sidor. Stora delar av hennes uppenbarelser är därför som att vandra i en torr öken, det kan väl inte förnekas. Men innerst inne är hon dock en mystiker, för vilken Guds väsen och livets mening hör till de ting som vi aldrig kan fatta med vårt förstånd, endast lära oss att förstå genom liknelse (VI: 31). »Inför Gud sker allting såsom på ett ögonblick, men lekamligen kan det inte uppenbaras eller höras utan genom liknelse», står det på ett ställe (VI: 35). »Himmelen vinner man inte genom sina rättvisa gärningar, utan genom Guds misskund», på ett annat (VI: 69). "Om det icke funnes någon Skapare, skulle allt gå i oordnade banor. Men nu är i själva verket ingenting oordnat, utom det som människan ordnar illa» (VI: 45).

»Och jag skriver», svarade Birgitta den heliga jungfrun. Tyvärr har vi ingenting i behåll av vad Birgitta själv har skrivit under Sverige-tiden (före 1349). Det är en stor och oersättlig förlust för vår kulturhistoria, liksom för vår språkhistoria. De båda autograferna (hs *E*) härrör ju från tiden i Rom. Hur de har kommit till Sverige, vet vi inte. Förmodligen såsom ett slags relikier. De torde knappast ha tillhört Vadstena-klostret.

Men om vi får tro biktfadernas ord, var Birgitta ytterst mån om noggrannhet och precision vid översättningen till latin. Och därför har vi i den latinska texten — sekundärt också i den svenska återöversättningen — något bevarat av hennes tankar, hennes stil och hennes uttryckssätt, som det gäller för oss att studera och lära oss att förstå.

² »Addisco grammaticam, et oro, et scribo».

STIG ÖRJAN OHLSSON, JENS PER NIELSEN och KARSTEN SCHALTZ

Om *r*-gränsen på Öland: På östfronten intet nytt?

1. Inledning

1973 var året då gränsen mellan främre- och bakre-*r*-realisation i Sverige blev föremål för åtminstone tre empiriska undersökningar, oavhängiga av varandra. För den ena har Claes-Christian Elert redogjort i uppsatsen »Gränsen för det sydsvenska bakre *r*» (Umeå 1974). Den andra redovisas av Ylva Carlsson i »*R*-ljudets variation i ett gränsområde» (Uppsala 1974).

Med denna uppsats vill vi sammanfattande presentera resultaten av en tredje undersökning i gränsområdet. De har preliminärt lagts fram i en af-lösningssopgave till ämnet »Svenskans regionala variation» vid Københavns universitet, och sedan 1975 föreligger en mera omfattande bearbetning av materialet i Jens Per Nielsens speciale »En deskriptiv analyse af *r*-lydens variation på Öland».

1.1. *Undersökningens bakgrund och syfte*

Gränsen mellan främre- och bakre-*r*-realisation kan väl utan vidare utnämnas till »Sveriges berömdaste dialektgräns». Den har varit föremål för dialektologernas intresse alltifrån dialektologins första dagar och har sin givna plats i alla framställningar av det svenska språkområdets uttalsförhållanden. Den nuvarande handboksbehandlingen återspeglar, sedan lång tid tillbaka, en osedvanligt omfattande empirisk undersökning av Gösta Sjöstedt för 40 år sedan: *Studier över r-ljuden i sydsandinaviska mål* (1936).

Det som gör *r*-realisationerna till ett omtyckt studium för en sociolingvistiskt orienterad språkforskning är (i vart fall för svenskans vidkommande) deras relativa oavhängighet av språkets fonematiska aspekter, som gör att man kan försvara en isolerad kartläggning utan hänsyn till samvariation med andra språkliga variabler. Vidare är de lätt åtkomliga: för okomplicerat fältarbete genom hög frekvens, och för okomplicerad auditiv analys genom att det knappast krävs extrem fonetisk lyhördhet.

Något som till en början överraskade oss under fältarbetet i gränsområdet var att det genom samtalen med våra informanter gång på gång framgick, att vad man med bara en smula språkvetenskaplig indoktrinering uppfattar som självklart iöronenfallande, skillnaden mellan bakre och främre *r*-realisation, ingalunda var något självklart för våra informanter. Detta förefaller att vara ett förhållande som inte brukar påpekas i facklitteraturen, men som

har betydelse för bedömningen av studier med *r*-realisation som språkligt kriterium. Det skall därför exemplifieras något.

I första fasen av vårt fältarbete medförde vi frågeformulär för att registrera bl. a. huruvida informanten var medveten om skillnaden *r*: *ɹ*. Tanken var att på ett jakande svar få något slags beskrivning av vilket vederbörande själv använde, inte nödvändigtvis i fonetiska termer, men kanske med en hänvisning till uttalet i andra delar av landet, t. ex. Kalmar eller Stockholm. Men detta visade sig så gott som alltid utveckla sig till ett samtal där informanten stod som ett levande frågetecken, också när ett svar försökte forceras fram genom ledande frågor. Av naturliga skäl fick vi därför heller aldrig svar på frågor om vilket *r* som användes av olika familjemedlemmar, liksom man normalt avvisade att ta ställning till vilken variant som var finast. Om man undantagsvis tog ställning gjorde man det för sin egen variant — och med glimten i ögat!

Omedvetenheten om varianter belyses också av att vårt då och då uttalade syfte att undersöka *r*-uttalet så gott som alltid uppfattades att gälla ett generellt dialektintresse och utlöste det goda rådet att uppsöka den och den grannsocknen där vi verkligen skulle få höra dialekt. (Den utpekade grannsocknen låg ofta i området med avvikande *r*-uttal på Öland, men kanske lika ofta — eller oftare, i den mån det inte sammanföll — i riktning bort från Kalmar; systematiska iakttagelser saknas tyvärr.)

Ett sista exempel. Vid ett tillfälle träffade vi far och son på en gård i gränsområdet, sysselsatta med att laga en traktor. Det behövdes inte något långt samtal om traktorn för att konstatera att fadern hade främre *r*, medan sonen, som var gymnasist i Kalmar, hade bakre. När vi påpekade det sade de att de aldrig hade lagt märke till saken. Men det framgick av vårt fortsatta samtal att sonen hade lagt märke till ett allmänt något annorlunda uttal i Kalmar, och han trodde nog att han som gymnasist där kunde tänkas ha ändrat sitt språk.

Denna demonstrerade omedvetenhet hos dagens informanter är en inte oviktig bakgrund vid bedömningen av resultatet av det som var ett naturligt huvudsyfte med undersökningen: att med hjälp av Sjöstedts undersöknings för sin tid enastående dokumentation lägga ett diakroniskt perspektiv på *r*-variationen i samband med en aktuell kartläggning av gräns och gränsförhållanden. Informanternas omedvetenhet om det undersökta kriteriet kan säkert tas som ett gemensamt drag för Sjöstedts undersökning och vår.

1.2. *Undersökningens uppläggning*

Eftersom syftet var att så långt möjligt studera dagens förhållanden under jämförelse med dem för ca fyrtio år sedan måste vår undersökning naturligtvis läggas upp så att den kunde ge dessa möjligheter till jämförelse. Detta hade konsekvenser för såväl valet av undersökningsområde som metoden att samla in och bearbeta data.

1.2.1. Öland som undersökningsområde

Sjöstedts kartläggning av nordgränsen för sydsvenskt bakre-*r*-uttal sträcker sig som bekant från trakten av Falkenberg i väster till Öland i öster. Den grundar sig på observation av flera tusental personers uttal, redovisade i tabellform, socken för socken i gränsbältet. Tabellerna ger upplysning om i princip varje informants ålder, däremot inte om kön eller social ställning. Tabellerna har tre kolumner, en för främre och en för bakre *r*, samt en tredje för informanter med observerat både främre och bakre *r* i sitt uttal.

Sjöstedts uppgifter om hur materialet samlats in är knapphändiga, men det är ett känt faktum att det skett under flera sommars cykelturer från by till by och från gård till gård. Urvalsprincipen har väl varit att han samlat in uppgifter från alla han stött på, längs vägen eller i husen och inte minst i skolorna, tills han ansett sig ha ett tillräckligt representativt material för socknen med hänsyn till geografisk fördelning och åldersfördelning.

Det stod på förhand klart för oss att tid och resurser inte skulle tillåta oss att följa Sjöstedt i spåren längs hela gränsområdet. Enligt hans kartläggning, som ju inte bara omfattar nordgränsen för ett sydsvenskt bakre-*r*-område, utan också avser västsvenska folkmåls *r*-distribution enligt »götamålsregeln», är det uppenbart att den västra delen av gränsområdet erbjuder extra komplikationer i fråga om *r*-distribution, som inte skulle finnas vid den östra »frontlinjen», där områden med bakre *r* gränsar direkt till områden med enbart främre *r*. Att det med en begränsad insats skulle vara mera givande att studera förhållandena i östra Småland och på Öland föreföll därför klart (och bekräftades vid rådplägnings med lektor Sjöstedt).

Vid den första av våra två expeditioner begav vi oss alltså först till Öland men gjorde också en del punktundersökningar i östra Småland i trakten av Nässjö och Eksjö (Solberga, Anneberg, Aneby etc.). Dessa sonderingar gjorde det tydligt för oss att om vi ville ha några framgångar med vårt syfte att studera dagens förhållanden under jämförelse med dem i början av 1930-talet, så var Öland rätt område snarare än Småland. Anledningen är att de fyrtio åren som gått mellan undersökningarna inneburit en påtaglig förändring i befolkningsstrukturen i Småland, med flykt från landsbygden, urbanisering av industriorterna och folkomflyttning, i vart fall jämfört med förhållandena på Öland. Åtminstone 1973 hade bron över Kalmarsund ännu inte medfört någon nämnvärd förändring av befolkningsstrukturen på mellersta och norra Öland, ett klassiskt avfolkningsområde med obetydlig industrialisering. Kanske är inte någon del av Sverige så oberörd av tidens gång sedan 1930. Utanför turistsäsongen bör förhållandena i de flesta avseenden ha varit så lika dem Sjöstedt upplevde som man kan begära. Vi besökte ön i början av maj och mitten av oktober.¹

¹ Frihandsbeskrivningen av skillnaden mellan Öland och i första hand det småländska fastlandet kan belysas med några siffror från Folk- och bostadsräkningen 1970 och 1930.

1970 ges uppgifter om *tätortsgRAD*, dvs. tätortsbefolkningens relativa andel av hela

1.2.2. Insamlingen av data. Metoddiskussion

Det metodiska dilemma man står inför vid en undersökning som denna är delvis antytt i det föregående, där nordöstra Småland avvisades som lämpligt undersökningsområde, på grund av förändringarna i befolkningsstrukturen. Helt konkret tog det sig uttryck i att kanske varannan människa vi råkade där, visade sig vara utsocknes: sommartorpare när vi knackade på i gårdarna och stugorna; inflyttad (eventuellt invandrare) när vi gick runt i samhällena.

Å ena sidan kan man alltså lägga till grund den uppfattning om ett relativt statistiskt språktillstånd, som är den klassiska dialektgeografins förutsättning. Man intresserar sig då främst för en regional variation, utifrån byn eller socknen som en homogen språkgemenskap, men kan möjligen ta hänsyn till förskjutningar i språktillståndet i en tidsdimension, med äldre och yngre varianter. Som Sjöstedt räknar man då snarast med att den homogena språkgemenskapens grundenhet är en generation av sockenbor. Generationsgränsproblemet har Sjöstedt löst elegant i sin materialredovisning genom att ordna informationen efter fallande ålder, med i de allra flesta fallen på året exakt åldersuppgift.

Å andra sidan har vi uppfattningen om ett starkt dynamiskt språktillstånd, som kanske bäst exemplifieras med hänvisning till Labovs undersökningar från U.S.A. och där dynamiken i hög grad är knuten till befolkningens

befolkningen, varvid *tätort* = hussamling med 200 invånare, där avståndet mellan husen normalt är mindre än 200 meter.

Tätortsgraden för hela riket var 1970 81.4. För Kalmar län 72.2, Jönköpings län 78.7, Östergötland 81.7. De lägsta länssiffrorna hade Gotland (51.7) och Jämtland (55.8).

Om man ser till uppgifterna för kommunerna hade Ölands Åkerbo 10, Borgholm 39, Torslunda 44. Den enda fastlandskommunen i Kalmar län med lägre tätortsgrad än Borgholm var Torsås (37). Kommunerna vid *r*-gränsen hade lägst 50 (Aneby), för övrigt 73—84.

Siffran för Borgholms kommun analyseras vidare i församlingar: Borgholms stad 99, Köping 43, Råpplinge 1, övriga församlingar 0. Torslunda kommuns församlingstal är: Torslunda församling 79, övriga 0.

1930 års Folk- och bostadsräkning har inga omedelbart jämförbara uppgifter. Men med viss försiktighet kan man använda uppgifter ur tabell 4, som ger följande uppställning för Kalmar län:

Folkmängd i ej agglomerade landskommuner	174.831
Aggl.	10.040
Stad under 30.000	46.539

Agglomeratbegreppet bygger på liknande kriterier som tätortsbegreppet, om än mindre strikt tillämpade. Andelen aggl. + städer i förhållande till hela folkmängden i Kalmar län blir ca 24%, som förmodligen är en något låg siffra i jämförelse med tätortsgradsdefinitionen 1970, men talande nog för att belysa utvecklingen.

En aktuell sammanfattning av den öländska befolkningens villkor, med perspektiv bakåt och framåt, ger Bengt Forsberg i artikeln »Bron och framtiden» (Svenska turistföreningens årsskrift 1974, s. 294—306). Öns fortfarande agrara karaktär kan belysas med siffror härifrån:

Förvärvsarbetande i industrin 1970: 15.6%	
jordbruk	37% (riksgenomsnitt 8%)
service	37.7%

De få företagen av nämnvärd storleksordning ligger dessutom på öns södra del.

sociala skiktning. Spänningen mellan skikten kan avläsas genom språkliga kriterier som en social variation, förutsatt att man vid datainsamlingen har arbetat med en lämplig modell för social skiktning. Även om man vid denna typ av undersökningar inte arbetar med lika okomplicerade homogena språktillstånd inom en språkgemenskap, utan kan ta hänsyn till varierad förekomst av det undersökta kriteriet eller ett knippe av kriterier, där variationen förutom av socialgruppering också styrs av variabler som talsituation, ålder, ras, kön m. m., finns naturligtvis också här en strävan efter att ställa upp homogena grundenheter (formulerat exempelvis så att man kan vänta sig 40% *r* och 60% *r* hos en 45-årig kvinna ur socialgrupp II från Borgholm vid informellt samtal med en lundaakademiker med mikrofonen i handen).²

Den regionala variationen kan också i denna forskningsinriktning komma in, men sekundärt, i form av punktuella jämförelser mellan två eller flera avgränsade områden, som när Bengt Loman jämför talspråkets varianter i Lund, Borås, Stockholm, Tornedalen och Helsingfors, eller Bengt Nordberg jämför morfologisk variation i Eskilstuna och Stockholm.³

Punktellt har Christer Pålsson i *The Northumbrian Burr* drivit analysen av sociala variabler ännu längre vid sin undersökning av *r*-realisationen i Thropton (Northumberland): ålder (5 grupper), födelseort (4 grupper), vistelse i T. (4 grupper), utbildning (9 grupper); arbete, inkomst, socialklass, socioekonomisk grupp (vid analysen reducerade till sammanlagt 19 grupper).

Nu kan man föreställa sig hur problemen vid en analys som denna sistnämnda skulle ha tornat upp sig om det verkligen gällt att kartlägga fenomenet *The Northumbrian Burr* till dess yttersta gränser istället för inom en på förhand utvald punkt, d.v.s. om ambitionen varit att införa en regional variabel som inte är given utifrån men som ingen kan betvivla existensen av. Egentligen är det den problematiken som är vår vid *r*-gränsen. Genom att välja Öland som undersökningsområde, därför att man här har att räkna med betydligt mindre genomgripande sociala och ekonomiska förändringar mellan två undersökningstillfällen än på andra håll i Sverige, har man också rimligtvis bundit sig till att utgå från den först skisserade språktillståndsuppfattningen.⁴

Detta kan inte utan vidare uppfattas som en benägenhet att hålla fast vid en föråldrad forskningsmetod. Det är nämligen framför allt en fråga om vilket språktillstånd som överväger med hänsyn till det fenomen man vill

² Se exempelvis William Labov, *Sociolinguistic Patterns*, 1972, s. 72: »We want to isolate the largest homogeneous class in which all subclasses vary in the same way.»

³ Bengt Nordberg, »Morfologiska variationsmönster i ett centralsvenskt stadsspråk», Bengt Loman, »Om talspråkets varianter», båda i *Språk och samhälle*, 1972 (ed. Bengt Loman).

⁴ I den sociolingvistiska litteraturen tycks ännu saknas teoretiska eller praktiska förslag till lösning av det här antydda metodiska dilemman att mäta regionala och sociala variablers inbördes styrkeförhållanden då dessa på förhand är okända eller i vart fall oklara, men då sambandet mellan dem i princip är komplementärt. I avsnitt 4., slutet, ges ytterligare synpunkter på hur samspelet mellan faktorer utanför och innanför undersökningsområdet kan förmodas komplicera förhållandena och förpassa dem bortom gränsen för det empiriskt åtkomliga.

undersöka inom språkområdet vid undersökningstillfället. Resultatet av vår undersökning visar att den språksyn som är Sjöstedts fortfarande har fog för sig när det gäller *r*-variationen på Öland. Man kan tillägga att hans kartläggning visserligen inte explicit tar den hänsyn till sociala variabler som man väntar av en sociolingvistisk undersökning av idag. Implicit kan han dock sägas ha gjort det genom att enbart använda informanter som är födda i och oavbrutet har vistats i den socken de representerar i undersökningen. (Se citatet i 2.1., slutet.)

Genom att göra så begränsar man undersökningen till att gälla en för landsbygdens del utan tvivel mycket homogen och samtidigt dominerande befolkningsgrupp, för vilken det sannolikt har varit rimligare att anlägga ålders- (och möjligen köns-) än socialgruppsynpunkter (bonde, torpare eller hantverkare?). För en alltför spetsfundig social skiktning räcker glesbygdsbefolkningen helt enkelt inte till, om man samtidigt tänker sig att regionala och generationsaspekter är väsentliga(re).

För de större samhällen och städer som ingår i Sjöstedts gränsdragningsmaterial är läget antagligen annorlunda, åtminstone i det avseendet att en social stratifiering varit möjlig utan att man behövt fokusera på individer.

Utan tillgång till statistik rörande migrationen är det svårt att värdera hur mycket begränsningen till att välja informanter, som är födda och nägorlunda kontinuerligt varit bosatta på orten, betyder för undersökningarnas representativitet, Sjöstedts såväl som vår.

Det kan kanske ses som en brist i fråga om metodisk medvetenhet att vi inte registrerat samtliga tillfrågade för att få ett mera exakt besked på denna punkt. Som läget är, kan vi bara redovisa vårt allmänna intryck att det rörde sig om ett fåtal på Öland, också från tätorterna Borgholm och Torslunda, jämfört med våra småländska erfarenheter.

De studier i migration som gjorts under de senaste åren tyder annars på en överraskande hög rörlighet hos landsbygdsbefolkningen också så långt tillbaka i tiden som motsvarande Sjöstedts äldsta informanter. De typiska flyttarna är sönerna till daglönare och drängar, döttrarna till samma kategorier samt dessutom torpardöttrarna, i åldrarna 20—30 år.⁵

För avfolkningsområden (Ölands befolkning har minskat från närmre 40.000 till 21.000 mellan 1880 och 1973) ändrar de som flyttar därifrån nor-

⁵ Se Guteland/Holmberg/Hägerstrand/Karlqvist/Rundblad, *Ett folks biografi*, s. 91—97.

Jämför också med de överraskande små talen för bofasthet i Demografisk Databas' förstlingsverk från Fleninge, Malmöhus län, åren 1819—90. I denna utpräglade jordbruksbygd »med en folkmängd från 627 personer år 1805 till 1325 personer år 1900 har resultatet blivit att totalt 7039 personer varit skrivna i församlingen någon gång under tiden 1819—90. Av dessa är 37 procent födda i församlingen medan alltså 63 procent är inflyttade.»

Talen som — kanske skenbart? — anger de infödda i en socken som en minoritet, och detta på 1800-talet, förefaller vända upp och ner på invanda begrepp om det statiska bondesamhället. De kan ge nya perspektiv på bl. a. historiska språkförändringars spridningsmöjligheter. Men de måste först kompletteras med uppgifter om vilka som flyttade, i vilken riktning, hur långt och — inte minst viktigt — hur ofta.

malt inte språkkartan. Annorlunda kan det ställa sig där man flyttar hän. Tabell I (s. 185) visar på en tjugoprocentig folkökning i Borgholms stad mellan 1930 och 1970. Talet bidrar till att ge en föreställning om problemets omfattning, men i vilken utsträckning det är fråga om födelseöverskott respektive inflyttningsöverskott, och i så fall från främre respektive bakre r -område, är tyvärr obekant.

När vi samlat in våra data, på i princip samma sätt som Sjöstedt, har vi inte varit omedvetna om den begränsning som ligger i metoden. Men en metod som helt exakt skulle kunna mäta r -variationens både sociala och regionala laddning inom ett tidsrumsligt kontinuum av typ Öland 1930—1973 har måst förbli en utopi. Vi vill hävda, med stöd av de erfarenheter vi gjort, att vi dels fått ett grepp om de väsentligaste aspekterna, dels haft en tämligen unik möjlighet att belysa sambandet mellan språk och samhälle längs en tidsaxel, samt de metodiska komplikationer som då tillstöter.

Den kompromisslösa undersökningen skulle kräva hela befolkningens medverkan (och förmodligen göra den medveten om r -ljudet). En materialinsamling som grundade sig på statistiskt urval via folkbokföringsstatistik skulle vara ytterst stelbent för ändamålet och inte ge säkrare grundval för en jämförelse med Sjöstedts resultat, som inte bygger på en sådan teknik.

Vi har alltså i princip gjort som Sjöstedt, men utnyttjat två tekniska hjälpmedel som han inte hade, bandspelare och bil, båda med urskillning. Bandspelaren använde vi huvudsakligen vid vårt första besök, och då gärna med kombinerat dold och öppen mikrofon. Bandspelaren gick då under hela intervjun, men mikrofonen togs ostentativt fram för att registrera uppläsning av en ordlista. Några klara exempel på att mikrofonens närvaro betytt något för r -uttalet har vi inte.

Vid vårt andra besök på Öland kompletterades det spridda materialet från första besöket medvetet för att kvantitativt bli någorlunda jämförbart med Sjöstedts. Genom att operera individuellt utan bandspelare kunde vi göra avsevärda tidsvinster. För upptagning av skolklasser användes bandspelare båda gångerna.

Det bör framhållas att våra erfarenheter av utfrågning på danska, eller snarare »skandinaviska», var enbart positiva. Möjligheterna att arbeta snabbt, effektivt och ointerfererat i ett ärende som detta förefaller att vara väl så stora för »utlänningar», som kan vara frågvisa på ett naturligare sätt.

2. Jämförelse mellan nordgränsen för bakre r på Öland omkring 1930 och 1973

2.1. Sjöstedts helhetssyn

Sjöstedts uppfattning, att den sydsvenska tendensen till övergång $r > \text{h}$ i alla ställningar fortfarande hade stor expansionskraft under 1930-talet och

att nordgränsen för bakre r flyttade sig allt längre mot norr, är väl känd genom handboksförmedling.

$\wedge$ befinner sig sålunda i mer eller mindre stark frammarsch i Halland (där det håller på att övergå Ätran), i norra Småland och på Öland. Det kommer av allt att döma att erövra denna ö samt vidare Stranda, Handbörds, Tveta och S. och N. Vedbo h: der jämte Ydre i Ögl. Inom dessa områden har en mer eller mindre fullständig avsupradentalisering ägt rum, och enligt vad jag har kunnat utröna, förefinnes ett samband mellan avsupradentalisering och $\wedge$ -frammarsch enligt sydsvensk regel. På Öland främjas $\wedge$ -utvecklingen särskilt starkt genom inflytande från N. och S. Möre och Blekinge.

(Sjöstedt, a.a. s. 317)

I motsats härtill spår han tillbakagång för fördelningen mellan främre och bakre r genom götamålsregeln, som han betraktar som en helt annan tendens, som hindras och inskränkes dels genom den sydsvenska tendensens expansion, dels genom en konstaterad återgång till främre r hos de yngre generationerna »såväl i Värmland som inom Götaälvsområdet».

Den gränsdragning Sjöstedt företar, gör han på grundval av majoriteten av sina informanter i 45—55-årsåldern:

På Öland dominerar tungrots- r endast i Algotsrum och Torslunda. Men även i socknarna på västsidan söder och norr härom finner man tungrots- r i överraskande hög grad bland generationerna under 50 år. (---)

Vi se sålunda, att tungrots- r -et trängt in på Öland och så gott som erövrat Alg[ots]r[um] och Torsl[unda] samt därifrån spritt sig främst norr- och söderut men även österut. I de nordligaste socknarna härskar ännu tungspets- r . Även i de sydligaste är r nästan allenarådande, men $\wedge$ tränger dock snabbare fram här tack vare påverkan från ett stort antal inflyttade smålänningar och blekingar (med tungrots- r), vilka givetvis ej medtagits i denna statistik.

(Sjöstedt, a.a. s. 180 f.)

2.2. *Sjöstedts och vårt material*

Vår kontroll av r -gränsen fyrtio år efteråt omfattar inte södra Öland med dess hos Sjöstedt mindre väl dokumenterade förhållanden (påpekat av Sjöstedt, a.a. s. 180), utan har koncentrerats till 15 socknar på norra och mellersta delarna av ön.

2.2.1. Befolkning och informanter

Tabell 1 ger en översikt över det totala antalet informanter från de 15 undersökta socknarna, med en uträkning av %-fördelningen i förhållande till

Tabell 1. Folkmängd i undersökningsområdet 1930 och 1970. Antal informanter i absoluta tal samt i relation till folkmängden.

Socken	1930	inf.	%	1970	inf.	%
N. Möckleby	655	56	9	439	3	1
Runsten	870	55	6	514	13	3
Gärdslösa	1 070	53	5	664	65	10
Långlöt	374	43	11	245	7	3
Köping	997	16	2	676	54	8
Alböke	444	7	2	243	3	1
Räpplinge	729	18	3	396	20	5
Högsrum	731	66	9	465	11	3
Bredsätra	468	6	1	315	7	2
Egby	189	3	2	123	8	6
Löt	594	6	1	321	12	4
Borgholm	1 979	44	2	2 427	74	3
Glömminge	721	63	8	412	14	3
Algutsrum	735	80	9	487	18	5
Torslunda	1 653	56	3	2 405	20	1
Hela området	12 209	572	4.7	10 132	329	3.2

det totala befolkningsantalet enligt 1930 respektive 1970 års Folk- och bostadsräkning.

Befolkningssiffrorna återspeglar Ölands redan framhävda karaktär av avfolkningsområde. De visar också den lätta tendensen till tätortskoncentration i Torslunda och Borgholm, medan minskningen för övrigt är rätt jämnt fördelad.

Uppgifterna om informantantalet visar bl. a. att det varken för oss eller Sjöstedt varit en primär angelägenhet att företa insamlingen helt proportionellt efter folkmängden socken för socken. Vägledande för insamlingsarbetet har varit föreställningen om en gräns, och i vårt fall kännedom om denna gränslinjes ungefärliga belägenhet fyrtio år tidigare.

2.2.2. Gräns och gränsbegrepp

Vid Sjöstedts gränsdragning anges som kriterium om *majoriteten av 50-åringar* i en socken använde främre eller bakre *r*. Om vi accepterade det kriteriet skulle det empiriska underlaget för det undersökta områdets gränsdragning hos Sjöstedt bli ringa. Endast 18 personer i Sjöstedts redovisade material från detta område är mellan 45 och 60 år!

Både därför och eftersom ett sådant gränsbegrepp förefaller allmänt godtyckligt (Sjöstedts argumentation a.a. s. 159 f., också s. 164), har vi i första omgången utgått från en annan princip och låtit gränsen bestämmas av om

majoriteten av informanterna från socknen använt den ena eller den andra varianten.

Vi har vid gränsdragningen bortsett från Sjöstedts uppgifter om informanter som använder både främre och bakre *r*. Sjöstedt redovisar 36 personer som blandare ($r \sim \gamma$), varav fler än hälften från Högsrum och Glömminge (10 resp. 9). Av resterande 17 är 16 jämt fördelade på de fyra östliga gränssocknarna Gårdslösa, Långlöt, Runsten och N. Möckleby.

För vårt eget material har bandinspelningarna analyserats separat med hänsyn till individuellt blandad förekomst (se avsnitt 3.2.2.). Vid gränsdragningen har blandande informanter räknats till den grupp, vars *r* dominerar inspelningen, respektive dominerat hörselintrycket. Av bandspelsanalyserna att döma är 50/50-blandning inte vanlig, medan en lättare blandning kan vara vanligare i gränsområdet än Sjöstedts siffror antyder.

Karta 1 och 2 återger resultatet av en sådan bearbetning av Sjöstedts och vårt material, med uppgift om informanternas procentuella fördelning på de båda varianterna vid de båda undersökningstillfällena. (För absoluta tal, se *tabell 5*, s. 190.)

Genom en sådan analys tycks två saker framgå:

- (1) Bakre *r* har blivit majoritetens *r* i Högsrum på västkanten och Runsten på öns östra sida mellan de båda undersökningarna. De nordligaste socknarna med majoritet för bakre *r* enligt Sjöstedts material var de närmast söder om liggande Glömminge respektive N. Möckleby.
- (2) I Sjöstedts material framstår Borgholm, på samma sätt som Varberg på den halländska västkusten, som en enklav i området för främre *r*, med dominans för bakre *r*. (Man bör observera att alla Sjöstedts informanter från Borgholm — med ett undantag — är 35 år eller yngre.)

Vårt material (med bättre spridning i åldersgrupperna) anger att ungefär tre fjärdedelar av borgholmsborna har främre *r*. Det betyder, att även om Borgholm fortfarande har ett större inslag av bakre *r* än socknarna i omgivningen, så har dess eventuella tidigare karaktär av enklav försvunnit.

Den första iakttagelsen tycks alltså ge stöd åt Sjöstedts uppfattning om bakre *r*: s expansionskraft — även om marschtakten, en socken på fyrtio år, inte är så imponerande. Iakttagelsen från Borgholm desavouerar snarast spådomen att bakre *r* »kommer att erövra denna ö».

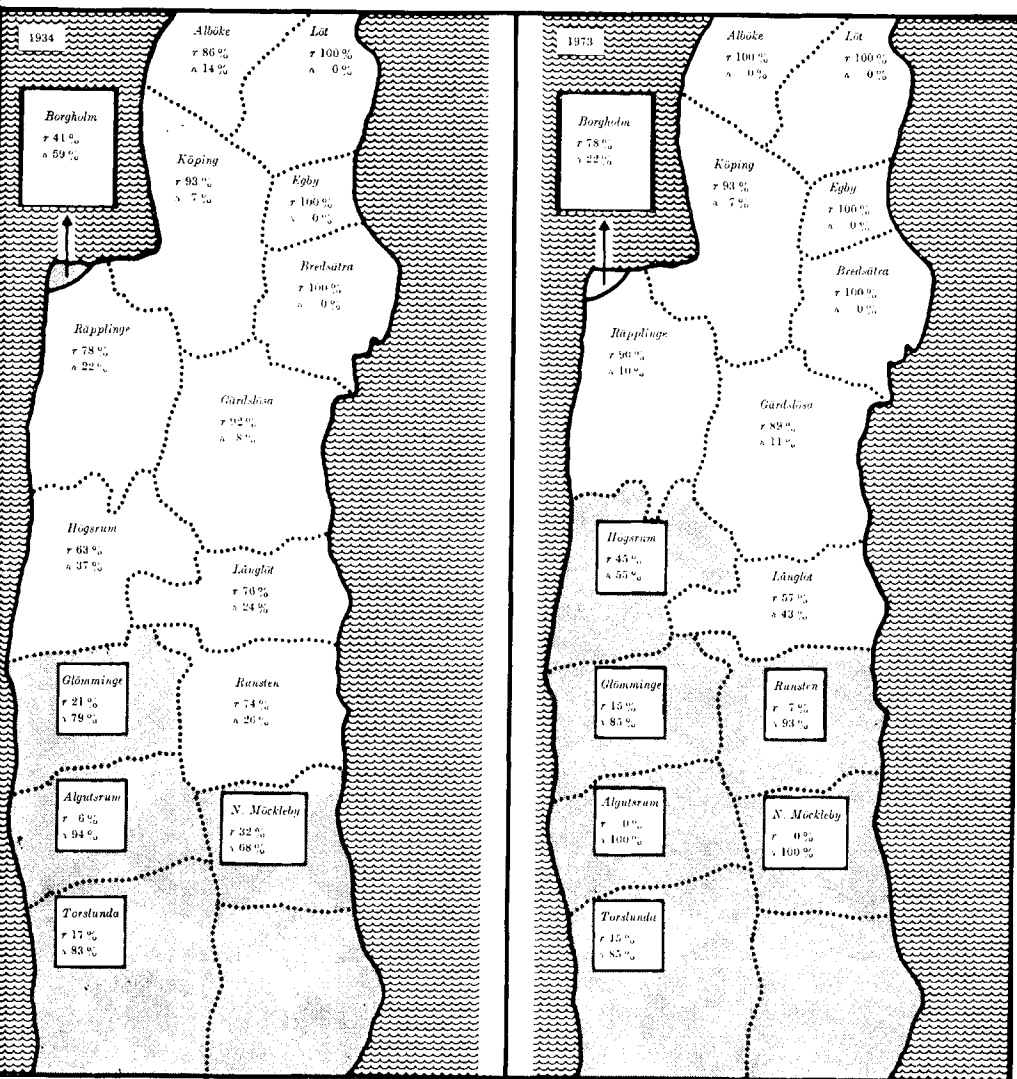
2.2.3. Polarisering

Det är inte helt riskfritt att dra snabba slutsatser av procentuell fördelning socken för socken utifrån ett material, som trots sin relativa omfattning (4.7% av befolkningen i området på trettioalet och 3.2% på sjuttioalet) har de i 1.2.2. redovisade begränsningarna.

En genomgående tendens kan man dock spåra i talen från 1973 inom det undersökta gränsbältet på mellersta Öland, när man jämför dem med Sjöstedts material: om man bortser från socknarna precis vid gränslinjerna,

Karta 1.

Karta 2.

Mellersta Öland. R-gränsens förskjutning 1934—1973.

Karta 1 visar hur Sjöstedts informanter fördelar sig procentuellt och sockenvis på de båda varianterna. Karta 2 ger samma information för våra informanter 1973. På båda kartorna har de socknar, där majoriteten av informanter har bakre *r*, markerats med grått.

så som vi har definierat dem, har det både söder och norr om linjen skett en förändring i riktning mot större språklig enhetlighet, på så sätt att främre *r* dominerar mera eftertryckligt i norr, och bakre *r* på motsvarande sätt genomgående har ökade procenttal söder om »gränsen».

Denna polarisering i fråga om *r*-realisationen i gränsområdet framstår tydligt om man för samman uppgifterna från de socknar, som 1934 respektive 1973 hade majoritet för främre *r*, i en grupp, och för bakre *r* i en annan grupp:

Tabell 2. Polariseringen mellan 1930- och 1970-talet i fråga om *r*-uttal på Öland.

Område dominerat av	Andelen informanter med den dominerande varianten	
	1930-t.	1973
främre <i>r</i>	78.8%	87.5%
bakre <i>r</i>	78.5%	86.1%

Borgholm 1934 har då räknats till bakre-*r*-området men Borgholm 1973 till främre. (Det omvända gäller för Högsrum och Runsten.) Om Borgholm hela tiden räknats till främre-*r*-området hade talen givetvis varit ännu mer markanta.

Den omtalade förskjutningen i Borgholm faller väl in i en sådan helhetsbild av ökad polarisering i fråga om *r*-uttal, som gör att gränslinjen faktiskt framträder skarpare 1973 än på 1930-talet.

2.2.4. Åldersfördelning

För att få ett grepp om åldersfördelningen har vi delat in såväl Sjöstedts som vårt material i fem åldersgrupper:

Tabell 3. Fördelning på åldersgrupper av informanterna 1934 och 1973.

Åldersgrupp	Antal informanter	
	1934	1973
I: 0—15 år	391	149
II: 16—30	105	28
III: 31—45	42	56
IV: 46—60	18	48
V: 61—	16	48
Totalt	572	329

Det visar sig att den äldsta åldersgruppen hos Sjöstedt saknar representanter för bakre *r*, d.v.s. ingen av de 16 personer som är födda 1870 eller tidigare hade bakre *r* — trots att 10 av dem var från området som dominerades av bakre *r*. Men i den näst äldsta åldersklassen, födda ca 1870—85, har hälften av de 18 som hör dit bakre *r*. (Alla dessa nio är från Torslunda i »bakre *r*-området», i den betydelsen av termen som vi har etablerat i 2.2.2. och 2.2.3.)

Ser man till undersökningsområdet i dess helhet kan man försöksvis jämföra Sjöstedts informanter i åldersgrupp III, födda ca 1885—1900, med vår åldersgrupp V, informanter över 60 år. Enligt Sjöstedt hade 59% främre *r* och enligt vår undersökning 61%. Samstämmigheten är som synes god. Inga förskjutningar förefaller ha skett. — Om man på motsvarande sätt jämför Sjöstedts grupp II med våra 45—60-åringar (grupp IV), blir talen 73% respektive 68% för främre *r*. Samstämmigheten är relativt god (minskning med 5%).

Om man jämför Sjöstedts informanter under 15 år (grupp I) med vår grupp III: 30—45-åringar, så upphör samstämmigheten. Främre *r* ökar från 45% till 69% (ökning med 24%).

Nu är det tveksamt i vad mån Sjöstedts och vårt material kan användas till sådana jämförelser, bland annat med tanke på den skeva fördelningen av informanterna på främre- och bakre-*r*-områden. Det förra räknar hos Sjöstedt 196 personer (2.9% av befolkningen), hos oss 250 (4.6% av befolkningen), medan det senare räknar 376 (7% av befolkningen) respektive 79 (2% av befolkningen). Talen visar hur Sjöstedt har koncentrerat sina ansträngningar längre söderut och vi längre norrut i jakten efter »gränsen».

Ytterligare en anledning till att sådana jämförelser måste göras med yttersta försiktighet är att informanterna är skevt fördelade på åldersgrupper; främst så att åldersgrupp I är starkt överrepresenterad, särskilt hos Sjöstedt och särskilt i främre-*r*-området. 64.2% av hans informanter från främre-*r*-området hör till åldersgrupp I.

Om man gör jämförelserna mellan åldersgrupperna separat för de båda områdena kvarstår dock intrycket att en del av dem som var skolbarn i främre-*r*-området på 1930-talet har lagt om *r*-artikulationen från bakre till främre mellan de båda undersökningarna, medan talen från bakre-*r*-området är konstanta:

Tabell 4. Tecken på förskjutning i styrkeförhållandet $r/\text{r} > r$ hos den åldersgrupp som representeras av Sjöstedts skolbarnsinformanter. (Absoluta tal inom parentes.)

Område dominerat av	Procentuell andel informanter med den dominerande varianten				
	1934 I	1973 IV + III + II	1973 IV	1973 III	1973 II
främre <i>r</i>	71.0 (125)	89.5 (77)	80.6	94.4	94.7
bakre <i>r</i>	87.9 (189)	86.7 (39)	88.2	84.2	88.9

3. Iakttagelser 1973 utan jämförelsegrundlag hos Sjöstedt

3.1. Könsfördelning

Tabell 5 ger en samlad översikt över informanter hos Sjöstedt och i vår undersökning 1973, med sockenvis fördelning på främre och bakre *r*. 1973 års material är fördelat på män och kvinnor.

Tabell 5. Informanttabell. Materialet från 1973 fördelat på män (M) och kvinnor (K).

Socken	främre <i>r</i>				bakre <i>r</i>			
	1934 M + K	1973 M	1973 K	1973 M + K	1934 M + K	1973 M	1973 K	1973 M + K
N. Möckleby	18	0	0	0	38	3	0	3
Runsten	41	0	1	1	14	8	4	12
Gärdslösa	49	31	26	57	4	5	3	8
Långlöt	33	1	3	4	10	3	0	3
Köping	15	31	19	50	1	4	0	4
Alböke	6	0	3	3	1	0	0	0
Räpplinge	14	11	7	18	4	2	0	2
Högsrum	42	1	4	5	24	5	1	6
Bredsättra	6	5	2	7	0	0	0	0
Egby	3	3	5	8	0	0	0	0
Löt	6	7	5	12	0	0	0	0
Borgholm	18	27	31	58	26	9	7	16
Glömminge	13	1	1	2	50	7	5	12
Algutsrum	5	0	0	0	75	10	8	18
Torslunda	10	2	1	3	46	9	8	17
Summa	279	120	108	228	293	65	36	101

Genom att analysera materialet med hänsyn till de båda *r*-varianternas förekomst hos män och kvinnor, i hela området och i de tidigare etablerade områdena var för sig, har vi fått den relativa fördelning som framgår av *tabell 6*.

Tabell 6. De båda *r*-varianternas relativa förekomst hos manliga och kvinnliga informanter 1973. (Absoluta tal inom parentes.)

Område dominerat av	Andel främre <i>r</i>		Andel bakre <i>r</i>	
	män	kvinnor	män	kvinnor
främre <i>r</i>	83%(116)	91%(102)	17%(23)	9%(10)
bakre <i>r</i>	9%(4)	21%(6)	91%(42)	79%(26)
Hela området	65%(120)	75%(108)	35%(65)	25%(36)

Tendensen är tydlig: i båda områdena är främre *r* vanligare hos kvinnor än hos män.

Den framkommer dock för bakre-*r*-områdets del på ett något klenk kvantitativt underlag, med tanke på att området är underrepresenterat i fråga om informanter, både totalt och — liksom för främre-*r*-området — speciellt i fråga om kvinnliga informanter.⁶

3.2. *R*-variationen i skolklasser i gränsområdet

För en mera ingående analys av *r*-variationen i gränsområdet gjordes bandinspelningar med sammanlagt 109 barn från följande skolor: Borgholm, Köping, Gårdslösa och Runsten. Barnen fick läsa upp fyra meningar med riklig förekomst av *r* i olika positioner. Inspelningarna gjordes individuellt eller — i småklasserna — i klassrummet under lärarens ledning. (Materialet ingår i undersökningen som redovisas i avsnitt 2. enligt principerna som redovisas i 2.2.2. s. 185 f.)

Materialet har analyserats av Jens Per Nielsen utifrån framför allt följande aspekter:

- (a) uttalsfrekvensen av */r/* i olika positioner;
- (b) förhållandet mellan *r*-uttalsfrekvens och främre/bakre *r*-uttal.
- (c) blandningsgraden mellan främre och bakre *r*.

3.2.1. Uttalsfrekvensen av */r/*

Utifrån en ursprunglig uppdelning av *r*-förekomsten i fem positioner i orden studerades uttalsfrekvensen i materialet:

- (1) initialt (ritar, röra, röd)
- (2) intervokalt (röra, borrar, turisterna)
- (3) postkonsonantiskt (traktor, brandbil, brukar)
- (4) prekonsonantiskt (barn, bord, fart, arg, hört, sorken, ärva, karva)
- (5) finalt (sitter, ritar, traktor, för, blir, sköter, har, borrar, brukar).

Som man kan vänta är uttalsfrekvensen hundraprocentig i de tre första ordgrupperna. Däremot är *r*-bortfallet stort i position (4), genomsnittligt 58.2%, och ännu större i position (5), 81.8%.

⁶ En viss kontroll på hur en impressionistisk insamlingsmetod kan komma att återspegla befolkningsförhållandena får man om man jämför könsfördelningen i vårt material med befolkningsstatistiken från 1970. Enligt denna är männen — som normalt i avfolkningsområdena — i majoritet överallt utom i Borgholms stad.

Så är också den relativa fördelningen i vårt material, fast överdriven: 56.2% män mot 50.6 för Borgholms och Torslunda kommuner enligt Folk- och bostadsräkningens uppgifter. Också i Borgholms stad har vi för många manliga informanter i förhållande till befolkningsstatistiken: 48.6% mot 46.0%.

Eventuellt är skillnaden mellan mäns och kvinnors migration (se s. 182 f.) tillräcklig förklaring till att männen genomgående blivit överrepresenterade i vår undersökning. Vi skulle alltså inte ha behövt vända oss förgäves i lika stor utsträckning till den mera ortsbundna manliga befolkningen som till den mera mobila kvinnliga.

Av intresse är att man kan konstatera något större bortfall i bakre-*r*-dominerat område (Runsten) eller typiskt blandat område (Borgholm), än i främre-*r*-dominerat område (Köping, Gärdslösa). *Tabell 7* ger en samlad översikt.

Samma helhetsbild av hur bortfallet fördelar sig får man om man beräknar det för gränsområdets 109 undersökta barn, uppdelade i en grupp som endast använder främre *r* (73 elever, 45% bortfall), en grupp som blandar (24 elever, 49% bortfall; 27% *r* och 24% *h*) och en liten grupp som endast använder bakre *r* (12 elever, 51% bortfall).

Skillnaderna mellan grupperna är som synes ganska små och bedömningen kan inte svära sig fri från en viss osäkerhet. För kontrollens skull har det procentuella bortfallet beräknats för var sjätte elev i främre *r*-gruppen. Resultatet blev det samma som för hela gruppen, d.v.s. 45%. Detta tyder på att helhetsbilden kan betraktas som tillförlitlig.

Tabell 7. Uttalsfrekvens av /*r*/ hos skolbarn i gränsområdet.

skolklass (elevantal)	pos. (1)	pos. (2)	pos. (3)	pos. (4)	pos. (5)	samtl. pos.
	<i>r</i> — <i>h</i>	<i>r</i> — <i>h</i>	<i>r</i> — <i>h</i>	<i>r</i> — <i>h</i>	<i>r</i> — <i>h</i>	<i>r</i> — <i>h</i>
Borgholm 7. kl. (18)	65 0 35	69 0 31	65 0 35	23 61 16	12 83 5	33 47 20
Borgholm 5. kl. (16)	85 0 15	88 0 12	88 0 12	24 68 8	10 89 1	40 53 7
Köping 2. kl. (10)	80 0 20	90 0 10	85 0 15	49 47 4	21 76 3	50 43 7
Köping 6. kl. (27)	91 0 9	96 0 4	94 0 6	44 55 1	17 82 1	51 46 3
Gärdsö. 2.—6. kl. (28)	92 0 8	94 0 6	93 0 7	46 50 4	23 76 1	53 43 4
Runsten 6. kl. (10)	10 0 90	10 0 90	10 0 90	8 68 24	1 85 14	6 51 42

För att få besked om bortfall är ett problem som blir accentuerat i ett gränsområde måste kompletterade undersökningar från andra håll göras. Stort är det emellertid här, som alla lärare med uppgift att lära eleverna svenskt skriftspråk underströk.

De lärare vi talade med såg det genomgående som en pedagogisk uppgift att få skolbarnen att uttala /r/, så att inte /kasta/ blir gemensam form för infinitiv, presens och preteritum.

Vilken *r*-variant barnen skulle använda, rådde det lika allmän enighet om att man inte påverkade. — En yngre sydsvensk lärare som tjänstgjorde i en skola med övervägande främre *r* hävdade att om någon påverkan skedde i klassrumssituationen så var det på honom.

3.2.2. Blandningsgrad

Av tabell 7 framgår att samtliga undersökta skolklasser från gränsområdet har en viss blandad förekomst av *r*-varianter. Årskurs 7 från Borgholm intar dock en särställning — i motsats till Borgholm, årskurs 5, hade den elever både från tätorten och landsbygden strax utanför — genom att de 18 eleverna på de inspelade banden uttalar 53% av testordens *r*, med en fördelning på främre 33%, bakre 20% och alltså bortfall 47%.

I de nio ord som representerar de »hörbara» positionerna, utan bortfall, är fördelningen främre: bakre för klassen som helhet i proportionerna 66:34. Det har inte varit möjligt att urskilja några enkla mönster för hur denna blandning gestaltar sig, med tanke på individer och/eller fonetisk kontext. Med hänsyn till fonetisk kontext är det bortfall: icke-bortfall som korrelerar, så som beskrivits i 3.2.1. — Någon tendens till »götamålsfördelning» har inte konstaterats.

I *diagram 1* återges de individuella blandningsgraderna för relevanta positioner i klass 7 i Borgholm.

Proportionen blandare: icke-blandare är rimligtvis styrd så, att *antalet* blandare ökar alltmer, ju närmare 50:50-fördelning de båda varianterna kommer totalt i språkmiljön. — Den formuleringen är i vart fall förenlig med skolelevsmaterialet i dess helhet, liksom med Sjöstedts gränsdragningsmaterial. Detta antyder också att blandning är en företeelse som kan konstateras *främst* hos de yngre och yngsta informanterna, som ännu inte stabiliserat sitt språkbruk.

Diagram 1 visar att endast tre av de arton eleverna vid vårt lilla uppläsningstest framstår som icke-blandare. Dessa tre har endast främre *r*. Möjligt är ju att också dessa tre skulle framstå som blandare i ett mera omfattande test.

Det framgår också klart av diagrammet, att det bara undantagsvis kan råda tvekan om vilken variant den blandande individen har favoriserat i testsituationen. Sett från den synvinkeln är det uppenbart att skolklassen består av lika många anhängare av främre som av bakre /r/-variant. De senare är emellertid benägna att göra större eftergifter åt främre *r*. Förklaringen till att proportionerna totalt blivit 66:34 för främre *r* ligger till stor del i att anhängarna av bakre *r* blandar i ungefär omvända proportioner, medan inblandningen av bakre *r* hos dem som favoriserar främre på det hela taget är obetydlig.

4. Vår helhetssyn

I den inledningsvis nämnda undersökningen av Elert m. fl., som inte omfattade Öland, konstateras att nordgränsen för sydsvenskt bakre *r* inte förefaller ha förskjutits nämnvärt mot norr sedan 1930-talet. Konstaterandet bygger på ca 100 informanter, framför allt gymnasieelever, från ca tolv olika platser med stor geografisk spridning men med tyngdpunkt i västra Sverige.

Ylva Carlssons undersökning har karaktären av punktundersökning från Högsby kommun i Kalmar län, där hon på grundval av 40 informanter menar sig kunna konstatera att bakre *r* fortfarande är på frammarsch.

Vår öländska studie kan i och för sig tas till intäkt för båda uppfattningarna. Jämför man med Sjöstedts förutsägelser, i lätt militant stilisering, måste man konstatera att de faktiska förhållandena fyrtio år efteråt snarast vittnar om stagnation och nedgrävda frontlinjer. De två erövrade socknarna Runsten och Högsrum — den senare av allt att döma med mycket knapp marginal — får snarast betecknas som pyrrussegrar, med tanke på att Borgholm av allt att döma »gått förlorat».

Vårt huvudintryck från Öland vill vi snarare beskriva med ideologisk metaforik. Vi har konstaterat en *polarisering* som gör att en gränslinje — till vår överraskning — framträder skarpare i vårt material än i Sjöstedts.

Termen polarisering får dock inte förstås så att gränsförhållandena präglas av ett medvetet ställningstagande i valet av *r*-variant. Som redan inledningsvis belystes, verkar tvärtom en påfallande omedvetenhet om *r*-variationen känneteckna gränsbefolkningen, i kombination med vad vi uppfattade som en allmän, fast föga aggressiv upplevelse av en dialektgräns inom området. — Det vore utan tvivel intressant att få ett relativt mått på intensiteten i gränsupplevelsen, t. ex. genom den metod Mogens Baumann Larsen har utarbetat och använt både inom och utom Norden.⁷

För Sjöstedt var övergången främre → bakre *r* en »naturlig utvecklingstendens». Vad man än kan mena om den saken, kan man knappast hänvisa till de senaste fyrtio årens utveckling på Öland för att finna stöd för en sådan uppfattning, som skulle kunna betecknas »fonetisk darwinism».⁸

⁷ Om Baumann Larsens metod och synpunkter på hithörande metodproblem kan man få en uppfattning bl. a. genom de i litt.förteckningen anförda uppsatserna.

⁸ Som det har framgått av de båda citaten i 2.1 har enligt Sjöstedt den naturliga utvecklingstendensen ökat tempot genom inflyttade smålänningar och blekingar med bakre *r* på södra och mellersta Öland.

Den faktor för språkförändring, som Sjöstedt härigenom introducerar, skall inte förnekas, särskilt inte betydelsen av *närvaron av en språklig modell* på ön före etermedias genombrott. Men det väsentliga momentet var knappast förekomsten av ett antal invandrare med bakre *r* i och för sig — så massiv invasion var det antagligen inte tal om — utan det väsentliga lär ha varit överensstämmelsen mellan invandrarernas språk och högprestige-uttalet i Kalmar.

I anslutning till de relaterade demografiska forskningsresultaten rörande folkmobiltätning i det gamla bondesamhället (not 5, s. 182), kan man tänka sig att en liknande mekanik varit vanlig vid språklig förändring: i de flesta språkgemenskaper har, p. g. a.

Naturligtvis måste man vara försiktig med att använda undersökningsresultaten till något som helst annat än att karakterisera situationen på Öland. Vi kan här skönja främst två faktorer som i kombination har åstadkommit den konstaterade utvecklingen. Konstaterbara förskjutningar åt norr eller söder längs gränsen i Halland och Småland kan dock mycket väl bero på samma faktorer, som kan ge olika resultat i olika kombinationer.

(1) Den kommunala och skoladministrativa organisationen och gränsdragningen brukar hänga samman. Ändringar av sådana gränser under tiden från 1930 förklarar sannolikt en hel del av r -varianternas varierande förekomst.

Efter en första kommunreform 1952 gick sedan 1969 kommungränsen mellan kommunblocken Borgholm och Torslunda mellan N. Möckleby och Runsten och mellan Glömminge och Högsrum, där redan 1952 års reform dragit gränsen mellan Gärdslösa och Torslunda kommuner. Borgholm har efter hand blivit skolcentrum för hela det främre- r -dominerade norra Öland genom sitt högstadium.

Skolförhållandena i det undersökta gränsområdet var 1973 att Högsrum-barnen gick i skola i Glömminge och Långlöt-barnen i Runsten. I båda fallen visade det sig att alla barn i skolåldern hade samma bakre r som dominerade i Glömminge redan hos Sjöstedt och som gör det i Runstens skola idag.

Det som vi har kallat en polarisering i fråga om r -uttal kan utan tvivel delvis ses i samband med att gränsdragningen mellan först Gärdslösa och Torslunda kommuner, sedan kommunblocken Borgholm och Torslunda, i stort sett sammanföll med » r -gränsen». Frågan om språk- och kommungränsernas prioritet kan eventuellt bli något av en parallell till frågan om hönan och ägget. — När just siffrorna från Högsrum och Långlöt går mot den generella tendensen till polarisering (man får inte glömma att informant-talet här är speciellt litet), kan det förklaras av skolförhållandena, med visst samarbete över kommungränserna.

Den senaste administrativa indelningen av Öland i två kommunblock, Borgholm och Mörbylånga (1974), har cementerat den gräns som först drogs 1952, och som nu är öns enda gräns av den karaktären.⁹

(2) En mindre påtaglig, men därför inte på lite längre sikt och i större perspektiv mindre väsentlig faktor, är styrkeförhållandet mellan Kalmar

den folkomflyttning som nu på allvar börjar dokumenteras av demograferna, funnits modeller för ett högprestigeuttal. Prestigen i uttalet *behöver* inte vara kopplad till modellens sociala prestige; av vad som framkommit är det i huvudsak daglönare och torpardöttrar som står för folkflyttningen.

Prästens uttal var alltså inte predestinerat att sprida sig till sockenborna. En ingift torpardotter skulle kunna bidra till språklig förändring även om hennes sociala ställning var låg — under förutsättning att det språk hon representerade uppfattades som prestigeladdat i något avseende.

⁹ Gränsändringarnas historik har bekräftats genom brev från Länsstyrelsen i Kalmar län, Planeringsavdelningen (1976—04—12) och Länsskolnämnden i Kalmar län (1976—04—15).

som lokalt centrum i olika avseenden — däribland också språkligt — och självständighetssträvanden på Öland, först och främst i Borgholms kommun. Sådana självständighetssträvanden kan på det språkliga planet förväntas främjas av en allians mellan (a) en gammal språklig anknytning åt norr och (b) de talade massmedias ökade genomslagskraft under senare år, med klar favorisering av en språklig huvudstadsnorm. En sådan allians skulle bl. a. stärka ställningen för främre *r*, som efter att länge ha kunnat uppfattas som en isolerad lokal dialektföreteelse på norra Öland med lågprestige i förhållande till stadsmålet i Kalmar (och Borgholms stad), nu av befolkningen uppfattas som överensstämmande med radions och televisionens högprestigevariant. — Att man i stor utsträckning visar sig vara omedveten om den språkliga olikheten, så att man inte kan lokalisera den till just *r*-uttalet, är inte något hinder för att påverkningsmekanismerna kan fungera som här antyds. Det ger det tidigare relaterade exemplet med fadern och sonen ett handfast belägg för, om än i andra riktningen än den som just diskuterats.

Om man antar att en styrkeförskjutning av den antydda karaktären pågår, och antagligen med accelererad kraft pågått så länge etermedia varit en faktor att räkna med, blir den konstaterade polariseringstendensen än mer begriplig. Analysen i åldersgrupper, med de inbördes avvikande resultaten i Sjöstedts och vår undersökning för den kategori som var skolbarn i det norra gränsområdet på 1930-talet, ger en antydning om hur styrkeförskjutningen har haft betydelse inte minst för dagens 50-åringar.

Hur man skall tolka de kvinnliga informanternas favorisering av främre *r* i jämförelse med de manliga är en intrikat fråga, där man kan beklaga att Sjöstedts material inte ger möjlighet till jämförelser. Enligt ett från många andra liknande sammanhang känt mönster accepterar männen i större utsträckning en regional eller lokal standard, medan kvinnorna (på grund av den större grundläggande osäkerheten i sin situation?) favoriserar en riks-språksnorm. Men det finns också rapporter om att kvinnor talar något mer dialektbundet. — Kanske skall det så småningom visa sig att en större benägenhet till tvåspråkighet hos kvinnorna är huvudförklaringen till delvis motstridiga undersökningsresultat.

Den relativt väldokumenterade könsskillnaden i det norra gränsområdet säger oss hur som helst ingenting om vilken tolkning som är att föredra här, i och med att främre-*r*-övertikt skulle bli resultatet i båda fallen. En antydning om förhållandena i 1930-talets början, då inflytande från en talad massmedianorm knappast ännu var en faktor att räkna med, hade varit värdefull.¹⁰

¹⁰ Om gammal språklig anknytning åt norr: Sigurd Fries, *Öländskt och uppsvenskt*, 1962. Frågan om mäns och kvinnors relation till olika språknormer har behandlats bl. a. av Keld Kristensen i »Køn og sprog», 1975, och Jan Einarsson i »Män, kvinnor och språk», 1976. Uppgift om större kvinnlig dialektbundenhet ger Mats Thelander från Västerbotten i »Språk, roll och sociala relationer — presentation av ett projekt», 1976.

Prognosvärdet av språkliga undersökningar har gång på gång visat sig vara dåligt. Gustaf Cederschiölds bok »Framtidssvenska» är ett i vissa avseenden lärorikt exempel. Till exempelsamlingen kan nu fogas Sjöstedts förutsägelser om *r*-utvecklingen på Öland. Ändrade socioekonomiska förhållanden visar sig betyda mer för språkutvecklingen än eventuella »naturliga utvecklingstendenser».

Även om de socioekonomiska förändringarna på själva Öland visade sig vara jämförelsevis små, är de framdragna faktorerna antagligen tillräckligt betydelsefulla för att erbjuda de bästa förklaringsmodellerna för de konstaterade förändringarna i *r*-realisationernas regionala variation. Väl att märka är de föreslagna förklaringarna inte av den arten att en social skiktning av informanterna skulle förmodas komma åt kärnpunkterna. De administrativa gränsdragningsreformerna ingår i ett riksperspektiv, men själva gränsdragningen kan ju ändå återspegla lokalt relevanta grupperingar. Också i det andra förklaringsmomentet vävs lokal- och centralpolitiska styrkemätningar utanför undersökningsområdet samman med lokalintressen. Att resultatet av allt detta har blivit ett *ytligt sett* nästan oförändrat gränsläge 1930 och 1970 motiverar vår uppsatstitels litterära allusion.¹¹

Mot bakgrund av detta kan man naturligtvis inte förutspå en ökad språklig polarisering omkring en allt skarpare markerad gränslinje i och med att resultatet av en jämförelse mellan 1930 och 1970 kan beskrivas så. Man kan däremot mena att *r*-gränsen ett stycke fram i tiden — och av just den anledningen att gränsen blivit skarpare markerad — kommer att vara en intressant utsiktspunkt för studier av styrkeförhållandet mellan olika faktorer av språklig påverkan, åtminstone på Öland. Vi hoppas att vårt material skall visa sig användbart som referenspunkt i ett sådant sammanhang, liksom Sjöstedts har varit det för oss.

Litteratur

- Carlsson, Ylva. *R-ljudets variation i ett gränsområde*, Uppsala 1974. (Stenc. rapport nr 32 från Forskningskommittén i Uppsala för modern svenska.)
 Cederschiöld, Gustaf. *Framtidssvenska*, Stockholm 1917.
Demografisk Databas: Fleninge, Malmöhus län, 1819—90, Haparanda och Umeå 1975. (Stencil.)
 Einarsson, Jan. »Män, kvinnor och språk» (i *Nordiska studier i filologi och lingvistik. Festschrift tillägnad Gösta Holm*), Lund 1976.

¹¹ Vi vill fotnotsvis understryka att vi inte är fullt övertygade om den helhetssyn som Elert framför i a.a., när han i polemik med bl. a. den på Sjöstedt byggande framställningen i Bertil Malmbergs *Svensk fonetik* hävdar, att *r*-gränsen legat stabil i det århundrade man intresserat sig för den. Vår framställning har visat att detta inte gäller för Öland (se 2.2.4.).

Elerts uppsats finns i något utförligare version i *Publication 5* (stencil; Avd. f. fonetik, Umeå universitet), Umeå 1974. Enligt vänligt meddelande från förf. kommer en slutlig version (med bl. a. kort referat av J. P. Nielsens speciale) i *Svenska landsmål*.

- Elert, Claes-Christian. »Gränsen för det sydsvenska bakre r» (i *Svenska. Hyllningsskrift till Sigurd Fries*), Umeå 1974. (Stencil.)
- Forsberg, Bengt. »Bron och framtiden» (i *Öland. Svenska turistföreningens årsskrift 1974*), Nacka 1974.
- Fries, Sigurd. *Öländskt och uppsvenskt*, Uppsala 1962.
- Guteland/Holmberg/Hägerstrand/Karlqvist/Rundblad. *Ett folks biografi. Befolkning och samhälle från historia till framtid*, Stockholm 1975.
- Kristensen, Keld. »Køn og sprog» (i *Mål og Mæle 4/75*), København 1975.
- Labov, William. *Sociolinguistic Patterns*, Philadelphia 1972.
- Larsen, Mogens Baumann. »Om dialektgrænser — i et sydhallandsk perspektiv» (i *Studier i dansk dialektologi og sproghistorie tilegnede Poul Andersen*), København 1971.
- Larsen, Mogens Baumann. »Om måling af regional og social variation» (i *Språk och samhälle*, utg. B. Loman), Lund 1972.
- Larsen, Mogens Baumann. »Om sproglige gruppenormer» (i *Folkmålsstudier 22*), Helsingfors 1972.
- Larsen, Mogens Baumann. »Lokalsprog og regionalsprog på Bornholm» (med Hanne-Louise Geist som medförf., i *Dialektstudier 3*), København 1974.
- Larsen, Mogens Baumann. »Omkring en testning af den regionale variation i tornedalsområdet» (i *Språk och samhälle 2*, utg. B. Loman), Lund 1974.
- Loman, Bengt. »Om talspråkets variation» (i *Språk och samhälle*), Lund 1972.
- Malmberg, Bertil. *Svensk fonetik* (4. uppl.), Lund 1968.
- Nielsen, Jens Per. *En deskriptiv analyse af r-lydens variation på Öland*, København 1975. (Stenc. speciale, Inst. f. nordisk filologi, Københavns universitet.)
- Nordberg, Bengt. »Morfologiska variationsmönster i ett centralsvenskt stadsspråk» (i *Språk och samhälle*), Lund 1972.
- Pålsson, Christer. *The Northumbrian Burr*, Lund 1972. (Akad. avh.)
- Sjöstedt, Gösta. *Studier över r-ljuden i sydskanadinaviska mål*, Lund 1936. (Akad. avh.)
- Sveriges officiella statistik. Folkmängden och dess förändringar. Folkräkningen 1930*, Stockholm 1935—39.
- Sveriges officiella statistik. Folk- och bostadsräkningen 1970*, Stockholm 1972—75.
- Thelander, Mats. »Språk, roll och sociala relationer — presentation av ett projekt» (i *Språkvård 1/76*), Stockholm 1976.

Det språkliga signalementet

Kommentar till en recension

1

I *Maal og Minne* 1975 har Olaf Øyslebø ägnat min skrift *Ett språkligt signalement* (1973) en utförlig anmälan. Hans vällovliga syfte — utom att redogöra för metoden — anges vara i första hand att »dröfte noen metodiske spørsmål av mer allmenn interesse for lingvistik og stilistikk, nærmere bestemt: Hvordan skal vi få beskrevet det spesifikt individuelle ved språk-anvendelsen i et gitt korpus?» (s. 83).

Det kan vara skäl att redan här deklarerar, att den frågan inte är identisk med den som språkutredarna i Helander-målet hade att ta ställning till och söka besvara. För dem gällde det att avgöra, om två textgrupper — den ena anonym — visade så stora inbördes överensstämmelser, att de med någon grad av sannolikhet kunde sägas ha samme författare. Att de därvid — om svaret blev ja — skulle ge en (fullständig?) beskrivning av det specifikt individuella i denne författares språkbruk hade ingen begärt — och har veterligen ingen begärt i något annat hittills känt attributionsfall.

I uppsatsen *Filologisk författarbestämning* ger Erik Noreen (1942) en översikt av ett antal kända svenska och danska attributioner avseende texter från 1400-talet och de närmast följande tre århundradena.¹ Han visar att kriterierna växlar alltefter uppgiftens art. Ibland är forskaren huvudsakligen hänvisad till textens ortografi och böjningsformer, i andra fall kan han bygga på »ordförråd, syntax, stilistiska egenheter och be-träffande poetiska texter karakteristiska drag rörande versifikationen» (a.a. s. 30). Som Noreen påpekar, utgör denna senare grupp en fastare grund för slutsatserna.

Det i sammanhanget viktiga är emellertid, att det inte i något fall är fråga om att redovisa annat än vissa karakteristiska drag — helst så egen-artade och så många som möjligt — i de aktuella texterna.² Tillsammans

¹ Se för det följande också J 143 ff.

² När det gäller attributioner som helt bygger på språkstatistiska data behöver det inte ens vara fråga om särskilt egenartade drag. Två studier från senare år, båda av-seende 1700-talstexter, är här belysande. I sin undersökning av Juniusbreven identifierar Ellegård (1962) författaren med ledning av ett begränsat antal »plusord» och »minusord», dvs. ord hos Junius med frekvenser över resp. under frekvenserna för samma ord i ett större sampel, hämtat från många samtida politiska författare. — Den granskning av de omstridda *Federalist*-artiklarna, som Mosteller och Wallace

utgör dessa drag endast delar av en beskrivning av det »specifikt individuella» i den undersökta författarens språkbruk. Och många för attributionen synnerligen viktiga drag — t.ex. *psalmsång* i bet. 'psalmdiktning' eller en felstavning av ett namn — tillhör knappast det specifikt individuella.

Øyslebø får alltså inget svar på sin fråga i min undersökning, och begrippligt nog är han besviken. I slutorden antyder han, att svaret möjligen kan komma att ges i transformationsgrammatikens tecken.

Redan innan han börjar sin granskning omtalar han också, att enligt hans mening »gåten 'De anonyme brev' neppe er løst». Visserligen anser han det »helt usannsynlig at noen framtidig undersøkelse vil kunne frikjenne Helander fra å kunne ha skrevet brevene». Lika säker är han inte på att jag har lyckats visa att Helander och ingen annan har skrivit dem. Han tvivlar på att något sådant över huvud låter sig göra. »Johannisson taler da også alltid om indisier, ikke om bevis.» Det hade emellertid varit lindrigt sagt lättsinnigt att beteckna något enda enskilt språkdrag som bevis. Beviset är i detta fall det utomordentligt särpräglade språkmönster, som alla de påvisade dragen tillsammans bildar. Det är fingeravtrycket som helhet, inte någon enskild detalj, som utgör grund för identifikationen. Motsvarande gäller signalelementet, också det språkliga.

I min bok har jag fullföljt de tankegångar och den metod som först redovisades av Erik Wellander och mig i vår utredning WJ 1953 och sedan vidareutvecklades av mig i J 1960. Eftersom båda dessa utredningar spelade en framträdande roll i ett uppmärksammat brottmål, ansåg jag det viktigt att framlägga i tryck resultaten av den ytterligare vidgade och fördjupade undersökningen. Den följande framställningen innebär en komplettering på åtskilliga punkter. Särskilt gäller detta det sista avsnittet (nedan s. 224 ff.).

Enligt min mening har den tillämpade metoden på intet vis satts ur spel genom någon av de nya språkteorier som har sett dagen efter 1953. Jag finner så mycket mer anledning att påpeka detta, som min granskare i detta fall inte har blivit övertygad. Som huvudskäl anger han att ingen hittills

redovisade 1964, gick ut på att avgöra vem av två kända författare som i vart enskilt fall hade skrivit den anonyma texten. Bland de valda orden med signifikant skillnad i frekvens hos de båda författarna visade sig några högre frekventa formord äga den största diskriminerande förmågan. — Francis (1966), som ger en klar och tillgängligare beskrivning av den sistnämnda problemlösningen, yttrar på tal om skillnaden mellan textattribution och språkbeskrivning: »Mosteller and Wallace treated these [stylistic] attributes merely as fingerprints: fingerprints say nothing about the character of their owner but they do help to identify him. Referring to the selection of vocabulary items for such classification problems, Yule (1944) said: 'All these are mere details; details certainly quite useful in relation to the controversy, providing valid evidence ... *but they give no faintest notion to what his vocabulary is really like as a whole*. To tell me that there is a small mole on Miranda's cheek may help me to identify the lady, and may in conceivable circumstances be quite useful information to the police, but it hardly amounts to a description of her alluring features.' For the purpose of studying authorship Mosteller and Wallace were not interested in the writers' overall style or in the use of their total vocabulary. They just searched for and found tell-tale fingerprints.» (s. 43).

har erkänt sig vara upphovsman till breven. I övrigt förklaras hans skepsis delvis av att han har missuppfattat syftet med undersökningen (jfr ovan) och dessutom viktiga enskildheter i min framställning. Men avgörande torde vara, att han som icke-svensk saknar kompetens — ordet taget både i gammal och i ny betydelse — när det gäller att bedöma indicievärdet av vissa uttryck.

Eftersom de som har läst min bok torde vara relativt få, kommer jag att här redogöra för några huvuddrag av min framställning och därvid ta upp Øyslebøs viktigaste invändningar.

Det attributionsfall som står till diskussion är såtillvida ovanligt som förutsättningarna att nå ett resultat är exceptionellt gynnsamma (jfr J 146).

1. Undersökningsmaterialet, dvs. de anonyma breven (abreven), är ganska omfattande: 41 brev med ett sammanlagt omfång av inemot 20.000 löpande ord. Breven är fördelade på 13 olika typer (numrerade I—VI, 1—7), av vilka de flesta representeras av två eller flera versioner.

2. Jämförelsematerialet, Helandertexterna (HText), är utomordentligt stort: över 3.000 boksidor jämte med maskin eller för hand skrivna brev m.m. omfattande ca 26.000 resp. ca 880 löpande ord. Ett jämförelsematerial i vidare mening utgörs dels av ett femtiotal arbeten av tio med Helander samtida prominenta teologer (TioText), dels av trettio herdabrev från i huvudsak samma tid, författade av 28 olika biskopar (HB). Dessa båda textgrupper kallas här sammanfattande TeoText.

3. Språket i abreven och HText är på många punkter särpräglad, och detsamma gäller maskinskriften.

4. Texternas tillkomstsätt och -tid har kunnat klarläggas och deras sakuppgifter kontrolleras på ett sätt som i fråga om grundlighet torde vara enastående inte bara bland svenska attributionsfall.

5. Som en ytterligare i detta sammanhang viktig omständighet får räknas abrevens tillkomsttid (1951—52). Under årtiondena närmast före 1900-talets mitt börjar en rad stora förändringar genomföras i det svenska skriftspråket. »Nyheterarna har naturligtvis godtagits i växlande utsträckning, delvis beroende på vilken generation den skrivande tillhör. Vårt skriftspråk företer därför nu en långt brokigare bild än på länge. I samma mån har det blivit lättare att påvisa skillnader mellan olika personers språkbruk.» (J 150 f.).

2

De olika versionerna av samma brevtyp visar i regel stora variationer inbördes, framför allt i fråga om ordval och ordföljd (J 123—142). I brevtyp 5 talas bl.a. om Helanders insatser för att höja prästlönerna. De nio versionerna³ framhåller att tacksamhetsskulden *borde mera ha framhävts* Aa 12,

³ Av brevtyperna 5—7 har tre versioner skrivits efter varandra på varje foliosida (med flera genomslag). Varje blad har därefter klippts i tre delar. De tre versionerna

borde mer ha understrukits Ab, *borde väsentligen mera ha betonats* Ac, *borde bättre ha framhävts* Ba, *mera borde ha understrukits och framhållits* Bb, *mera borde ha framhållits* Bc, *borde ha framhävts mera* Ca, *mera borde ha understrukits* Cb, Cc.

Bara två versioner — de båda sista — överensstämmer här helt med varandra. Begreppet 'framhäva' uttrycks med fyra olika verb. Med formen *mera* växlar *mer*, och *mer(a)* byts en gång ut mot *väsentligen mera*, en gång mot *bättre*. Placeringen av adverbet är trefaldigt varierad.

Ur de båda versionerna av brevtyp 1 kan som exempel anföras:

*Om vi avlida
erhålla våra änkor
och efterlevande barn
höjda pensioner.* 1A 24

*Om vi skulle avlida
få våra änkor
och barn
högre pension än förr.* B

*Att han får förslag
är tydligt.
Somliga anse
att han får första rummet,
vilket vi även tro.* 1A 54

*Att professor Helander når förslagsrum
är säkert.
Somliga hålla före
att han nu erhåller första,
vilket synes vara antagligt.* B

Ett annat genomgående drag är att ett uttryck gärna förstärks i en senare version. Den anonyme brevskrivaren (An) finner efter hand slagkraftigare uttryck för vad han har på hjärtat. Detta innebär att Helander och hans utsikter blir bättre och bättre, medan motsatsen gäller för konkurrenterna. Alla versioner av typ 5 utom Ab omtalar, att Helander är *en framstående predikant*. Bc tillägger: *I Lund packades kyrkorna då han predikade*. Tillägget finns också i de tre C-versionerna (med *packades* utbytt mot *fylldes*). I den sista tillkommer en skärpning: (*fylldes*) *till sista plats* (J 27 f.).

Brevtyp 6 med sina tre versioner propagerar mot en konkurrent till Helander. I den första versionen talas om vederbörandes *intensiva tröskande av högkyrklighet*. De båda följande tillfogar: *vid alla tillfällen*, och framhåller därutöver *hans dåligt förberedda tal*, vilket i den sista avrundas med: *som äro fyllda av fadäser*.

Men mitt i variantrikedomen finns det några konstanter. Det heter alltid *även*, aldrig *ock* eller *också*; alltid *endast*, aldrig *blott* eller *bara*; alltid *taga*, aldrig *ta*; alltid *finnes*, aldrig *finns* osv. Det gäller alltså kategorier med diskriminerande förmåga, där ett val mellan två eller fler synonymer eller ordformer är möjligt och An alltid eller oftast väljer samma alternativ — det som också Helander visar sig föredra.

Det är vanligen meningslöst att fråga, varför An helst väljer alternativ a och inte — som många andra, kanske de flesta — alternativ b (eller där

betecknas med a, b och c. Vid typ 5 har förfarandet upprepats två gånger, varigenom nio versioner erhållits; här betecknas varje blad med A, B, C, varje version med Aa, Ab, Ac, Ba osv. Vid de övriga typerna, där varje brev tar en bladsida i anspråk, betecknas versionerna med A, B, C osv.

så är möjligt c osv.). Däremot kan det vara meningsfullt att fråga: varför har han i detta fall valt b och inte sitt normalalternativ a? Det är alltså undantagen som frågan då gäller. Särskilt när undantagen är få har man anledning inte bara att räkna beläggen utan också att väga dem, jfr J 150 och 170.

De 12 första särskiljande kategorierna i min undersökning är:⁴ 1. *bägge/båda*, 2. *icke/ej/inte*, 3. *även/ock/också*, 4. *endast/blott/bara*, 5. *från/ur ... synpunkt*, 6. *småningom* / så *småningom*, 7. *hänga samman* / *sammanhänga*, 8. *ha/hava*, 9. *bliva/bli*, 10. *taga/ta, tager/tar*, 11. *-es/-s* (*finnes/finns, dömes/döms* etc.), 12. *huru/hur*.

Kategorin *bägge/båda* har jag ägnat särskild uppmärksamhet; den är väl lämpad för en praktisk demonstration av begreppet särskiljande kriterium, bl.a. därför att den består av bara två led, inte som några följande av tre (eller undantagsvis fler), och att den i detta fall har en nära nog maximal diskriminationsförmåga (J 155). Till en början ges klumpsiffrorna för de fyra aktuella textgrupperna.

1. *bägge/båda*: An 4/0, HText 476/20; TioText 12/1149, HB 18/220

Båda är sedan länge det vanligare ordet i svenskt skriftspråk. An och Helander föredrar avgjort *bägge*, det stora flertalet av de jämförda teologerna lika avgjort *båda*. Av de 20 *båda* i HText beror 6 på ett närstående *bägge*, 9 mer eller mindre sannolikt på att de har övertagits från en refererad källa, 1 är möjligen insatt av annan än Helander. Analysen visar att långtifrån alla undantagen har tillkommit slumpvis. Av de 12 *bägge* i TioText har 9 en och samme upphovsman (som presterar 112 belägg för *båda*); 2 av de 9 beror på ett *båda* eller *både* i grannskapet, 1 kan vara övertaget från refererad källa. Gruppens 3 övriga *bägge* fördelar sig på lika många författare; ett av dem tycks bero på ett medvetet val: *Se till, att du står med bägge fötterna på denna jorden*. Tjugo HB-texter ger belägg endast för *båda*, en bara för *bägge*, sex företer blandning, tre saknar belägg.

Min diskussion av materialet — här återgiven i starkt sammandrag — föranleder följande kommentar av Øyslebø:

Men alt her, i den første av de undersøkte kategoriene, vil et av de vanskelige metodespørsmålene måtte reises. Tross alt har a-brevne ikke *båda* i det hele tatt. Hvis Helander har en så absolutt aversjon mot varianten *båda* som Anonymus syns å ha i sitt lille materiale (4:0), hvorfor er det da 20 ganger brukt *båda* i H-tekstene? (Ø 86)

Øyslebøs resonemang liknar påfallande det som Helander för i sin inlaga till Högsta domstolen den 4/9 1954: »I stället för att vara på något sätt diskriminerande [...] för mig, är i stället denna punkt av friande natur. Brevnen använder uteslutande ordet 'bägge'. Jag använder 'båda' och 'bägge'.» (cit. J 183).

⁴ De(t) för An gällande alternativet (alternativen) nämns först. Av de 12 kategorierna anfördes nr 2, 3 och 8 i WJ 1953; i J 1960 behandlades 1—9 och nr 12.

Gentemot detta påpekar jag bl.a., dels att »*bägge* är Helanders klart dokumenterade normalform», dels att »det skulle vara synnerligen märkligt, om inte *båda*, detta andra och för övrigt skriftspråkets avgjort vanligaste uttrycksalternativ, någon gång råkade bli använt vid sidan av Helanders favorituttryck» (J 183 f.).

Av relationen 4:0 i breven kan man verkligen inte dra slutsatsen att An ens skulle synas ha en »absolutt aversion» mot *båda*, och någon motsättning mellan 4:0 och 476:20 kan det inte vara tal om. Min undersökning av de 20 beläggen för *båda* i HText visar för övrigt, att inte alla undantagen har tillkommit av en slump.

Øyslebø undrar vidare: »Hva f.eks. om vi spesialundersøkte også sammenlikningsmaterialet, — blir proporsjonene fremdeles de samme?» I själva verket har jag givit en som jag anser fullt tillräcklig redogörelse för hur det förhåller sig med de 12 *bägge* (mot 1149 *båda*) i TioText. Relationen 18/220 visar att också HB som grupp klart gynnar *båda* (detaljer framgår av bokens tab. 3c). Ingen ytterligare specialundersökning kan ändra på detta faktum. Och naturligtvis »blir proportionerna desamma» (vad som nu menas med detta). Varningen för att jämföra »siktet» och »usiktet» material är här — och över huvud när det gäller min undersökning — helt opåkallad. Mina slutsatser: — kategorin *bägge/båda* »skulle vara ett starkt friande indicium för huvuddelen av de jämförda teologerna. Den fritar icke Helander» — har Øyslebø inte i minsta mån förmått rucka på.

De övriga 11 särskiljande kategorierna i denna grupp går recensenten snabbt förbi — lite för snabbt, med tanke på vad som sedan följer. I själva verket analyserar jag varje kategori med hänsyn till de specialproblem den erbjuder. Här följer några exempel, i kort sammandrag (vilket bl.a. innebär, att jämförelserna i huvudsak inskränks till breven och HText; att TeolText oftast visar helt andra förhållanden framgår redan av klumpsummorna).

2. *icke/ej/inte*: An 144/121/0, HText 4688/1711/62;

TioText 11022/1783/1779, HB 5452/581/1481

An och HText överensstämmer i sin utpräglade motvilja mot *inte*. Inom båda dessa textgrupper växlar fördelningen *icke/ej* mellan de enskilda texterna. I flera fall beror *ej*-dominans på att författaren har velat spara utrymme (jfr härom nedan). Särskilt gäller detta abrevstyperna 1—6; här är pappersytan nästan genomgående snålt utnyttjad. De relativt fåtaliga *inte* i HText ingår i predikningar eller annan återgivning av talat språk. — Naturligtvis ger de nakna klumpsiffrorna för varje textgrupp ingen upplysning om här antydda förhållanden.

3. *även/ock/också*: An 45/0/0, HText 4425/173/129;

TioText 3977/359/3868, HB 1032/192/1812

En analys av klumpsiffrorna visar dels att An helt saknar fall av typen (*antingen ...*) *eller ock* resp. *eller också*, där ett *även* är omöjligt, dels att bruket av *ock* och *också* i HText är nära nog begränsat till dylika fall eller till dem med ett *även* i grannskapet.

4. *endast/blott/bara*: An 28/0/0, HText 1427/41/14;

TioText: 1605/1451/335, HB 489/685/280

Halva antalet *blott* och *bara* i HText förklaras av uttryckligt angivna omständigheter: ett *endast* i närkontexten, undvikande av typen *endast en enda*, inflytande från refererad källa, *bara* i predikningar och annan tal-språkspåverkad text. Analys av materialet är också här nödvändig.

5. *från/ur* (religiös osv.) *synpunkt*: An 9/0, HText 137/2;

TioText 453/124, HB 73/54

2 av de 9 fallen i breven är utbyggda med participet *sett* (*Från allmän synpunkt sett ansåg man att ...* II 7); detsamma gäller 45 av de 139 fallen i HText, men endast 27 av de 704 i TeotText. I det citerade brevsfallet representerar också adjektivet *allmän* en egenhet som är gemensam för breven och HText, där den förekommer 2 resp. 17 ggr, medan den helt saknas bland de omtalade 704 beläggen. Först en närmare granskning avslöjar det intima sambandet på två punkter mellan breven och HText; i båda fallen gäller det allt annat än vanliga drag.

8. *ha/hava*: An 138/11, HText 1863/740;

TioText 3684/227, HB 1586/352

Inom HText kan tydligt iakttas en utveckling — som klumpsummorna naturligtvis döljer — mot ökat bruk av *ha*. Fördelningen är i de fem äldsta skrifterna (från 1926—35): 50/82, 42/18, 54/139, 184/181, 89/10 (s:a 419/430); i de fem yngsta (1945—53): 109/0, 109/7, 34/12, 135/9, 82/6 (s:a 469/34). Självfallet skall breven närmast jämföras med den yngre gruppen; att räkna med medelvärden för hela produktionstiden är orimligt.

11. *-es/-s*: An 34/0, HText 2773/25;

TioText 2939/748, HB 1209/673

Hade min undersökning gällt endast breven och HText kunde det för denna kategori ha räckt med klumpsiffrorna, eftersom *es*-formen är helt dominerande inom båda textgrupperna. Också TioText och HB visar kraftig övervikt för samma form, men här hävdar sig *s*-formen på ett helt annat sätt. En uppdelning av materialet kan väntas ge besked om vilka

de drivande krafterna är.⁵ Inom var och en av de fyra textgrupperna skiljs till en början mellan deponentier och rena passiver. Ur den förra gruppen bryts *finnes/finns* och *synes* 'förefaller, verkar' ut. Formerna på *-es* kommer alltså att redovisas i fyra undergrupper, de på *-s* i tre. Av abrevens 34 *es*-fall är 11 *finnes*, 9 *synes* 'förefaller', 3 övriga deponentier och 11 passiver. Motsvarande uppdelning av HTextmaterialet ger följande resultat: *finnes/finns* 783/21, *synes* 269, övriga deponentier 126/1, passiver 1595/3. Av de sammanlagt endast 25 *s*-formerna är alltså inte mindre än 21 *finns*. Också hos de övriga teologerna går *finns* i spetsen för utvecklingen; i TioText kan förloppet följas hos de enskilda författarna. Ingen av de 38 teologerna visar tillnärmelsevis så stor motvilja mot kortformen som Helander.

I alla de sju här refererade fallen är en analys av klumpsummorna nödvändig, om jämförelsen mellan leden inom varje kategori och mellan textgrupperna över huvud skall ha någon mening. Inte med ett ord antyder Øyslebø att han har insett detta. Han påstår tvärtom, på tal om min behandling av kategorin *sätt/vis*: »Först når Helander viser avvik, blir det behov for en nærmere eksaminasjon» (jfr nedan). Detta är rätt och slätt en osanning.

Vid granskningen av de särskiljande kriterierna har jag påvisat några av de viktigaste orsakerna till att en annan alternativform än författarens normala tas i bruk. Oftast torde det vara fråga om ett medvetet val; ibland — t.ex. vid påverkan från en refererad text — kan avvikelserna från normalschemat ha gjorts mer eller mindre omedvetet. Eftersom det i de här aktuella fallen vanligen gäller relativt små tal, finns det som tidigare nämnts all anledning att granska de enskilda beläggen. De i mitt material viktigaste typerna är följande (jfr J 149 f.).

a) Det ovanligare fallet väljs, därför att normalfallet ingår i närmiljön. Se *bägge/båda* (J 182, 184, samt här ovan), *icke/ej/inte* (188), *även/ock/också* (194), *endast/blott/bara* (196, 199), *ha/hava* (217).

b) Av likartade skäl undviks i HText normalordet *endast* i fall som *blott en enda röst*, *bara ett enda ord* (199). I TioText har *vis* fått rycka in för *sätt* i exv.: ... *får på intet vis eftersättas, på ett konstnärligt sett mer fulländat vis* (281).

c) Rytmska hänsyn torde spela in vid valet mellan växelformerna *småningom* / *så småningom* (208). Det enda *bliva* i en av TioText (med 147 *bli*) är genom kursivering markerat som tryckstarkt (221).

⁵ Här liksom på flera andra punkter har jag använt mitt relativt omfattande material för att illustrera vissa utvecklingar i 1900-talssvenskan. »Dels gäller det alternativordens och -formernas inbördes frekvensförhållanden, dels de omständigheter som ligger bakom förändringarna av dessa förhållanden, se härom särskilt *bliva/bli*, *taga/ta*, *tager/tar* och *-es/-s*» (J 513 f.). I ett par festskriftsbidrag visar jag mer i detalj, hur de yngre herdabreven ersätter *icke/ej* med *inte* och *taga* med *ta* (under tryckning).

d) Särskilt vanliga är naturligtvis avvikelser av stilistiska skäl. Många av de formord som det här är fråga om tillhörde ännu under decennierna närmast före 1950 olika stilgenrer. Här ovan har påpekats, att de fåtaliga fallen med *inte* och *bara* i HText anträffas framför allt i talspråkspåverkade texter. Detsamma gäller de sällsynta verbformerna på *-s* i HText (235).

e) Hos två av de 28 biskoparna — bådas herdabrev från 1950-talet — är *bara* helt eller nästan helt knutet till förbindelsen *inte bara* (198). Fallet visar hur en i skriften etablerad talspraksform (*inte*) direkt påverkar valet av en annan sådan.

f) Undantag mer eller mindre säkert föranledda av en refererad texts ordval har anmärkts vid kat. nr 1—4 och 8 i HText. Ett mycket vanligt specialfall representerar de biblicismer som innehåller *hava* och *bliva*.

g) Ibland är valet mellan alternativen icke fritt. I förbindelserna *an-tingen ... eller ock* resp. ... *eller också* kan An:s och Helanders favoritord *även* inte användas (jfr ovan).

h) Till vissa växelformer som framstår som undantag har Helander själv givit en överraskande förklaring (jfr J 412 ff.). I sin bok I domkyrkans skugga (1955) framhåller han: »Jag har lagt märke till, att då jag skrev en text och kom till slutet av en rad, tänkte jag skriva 'vilken'. Det fick inte rum och jag skrev 'som'» (s. 118). I en skrivelse till HD 1954 belyser han denna sin egenhet med flera exempel och ger ytterligare motivering. För att slippa avstavning skriver han sålunda i slutet av en skrivmaskinsrad *ej, bli, ha, ta, finns, hur* i st.f. *icke, bliva, hava, taga, finnes, huru*. Han kan använda *då* i st.f. *när*, om utrymmet i radslut inte är tillräckligt, och han »vill även påpeka, att 'taga' kan förkortas till 'ta', om man har bråttom ...» (T. J:s spärrning). Att Helander verkligen tillämpar dessa mekaniska ordvalsprinciper framgår av ett par karakteristiska ändringar i det av honom maskinskrivna materialet, men här måste de bevisgilla fallen med nödvändighet bli få. I de abrevstyper som representeras av mer än en version kan däremot med full visshet konstateras, att An låter ställningen i radslut bli medbestämmande vid ordvalet. Här ovan har påpekats, att också tvånget att hushålla med papperet föranleder både An och Helander att gynna t.ex. *ej* på bekostnad av *icke*.

i) Av principiellt annat slag är de olikheter som beror på att författaren har ändrat sina språkvanor under årens lopp. I fråga om HText gäller detta framför allt *ha/hava* (se ovan), men i någon mån även de övriga kategorier som avser växling mellan full- och kortformer (nr 9—12), liksom bl.a. nr 6 och 7. Som mina tabeller visar och jag ofta påpekar, måste naturligtvis hänsyn tas till tidsfaktorn också i fråga om TeolText.

3

En undantagsställning bland de särskiljande kategorierna intar paret *på ... sätt/vis*. Klumpsummorna för abreven och HText visar påfallande dålig

överensstämmelse. Kategorin har därför fått en särskilt utförlig behandling (J 279—289).⁶

på ... *sätt/vis*: An 23/0, HText 588/238;

TioText 1570/53, HB 685/26

Øyslebø ägnar begripligt nog detta fall stor uppmärksamhet. Han kommenterar: »Ut fra Johannissons egne premisser skulle denne kategorien faktisk utelukke Helander, og tallenes tale skulle attpå til være meget klar: A-brevene viser proporsjonen 23:0 (dvs. 0 % *vis*), teol-tekstene [= TioText] sammenlagt 1570:53 (3,3 %), hyrdebrevene 685:26 (3,7 %), H-tekstene har derimot en helt annen proporsjon, nemlig 588:238 (28,8 %).»⁷ Ungefär så resonerade också kritikerna på processernas tid, de höll sig till klumpsummorna för de båda orden (J 282 med not 5).

Min analys av materialet börjar med en granskning av TeolText. Nästan alla de 79 *vis* (mot 2255 *sätt*) kan fördelas på sex grupper, de flesta med principiella motsvarigheter i de tidigare behandlade kategorierna eller ingående i mer eller mindre fasta förbindelser, ofta med talspråklig färgning.

HText skiljer sig radikalt från den nu nämnda gruppen liksom från abreven genom sitt starka inslag av *vis*. Innan jag redogör för min jämförande granskning av abreven och HText lämnar jag ordet till Øyslebø. Efter ett något kryptiskt formulerat medgivande »at *vis* ikke alltid er *vis*, og at synonympar ikke alltid er synonympar» fortsätter han: »Hvordan skal vi da avgrense det som kan oppfattes som én og samme språkstørrelse?» Han avvisar — enligt min mening med full rätt — både utvägen att slå ihop rubb och stubb vid beräkningarna⁸ (»konklusjonene blir enten falske eller intetsiende») och den motsatta ståndpunkten att låta vart enskilt belägg utgöra en egen kategori. Den mellanståndpunkt han finner typisk för vad han kallar »tradisjonell leksikografi» verkar i hans beskrivning direkt motbjudande:

Et »ord» avgrenses etter morfologiske og etymologiske kriterier, og så beskrives ordet i subkategorier etter de kontekster og situasjoner det kan inngå i. Disse subkategoriene spesifiseres ad hoc for det enkelte oppslagsord. Systematisk sett blir valget derfor vilkårlig, bestemt av praktisk hensiktsmessighet i det enkelte tilfellet. Denne modellen er

⁶ Recensenten tror att orsaken till särbehandlingen är mitt konstaterande att klumpsummorna kräver analys. Men detta gäller ju också många andra av de behandlade kategorierna, se ovan.

⁷ Ø 87. Beträffande mina förmenta »egne premisser» hänvisar jag till de slutsatser som kan dras av några olika typfall bland de särskiljande kategorierna: »4. Innehåller undersökningsmaterialet endast den ena formen, jämförelsematerialet båda, är detta i och för sig inget friande indicium. Skillnaden kan bero på att den förra textgruppen såsom i föreliggande fall är långt mindre omfattande än den senare.» Som exempel nämner jag just kategorin *sätt/vis* (J 155).

⁸ Denna bekväma utväg valde Helandersidans experter genomgående.

det tydligvis Johannisson brukar. Men hva er »hensiktsmessighet» i en undersøkelse som denne? Vi kan spørre konkret: Hvis totalsifrene for kategorien *sätt*: *vis* hadde vist samme tendens som de øvrige totalsifrene har gjort, ville det da blitt behov for å splitte kategorien opp i subkategorier? Det ligger i sakens natur at slike oppsplittinger på rent skjønnsmessig grunnlag aldri kan gå i Helanders favør. Hovedtendensen er at Helanders underliggende stilmønster faller sammen med Anonymus'. [— —] (Ø 87 f.)

Vad den beskrivningen än gäller — inte är det min metod. Att den »konkreta» frågan tveklöst besvaras med ja borde inte vara svårt att inse. Påståendet att först »når Helander viser avvik, blir det behov for en nærmere eksaminasjon» är som redan påpekats direkt osant. Recensenten manar fram en vision, enligt vilken de hundratals kontexter som det är frågan om godtyckligt kan sorteras upp på en mängd olika sätt; bland dessa skall jag ha valt det sätt som bäst passar mitt syfte, vilket är att misstänkliggöra Helander. Man undrar sannerligen inte över att tonen blir alltmer moraliserande. Vilka andra möjligheter än de jag har räknat med som skulle stå till buds är svårt att inse. Kritikern har själv inga förslag.

Låt oss först slå fast, att jämförelsen icke gäller substantiven *sätt* och *vis* som sådana. Den gäller uteslutande en rad prepositionsuttryck, där prepositionen alltid är *på* och substantiven är *sätt* eller *vis*,⁹ i obestämd eller bestämd form, i singularis eller pluralis. I hela materialet är *sätt* oftast, *vis* alltid föregånget av ett bestämningsord (oftast ett adjektiv eller ett pronomen). Kombinationsmöjligheterna är alltså många, och vi kan räkna med åtskilliga subkategorier. Flera av uttrycken med *vis* i nusvenskan tillhör främst talspråket (ett drastiskt exempel är *på det viset* 'gravid', som Östergren betecknar som vardagligt).

Liksom vid bl.a. kategorierna *från/ur* ... *synpunkt* och *-es/-s* måste också huvudalternativet granskas; i abreven är ju endast detta representerat. Här som alltid utgår jag från förhållandena i denna textgrupp. Alla de 23 uttrycken anförs. Jag gör en indelning av fallen med hänsyn till deras grammatiska och lexikaliska struktur¹⁰ — alltså ingalunda »på rent skjønnsmessig grunnlag». Den ger nio olika typer. Tre av dessa representeras av mer än ett belägg.

Den första typen, som omfattar tio fall, är *på ett* ... *sätt* (t.ex. *på ett olagligt sätt*). Mot denna fördelning 10/0 i abreven svarar 116/15 i HText.¹¹

⁹ Jag påpekar särskilt att *vis* — i motsats till *sätt* — över huvud icke förekommer utanför hithörande prepositionsuttryck (J 279).

¹⁰ I del 3 av Nusvensk frekvensordbok baserad på tidningstext (1975) behandlar Sture Allén och hans medarbetare de i enmiljonssamplet ingående ordförbindelserna, dvs. »fraseologin i vid mening» (a.a. s. XV). Allén framhåller, att språkets fraseologi kan ses »som skärningsområdet mellan grammatik och lexikon» (a.st.). De fraseologiskt relevanta förbindelserna kallar han konstruktioner, och till dem hör de också av mig diskuterade förbindelserna *på (x) sätt* och *på (x) vis* (där (x) markerar platsen för ett eventuellt inskott), a.a. s. XXI.

¹¹ Beläggens fördelning på de i HText ingående skrifterna redovisas J 283 (Tab. 16).

Av de 15 undantagen beror 5 på att huvudalternativet finns i grannskapet. Men här till kommer, att 14 av de 15 undantagen ingår i texter tillkomna 1945 eller tidigare. Särfallet tillhör ett av Helander maskinskrivet brev från 1952, och *vis* står här i radslut (jfr ovan s. 208). Från åren 1946—53 företer samma material 26 motsvarande fall med *sätt*. Det förefaller onekligen som om Helander under den nämnda tiden var på väg bort från alternativet *på ett ... vis*. I varje fall har man all anledning att ställa frekvenserna 26/1 från perioden 1946—53 mot abrevens 10/0.

Den andra typen är helt entydig: *på samma sätt*. Två av de fyra beläggen är strängt taget bara ett: (man utslungade rykten) *på samma sätt som i Linköping och på samma sätt som i Uppsala* 4B 45. Mot fördelningen 4/0 i abreven svarar 86/19 i HText. 3 av de 19 undantagen beror på ett *sätt* i närheten, 1 är maskinskrivet i radslut.

Den tredje hithörande typen innehåller en superlativ: *på det mest otroliga sätt, på det värsta sätt, på det mest hänsynslösa sätt*. De tre beläggen har endast lika många direkta motsvarigheter i HText; också där är fördelningen 3/0. Tar man med också fallen *på bästa sätt, på det mest pregnanta sättet, på de mest överraskande sätt*, blir siffrorna för HText 8/0.

De återstående sex beläggen i abreven representerar lika många olika typer: *på detta sätt* (59/40), *på sitt sätt* (9/39), *på annat sätt* (17/4), *på något som helst sätt, på det sättet* (8/7), *på alla upptänkliga sätt*.¹²

Också fördelningen vid de mera frekventa uttryckstyper i HText som saknar motsvarigheter i abreven meddelas (J 288). Det visar sig att *vis* undviks i utpräglad skriftspråkliga förbindelser. Sålunda förekommer *på vad sätt, på ett sätt som, på det sätt som, på sätt som* sammanlagt 53 ggr, medan *vis* i motsvarande fall anträffats endast 1 ggr. Också för Helander är skillnaden mellan de båda alternativen en stilskillnad. Om An delar Helanders värdering av de båda uttrycken inom denna kategori, är det rimligt att han väljer det alternativ som närmast svarar mot skriftspråkets krav och som är det vanligaste i hans och övriga svenskers språk.

För övrigt har jag aldrig uteslutit möjligheten att brevskrivaren varit medveten om sin benägenhet att i större utsträckning än de flesta göra bruk av alternativen med *vis* och därför i detta känsliga fall har tagit sig i akt för dem.¹³ Antagandet går väl ihop med en intressant formulering i brevtyp V, där en uppskattande tidskriftsartikel om Helander återges. Det citat ur ett brev från Helander till redaktören som anförs i artikeln innehåller förbindelsen *på ett förunderligt vis*. Men när detta citeras i brevet, har *vis* bytts ut mot *sätt*. Ett par andra ändringar i avskriften av artikeln

¹² I de fall då HText har direkta motsvarigheter anges fördelningarna inom parentes. Beträffande de egendomliga omständigheter som bidrar att höja frekvensen av *på sitt vis* så starkt (ej aktuella i abrevsbelägget) hänvisar jag till min utförliga framställning J 286 ff.

¹³ Jämför att An ofta starkt ökar användningen av *ej* på bekostnad av sin huvudnegation *icke*, i dessa fall för att spara på utrymmet (detsamma gäller för Helander; se J 189 ff.). Också textförkortningarna i radslut vittnar om att författaren vid behov kan undvika en för honom välkänd men i skrivsituationen olämplig form.

innebär anslutning till den för abreven och HText gemensamma språkformen.

Jag anser fortfarande, att »abrevens behandling av kategorin *på ... sätt/vis* icke utgör något friande indicium för Helander» (J 289).

Det andra exemplet på vad Øyslebø finner vara »tallenes mangetydige tale» gäller den hjälpverbslösa bisatsen. I abreven utelämnas de finita formerna av hjälpverbet *ha* i 115 av de 119 fallen, motsvarande 97 %. Procenttal nära 100 är över huvud vanliga i nusvensk sakprosa. Däremot visar talspråkspåverkade texter — som t.ex. de här aktuella predikningarna — ofta lägre procenttal. Det finns också författare som helt undviker den för naturligt talspråk i stort sett främmande konstruktionen (jfr J 389 not 7).

Ur Øyslebøs kommentar av mina sifferuppgifter citerar jag: »To av H-tekstene har eksepsjonelt lav prosent, 62 og 65; de øvrige varierer mellom 80 og 95, og manuskriptene er oppe i 96. Grensen 80 % skulle da utpeke seg som et trygt kriterium for hvem som kunne utelukkes. Da kan altså ikke Helander utelukkes (trass i to verker med lavere prosent), men da kan heller ikke mer enn 7 av samtlige 38 forfattere i sammenlikningsmaterialet utelukkes. Kort sagt, hvordan man enn stokker om på tallene, blir de enten intetsiende eller de utelukker også Helander.» (Ø 88).

Øyslebø har räknat ut att genomsnittet för HText är 86 %. Uppgiften är ointressant, eftersom procenttalet hos Helander (liksom hos många andra) varierar efter textens art och tillkomsttid. De här verkligt talande siffrorna gäller Helanders egenhändigt skrivna brev m.m. från samma tid som abreven och åren närmast förut, och här råder ingen skillnad. Att bara 7 av de 38 teologerna uteslutes överraskar inte den som något känner förhållandena i den moderna svenskan. Det viktiga vi har att konstatera är att Helander på en klart preciserad punkt icke skiljer sig från brevskrivaren, vilket däremot några av de granskade teologerna och många andra svenskar gör. Talet om att jag skulle ha haft »behov for spesialundersøkelse» och gjort »enkle (og nødvendige) inngrep» är nonsens. I och för sig hade det räckt med att påvisa den praktiskt taget totala överensstämmelsen i frekvens; jfr förhållandena vid kategorin *-es/-s*. De s.k. ingreppen visar att hjälpverbet saknas särskilt i vissa satstyper, och att detta gäller både abreven och de här relevanta delarna av HText. Att det skulle gälla bara dessa textgrupper har jag inte påstått.

4

Begreppet individualism karakteriserar jag kort som »den enskilde författarens medvetna eller omedvetna avvikelse från normen» och belyser det utförligt dels med ett yttrande av Erik Noreen, dels med ett stort antal fall i det aktuella materialet (J 147, 165 ff.). Störst indicievärde har naturligtvis de individualismer som med Noreen kan betecknas som märkliga, dvs. »ord av liknande typ som sällsynta provinsialismer, som alltså i en anonym

litterär källa kan spela en avgörande roll för författarbestämningen». Det är närmast om ord och uttryck av denna typ som jag använder beteckningen individualism.

Här tillåter jag mig anföra ett tidigare inte nämnt uttalande av en av sin tids främsta filologer, vilket jag fick del av när diskussionen om de anonyma breven pågick som hetast. Några dagar efter det att Erik Wellander och jag hade avgivit vårt utlåtande mottog jag från professor Einar Löfstedt ett brev, daterat den 29/10 1953. Han omtalade att han med största intresse hade läst vad pressen haft att förmåla om språkundersökningen. En som han sade liten detaljfråga hade gjort honom fundersam:

Enligt någon tidning skulle ibland förekomma skrivningen *universität*. Även om den endast skulle anträffas en enda gång, är den ytterst märklig. Men därtill skulle — fortfarande enligt samma källa — stundom slutljudande *d* och *t* vara förväxlade (jfr *Feld*, *Tod* osv.). Alltså en frapperande germanism till! Teorin om ett rent slarv blir inför detta dubbla indicium föga tilltalande.

Löfstedt nämner två andra förklaringar, som han finner naturligare. Den sannolikaste anser han vara att en person, »som så länge levat i Tyskland, att hans språkkänsla ibland i hastigheten sviktat», hade medverkat vid brevens tillkomst.

Du tycker att jag bygger på ett mycket sprött material. Kanske, kanske inte. Sådana där små aberrationer bruka vara rätt så signifikativa. För en tid sen stod i Sv. Dagbl. en understreckare på en i det hela perfekt svenska. Men på ett ställe stod *förveklad* i st.f. *inveklad*. Jag behövde inte titta efter underskriften för att förstå, att författaren var tyskfödd. Intressantare är följande episod, där spåret är mindre iögonenfallande och där det dessutom rör sig om ett kriminalfall.

För många år sedan (omkr. 1909 eller 1910) satt jag på ett café i Berlin och läste svenska tidningar, som då var fulla av en ganska mystisk brottmålshistoria. Någon, som velat mörda en framstående industri- och arbetsgivarpamp i Stockholm, hade sänt honom en skickligt gjord helvetesmaskin och dessutom skrivit ett brev till honom, i vilket han (avsändaren) framställde sig ungefär som en förbittrad arbetare, en »unghink» eller något sådant. Ni och era gelikar har makten och pengarna, lät han industripampen förstå, »men», tillade han ordagrant, »det tar vi ingen notis av». På detta *av* (i st.f. *om*) och en ännu mindre stilbagatell, som jag nu har glömt, skrev jag omgående till en av vårt lands främsta jurister och sade honom, att den okände attentatorn säkert inte var någon vanlig svensk unghink, utan en person som vistats så länge i England eller Amerika, att hans svenska språkkänsla blivit en smula avtrubbad. Efter någon vecka fick jag ett mycket artigt svar; det hade i själva verket visat sig, att attentatorn

var den svenske ingenjören Ekenberg, sedan mycket länge bosatt i London. Han hyste ett ursinnigt hat till industrimannen i fråga och hade själv konstruerat helvetesmaskinen och vid ett besök i Sverige avsänt både den och brevet, som f.ö. var helt kort.

Jag skriver detta — kanske i onödan — därför att det hela faktiskt är så pass invecklat och intressant, att även den obetydligaste uppslags-*ända* *kanske* i ett eller annat hänseende kan vara av intresse. [— —]

I mitt svar till Löfstedt omtalade jag, att båda de nämnda fallen hade diskuterats i Wellanders och mitt utlåtande. Den ena tidningsuppgiften var felaktig, den andra ofullständig. Skrivningen *universität* (senare, i Axel Kiellands bok *La oss se på saken*, ytterligare germaniserad till *Universität*) förekommer inte i breven.¹⁴ Den förmenta förväxlingen av slutljudande *d* och *t* inskränker sig till fallet *menat* i st.f. *menad*; här föreligger ett i svenskan vanligt kongruensfel (välbestyrkt också hos Helander), inget stavfel (se J 492, 362). — I princip var Löfstedts påpekanden, gjorda med alla reservationer, naturligtvis lika riktiga som viktiga.

Detta gäller också hans språkliga iakttagelser i samband med den uppseendeväckande Ekenbergsaffären. Ett par betydelselösa minnesfel förklaras av det stora tidsavståndet.

Den 9/10 1909 mottog Exportföreningens chef dir. John Hammar i Stockholm en brev försändelse, som exploderade när han öppnade den, varvid han tillfogades betydande men inte livsfarliga skador. Helvetesmaskinen hade varit insvept i en bit papper, utrivet ur vänstersocialisten Hinke Bergegrens tidning *Brand*.

Kort före denna händelse hade några större tidningar mottagit ett mystiskt cirkulär, utsänt av »Socialdemokraternas domstol». Denna uppgav sig ha till uppgift att straffa »sådana samhällets brottslingar, hvilka i följd af den skrifna lagens ofullkomlighet ostördt tillåtas bedraga och bestjåla den fattiga arbetaren ... för att själfva få i beqvämlighet ... frossa af sitt orätt fångna mammon». Straffen sades vara av fem olika slag, från »lindrig kroppslig aga» till dödsstraff. Några redan fällda domar skulle offentliggöras och »efter lottdragning ... expedieras». — Samma morgon som Hammar skadades fick tidningarna ett kort meddelande, enligt vilket närmare upplysningar i »fallet Hammar» skulle snarast utsändas av den nämnda »domstolen». Handstilen överensstämde med den på försändelsen till Hammar. Skrivelsen publicerades i faksimil, och redan efter någon dag utpekade ett par personer ingenjören Martin Ekenberg som mannen bakom attentatet. Denne, som sedan flera år var bosatt i London, beskrevs som en begåvad tekniker, dock mindre lyckosam när det gällt att marknadsföra de uppfinningar han gjort. Det omvitnades att han hade uttalat sig mycket hätskt om Hammar.

Ekenberg häktades, varpå de svenska myndigheterna begärde att han skulle utlämnas. Vid den därav föranledda rättegången kunde åklagaren förete en utomordentligt stark bevisning. Bl.a. hade det nummer av *Brand* anträffats i E:s bostad, ur vilket den omtalade pappersbiten hade rivits. Utlämningen bifölls av rätten, men

¹⁴ An har en gång råkat skriva *universitetät* 6a 11. Felet har rättats genom överslagning.

natten efter klagotidens utgång avled Ekenberg i det engelska fängelset utan att ha gjort några medgivanden.

Den av Löfstedt citerade satsen *men det taga vi ingen notis af* ingår i det nämnda cirkuläret från »Socialdemokraternas domstol» (i denna del citerat i Svenska Dagbladet 10/10 1909 s. 8). Där heter det också bl.a.: »Naturligtvis skola de maktägande ogärna se att vi distribuera rättvisa.» *Distribuera* (i st.f. *skipa*) *rättvisa* är möjligen den andra anglicism Löfstedt hade iakttagit (jfr eng. *distribute justice*); uttrycket kan dock inte karakteriseras som en »stilbagatell». Hans slutsats angående brevskrivaren visade sig vara evident.

I en artikel med titeln »Ett försök till karaktäristik af attentatorn» i Dagens Nyheter (10/10 1909 s. 1) påpekas, att stavningen *afhemtas* (med *e*) och skrivningarna *Måndag*, *Tisdag* (med stor bokstav) visar att det är fråga om en person »som lärde stafva för åtminstone 20 år sedan, alltså ingen 'unghinke' i vanlig mening». — Skrivningen *Måndag* etc. bör nog snarare bedömas som en ytterligare anglicism.

De individualismer som det här har givits exempel på representerar olika språkliga kategorier. De av tidningarna felaktigt angivna stavfelen i abreven, liksom den stora begynnelsebokstaven i veckodagarnas namn, kan verkligen med Löfstedt betecknas som »små aberrationer». Prepositionsfelet *taga notis av (ngt)* gäller en perifer ordgrupp. Detta kan däremot inte sägas om förbindelsen *distribuera rättvisa*.

Men individualismernas olika ställning i språkligt avseende har ingenting att göra med deras indicievärde i en attributionsfråga. Bruket av prepositioner är sålunda ett av de pålitligaste kriterierna, när det gäller att registrera graden av språkbehärskning (jfr J 290). Ett par stavfel i abreven och HText räknar jag till de viktigaste individualismerna. Detsamma gäller den anonyma brevskrivarens och Helanders gemensamma egenhet att förkorta *nummer* till *nr*: (i st.f. *n:r*), liksom att ofta låta kommat efter utdelningsadress föregås av mellanslag (se nedan).

Individualismernas indicievärde är alltså inbördes varierande och kan naturligtvis inte anges med exakta mått. På s. 514 nämner jag tjugo individualismer, som jag finner vara »de kanske mest talande». Teoretiskt finns det inga absoluta individualismer, dvs. språkdrag utan motsvarigheter hos andra individer, och deras exklusivitet kan aldrig bevisas. Men i praktiken spelar det inte någon roll, om den ena eller andra individualismen kan påvisas hos mer än en person. »Så snart det rör sig om flera mera utpräglade och av varandra oberoende avvikelser från språknormen, kan man utgå ifrån att inte alla påträffas hos två individer.» (J 166).

Øyslebø finner en oklarhet vidläda vad han kallar mina »påvisningskategorier»:

Bare enkeltuttrykk sies eksplisitt å ha verdi som påvisende indisium, men disse enkeltuttrykk blir så presentert og beskrevet innenfor rammen av visse grammatiske kategorier, og de kategoriene vil nødvendigvis omfatte en mengde andre teksteksempler. Uklarheten består i at vi aldri får klar beskjed om hvorvidt alle strukturelt likeartede eksempler betraktes som indiserende, og i tilfelle med hvilken verdi. Hvis de verken har utelukkende eller påvisende verdi, hvorfor er de da tatt med? (Ø 89)

Øyslebøs fråga visar, att han — här som på många andra punkter — glömmer bort att undersökningen gällde inte bara »utelukkelse» och »påvisning». Den måste bl.a. också visa, att de framställda teorierna om språkligt obildade svenskar eller rentav utlänningar som brevskrivare är både onödiga och osannolika, och att detsamma gäller antagandena om ett anonymt gäng i verksamhet. Som framgår av sammanfattningarna i många avsnitt talar det där behandlade materialet mot båda teorierna eller mot endera; jfr Propositioner (302), Kontaminationer (359), Kongruensfel (364), Ordföljd (377), Relativsatser och relativter (383), Ordpar ... (401), Allitteration (407), Textförkortning i radslut (421), Felstavade egennamn (439), Kommatering (457). Endast i några få av dessa avsnitt behandlas också individualismer. Däremot redovisas där andra direkta eller principiella överensstämmelser mellan abreven och HText. Deras uppgift är — utom den nu nämnda — att visa att Helander är väl i stånd att åstadkomma det dåliga språk, som föranlett de nämnda teorierna. Detta framhåller jag också i varje enskilt fall. — Beträffande den påstådda oklarheten se nedan not 22.

Min uppfattning av begreppet individualism föranleder följande kommentar:

Absolutte individualismer forekommer nok sjelden hos ikke-skjønnlitterære forfattere. Heller får vi da å gjøre med relative avvik fra en viss norm. Men fra hvilken norm, og hvor lite akseptabelt må uttrykket være for å tilkjennes identifiserende verdi? Johannisson har ikke tatt dette problemet opp til generell drøfting. Prinsippene må utledes av dokumentasjonen, og der er det etter mitt skjønn ikke skilt (f.eks. i atskilte grupper) mellom vesentlig og lite eller ikke relevant materiale. (Ø 89)

Tydliggen avser Øyslebø och jag olika saker när vi talar om »absolut individualism». För honom tycks uttrycket avse motsatsen till »relative avvik fra en viss norm».¹⁵ Tyvärr är det inte möjligt att ta upp det i hans fråga formu-

¹⁵ Vad Øyslebø efterlyser tycks vara ett redovisningssystem, där varje onöjaktighet är markerad med ett större eller mindre antal minuspoäng, allt efter felets svårighetsgrad. Systemet erinrar om det som på sin tid tillämpades vid studentexamen i Sverige för att garantera största möjliga likformighet i bedömningen av bl.a. de skriftliga översättningsuppgifterna (och som fungerade väl). Att tillämpa det i föreliggande fall är varken påkallat eller möjligt.

lerade, i hög grad praktiska problemet »til generell drøfting». Det ena fallet är nämligen icke det andra likt. Det går inte att formulera gemensamma regler för kategorier som avser så olikartade ting som bl.a. grammatik, lexikon, stil, förkortningar, interpunktion och maskinskrivning. Det är här fråga om helt olika slag av normer eller normsystem, som får granskas från fall till fall. I den utsträckning dokumentation har bedömts vara behövlig har jag givit sådan (det gäller särskilt vissa omdiskuterade individualismer); i övrigt har jag räknat med de kunskaper och den språkkänsla en bokligt bildad svensk kan förväntas äga. Besynnerligt nog vill Øyslebø någon gång rentav försvara en onöjaktighet i det material jag redovisar med att den har motsvarighet i fullgod eller acceptabel norska. Med den avgörande vikt han tillmäter språkkänslan borde han avstå från att uttala sig om de svenska uttryckens indicievärde.¹⁶

Enligt Øyslebø visar kapitelrubriker som Kontamination, Kongruensfel, Ordföljd, Formellt subjekt

for det første at kriteriene er av allmenn grammatisk karakter, dernest at normen som avvikene ses mot, må være en strengt logisk språkbruk (tydeligvis skolegrammatikkens normer). [— —] Bare i få tilfeller har Johannisson undersøkt sammenlikningsmaterialet med henblikk på tilsvarende feilkonstruksjoner. Kort oppsummert i to punkter: Vi kan være enige om at et gitt uttrykk er dårlig eller direkte feil, men vi vet ikke om det er flere enn Helander og Anonymus som bruker språket på den måten. Vi kan være enige om at ett uttrykk (eller noen flere) er dårlig eller feilaktig, men kanskje vi ikke er enige om at de mange andre eksemplene av (påstått) samme grammatiske struktur er like dårlige eller engang indiserende i det hele tatt. Svakheten stikker i at kategoriene er basert på brudd med normativ grammatikk, ikke på hva som er spontant støtende for svensk språkfølelse. (Ø 90 f.)

Att kriterierna är »av allmenn grammatisk karakter» gäller bara en mindre del av mitt material. Talet om normen som »en strengt logisk språkbruk (tydeligvis skolegrammatikkens normer)» kan avse endast de avsnitt, där inte bara skolgrammatiken utan också våra många handböcker ger anvisningar och råd. Men att dessa hjälpmedel självklart är otillräckliga, påpekar jag uttryckligt (på tal om fördelen att arbeta med moderna texter): »Ordböcker av olika slag liksom vår egen och andras språkkänsla ger upplysningar om ett visst ords eller uttrycks förhållande till den samtida normen, ofta även om dess stilvärde och bruklighet.» (J 146; spärrat vid citeringen).

I de fall som gäller språkriktighetsfrågor borde mina kategorier enligt

¹⁶ I ett brev till mig av 29/7 1974 skriver professor Einar Haugen (efter att ha omtalat att han ännu inte haft tillfälle att läsa hela boken): »Det som er klart er at ingen som ikke selv er svensk kan bedømme materialet, da det ofte dreier seg om meget små avvik fra vanlig språkbruk i et sterkt normalisert språk som svensk.»

Øyslebø ha varit baserade på »hva som er spontant støtende for svensk språkfølelse». Man undrar för det första vilka representanter för svensk språkkänsla som skall anses vittnesgilla. Bara de av svensk skolgrammatik obesmittade (en enligt mångas uppfattning växande skara)? För det andra undrar man hur beskedet om vederbörandes spontana reaktion skall inhämtas. Över huvud torde det nu så aktuella men mycket oklara begreppet språkkänsla behöva en ordentlig genomlysning.

Den motsättning mellan »skolegrammatikkens normer» — dvs. kunskaper om språkets behandling — och språkkänslan, som den norske kritiker finner så utpräglad för svenskans vidkommande, är ingenting annat än en konstruktion. I den mån han underkänner de exempel på onöjaktigheter som jag har anfört ur abreven och HText, så underkänner han inte bara de normer som våra moderna handböcker upplyser om utan också min språkkänsla — och efter vad jag säkert vet inte bara min.¹⁷

På tal om dåligt språk finner recensenten det betänkligt, att vi inte vet »om det er flere enn Helander og Anonymus som bruker språket på den måten». Om vart enskilt underhaltigt språkdrag vet vi, att det i allmänhet möter hos flera än de båda nämnda, ofta långt flera. Men alla svenskar med dåligt språk gör inte samma fel. Och framför allt: bland svenska teologer på hög nivå hör faktiskt dåligt språk till sällsyntheterna. Vad de 38 teologerna beträffar, har jag naturligtvis läst de texter det gäller också »med henblikk på tilsvarende [och andra!] feilkonstruksjoner», men med så magert resultat, att praktiskt taget ingenting finns att rapportera. Ingen kan väl på allvar mena att jag skulle vara skyldig redovisa varje litet förbi-seende, som någon eller några i den månghövdade skaran kan ha gjort sig skyldig till, för att ha rätt att dra fram en del av de talrika och delvis grova språkfelen i HText.¹⁸

Flera av exemplen på dålig svenska i abreven har först tagits fram av Helanders meningsfränder som bevis för att Helander inte kan vara identisk med brevskrivaren. På sina håll har man tävlat om att understryka brevens »valhäntheter och felaktigheter» (se J 333). Helander 1955 anför ett uttalande av en namngiven prästman, enligt vilken »svenskan i breven liknade Grönköpings Veckoblads och närmast gjorde ett löjligt intryck» (s. 50). En

¹⁷ Typisk är Ø:s anmärkning till ett ställe i min egen text: »Allmenne grammatiske kategorier duger oftest lite som stilistiske kategorier, først og fremst fordi så mange andre faktorer griper inn når en underliggende syntaktisk struktur skal realiseres i overflaten. La meg bare nevne J:s egen kommentar til uttrykket ovenfor: 'Adverbialets form gør att felet här *inte* *känns* alltför stötande' (s. 370), — naturligvis helt 'korrekt' svensk, og vi forstår alle: 'känns *inte* alltför stötande'». (Ø. 92). I själva verket har jag — av de två möjligheter svenskan (men tydligen inte norskan) erbjuder — valt det alternativ som enligt min språkkänsla är det bättre i detta fall. Båda alternativen överensstämmer faktiskt med vad Ø. kallar »skolegrammatikkens normer» (utan att vara semantiskt helt likvärdiga), och någon ytterligare kommentar behövs inte.

¹⁸ Den i språk- och stilfrågor vittnesgille Sven Stolpe yttrar i en recension av Helanders bok *I domkyrkans skugga*: »Biskop Helander skriver fruktansvärt illa. Han har en nästan abnormt svag känsla för svenskt språk.» (cit. J 351 f.).

av Helanders pålitligaste vapendragare talar ännu 1972 om brevens »språkliga bottennivå» (se J 163).

Även om man menar att denna kritik en och annan gång skjuter över målet (jfr J 352 ff.), måste man anse den i stort sett berättigad. Den slutsats man har dragit — att breven är språkligt så undermåliga, att Helander på grund av sin ställning måste uteslutas som tänkbar upphovsman — är emellertid bara ett löst påstående. Bevisen — eller motbevisen — kan hämtas endast ur HText. Den som vill göra gällande, att Helander får anses fullt i stånd att åstadkomma de felaktigheter osv. som breven företer, måste ha rätt att åberopa inte bara verbala överensstämmelser utan också principiella, helst om de senare — som fallet ofta är — måste bedömas som mera svårartade än abrevens.

Vad sedan redovisningsformen beträffar, så har den valts främst av praktiska skäl; de hithörande ordförväxlingarna, kontaminationerna, kongruensfelen osv. har sammanförts i grammatiska och lexikaliska kategorier av välkänt slag. De fall i breven, som har motsvarigheter i HText och är så påfallande att de förtjänar beteckningen individualismer i här avsedd mening, behandlas i den kategori de tillhör men under tydligt framhållande av deras speciella indicievärde. Påståendet att vi »aldrig får klar besked» på dessa punkter är helt enkelt osant. En annan sak är att jag inte graderar indicievärdet hos var och en av de enskilda individualismerna i förhållande till de övriga. Detta nämner jag också i samband med den ovan nämnda översikten av tjugo viktigare fall som jag ger i bokens Sammanfattning. Men denna tycks Øyslebø inte ha läst.

Andra överensstämmelser mellan de båda textgrupperna — av mindre exklusiv art men ingalunda oväsentliga — registreras självfallet också. I många fall är det fråga om företeelser som under alla förhållanden har särskiljande förmåga.

Jag inskjuter här, att några har funnit den skillnad jag gör mellan särskiljande kriterier och individualismer alltför sträng.¹⁹ Vid behandlingen av de förra är den avslutande formeln ständigt: kriteriet utesluter icke Helander. Från början valde jag detta uttryckssätt främst av pedagogiska skäl — för att minska risken för sådana groteska misstolkningar, som mitt resonemang utsattes för (se J 156 med not 28). Men konstaterar man frånvaro av olikhet i ett bestämt avseende, så markerar man därmed en överensstämmelse. Antalet dylika överensstämmelser är långt större än de 27 som redovisas J 175—278; många nämns i avhandlingens följande avsnitt utan att få etiketten påklustrad. Det kan alltså med en viss rätt sägas, att det inte råder någon principiell skillnad mellan de båda arterna av kriterier, endast en gradskillnad. I praktiken är emellertid denna ofta

¹⁹ Senast anglisten Göran Kjellmer (1975), som bl.a. framhåller: »Instead of suggesting that the two categories are widely different in character, it might ... be more to the point to say that there is a sliding scale of variants and that a variant becomes more identifying the fewer speakers it is shared by.» (s. 25).

ofantligt stor.²⁰ I det föreliggande fallet anser jag den vara av helt avgörande betydelse.

5

I det följande ger jag några exempel på de redigeringsprinciper som Øyslebø finner så besvärande. Härvid har jag ofta anledning att hänvisa till den sammanfattning som avslutar varje avsnitt.

I avsnittet Favorituttryck (s. 303 ff.) behandlar jag vissa ord och uttryck i breven, som enligt vittnen var vanliga i Helanders språk; antalet har ökats med några som jag själv funnit.²¹ Alla är representerade i båda textgrupperna, och några är ganska anmärkningsvärda i sin kontext (t.ex. *ingå på, mannen, Men —, så pass*, adverb på *-ligen*, den stelt skriftspråkliga adverbtypen *därvid, däråt, vartill* osv. Inget av dessa fall betecknar jag som individualism.²² »Den genomgående överensstämmelsen mellan de båda textgrupperna är under alla omständigheter synnerligen anmärkningsvärd.»

I avsnittet Sällsynta uttryck granskas däremot åtskilliga individualismer: *utan sak, i stad och på land, stå fram (såsom)* 'framstå, te sig', *Säkert icke* (som svar på en retorisk fråga). De redovisas och räknas därefter upp både i kapitelsammanfattningen (J 323) och i bokens Sammanfattning (514). Avsnittet innehåller därutöver några mera ovanliga uttryck i HText utan motsvarighet i breven.

I kapitlet Ordförväxlingar och felaktiga uttryck behandlas likaledes flera »påfallande individualismer, gemensamma för breven och HText» (J 355); vilka de är borde framgå av den utförliga behandling jag ägnar var och en av dem: *psalmsångens uppkomst* 'psalmdiktningens u.', *ansluta till* 'ansluta sig till', *lämna (ngt) därhän* 'bortse från (ngt)', *felaktiga beskyllningar, väsentligen* 'väsentligt'. Också dessa nämns i kapitlets sista stycke, dessutom bland Sammanfattningens tjugo punkter. I kapitlet anför en rad andra, mer eller mindre egendomliga uttryck i HText. Ett par har direkta motsvarigheter i breven, alla är ägnade att belysa Helanders språk i olika avseenden.

Kapitlet Kontamination innehåller inte något fall som jag betecknar som individualism. I anslutning till mitt påpekande, att »HText innehåller

²⁰ Detta sammanhänger med att de särskiljande kriterierna består av alternativ som alla överensstämmer med normen, medan individualismerna — såsom de här uppfattas — innebär avvikelser från denna. Gränsdragningen kan emellertid aldrig göras knivskarp, bl.a. därför att normen är tidsbunden. En och annan torde sålunda anse, att brevens fakultativa bruk av fullformen *hava* kunde betecknas som en individualism.

²¹ I uppsatsen Favoritord karakteriserar Erik Noreen (1942, s. 146 ff.) tre kända svenska litteraturhistoriker med ledning av vissa ord, som han finner utmärkande för envar av dem. Som det viktigaste anger han för Olle Holmberg *alltså*, för Martin Lamm *ju*, för Henrik Schück *onekligen*. Typen motsvarar närmast vad Ellegård kallar plusord (se not 2 ovan).

²² Detta framhåller jag också uttryckligen i avsnittets slutord (s. 315). Icke desto mindre anför Ø. (s. 90) ett par av fallen bland exemplen på vad jag räknar som individualismer. På denna sammanblandning av begreppen individualism och favoritord beror uppenbarligen hans beskyllning mot mig för oklarhet (se ovan).

många mer svårartade fall än de som möter i abreven» (359), tar Øyslebø upp ett par av de allra lindrigaste.

I norsk betraktes »i stor grad» og »i høy grad» (og endog »i sterk grad») som likeverdige. [— —] Johannisson registrerer »i stor grad» som kontaminasjon i svensk (»hög grad» + »stor utsträckning»). Gjerne det, diakronisk har han kanskje rett. Det eneste relevante i denne forbindelse er hvorvidt »i stor grad» er umulig/akseptabelt i svensk (SAOB mangler belegg). Dette, og bare det, bestemmer påvisningsverdien. (Ø 91)

»Gjerne det», som sagt. Till en början påpekar jag, att HText innehåller exempel inte bara på *i stor grad* utan också på *i främsta grad*; dessutom talas där om »felaktigheter av mycket *svår grad*» (J 358). Säkerligen anser många svenskar med mig att dessa fall är långt mer graverande än *i stor grad*, och troligen anser recensenten detsamma, eftersom han inte nämner dem. Men jag tillåter mig påpeka, att ingen av missbildningarna gärna kan missförstås — och detta är ju annars ett tillräckligt skäl för Øyslebø att godkänna (jfr nedan).

SAOB saknar belägg för *i stor grad* men inte för *i hög grad*. Uttrycket *i hög (högre, högsta) grad* återfinns i ordböckerna av bl.a. Dalin (1850), Sundén (1892) och Östergren (1926), dessutom i Illustrerad svensk ordbok, redigerad av Bertil Molde (1955, 1964), samt i de båda senaste upplagorna av Svenska akademins ordlista (1950, 1973; de tidigare saknar helt exempel under *grad*) och i den av Akademien och Nämnden för svensk språkvård gemensamt utgivna Skolordlistan (1973). Inget av dessa verk ger något exempel på *stor* (eller *svår* eller *främsta*) i motsvarande användning. Welander, Riktig svenska varnar i alla hittills utkomna upplagor (den fjärde 1973) för *stor* i förbindelse med *grad*. Också Svensk handordbok (1966) gör det; det bör dock anmärkas att jag själv är en av de båda huvudredaktörerna. Varningarna visar naturligtvis, att konstruktionen med *stor* förekommer i svenskan och alltså inte är någon individualism hos Helander — men det har jag ju inte heller påstått.²³

Det andra fallet — *ebba ut i sanden* — föredrar jag trots Øyslebøs invändning att betrakta som en kontamination av *ebba ut* och *rinna ut i sanden*. Två uttryck motsvarande olika bilder har sammanblandats; havsvattnet försvinner inte i sanden vid ebb.

I samlingen av kontaminationer har dessa båda fall ett obetydligt »påvisningsverdi». En kritiker kunde helt se bort ifrån dem, utan att jag därför skulle finna minsta anledning att ändra mitt omdöme om språket i HText. Den läsare som vill få en riktig föreställning om materialets beskaffenhet hade förmodligen hellre sett, att recensenten hade anfört några av de mer

²³ Om användningen av *stor* har ökat på sistone, torde det bero på engelskt inflytande (jfr *in a great degree*).

handfasta och väl också från norsk synpunkt frapperande exemplen i HText, t.ex. de tre fallen av typen *orsaken till (ngt) beror på (ngt)*, som får en påbyggnad i det fjärde: »*Orsaken* till konsistoriernas välvilliga ställning kan tänkas *bero på flera orsaker*».

I avsnittet Ordföljd behandlas två individualismer, nämligen dels den vilseledande placeringen av *även*, dels *hans antal av anhängare* 'antalet av hans anhängare'. Den senare är den enda i hela den stora samlingen som Øyslebø tar upp till utförlig granskning. Jag hade sammanställt fallet närmast med följande i HText: ... den som erhållit *flesta antalet röster* [skulle] utnämnas; ... referatets korthet [har] gjort att *felens antal icke äro*²⁴ så *många*. Enligt min uppfattning har An råkat anknyta *hans* till huvudordet för prepositionsattributet i stället för till substantivet i detta attribut. Liknande gäller för de båda HTextfallen: *flesta* och *många* har felaktigt anknutits till *antal*, inte till det substantiv i plural, som *antal* är förbundet med.

»Bruken av *antal* pekar klart mot en närpå absolutt individualisme hos Helander», finner också Øyslebø (92), men det är enligt honom en annan än den i brevet och består i »flertallsoppfatning av ordet *antal*». An:s för syndelse anser han vara tämligen obetydlig — det är »igjen spørsmål om hvor støtende a-brevenes bruk virker (for her kan det vel ikke bli tale om å feiltolke, med misforståelse som resultat?)». Den parentetiska frågan kan besvaras med nej — men motsvarande gäller nästan alla de individualismer jag har tagit upp; obegripligheten eller dubbeltydigheten som kriterier är som redan antytts mycket trubbiga instrument. De misslyckade försöken att förklara abrevsfallet som en germanism visar att också Helandersidans språkexperter reagerade mot konstruktionen. I övrigt nöjer jag mig här med att konstatera, att meningarna naturligtvis kan vara delade om hur språkvidriga uttryck skall analyseras — detta i synnerhet, om bedömarena talar olika språk.

I fråga om förkortningarna — både när det gäller valet mellan två eller tre gängse men med hänsyn till frekvensen skiljaktiga alternativ (exv. *dr./d:r/dr*) och när det blir tal om de mera ovanliga fallen — visar breven och HText så stora överensstämmelser, att de svårligen kan bero på tillfälligheter. »I några fall är förkortningarna så exklusiva, att det torde erbjuda svårigheter att för envar av dem finna annan hemulsman (*nr.:*, *Ku gl. Majt*, *ungf.*). Abrevens på flera punkter starkt särpräglade förkortningssystem har ensamt en utomordentlig beviskraft.» (J 422—432)

Två felaktiga namnformer i breven och HText är anmärkningsvärda, var och en på sitt sätt. Det i tio brev förekommande tidningsnamnet *Uppsala* avser tidningen *Upsala*. Härtill kommer ett sakfel: den artikel som omtalas var införd i *Upsala Nya Tidning*. Den person som var skyldig till förväxlingen har omvitnat, att han sannolikt inte hade lämnat den fel-

²⁴ Formen anges felaktigt som är J 371.

aktiga uppgiften till någon annan än Helander. »Den oriktiga stavningen av nationsnamnet [*Södermanland-Nerikes nation* i st.f. *Södermanlands- ...*] måste med tanke på Helanders ställning som inspektor för nationen betecknas som en individualism av säreget slag.» (J 437—439)

Vad kommateringen beträffar kan som särskilt anmärkningsvärda likheter mellan breven och de av Helander egenhändigt skrivna texterna framhållas bl.a. frånvaron av komma såväl framför tillägg, inledda av *nämligen*, *såsom*, *t.ex.* osv., som framför senare leden av förbindelsen *dels* — *dels*, vidare den konsekventa behandlingen av vissa samordnade satser: komma alltid framför *men*, aldrig framför *och*. Också här är det fråga om system av normer, som stämmer överens. »De nu behandlade indicierna har tidigare inte redovisats. De talar med utomordentlig styrka för att Helander har skrivit breven.» (J 444—457)

I fråga om de växlande placeringarna av interpunktionstecken, tankstreck och parenteser företer breven och HText anmärkningsvärda överensstämmelser. Särskilt påfallande är mellanslaget före det komma som följer efter utdelningsadressen på kuverten (upptaget som nr 20 bland de viktigare individualismerna), liksom ett flertal egenheter vid skrivningen av parenteser. (J 458—479)

Inryckningarna vid nytt stycke, som varierar både olika brev emellan och inom samma brev (delvis enligt iakttagbart mönster), tillhör vidare de för båda textgrupperna gemensamma dragen. (J 480—488)

Av de talrika maskinskrivningsfelen är naturligtvis de flesta sådana som rutinerade maskinskrivare gör; jag räknar dem till de särskiljande kriterierna. (»I själva verket skulle ett felfritt brev ha varit ett utomordentligt starkt indicium på att Helander inte hade skrivit det.») Men de många exemplen på ljusrum i stället för bokstav betraktar jag som en individualism. (J 489—510)

Till de nu senast nämnda, så att säga grafiska kategorierna hör också avstavningarna och skrivningarna med stor begynnelsebokstav. Flertalet av dessa sammanlagt åtta kategorier representerar var för sig mer eller mindre strikt genomförda normsystem och uppvisar många subkategorier, av vilka några måste betecknas som individualismer.

Också Øyslebø finner att denna grupp nog tillhör »de sterkeste argumentene» i språkundersökningen. Att han inte alls går in på dem beror väl till en del på deras triviala karaktär, men framför allt på att språkkänslan här inte kan spelas ut mot skolgrammatikens och andra normer. För en icke-svensk bedömare torde de vara de lättillgängligaste.

I min Sammanfattning framhåller jag:

»Mängden av redovisade jämförelsepunkter, hämtade från skilda områden, är nu så stor och från olika synpunkter så belysande, att man med full rätt kan tala om detaljerat språkligt signalement» (J 1960 s. 172). I ännu högre grad gäller dessa ord om den nu avslutade granskningen, där antalet jämförelsepunkter är avsevärt större. I betydande

utsträckning är det här fråga om språkliga drag som är oberoende av varandra, eftersom de representerar icke endast svenskans ortografi, formlära, syntax, fraseologi och stilistik utan även An:s och Helanders maskinskrivningsvanor.

Den anonyme brevskrivarens språkliga signalement har visat sig så långt man kan begära passa in på Helander. Liksom tidigare är jag angelägen framhålla, att ingen sådan olikhet har anträffats, som kunde allvarligt ifrågasätta resultatet av mina undersökningar.

Enligt min bestämda uppfattning är den anonyme brevskrivaren identisk med dåvarande professorn Dick Helander. (J 515)

6

I Uppsala rådhusrätts dom framhålles, i det avsnitt som gäller språkundersökningen och de därpå följande vittnesmålen inför rätten, bland annat:

Flera vittnen, som väl känt Helander och hans skrivsätt, ha omtalat att de funnit överensstämmelser mellan de anonyma brevens och Helanders språk; särskilt har [...²⁵] berättat om den chock han på grund av språklikheten fått vid första läsningen av ett par av de anonyma breven. Samma vittnen ha i allmänhet tillika fått sin uppfattning befast därav, att de hört Helander om vissa personer använda samma uttryck och fälla samma omdömen som återkomma i de anonyma breven. (Uppsala rådhusrätts dom 22/12 1953 s. 35; jfr hovrättens dom s. 53 ff. och J 331 f.)

Det är ett välbekant faktum, att vi ibland intuitivt känner igen författaren till en anonym text utan att efteråt kunna ange mer än till en del, vilka kriterier vår identifiering stöder sig på. Øyslebø gör ett påpekande som gäller norska förhållanden.

Det er jo tross alt slik at det vi kjenner igjen som typisk for en forfatter, endrer i liten grad karakter om artikkelen trykkes etter den eller den avisens særegne rettskrivningsregler, ja endog overføres til det andre av våre to offisielle målformer. (Jeg ser her bort fra skjønnlitterær bruk, med alle allusjonene.) Dette må bety at det spesifikt individuelle i språkbruken ligger på et annet plan. Konstantene må søkes i underliggende strukturer, ikke i den endelige overflatestrukturen. Men hvordan få beskrevet dem? (Ø 94 f.)

Slutsatserna kan här lämnas därhän. Med sin inställning måste Øyslebø tillmäta de citerade uttalandena i rådhusrättens dom särskild vikt.

²⁵ Här namnges en akademisk lärare som stått Helander nära.

Övriga av domstolarna åberopade delar av bevisningen gäller bl.a. skrivmaskinerna och Helanders förfarande med dem samt sakinnehållet i breven. Båda dessa punkter var av intresse också för språkutredarna. Vid all text-attribution måste största möjliga hänsyn tas också till vissa utomspråkliga kriterier. Den som arbetar med attributioner av handskrivna texter kan sålunda knappast undgå att ta befattning med skrifttekniska problem eller med frågor som gäller det använda papperets beskaffenhet osv. Mutatis mutandis gäller detta också här. Redan innan språkutredningen tillsattes hade teknisk expertis utrett att fyra olika maskiner hade använts för utskrift av breven och att Helander haft tillgång till dem alla. En rad andra detaljer som undersökts genom myndigheternas försorg har i efterhand visat sig vara av direkt eller indirekt intresse också för språkutredningen.²⁶ »Över huvud har de grundliga undersökningar, som flera domstolars prövning av Helandermålet inneburit och som torde vara utan motstycke i en attributionsfråga, skapat nödvändig klarhet på en rad viktiga punkter av ... icke-språklig art.» (J 146).²⁷

I rådhusrättens dom ägnas tjugo sidor åt redogörelsen för skrivmaskinerna och Helanders märkliga åtgöranden i detta sammanhang. Det heter sammanfattande:

Helanders hela nu redovisade förfarande med skrivmaskinerna utgör enligt rådhusrättens mening en omständighet som med utomordentlig styrka talar för att Helander skrivit och låtit utspida de anonyma breven eller i allt fall att han haft kännedom om vem som gjort detta och velat skydda gärningsmannen. (s. 70 f.)

Generellt gäller, att de sakuppgifter som lämnas i den undersökta texten och de övriga omständigheter som står i samband med den bör vara för-
enliga med vad som är känt eller kan göras troligt om den hypotetiske för-

²⁶ Det vittnesmål inför hovrätten som klarade orsaken till brevens förväxling av tidningsnamnen *Upsala* och *Upsala Nya Tidning* (J 108 not 2, 437, 439) fick jag kännedom om först genom hovrättsdomen 1964.

²⁷ Till dessa punkter hörde de fingeravtryck på tre exemplar av de duplicerade breven, som enligt utlåtande av Statens kriminaltekniska anstalt och beedigade uttalanden av tre svenska experter härrörde från Helanders vänstra tumme. Rådhusrätten fann »förekomsten av avtrycken i och för sig utgöra i det närmaste fullt bevis för att Helander tagit befattning med dupliceringen av breven» (s. 80). — När avtrycken tio år senare granskades av ett stort antal in- och utländska experter hade färgen bleknat. Hovrättens majoritet uttalade i sammanfattningen av bevisningen: »På två av de duplicerade anonyma breven finnes ett fingeravtryck med samma färgnyans som texten. Vid jämförelse mellan dessa två avtryck och ett avtryck av Helanders vänstra tumme hava iakttagits ett antal identiska detaljer men ingen väsentlig skiljaktighet» (s. 71). Två av hovrättens fyra ledamöter var skiljaktiga bl.a. på denna punkt. De fann styrkt att två av avtrycken härrörde från Helanders vänstra tumme. »På grund härav och då det är osannolikt, att fingeravtrycken åsatts nämnda brev vid annat tillfälle än då de duplicerades, äro avtrycken starkt stöd för antagande, att Helander tagit befattning med dessa brevs duplicering.» — Helanders hypotes, enligt vilken fingeravtrycken gjorts medelst en specialtillverkad stämpel, framstod enligt hovrätten »såsom verklighetsfrämmande» (s. 51).

fattaren. I gynnsamma fall kan de bli ett starkt stöd för hypotesen.²⁸ Beträffande brevens sakuppgifter framhålls i rådhusrättens dom (där fallen anges), att de »omspänna vitt skilda områden».

Uppenbarligen kan det endast vara ytterst få personer, som ha kännedom om alla i breven berörda omständigheter och som tydligen utan tidsödande efterforskningar kunna lägga fram sitt material. I själva verket kan rent av ifrågasättas, om icke sakinnehållet utesluter varje annan person än Helander som författare. I varje fall finner rådhusrätten vad ovan upptagits innefatta synnerligen starkt stöd för antagande att Helander skrivit breven. (s. 43)

Enligt både rådhusrättens och hovrättens mening talar till och med de felaktiga uppgifterna i breven för att skrivaren är den misstänkte. I rådhusrättens dom sägs bl.a.:

Rådhusrätten finner ... uppenbart, att om en person — även en akademiker i Helanders ställning — överhuvud kan nedlåta sig till att skriva anonyma brev för att propagera i ett biskopsval, är han otvivelsaktigt även i stånd att i breven lämna mer eller mindre vrängda och överdrivna uppgifter för att därmed främja sig själv eller skada andra. Det stora flertalet felaktigheter i uppgifterna få en naturlig förklaring, om man utgår från att brevskrivaren önskat att i läsarens ögon öka Helanders förtjänster och minska medtävlarnas anseende eller velat dölja sin identitet. (s. 40 f.; jfr hovrättsdomen s. 56 f.)

I inledningen till sin recension yttrar Øyslebø: »Jeg vil med en gang si at gåten 'De anonyme brev' neppe er løst, og så lenge ingen brevskriver eller medhjelper ved en tilståelse har fjernet mystikken, vil brevene sikkert egge

²⁸ Sixten Belfrage (1924; s. 189) konstaterar efter en första översiktlig genomgång av den anonyma texten: »Jag sammanfattar de hittills vunna resultaten. Vi ha funnit att den svenske översättaren sannolikt varit en präst, att han haft starka versifikatoriska intressen och att han sannolikt varit astrolog. Dessutom ha vi konstaterat att hans språk är finländskt, snarast nyländskt. Det finnes en person, levande år 1621, som allt detta utan minsta tvekan passar in på, nylänningen Sigfrid Aronus Forsius.» Bevisningen fullföljes därefter.

I slutet av det kapitel där Ellegård (1962; s. 118 f.) redogör för den använda språkstatistiska metoden heter det: »The whole of this chapter has dealt with the purely linguistic evidence. To this we may of course add the mass of other evidence for Francis which we have presented and discussed in the previous chapters, and which has been accepted by many as almost enough to prove the case for Francis.» Det gäller här huvudkandidatens levnadsomständigheter (anställningar, utlandsresor, politiska inställning osv.), alltså en rad icke-språkliga drag, som stämmer väl med hypotesen att Junius och Francis är identiska. Ellegård summerar: »In 1821, Charles Butler described Francis' position as follows: 'All external evidence is for him, all internal evidence is against him.' The second part of that sentence can now be turned completely round.»

Några egendomligheter i breven tyder som jag påpekat snarast på att skrivaren lider av synbesvär. Helander har emfatiskt framhållit sin »mycket högradiga när-synthet» (J 490 f.).

nye og atter nye forskere til å ta fatt.» (s. 83). Flera svenska tidningar talade i samband med målets behandling om »gåtan Helander». I själva verket står båda »gåtorna» i intimt samband med frågan om Helanders allmänna trovärdighet. Här om lämnas åtskilliga upplysningar i rådhusrättens dom.

Helanders längre fram i domen omnämnda inköp av skrivmaskiner i diktade personers namn visar, att han icke är främmande för tanken att uppträda anonymt.²⁹ Helander har även själv understrukt att han är obenägen att framträda; och försvararen har gjort gällande att Helander ända sedan ungdomen brukat uppträda i andra personers namn vid affärsuppgörelser av olika slag. (s. 50)

Helander har trots upprepade anmaningar icke kunnat lämna någon anvisning på gärningsmannen. Ehuru ett stort antal personer hörts i saken och ehuru förundersökningen och rättegången omfattats med ett ofantligt intresse, har någon befogad misstanke icke framkommit mot någon annan än Helander. Då något spår pekats i annan riktning, har verkställd utredning givit negativt resultat.

I detta sammanhang må ytterligare anmärkas följande. Helander har visat påfallande liten beredvillighet att genom klara besked bidra till utredningen. [— —] Under förundersökningen har Helander underlåtit att lämna upplysning om en mängd förhållanden vilka han måste ha insett haft betydelse för utredningen ..., och vidgått för honom besvärande omständigheter först sedan de på annat sätt blivit kända. (s. 50 f.)

På viktiga punkter uttalar rådhusrätten: Helanders förklaring »måste ... anses föga trolig» (s. 61) eller »är i och för sig otrolig» (s. 66); hans uppgifter »förtjäna icke tilltro» (s. 64 och 78).

I flera attributionsfall finns anledning fråga, varför textens upphovsman över huvud uppträtt anonymt. Frågan ställs — och besvaras — av Sixten Belfrage (1924) i hans undersökning Översättningen av Reyncke Fosz 1621. Någon gång kan det behöva förklaras, varför en anonym skribent inte senare öppet vidgår sitt författarskap, när anonymiteten inte längre är nödvändig utan tvärtom står i vägen för en välförtjänt berömmelse. I sin undersökning av Juniusbrevet ägnar Ellegård nästan hela slutkapitlet i *Who was Junius?* (1962) åt denna del av problemet.

Det här aktuella fallet representerar en tredje typ. Och här ligger allt enklare till. Har någon kunnat förmå sig till att skriva ett par serier anonyma brev för att propagera i biskopsval — till råga på allt mot sina kon-

²⁹ De båda skrivmaskinerna anskaffades som ersättning för två maskiner som hade använts vid utskriften av flertalet anonyma brev. Den ena av dessa hade på okänt sätt försvunnit, den andra hade fått sina typer skadade. Ersättningsmaskinerna inköptes av Helander i olika affärer i Stockholm. I det ena fallet uppgav han sig heta David Magnusson, i det andra Georg Arvidsson (med adress Södertälje). [T. J:s not]

kurrenter och för sig själv — då kan man inte gärna vänta annat än att han skall neka till gärningen, så länge förmågan står bi.

Att inse det självklara häri var förr lättare än nu. I vår ännu gällande, men uppenbarligen endast i vissa delar tillämpade kyrkolag av 1686 stadgas:

Skulle någon vid biskopsval beträdas hava med rösters sökande eller skaffande eller andras övertalande sig försett [böte 100 daler silvermynt], och är han väljande, miste därtill för den gången sin valrätt. Haver han sökt röster för sig själv, då bör han [ej allenast böta förenämnda 100 daler silvermynt, utan ock] bliva från samma val utesluten. (Wetterberg (1950), s. 632)

I ett av de anonyma breven (III 10 f.) återopas första delen av detta stadgande, under hänvisning till den propaganda som bedrevs av Helanders motståndare.

Litteratur

- Allén, S., et al., 1975. Nusvensk frekvensordbok baserad på tidningstext. 3. Ordförbindelser. Stockholm.
- Belfrage, S., 1924. Översättningen av Reyneke Fosz 1621. (i: Nysvenska studier 1924, Uppsala).
- Dalin, A. F., 1850. Ordbok öfver svenska språket. 1. Stockholm.
- Ellegård, A., 1962. Who was Junius? Stockholm.
- Francis, I. S., 1966. An Exposition of a Statistical Approach to the *Federalist* Dispute. (i: The Computer & Literary Style. Introductory Essays and Studies ed. by J. Leed. Kent, Ohio).
- Helander, D., 1955. I domkyrkans skugga. Stockholm.
- Illustrerad svensk ordbok, 1955, 3., rev. uppl. 1964. Red. B. Molde. Stockholm.
- Johannisson, T., 1960. Utredning angående författarskapet till de anonyma breven i Helandermålet ... (dupl.). [J 1960]
- , 1973. Ett språkligt signalement. (Acta Universitatis Gothoburgensis. Nordistica Gothoburgensia 6). Göteborg. [J]
- , Problem kring ett fall av textattribution. Ett genmåle. (i: Maal og Minne 1977, Oslo).
- , Miterlebte Sprachgeschichte. Über den Austausch von Negationen im heutigen Schwedisch. (i: Lexicologie. Feestbundel voor F. de Tollenaere. Groningen 1977).
- , Om utbytet av *taga* mot *ta* i svenskan, (i: Afmælisrit Jakobs Benediktssonar. Reykjavík 1977).
- Kielland, A., 1958. La oss se på saken. Oslo.
- Kjellmer, G., 1975. Did the "Pearl Poet" write *Pearl*? (Acta Universitatis Gothoburgensis. Gothenburg Studies in English 30). Göteborg.
- Kungl. Maj:ts och Rikets Svea hovrätts dom den 3 juli 1964 i mål mellan biskopen Dick Adolf Viktor Helander, vadekärande, samt riksåklagarämbetet, vadesvarande,

- angående ärekränkning. Bil. A. [— —] Bil. 1. Dom meddelad av rådhusrätten i Uppsala ... den 22 december 1953. (dupl.)
- Mosteller, F., and Wallace, D. L., 1964. Inference and Disputed Authorship: *The Federalist*. Reading, Mass.
- Noreen, E., 1942. Från Birgitta till Piraten. Litteraturstudier av en filolog. Stockholm.
- Ordbok öfver svenska språket utgifven af Svenska akademien. (Ryggtitel: Svenska akademiens ordbok.) Lund 1898 ff. [SAOB]
- Skolordlista 1973. Utgiven av Svenska akademien och Nämnden för svensk språkvård. Stockholm.
- Sumdén, D. A., 1892. Ordbok öfver svenska språket. Stockholm.
- Svensk handordbok. Konstruktioner och fraseologi. 1966. Red. T. Johannisson och K. G. Ljunggren. (Nämnden för svensk språkvård.) Stockholm.
- Svenska akademiens ordlista över svenska språket. 9. uppl. 1950, 10. uppl. 1973. Stockholm.
- Weallander, E., Riktig svenska. 1. uppl. 1939, 4. uppl. 1973. Stockholm.
- Weallander, E., och Johannisson, T., [Språkutredning i Helander-målet]. 1953 (dupl.). [WJ 1953]
- Wetterberg, G., 1950. Handbok i kyrkolagfarenhet. 6. uppl. Lund.
- Östergren, O., [Zetterholm, M., Holm, G.,] Nusvensk ordbok. 1—10. Stockholm 1919—72.
- Øysslebø, O., Om språklig forfatterbestemmelse. (i: Maal og Minne 1975, Oslo). [Ø]

CHRISTER PLATZACK

Om meningsbyggnaden i talad svenska

Nils Jörgensen, Meningsbyggnaden i talad svenska. 170 s. Lund 1976. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Serie C. Nr 7.)

I samband med att tekniken för att spela in, bevara och återge talat språk förbättrades, växte intresset inom språkvetenskapen för att mer systematiskt studera det talade språket. I Sverige ledde detta under den andra hälften av 1960-talet till bildandet av Forskningsgruppen för Talsyntax, verksam vid Lunds universitet under ledning av Bengt Loman. I forskningsgruppens regi insamlades en mängd inspelningar av mer eller mindre spontant talspråk. En redovisning av detta material finns hos Einarsson (1974, s. 77 ff). Delar av materialet har grovanalyserats enligt principerna hos Loman & Jörgensen (1971), och denna analys ligger till grund för Einarsson (1971) och Jörgensen (1970).

I början av 1970-talet knöts Ulf Teleman till projektet, och under hans ledning tillkom en handbok för en mer noggrann syntaktisk analys av det inspelade materialet. Denna analysmetod, presenterad i Teleman (1974), ligger till grund för Nils Jörgensens avhandling *Meningsbyggnaden i talad svenska*.

1. Referat av avhandlingen

Nils Jörgensen anger (s. 11) syftet med sin avhandling vara att studera meningsbyggnaden i talad svenska ur tre aspekter: socialt, könsligt och stilistiskt. I det föreliggande arbetet begränsar han sig till att beskriva själva meningens uppbyggnad, och han sparar beskrivningen av hur de enskilda satsdelarna är uppbyggda till Jörgensen (1977).

Förf. har arbetat med ett material bestående av tre delar:

Intervjumaterialet: intervjuer med 32 boråsare, som tillfrågats om sin inställning till och erfarenhet av invandrare. 16 av de intervjuade var akademiker, 16 var industriarbetare. Vardera gruppen bestod av 8 män och 8 kvinnor. Materialet ligger till grund både för den sociala och den könsliga undersökningen.

Samtal/debatt-materialet: inspelningar av ett antal försökspersoner dels under det att de samtalat som förberedelse till en debatt, dels under själva debatten.

Radiomaterialet: inspelningar av telegramläsning från Sveriges Radios Centralredaktion och de direkt därpå följande kommenterande inslagen i Dagens eko från åtta slumpvis utvalda dagar under hösten 1974. Alla tre materialen ligger till grund för den stilistiska undersökningen.

Den språkliga analysen av det inspelade materialet bygger på Teleman (1974), med enstaka modifieringar. I sin beskrivning arbetar Jörgensen med följande 22 satsdelar (de här använda förkortningarna återkommer i det följande):

SS	subjekt
FS	formellt subjekt
ES	egentligt subjekt
FV	finit predikatsverb
IV	infinit predikatsverb
SP	subjektiv predikatsfyllnad
OP	objektiv predikatsfyllnad
FP	fri subjektiv predikatsfyllnad (ex: de har <i>båda</i> köpt sig en bil)
OO	direkt objekt
IO	indirekt objekt
FO	formellt objekt
EO	egentligt objekt
VO	infinitivfrasen i konstruktionen objekt med infinitiv
VS	infinitivfrasen i konstruktionen subjekt med infinitiv
UB	utbrytningsled (ex: det är <i>jag som är satt att ta ansvaret</i>)
SA	satsadverbial (härunder bl. a. negationsadverbial, talarattitydsadverbial, konjunktionella adverbial, framhävande adverbial)
IA	innehållsadverbial (härunder bl. a. rums-, tids-, sätts-, grad-, komparationsadverbial, samt även objektadverbial, ex. de klagar <i>på det</i> , båten är lastad <i>med papper</i>)
AG	agent
PL	partiklar
IM	infinitivmärket i <i>kommer att</i>
+ F	koordinationsfraser (ex: de jobbar på nätterna <i>och sitter på dagarna</i>)
AN	appositionella bestämningar till satsens verb, till verbfrasen eller till satsen i sin helhet

Resultaten av undersökningen presenteras i kapitel 3—5. Det tredje kapitlet, Meningslängd och satsdelslängd, innehåller uppgifter om meningarnas längd, mätta i ord och i satsdelar, och satsdelarnas längd i ord. Det visar sig här att antalet satsdelar per mening är ganska lika i de tre materialen; endast

radiospråket, med ett genomsnitt av 4,6 satsdelar per mening, skiljer sig nämnvärt från de övriga materialens 4,8—4,9 satsdelar per mening. Där- emot visar materialen stora skillnader vad gäller den genomsnittliga meningslängden, bl. a. har akademikerna signifikant längre meningar än industriarbetarna. En följd av detta blir naturligtvis att de olika materialen skiljer sig betydligt med avseende på det genomsnittliga antalet ord per satsdel. I sin sammanfattning av kapitlet (s. 55) trycker förf. på att den genomsnittliga meningslängden verkar vara beroende av talsituationens karaktär. Ju mer planerat ett språk är, desto längre blir meningarna, mätta i ord. Ökningen beror huvudsakligen på att man ökar antalet ord per satsdel.

I avhandlingens fjärde kapitel, Olika typer av påståendemeningar, studerar förf. de olika materialen med hänsyn till vad för slags satsdelar deras meningar innehåller. Han tar här inte någon hänsyn till ordningsföljden mellan satsdelarna. Förf. konstaterar bl. a. att akademikerna har signifikant fler meningar med innehållsadverbial än industriarbetarna, och att radiomaterialet har signifikant fler sådana meningar än akademikerna. Dessutom visar sig radiomaterialet ha förhållandevis få meningar med satsadverbial.

Avhandlingens tyngdpunkt är det femte kapitlet, Meningarnas satsdelsdisposition. I detta kapitel undersöker förf. ordningen mellan satsdelarna i materialets rättkonstruerade påståendemeningar. Bland de totalt 6808 meningar av denna typ som ingår i materialet finner förf. 1515 olika satsdelsdispositioner, dvs. 1515 olika sätt att bygga upp meningen, när man bara ser till de primära satsdelarna. Med tanke på att dessa sedan i sin tur kan ha mycket skiftande utseende, är resultatet här en utmärkt illustration till vad man menar när man påstår att språket är oändligt, att det inte går att räkna upp alla korrekta meningar i språket.

Med utgångspunkt i antagandet att »språket i lägre samhällsklasser i stor utsträckning utgörs av färdiga fraser och konventionella formuleringar» (s. 69) inleder förf. kapitlet med att studera om de undersökta industriarbetarna och akademikerna skiljer sig åt med avseende på variationen i hur deras meningar är uppbyggda. Inga signifikanta skillnader visar sig emellertid.

Kapitlets andra avsnitt presenterar de 133 olika dispositionstyper som förekommer minst en gång i samtliga material. Tillsammans utgör dessa gemensamma dispositionstyper ungefär 2/3 av alla meningarna i materialet.

Det tredje avsnittet av kapitel fem sönderfaller innehållsmässigt i två delar. De första 10 sidorna (s. 92—101) ägnar förf. åt att med utgångspunkt i sitt material försöka hitta den grundläggande ordningsföljden mellan svenskans satsdelar. Förf. utgår här från Diderichsens satsschemamodell och studerar hur denna måste kompletteras för att vi skall klara av så många meningar som möjligt inom dess ram. Förf. berör också frågan om vilka flyttningsregler vi måste anta för att kunna beskriva resten av de möjliga meningarna i svenskan. Den grundläggande ordningsföljden får följande utseende (s. 100):

1. Fundamentfält
2. Nexusfält:
 - a) plats för finit verb
 - b) plats för reflexivt objekt
 - c) plats för subjekt
 - d) plats för reflexiva och trycksvaga objekt
 - e) plats för satsadverbial samt vissa innehållsadverbial
3. Innehållsfält
 - a) plats för infinit verb
 - b) plats för substantial
 - ba) plats för emfasled
 - bb) plats för övriga innehållssubstantial
 - bba) plats för reflexivt objekt
 - bbb) plats för verbpartikel
 - bbc) plats för (egentligt) subjekt
 - bbd) plats för subjektiv predikatsfyllnad
 - bbe) plats för indirekt objekt
 - bbf) plats för direkt objekt
 - bbg) plats för objektiv predikatsfyllnad
 - bbh) plats för agent
 - c) plats för innehållsadverbial
4. Extrapositionsfält
5. Plats för appositioner på satsplanet och koordinationsfraser

I fortsättningen av avsnitt tre studerar förf. de olika materialen närmare med avseende på fundamentet, på vissa adverbialsplaceringar, och på extrapositionsfältet. Bl. a. får vi veta att radiomaterialet har påfallande få meningar med objekt i fundamentet, att de akademiska kvinnorna har jämförelsevis många fall av *kanske* + annan satsdel i fundamentet, att radiomaterialet har få fall av satsfläta i jämförelse med de övriga materialen, och att akademikerna har signifikant färre fall av svansdubblering (typen *jag vet inte jag*) än industriarbetarna.

I kapitel sex sammanfattas de uppnådda resultaten. Sammanfattningen är tyvärr ofullständig på flera punkter (jag återkommer till detta nedan) och därför mer till skada än till nytta. Sitt huvudintryck av undersökningen redovisar förf. på s. 127:

Det mest påtagliga resultatet av undersökningen är /- - / den konstans, med vilken olika företeelser uppträder i olika typer av texter. De skillnader som finns i fråga om meningsbyggnad är inte skillnader mellan olika typer av talspråk i egentlig mening, utan skillnader mellan genuint talspråk och uppläst, planerat talat språk (dvs. väl egentligen mellan tal och skrift).

2. Den språkliga analysen

En undersökning som syftar till att studera meningsbyggnaden i talat språk ur sociala, könsliga och stilistiska aspekter måste naturligtvis arbeta med representativa texter. Men hur bra texturvalet än är, så står och faller en undersökning av denna typ med kvaliteten hos den språkliga analysen. I stort sett verkar författarens analyser vara korrekta, men det finns en del fall där jag har avvikande mening. Vi skall skärskāda dessa närmare.

På s. 22 klargör förf. att han har begränsat sig till att analysera de rättkonstruerade påståendemeningarna i materialet. Frågemeningar och uppmaningsmeningar förekommer så pass sällan, hävdar han, att »en undersökning av dessa meningstyper inte föreföll meningsfull». Detta verkar vara en acceptabel slutsats. Mer tveksam är jag vad beträffar begränsningen till *rättkonstruerade* meningar. Det enda skäl förf. ger för att utesluta ofullbordade meningar, ansatser, anakoluter, meningar med syntaktisk korrigering och meningar med olika slag av reducering är att detta underlättar jämförelsen mellan de olika materialen. Detta är emellertid ett skenargument, eftersom förf. utmärkt väl hade kunnat ha med alla påståendemeningarna i sin undersökning, men för själva jämförelsen nöjt sig med de rättkonstruerade. Man bör dessutom märka, att just det faktum att jämförelsen underlättas om de icke rättkonstruerade meningarna utesluts tyder på att dessa meningar kan spela en stor roll för vad vi uppfattar som spontant talspråk.

Bland de typer av reducerade meningar som förf. ej behandlar är meningar med utelämnat satsled, typen *tror jag inte*, och meningsfragment, typen *inte så vitt jag vet*. Det förefaller mig som om förf. här har tagit alltför lite hänsyn till att han undersöker meningar ingående i hela texter, inte en samling enstaka meningar. Särskilt vad det gäller intervjumaterialet är de reducerade meningarna ofta sådana, att det uteslutna ledet kan suppleras från den ställda frågan. Genom sitt tillvägagångssätt förlorar förf. en möjlighet att närmare studera talsituationen fråga-svar. Att förf. annars inte är bunden av en normativ syn på vad som är riktigt språkbruk framgår av s. 67, där han fastslår att meningar av typen *å här regnar alldeles kolossalt mycket; så skedde alltså* m. fl., som formellt saknar subjekt, ändå klassificeras som rättkonstruerade.

Den syntaktiska analysen följer i huvudsak Teleman (1974), och det finns i det här sammanhanget inte någon anledning att närmare beröra andra fall än sådana där förf. avviker från Teleman. En sådan avvikelse är att förf. valt att slå samman adverbialen till två stora grupper, satsadverbial (s. 26) och innehållsadverbial (s. 27). Denna sammanslagning får ibland olyckliga konsekvenser. Så hamnar t. ex. objektadverbialen bland innehållsadverbialen, dvs. i samma grupp som rums-, tids- och sättsadverbialen. Förf. tar ingen hänsyn till att objektadverbialen i mycket avviker från dessa andra typer av adverbial, avvikelser som bl. a. påpekats av Teleman (1974, s. 70 f). Bäst hade varit om förf. låtit rums-, tids-, sätts- och objektadverbialen utgöra var sin primär satsdel. Var för sig är dessa t. ex. vanligare än indirekt

objekt, som trots detta klassats som egen satsdel. Ett sådant förfarande hade också gjort det möjligt för förf. att närmare se på ordningen mellan olika typer av adverbial.

De diskontinuerliga satsdelarna utgör alltid problem när man skall beskriva ett språks ytstrukturer. Den av förf. angivna lösningen är dock inte särskilt lyckad. Han säger s. 31: »Däremot har sekvenser, som står skilda från varandra i satsen, bedömts som olika satsdelar, även om de i och för sig kan anses tillhöra samma satsled». En mening som *de kan ja inte svara på* får härvid analysen IA FV SS SA IV IA. Men precis samma analys får en mening som *idag har jag inte stått på bron*, dvs. en mening där vi har två olika IA. Av någon anledning har förf. här ej utnyttjat den metod som Teleman (1974, s. 29) anvisar: »Ibland kan en sats eller en satsdel innehålla mer än en satsdel av samma slag. Då får varje ny satsdel av samma slag sitt signums andra bokstav förskjuten ett steg framåt i alfabetet.» Med denna metod skulle meningen *idag har jag inte stått på bron* fått analysen IA FV SS SA IV IB, och därmed analyserats som skild från exemplet med diskontinuerlig satsdel.

Jag skall avsluta detta avsnitt med att ta upp några konkreta analyser, där förf. stillatigande har avvikit från den linje som Teleman (1974) anger.

Det tredje exemplet på s. 29 får enligt förf. följande analys:

dom vill ju lära sej av svenskarna alltså
 SS FV SA IV IO IA SA

Klassificeringen av *sej* som indirekt objekt strider mot Teleman (1974, s. 53 f), vars huvudregel är att IO bara kan förekomma samman med OO (direkt objekt). Bl. a. ger Teleman följande exempel:

betala skraddaren IV OO
betala skraddaren fem kronor IV IO OO
fråga någon IV OO
fråga någon något IV IO OO

Det enda undantaget från huvudregeln som Teleman ger är »konstruktioner där det direkta objektet kan betraktas som avlägsnat av en transformell regel av större räckvidd». Han ger exemplen: *Jag köpte ett äpple och gav honom (IO)*, *Ett äpple att ge honom (IO) måste jag ha*, *Priset tilldelades dig (IO) i år*. Någon sådan transformell regel föreligger inte i det här aktuella exemplet, vilket närmast är jämförbart med *betala skraddaren*, *fråga någon*. Exemplet borde således analyserats med *sej* som OO, dvs. som direkt objekt.

Även det sjunde exemplet på s. 29 verkar vara analyserat på ett sätt som avviker från Teleman:

å Corona kan också om inget av alternativen går igenom fortsätta ensamt
 SS FV SA IA IV IA

Förf. klassificerar *ensamt* som IA. Teleman (1974, s. 133 f) säger emellertid: »Om *själv* och *ensam* uppträder framför eller på avstånd från det huvudord som de bestämmer redovisas de som /- -/ fri subjektiv predikatsfyllnad (FP).» Man bör märka att *-t* i *ensamt* inte är adverbialändelse, utan neutrum (troligen kongruensböjt efter betydelsen *företaget Corona*). Att adverbialstolkningen är utesluten kan vi se om vi byter ut *Corona* mot ett rent personnamn: *Kalle kan också fortsätta ensamt*. Syftar *Kalle* på en levande person är exemplet omöjligt.

En ren lapsus har ismugit sig på s. 87, vid ex. 104. Meningen i *sydvästra Sverige är skördeutskikten för de flesta grödor sämre än normalt till följd av försommartorkan* kan inte gärna analyseras som IA FV SS IV SP.

Det sista exemplet på s. 99, *han ansåg sig inte heller personligen skadeståndsskyldig* /- -/, analyseras på ett sätt som dåligt stämmer med Teleman (1974, s. 66). Enligt förf. är *personligen skadeståndsskyldig* att analysera som VO, dvs. som infinitivfras i konstruktionen objekt med infinitiv. Teleman anger emellertid följande analys:

han erkänner sig vara skyldig SS FV OO VO

han erkänner sig skyldig SS FV OO OP (objektiv predikatsfyllnad)

Eftersom det inte någonstans framgår att förf. på denna punkt skulle avvika från Telemans analys, borde *personligen skadeståndsskyldig* markerats som OP, inte som VO.

3. Den sociala, könsliga och stilistiska analysen av materialet

3.1. *Material och resultatredovisning*

3.1.1. Intervjumaterialet

En central roll i författarens undersökning spelar intervjumaterialet, som består av intervjuer med 16 akademiker och 16 industriarbetare vilka utfrågats om sin inställning till och erfarenhet av invandrare. Hälften av akademikerna och hälften av industriarbetarna var män. Intervjumaterialet ligger till grund för både den sociala, den könsliga och den stilistiska analysen.

De intervjuade är dragna från en population människor med följande egenskaper: 1) De var svenska medborgare, födda 1927—37 i Älvsborgs eller Skaraborgs län. 2) De var mantalsskrivna i Borås hösten 1966. 3) De var yrkesverksamma som akademiker resp. industriarbetare. 4) De tillhörde inte samma hushåll. Ur denna population drogs slumpvis 232 industriarbetare och 45 akademiker. Detta urval kan sägas spegla populationen med avseende på akademiker och industriarbetare. Men ur detta urval gjordes ytterligare ett urval, så att förf. fick 16 akademiker och 16 industriarbetare, fördelade på 8 män och 8 kvinnor respektive. Det är dessa 32 informanter som intervjuats. Deras språk är registrerat vid ett visst tillfälle, i en viss talsituation.

På grundval av intervjumaterialet uttalar sig förf. generellt om språket hos akademiker och industriarbetare i Sverige, och också om språket hos män och kvinnor. För att sådana uttalanden skall ha något berättigande måste man kunna visa att informanterna är representativa för de grupper man vill uttala sig om. Detta försummar förf. att göra. Det är därför berättigat att fråga sig om de långtgående slutsatser som förf. drar av intervjumaterialet verkligen är befogade. Trots allt är det ett litet urval informanter, undersökta i en speciell situation och vid ett speciellt tillfälle.

En viktig roll vid talsituationen *intervju* spelas av intervjuaren. För boråsundersökningen användes två intervjuare, en manlig och en kvinnlig. Det framgår av Saari (1975, s. 191), som också arbetat med boråsmaterialet, att den intervjuades språk påverkats av intervjuaren. Bl. a. var aktiviteten högre hos dem som intervjuades av mannen. Saari konstaterar: »Det är förståeligt att aspekten aktivitet påverkar frekvensen för vissa syntaktiska enheter /- -/. Intervjuarens höga aktivitet innebär ju att replikskiftena blir många, vilket åter för respondenten innebär många svar eller reaktioner på intervjuarens yttranden.»

I ljuset av de fakta som Saari ger här, hade man kunnat vänta sig att Jörgensen tagit upp en diskussion om i vilken mån hans resultat kan tänkas vara påverkade av vem som utfört en viss intervju. Det är en brist hos avhandlingen att en sådan diskussion saknas.

3.1.2. Resultatredovisning

Med hjälp av statistisk signifikansprövning undersöker förf. i kapitel 3—5 om det finns sociala, könsliga och stilistiska skillnader med hänsyn till meningsbyggnaden. Jag skall nedan i avsnitt 3.2. ta upp en del konkreta fall till närmare diskussion. Här skall vi se mer generellt på hur förf. presenterar sina resultat.

Resultaten av signifikansprövningarna ges i den löpande texten i anslutning till författarens genomgång av olika språkliga drag. Men då vi kommer till det sammanfattande kapitlet, då bryr sig förf. inte längre om sina signifikansberäkningar. I inledningen till sin sammanfattning av de sociala skillnaderna säger han (s. 123):

En tendens till skillnad mellan akademiker och industriarbetare antas här föreligga då medelvärdena för båda akademikergrupperna /- - -/ är större (mindre) än medelvärdena för båda industriarbetargrupperna, även om skillnaden inte kunnat statistiskt säkerställas /min kursivering/.

Man kan fråga sig varför förf. gjort sig mödan att signifikanspröva, när han sedan handskas på detta sätt med resultaten.

Långt allvarligare är emellertid att sammanställningarna i kapitel sex är ytterst ofullständiga, så ofullständiga att de kan ge en läsare som bara läser detta kapitel en falsk bild av vad förf. kommit fram till. För att i någon mån rätta till detta skall jag här komplettera författarens uppgifter.

3.1.2.1. Sociala skillnader

De sociala skillnader som förf. förtecknar nederst på s. 123 måste, om vi följer författarens kriterium på »tendens till skillnad», kompletteras med en mängd uppgifter. I nedanstående tabell utmärks de kompletterande uppgifterna av att de är försedda med en hänvisning till den tabell i avhandlingen varur de är hämtade.

Tabell över sociala skillnader

Jämfört med industriarbetarna har akademikerna

långa meningar	något färre predikatsmeningar
många ord per satsdel	något mindre andel meningar tillhörande gemensamma dispositionstyper
fler fall med dubbelt fundament	något färre fall med meningsinledande satsadverbial
något fler meningar med innehållsadverbial och med objekt	något färre fall av svansdubbling
något större andel meningar tillhörande de informantunika dispositionstyperna	lägre andel predikativmeningar (<i>Tabell 5, s. 59</i>)
något fler fall av <i>kanske</i> -fundament	lägre andel meningar tillhörande de tio vanligaste dispositionstyperna (<i>Tabell 7, s. 70</i>)
något högre andel satsdelar per mening (<i>Tabell 1, s. 40</i>)	lägre andel direkta objekt i fundamentet (<i>Tabell 10, s. 103</i>)
fler ord per satsdel i slutfältet (<i>Tabell 3, s. 49</i>)	lägre andel subjektiv predikatsfyllnad i fundamentet (<i>Tabell 10, s. 103</i>)
fler meningar med utbrytning (<i>Tabell 5, s. 59</i>)	
fler beroende infinitivfraser (<i>Tabell 6, s. 65</i>)	
fler meningar tillhörande de materialunika dispositionstyperna (<i>Tabell 7, s. 70</i>)	
högre andel satsadverbial i fundamentet (<i>Tabell 10, s. 103</i>)	
högre andel meningar med <i>sedan</i> -fundament (<i>Tabell 11, s. 107</i>)	

3.1.2.2. Könsliga skillnader

Ännu mer missvisande är sammanfattningen av de könsliga skillnaderna (s. 124). En genomgång av signifikansberäkningarna i kapitel 3—5 visar att den enda signifikanta skillnad som förf. registrerat mellan gruppen män som helhet och gruppen kvinnor som helhet är att männen har fler fall av partiellt extraponerade led, som i ex. *dom stannar väl kvar som trivs med sina jobb*

(s. 121 f). Denna enda signifikanta skillnad nämns inte i sammanfattningen. Här tar förf. i stället upp könsskillnader inom gruppen akademiker.

I sin sammanfattning av de könsliga skillnaderna gör Jørgensen följande påstående (s. 124):

I de fall skillnader föreligger mellan de sociala grupperna /dvs. de fall som är uppräknade i 3.1.2.1., min anm./ är avståndet mellan de manliga akademikerna och industriarbetarna ofta större än mellan de kvinnliga akademikerna och industriarbetarna.

Följande tabell visar att påståendet inte är riktigt:

Syntaktisk typ där skillnad föreligger mellan de sociala grupperna	Manliga akademiker	Kvinnliga akademiker	Industriarbetare	Stämmer Jørgensens uttalande?
Andel predikatsmeningar	19,1	16,0	20,8	nej
Andel predikativmeningar	20,8	17,3	23,7	nej
Andel meningar tillhörande				
a) de gemensamma disp.typerna	56,5	56,2	59,2	nej
b) de 10 vanligaste disp.typerna	27,4	27,6	28,0	ja
c) de materialunika disp.typerna	18,1	17,0	16,0	ja
Andel satsadverbialinledda fundamentkombinationer	1,8	1,7	2,3	nej
Andel meningar med svansdubbelning	0,4	0,3	1,1	nej
Andel direkta objekt i fundamentet	13,0	12,8	15,2	nej
Andel subjektiv predikatsfyllnad i fundamentet	0,8	0,9	1,5	ja
Antal satsdelar per mening	4,9	4,9	4,7	—
Andel <i>sedan</i> -fundament	0,6	0,5	0,3	ja
Andel satsadverbialfundament	3,7	5,2	3,3	nej
Genomsnittlig meningslängd i ord	11,8	10,6	8,6	ja
Genomsnittligt antal ord per satsdel	2,9	2,6	2,1	ja
Andel meningar med innehållsadverbial	54,5	50,1	47,7	ja
Andel informantunika dispositionstyper	54,7	51,8	49,6	ja
Andel <i>kanske</i> -fundament	1,1	2,4	0,5	nej
Genomsnittligt antal ord per satsdel i slutfältet	3,6	3,4	2,5	ja
Andel beroende infinitivfraser	0,3	0,3	0,0	—
Andel meningar med utbrytning	2,8	3,1	1,9	nej

Vi har nio fall där tendensen går i den riktning som förf. anger, men nio andra fall där tendensen är motsatt den som förf. anger. Författarens påstående om att de kvinnliga akademikerna ligger närmare gruppen industriarbetare bekräftas således inte av materialet.

Författarens olyckliga sammanfattning av de sociala och de könsliga skillnaderna är beklaglig, särskilt med tanke på den mängd av fördomar som finns på detta område. Se t. ex. Einarsson (1976) för en presentation av vissa av fördomarna på det könsliga området.

3.1.2.3. Stilistiska skillnader

Även sammanfattningen av de stilistiska skillnaderna uppvisar en del brister, dock inte av så allvarlig art som de ovan nämnda. Jag nöjer mig här med att anteckna de fall som förf. har utelämnat i sin sammanställning s. 125 f.

Samtal och debatt

Debatterna har högre andel meningar med indirekt objekt (*tabell 6, s. 65*), men lägre andel meningar med totalextraponerade innehållsadverbial (*tabell 13, s. 118*).

Telegramläsning och nyhetskommentarer:

Telegramläsningen har färre fall av innehållsadverbial i fundamentet än nyhetskommentarerna (*tabell 10, s. 103*).

3.2. Synpunkter på enskilda resultat

3.2.1. Sambandet mellan innehållet och den språkliga formen

Den intressanta frågan om sambandet mellan innehållet och den språkliga formen berör förf. på sid. 42, där han påpekar att analyserande och argumenterande texter tenderar att ha längre meningar än exempelvis fakta-redovisande texter. Detta anknyter förf. till en signifikant skillnad i genomsnittlig meningslängd, som han funnit mellan akademikerna (11,2 ord/mening) och industriarbetarna (8,6 ord/mening). Det visar sig nämligen att akademikerna gärna talar allmänt om invandrarfrågor, när de intervjuas, medan industriarbetarna berättar om invandrare som de har personlig erfarenhet av. Och förf. skriver (s. 43): »Textkaraktärens betydelse i detta sammanhang låter sig för närvarande bara ses som en hypotes, så länge vi inte har någon fungerande metod för systematisk innehållsanalys.»

Det är en intressant och viktig fråga som förf. tar upp här. Man kan tillspetsat fråga sig: finns det någon reell språklig social skillnad med avseende på meningslängd, eller beror skillnaderna på att akademikerna talar om

något annat än industriarbetarna? Så här i efterhand kan man konstatera, att intervjuerna varit olyckligt genomförda. Man borde ha styrt ämnet bättre, för att verkligen kunna uttala sig om sociala språkskillnader. Det vi nu får veta är snarast att akademikerna uppträder på ett annat sätt än industriarbetarna i den aktuella intervjusituationen, dvs. akademikerna för generella resonemang, industriarbetarna talar om specifika händelser. Varför det är en sådan skillnad kan vara intressant att fråga sig, men det är knappast ett språkligt problem. Den språkligt relevanta frågan i sammanhanget verkar vara: *hur och varför skiljer sig språket syntaktiskt beroende på innehållet? Fordrar ett visst innehåll en viss typ av språk?* Vi kommer här in på ett klassiskt stilistiskt problem. Se Cassirer (1970), som ger en sammanfattning av stilforskningens synpunkter på denna fråga.

Man måste beklaga att förf. inte har trängt djupare in i den här problematiken, något som borde ha varit möjligt så snart han märkte att akademiker-na och industriarbetarna talade om olika saker. Som det nu är ger oss förf. ett antal siffror på olika syntaktiska företeelser, siffror som kan vara svåra att tolka så länge vi håller oss till det syntaktiska planet och inte tar hänsyn till innehållet.

3.2.2. Vänstertyngd — högertyngd

På s. 47 tar förf. upp en diskussion om vänstertyngd-högertyngd i de undersökta meningarna. Han utgår härvid från följande hypotes, presenterad på s. 39:

Tendensen till högertyngd /- - / torde vara genomgående i alla materialen, men den kan ändå antas vara mindre utpräglad i radiomaterialet eller mer skriftspråkspåverkat språk, t. ex. hos akademikerna, och i debatten, där man kan anta en viss benägenhet att bygga ut meningarnas inledande och centrala delar.

Högertyngden beror på antalet ord/satsdel i slutfältet, dvs. satsdelarna till höger om infinit verb/partikel, där sådana förekommer, och annars till höger om det finita verbet. Vänstertyngden bestäms av antalet ord/satsdel i fundamentfältet. Förf. avstår helt från att beskriva vänster- högertyngd i relativa termer, t. ex. som en jämförelse mellan meningens vänstra del och dess högra del. Ett sådant relativt synsätt företräder Wieselgren (1971), som räknar »procentandelen led, som placerats *efter* den syntaktiska meningens subjekt och finita verb.» Enligt Jörgensens metod får vi t. ex. större vänstertyngd i en mening på 18 ord, där fundamentet innehåller en satsdel på 6 ord, än i en mening på 7 ord, där fundamentet innehåller en satsdel på 4 ord:

Den gamle pensionerade skepparen från Möja hade i hela sitt verksamma liv seglat postbåten mellan Lysekil och Malmö.

Den gamle pensionerade skepparen hade seglat hem.

Ett enkelt mått på förhållandet mellan meningens vänstra och högra del skulle vi få om vi delade det genomsnittliga antalet ord/satsdel i slutfältet med det genomsnittliga antalet ord/satsdel i fundamentet, och bortser från fall med dubbelt fundament. Ju högre värde vi får, desto starkare är höger-tyngden och svagare vänstertyngden. Det första av de två exemplena ovan får värdet 0,4 det andra 0,3, vilket stämmer bättre med vårt intryck av dessa meningar än Jörgensens beräkningar. Följande tabell visar förhållandena i Jörgensens materialgrupper enligt denna beräkningsmetod. Resultaten kan jämföras med dem förf. ger i tabell 3, och i diskussionen av denna tabell:

Tabell över förhållandet mellan det genomsnittliga antalet ord/satsdel i slutfältet och det genomsnittliga antalet ord/satsdel i fundamentet

Akademiker	2,9	Nyhetstelegram	1,6
Industriarbetare	2,3	Kommentarer	2,3
Män	2,6	Samtal	2,5
Kvinnor	2,6	Debatt	4,1

Dessa värden stämmer väl med författarens hypotes vad beträffar radio-språket, men inte vad beträffar akademikerna och debattspråket.

3.2.3. Informantunika dispositionstyper

Förf. antyder s. 72 att måttet *andel informantunika dispositionstyper* är känsligt för variationer i materialstorlek. Han inför därför ett D-värde, som inte är lika beroende av materialets storlek. Det är därför förvånande att konstatera att förf. i sammanfattningen s. 123 uppger att akademikerna har något större andel meningar tillhörande de informantunika dispositions-typerna, detta trots att akademikerna har färre meningar än industri-arbetarna (2149 mot 2462). Eftersom förf. själv har uppgett att måttet är beroende av materialstorleken, kunde man åtminstone ha rätt att vänta sig en diskussion om vilken roll skillnaden i meningsantal kunde tänkas spela. Men förf. tiger härom.

Det blir extra konstigt när man går till s. 124 och finner att förf. konstaterar: »Sålunda har de manliga akademikerna /- -/ speciellt stor andel meningar tillhörande informantunika dispositionstyper». Men om man i stället använder det mått förf. pläderar för på s. 72, dvs. D-värdet, så blir bilden den omvända! Enligt tabell 7, s. 70 har de manliga akademikerna ett D-värde på 73,6, de kvinnliga ett på 81,4. Och enligt vad förf. själv säger på s. 72 innebär högre D-värde en högre grad av variation, »dvs. i detta fall mindre benägenhet att forma meningarna efter ett och samma mönster».

Den förbryllade läsaren har all rätt att fråga sig vilket resultat han egentligen skall rätta sig efter.

3.2.4. Andelen subjekt i fundamentfältet

Förf. undersöker på s. 102 andelen subjekt i fundamentfältet för de olika materialen, och konstaterar att telegramläsningens andel (80,1%) är hög i jämförelse med de övriga materialens (omkring 60%). I sin kommentar på s. 104 hävdar förf.: »Uppenbart är, att andelen subjekt i fundamentfältet är större ju mer formellt skriftspråklig texten är». Förf. söker stöd för denna uppfattning i det faktum att Benson (1974) redovisar höga siffror för andelen subjekt i fundamentfältet i grundlagens språk (72,2%).

Förf. ger här ett försök till förklaring av sina siffror, något som tyvärr är rätt sällsynt i avhandlingen. Men är förklaringen riktig? Det är alltså telegramläsningen som radikalt skiljer sig från övriga materialtyper. Telegrammen är säregna i så måtto att de är korta, 3—4 meningar, och att varje telegram behandlar ett specifikt ämne. Ett liknande förhållande har vi i grundlagen. En annan möjlig förklaring än den förf. ger skulle alltså kunna vara att texter som handlar om en mängd olika saker (eller rättare: en text som är sammansatt av en massa mindre, språkligt sett osammanhängande bitar) tenderar att ha hög frekvens av subjekt i fundamentet.

Jag skall här ge några siffror som verkar stödja den senare hypotesen. En materialtyp som borde ha hög frekvens subjekt i fundamentet enligt min hypotes är annonser, vilka vanligen med ett fåtal meningar beskriver en viss vara. Pettersson (1974, s. 62) ger följande värden för andelen subjekt-fundament i några olika annonstyper:

Tabell över andelen subjektfundament i annonser

Bilannonser 1951	72,8	Hygienvaruannonser 1951	71,3
Bilannonser 1959	74,1	Hygienvaruannonser 1959	72,7
Bilannonser 1967	67,1	Hygienvaruannonser 1967	74,6

Siffrorna ligger i höjd med de siffror som Benson rapporterar gälla för grundlagstexten. Undantaget är bilannonserna från 1967. Enligt Pettersson (s. 25) kan man också iaktta en klar skillnad mellan dessa annonsers utformning 1951/1959 å ena sidan, 1967 å den andra:

/- -/ framför allt bilannonserna har förändrats till sin typografiska utformning. Förändringen äger rum mellan 1959 och 1967. /- -/ år 1967 liknar annonserna i betydligt större utsträckning vanlig tidnings-text. De upplysningar om varan som man vill ha med i annonsen sätts in i huvudtexten. Denna blir också betydligt längre än tidigare (i genomsnitt ca 120 ord per annons mot drygt 60 under 50-talet).

Ett ytterligare stöd för den här uppställda hypotesen ger följande försöksundersökning. Som text bestående av korta osammanhängande bitar valdes slumpvis dels 20 utlandsnyheter i korthet från Sydsvenska Dagbladet

Snällposten i maj 1976, dels 20 roliga historier (fräckisar) från Fib-Aktuellt våren 1976. Som långa textbitar valdes tre kåserier av Tage Danielsson ur sagor för barn över 18 år, och fem ledare i Sydsvenska Dagbladet Snällposten, maj 1976. Ledarna och utlandsnyheterna kan sägas representera en mera formellt skriftspråklig stil, och de bör därför enligt Jörgensens förklaring ha större andel subjektfundament än kåserierna och de roliga historierna. Enligt den hypotes jag har uppställt ovan bör vi få högst andel subjektfundament i de korta texterna, dvs. i utlandsnyheterna och i de roliga historierna. Resultatet stöder den sistnämnda hypotesen:

<i>Korta textbitar:</i>	20 roliga historier (3—4 meningar)	75% subjektfund.
	20 utlandsnyheter i korthet	72%
<i>Långa textbitar:</i>	3 kåserier av Tage Danielsson	55%
	5 ledare i SDS	58%

Vart och ett av de fyra textpartierna omfattade ca 100 meningar.

Resultatet går som vi kan se emot Jörgensens förklaring, och åt samma håll pekar Pettersons resultat. Därmed har jag naturligtvis inte sagt att den hypotes jag själv presenterat är riktig, men den verkar åtminstone ge en bättre förklaring än Jörgensens. För att få större säkerhet i frågan måste noggrannare undersökningar genomföras. Dessa bör utgå från någon teori om *varför* vi kan vänta oss fler eller färre subjektfundament i olika typer av texter. Först när frågan ställs mot bakgrund av någon övergripande hypotes kan dess svar hjälpa oss att få en djupare kunskap om texternas uppbyggnad.

3.2.5. Intervjumaterialets många fall av direkt objektfundament

Jag har ovan i avsnitt 2 kritiserat förf. för att han ibland tenderar att glömma att hans material inte består av ett antal osammanhängande meningar, utan att dessa ingår i bestämda kontexter. Ett fall där förf. hade kunnat utnyttja textens utseende som en förklaring till sina resultat verkar vara när han redovisar andelen direkta objektfundament (s. 105). Intervjumaterialets fundament är till 14% direkta objekt, medan motsvarande siffra för radiomaterialet är 1,6% och för samtal/debatt-materialet 9,4%. Som så ofta i denna avhandling avstår förf. från att försöka ge en förklaring till skillnaden. En mycket närliggande förklaring verkar dock vara att talaren i intervju-situationen anknyter till det intervjuaren frågat om genom att sätta detta i fundamentet. Många av de ex. förf. ger på direkt objekt i fundamentet verkar vara just av denna typ:

- s. 76, nederst: *de gör de kanske; de gör dom säkert; de vet ja inte*
 ex. 29, s. 80: *de kan ja inte säga*
 ex. 33, s. 81: *de skulle ja tro*
 ex. 71, s. 84: *de har ja gjort lite grann*
 ex. 98, s. 87: *de kan ja inte säga att de gör*

Man hade önskat att förf. här gått materialet närmare inpå livet och t. ex. undersökt om första meningen efter en fråga uppvisar särskilt hög grad av direkt objekt i fundamentet. Men djupborrande av denna typ saknas så gott som helt i avhandlingen.

3.3. *Synpunkter på den grammatiska beskrivningen*

En del av kapitel 5 (s. 92—101) behandlar problem som berör beskrivningen av svenskan med hjälp av Diderichsens satsschemamodell. Jørgensen utgår från följande schema:

Fundament	Nexusfält			Innehållsfält			Extrapos.
	Verbal	Substantial	Adverbial	Verbal	Substantial	Adverbial	
	FV	SS/FS	SA	IV	IO/OO/OP/ ES/SP	IA	

Detta satsschema beskriver enligt förf. s. 93 »ledföljden dels i alla meningar, som genereras av grammatikens frasstrukturregler + obligatoriska transformationer, dels även i sådana meningar, vars led underkastats optionella flyttningar åt höger (till extrapositionsfältet).» För att schemat skall klara av detta måste emellertid ordningen mellan leden på substantialplatsen i innehållsfältet bestämmas. Denna ordning diskuteras s. 93 f. Resten av avsnittet behandlar olika flyttningsregler och var satsdelar som saknas i schemat ovan (t. ex. partikeln) skall placeras. Jag har ovan s. 233 refererat den lösning förf. kommer fram till.

3.3.1. Ordningen mellan satsdelarna i innehållsfältets substantialdel

Förf. ger s. 93—94 argument för att satsdelarna i innehållsfältets substantialdel skall ordnas på följande sätt: *egentligt subjekt* — *subjektiv predikatsfyllnad* — *indirekt objekt* — *direkt objekt* — *objektiv predikatsfyllnad*. Författarens argument talar för denna ordning. Men ordningen stämmer inte, ty när egentligt objekt och indirekt objekt förekommer samtidigt, så måste det indirekta objektet föregå det egentliga subjektet. Se på följande exempel, där *styrelsen* bör analyseras som indirekt objekt:

Det har tillställts styrelsen en skrivelse

Ställer vi det egentliga subjektet före det indirekta objektet, får vi en oacceptabel sats:

Det har tillställts en skrivelse styrelsen

Vi får en paradox här: egentligt subjekt föregår subjektiv predikatsfyllnad, som följande exempel visar: *men de blir många arbetslösa på Konstsilke*, och

ES SP

subjektiv predikatsfyllnad föregår i sin tur indirekt objekt, som vi kan se av ex: *priset blev tilldelat honom i år*. Så långt Jörgensen. Men som vi just har

SP IO

sett föregås det egentliga subjektet av det indirekta objektet! Författarens beskrivning är alltså otillräcklig.

3.3.2. Objektsbisatser

På s. 95 skriver förf.: »Också i meningar innehållande en sats som objekt placeras övriga innehållsfält naturligen före objektet, vilket därigenom i sådana fall kan anses obligatoriskt extraponerat». Förf. ger följande tre exempel:

en grupp inom finansdepartementet fick som specialuppdrag att studera kasinofrågan

å vissa uppgifter gör till å me gällande att Sovjetunionen i slutet av förra veckan erbjöd Grekland militär hjälp i händelse av ett turkiskt anfall

socialstyrelsen skriver i sitt svar att om behovet som utredningen säger finns hos svenska folket att spela på kasinon då måste de finnas brister i samhället som...

Jag har svårt att begripa att det skall vara nödvändigt att se dessa objektsatser som obligatoriskt extraponerade. Förf. tänker sig alltså att objektsatserna egentligen står på det direkta objektets plats i innehållsfältet, men att en obligatorisk regel har flyttat dem till extrapositionsfältet. Men de tre exemplena är inte övertygande. Det tredje kunde lika gärna fattas så att adverbialfrasen *i sitt svar* är flyttad till satsadverbialets plats, en flyttning som förf. diskuterar på s. 114 och som verkar mer motiverad än den obligatoriska objektsflyttningen. I det andra exemplet kan *göra gällande* parafraseras med *hävda, påstå*, vilket kan tyda på att det är att fatta som en lexikaliserad fras. Vi behöver då inte analysera *gällande* som objektiv predikatsfyllnad, och gör vi inte det, kan vi låta objektsatsen hamna på det direkta objektets plats i innehållsfältet. Flyttningen av objektssatsen i det första ex. skulle vi kunna motivera med Diderichsens viktprincip.

Som ytterligare argument för att objektssatserna är extraponerade, anger förf. det faktum att de inte gärna kan följas av lätt innehållsadverbial knutet till det överordnade verbet. Detta hävdas nederst s. 95. Men överst på s. 96 tar förf. själv loven av sitt argument genom att påpeka att *totalextraponerade* adverbial kan placeras till höger om objektssatsen: *han sa att han skulle resa när vi träffade honom igår*. Förf. motiverar detta med tyngdlagen, men det är inte någon större skillnad i tyngd på objektssatsen och adverbialssatsen. Och vi kan göra objektssatsen mycket tyngre, men ändå placera den före adverbialssatsen;

han sa att han skulle resa till Kina på ett specialuppdrag för sin firmas räkning när vi träffade honom igår

Svagheten i författarens lösning visar sig i att han måste laborera med två slags extraponerering för att få samma ordning mellan objektsbisatsen och adverbialsbisatsen som de skulle ha om ingen flyttning alls var inblandad: först flyttas objektssatsen från innehållsfältet till extrapositionsfältet, och sedan flyttas innehållsadverbialelet så att det hamnar till höger om objekts-satsen. Det behövs långt starkare argument än de förf. ger för att en så anti-intuitiv lösning skall kunna accepteras.

3.3.3. Subjektsbisatser

I anslutning till Teleman (1974, s. 43) jämför förf. *att*-satser och infinitiv-fraser som står i extraposition med egentliga subjekt (*en katt i det sitter en katt på trappan*). Detta leder till problem när förf. skall finna fram till det egentliga subjektets plats i satsschemat. Förf. tvingas att placera *att*-sats-subjekt och infinitivsubjekt under substantial i innehållsfältet, och därefter postulera en obligatorisk flyttningsregel, som flyttar dessa satstyper till extrapositionsfältet. Lösningen är naturligtvis olycklig, och hade kunnat undgå om förf. valt att frånga Telemans analys på denna punkt. Teleman själv är medveten om det tvivelaktiga i sin lösning, men han har valt den för att framhäva »en kommunikativ likhet mellan de båda meningstyperna på bekostnad av skillnaden i grammatiskt avseende dem emellan». Eftersom det just är det grammatiska som intresserar Jörgensen här i kapitel fem, så kunde han med gott samvete frångått Teleman.

4. Sammanfattning

Nils Jörgensen har skrivit en intressant och faktopäckad avhandling om meningsbyggnaden i talad svenska, som har ökat vår kunskap både om svenska språket som sådant, och om sociala, könsliga och stilistiska förhållanden i svenskt talspråk. Intressant nog är det med avseende på meningslängd som de huvudsakligaste sociala och könsliga skillnaderna föreligger, och meningslängden verkar kunna knytas till en skillnad i innehåll. Inga påtagliga sociala eller könsliga skillnader har noterats för övrigt, något som är värt att understryka.

Det intressantaste avsnittet i avhandlingen är kapitlet om hur satsdelarna är arrangerade i de rättkonstruerade påståendemeningarna. Vi får här för första gången statistiska uppgifter om hur svenska meningar är uppbyggda med avseende på primära satsdelar, en kunskap som kommer att spela en stor roll för framtida grammatiska beskrivningar av svenska språket.

Det är ett stort material som Jörgensen har haft att arbeta med, och tyvärr måste man konstatera att han ofta förlorar sig i meningslösa resultatredovis-

ningar, som varken stöder eller förkastar framlagda teorier, eller tolkas i texten. Detta, samt de luckor som förekommer i sammanfattningen, ser jag som avhandlingens stora brister. På plussidan skall noteras, att Jörgensen ger oss en mängd intressanta data om svenska språket. Jag skulle tro att textlingvister kan finna många intressanta uppslag. Se t. ex. Anward (1976), som utnyttjar vissa av Jörgensens resultat. Tillsammans med den motsvarande undersökningen av de underordnade satsernas och frasernas funktion och byggnad (Jörgensen 1977) utgör Jörgensens avhandling den hittills mest ingående beskrivningen av den talade nusvenskans syntax.

Litteratur

- Anward, J. (1976), Vem har ordet och vad innebär det? *Papers from the third Scandinavian conference of linguistics, Helsingfors, October 1—3, 1976*.
- Benson, S. (1974), En studie i grundlagspropositionens språk. *Arkiv för nordisk filologi* 89, s. 214—232.
- Cassirer, P. (1970). Deskriptiv stilistik. Göteborg.
- Diderichsen, P. (1962), Elementær Dansk Grammatik. 3. Udg. København.
- Einarsson, J. (1971), Sammanträdet som talsituationen. Lund.
- Einarsson, J. (1974), Projektet Talbanken. *Svenskans beskrivning* 8. Lund, s. 76—96.
- Einarsson, J. (1976), Män, kvinnor och språk. *Nordiska studier i filologi och lingvistik. Festskrift tillägnad Gösta Holm på 60-årsdagen den 8 juli 1976*. Lund, s. 59—75.
- Jörgensen, N. (1970), Om makrosyntagmer i informell och formell stil. Lund.
- Jörgensen, N. (1977), De underordnade satsernas och frasernas funktion och byggnad i talad svenska. Lund.
- Loman, B. & Jörgensen, N. (1971), Manual för analys och beskrivning av makrosyntagmer. Lund.
- Pettersson, G. (1974), Reklamsvenska. Lund.
- Saari, M. (1975), Talsvenska. *Studier i nordisk filologi* 60.
- Teleman, U. (1974), Manual för grammatisk beskrivning av talad och skriven svenska. Lund.
- Wieselgren, A.-M. (1971), Carl-Johans-tidens prosa. Lund.

Litteraturkrönika 1976

Av S. Benson, B. Ejder och B. Pamp

Göran Hammarström, *Linguistic Units and Items*. 131 s. Berlin-Heidelberg-New York 1976 (Springer-Verlag). (Communication and Cybernetics. 9.) Med *units* menar Göran Hammarström de enheter — t. ex. fonemen — som ingår i språksystemet, la *langue*, med *items* delarna — t. ex. fonerna — i det producerade språket, la *parole*. Väsentligen är hans bok en systematisk genomgång av den terminologi som behövs för en beskrivning av språkets olika nivåer, varigenom huvudintresset inriktas på fonem, prosodem, syllabem, morfem, lexem, syntagmem och semem, för att använda författarens egna termer. Språksynen är strängt taxonomisk; från den generativa grammatiken tar författaren uttryckligt avstånd. I termskapandet använder han förleder som *allo-*, *dia-*, *junct-*, *glotto-*, *idio-* och *meta-* samt efterleder som *-em*, *-ememe*, *-lect* och *-syllab*. Inte sedan Adolf Noreen skrev sin Vårt språk torde någon svensk språkforskare ha skapat så många nya termer som Göran Hammarström. Hans systematiska tillvägagångssätt gör också att en del av nyorden, t. ex. *pseudosememe* s. 94, som författaren själv medger förmodligen inte kommer att få någon användning i praktiken. Men även om inte ens andra, i och för sig välbefogade termförslag vinner anklang är det alltid nyttigt med en så metodisk genomgång som den författaren här gör: direkt och indirekt belyser den många väsentliga problem i den synkroniska språkbeskrivningen.

B. P.

Bengt Sigurd, *Språk, människor och maskiner*. 97 s. U. o. 1976 (Samarbetskommittén för långsiktigmotiverad forskning). Som en följd av utredningen om framtidsstudier i Sverige (SOU 1972: 59) inrättades ett sekretariat för framtidsstudier, knutet till regering och riksdag, vilket 1974 kompletterades med Samarbetskommittén för långsiktigmotiverad forskning. Kommittén har initierat en skriftserie med syfte bl. a. att belysa människans situation i informations- och kommunikationssamhället. I föreliggande skrift (som i en introduktion men inte på titelbladet uppges vara nr 5) diskuterar professor Sigurd frågorna från lingvistiska utgångspunkter. I ett inledande kapitel skildras det enorma flöde av signaler och tecken, språkliga såväl som icke-språkliga, vilka väller över människan i det moderna samhället och vilka han/hon måste känna till och förstå. En »kommunikativ kostcirkel» i kapitel 2 demonstrerar skillnaden mellan förr och nu i fråga om verbal (muntlig och skriftlig) kommunikation. I andra avsnitt beskrivs den moderna lingvistiken och diskuteras förhållandet mellan datorer och språk samt samhällsutvecklingens roll som skapare och upprätthållare av språkklyftor. Framställ-

ningen är klar, initierad och som alltid när det gäller verk av denne författare uppfriskande okonventionell. B. P.

*

Felicien de Tollenaere, Randall L. Jones, Word-Indices and Word-Lists to the Gothic Bible and Minor Fragments. In Cooperation with Frans van Coetsem, Philip H. Smith Jr. and Hon Tom Wong. XVI + 583 s. Leiden 1976 (E. J. Brill). Som främsta lexikaliska hjälpmedel vid studier av gotiskan har hittills andra delen av Streitbergs bibelutgåva (Die Gotische Bibel, Zweiter Teil, Gotisch-griechisch-deutsches Wörterbuch) och Feist, Vergleichendes Wörterbuch der gotischen Sprache tjänat. Med Tollenaere—Jones Word-Indices har ett nytt, databaserat hjälpmedel ställts till förfogande som på väsentliga punkter kompletterar dessa arbeten. Word-Indices är emellertid ingen ordbok i traditionell mening, verket innehåller inga som helst översättningar, fraser e. d. och är icke avsett att ersätta de nämnda verken.

Word-Indices största avsnitt är ett alfabetiskt ordindex på grafordsnivå. Samtliga belägg för varje graford redovisas med angivande av yttersta källan, resp. handskrift.

Till grund för arbetet ligger dock tryckta utgåvor, icke handskrifterna i sig själva. Huvudkällan har varit Streitbergs utgåva, och ehuru stansningsarbetet påbörjades redan 1962, har 1965 års edition (femte upplagan) av Streitberg kunnat utnyttjas. För Skeireins har vidare William H. Bennetts arbete *The Gothic Commentary on the Gospel of John* (1960) tillgodogjorts. Det nyfunna Speyer-fragmentet, som innehåller slutet på Markus evangelium, trycks av. Detta fragment, som sannolikt utgör det hittills försvunna, sista bladet i Codex Argenteus, har redan publicerats, kommenterats och debatterats, men nyeditionen är väl befogad.

Ehuru förff. bygger på tryckta utgåvor, har de icke kritiklöst följt dessa. En särskild lista på rättelser till Streitbergs utgåva bifogas.

Ordindexet utgör alltså ett kritiskt och fullständigt ordindex till det gotiska textmaterialet på grafordsnivå. Materialet behandlas vidare i ordlistor av skiftande slag. Sålunda meddelas en baklängesordlista som låter böjningsmorfemen framträda på grafemnivå. Vidare ges frekvensordlistor och en ordlängdlista. Särskilda listor ges över vokalförbindelser och över konsonantförbindelser. Gotiskans fonemsystem är ännu icke tillfredsställande fastställt, oklarhet råder bl. a. om hur vissa förbindelser av vokaltecken skall tolkas, som monoftonger eller som diftonger. Även i fråga om konsonanterna föreligger oklarheter. På dessa punkter kan ordlistorna högst väsentligt underlätta forskningsarbetet.

Genom att ordindex är fullständigt nås även underlag för fortsatta studier av syntax, semantik och översättningsteknik.

Ett hjälpmedel har sålunda skapats för studium av praktiskt taget alla sidor av det gotiska språket. Tollenaere—Jones arbete kommer att bli ett standardarbete, som icke kan undvaras i forskning i gotiska eller över huvud taget i de germanska språkens äldsta historia. S. B.

*

Ludwig Buisson, *Der Bildstein Ardre VIII auf Gotland. Göttermythen, Heldensagen und Jenseitsglaube der Germanen im 8. Jahrhundert n. Chr.* 136 s. + 23 pl. Göttingen 1976 (Vandenhoeck & Ruprecht). (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Philologisch-Historische Klasse. Dritte Folge. Nr. 102.) Vid en reparation av Ardre kyrka år 1900 påträffade man åtta bildstenar, av vilka sju, som har daterats till 1000-talet, hörde samman och ursprungligen hade bildat två mindre bild- och runförsedda skrinformade monument. Den åttonde, som torde härröra från 700-talet, saknar runor men är rikt prydd med bilder. Dessa har tidigare blivit föremål för tolkningsförsök av Sune Lindqvist, men många är hittills oförklarade. Med hjälp av fr. a. fornvästnordiskt traditionsstoff försöker Ludwig Buisson här nå längre; vad han eftersträvar är en restlös tolkning av samtliga figurer och scener. Att detta är ett vanskligt företag inses lätt: dels är flera av bilderna oerhört mångtydiga, dels kan vi inte förutsätta att samtliga de myter och sagor som fanns på 700-talets Gotland är traderade i den fornvästnordiska litteraturen. För åtskilliga av författarens tolkningsförslag gäller också att de inte är mycket mer än kvalificerade gissningar. Speciellt vill anmälaren anföra tveksamhet inför tanken att den »vultigör» som finns ovanför bilden av Oden och som har motsvarigheter på flera bohuslänska hållristningar skulle föreställa den vid Bråvallaslaget massakrerade Harald Hildetand.

B. P.

Einar Haugen, *The Scandinavian Languages. An Introduction to their History.* 507 s. London 1976 (Faber and Faber). (The Great Languages.) Danmark är ett land som saknar dialektgränser (karta s. 26; den som vill ta reda på det verkliga förhållandet får gå till exempelvis Brøndum-Nielsens *Dialekter og Dialektforskning*). I Sverige försvenskades år 1801 engelska ord som *gang* och *shanghai* till *gång* och *sjanghai* (s. 40 f.; *gång* är enligt SAOB belagt första gången 1889 och *sjanghai* 1914). De svenska dialektarkiven är Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala, Landsmålsarkivet i Lund och Institutet för ortnamns- och dialektforskning i Göteborg (s. 62; arkivet i Umeå har glömts bort, och arkiven i Lund och Göteborg har de namn som de hade före omorganisationen 1970). För preteritum konjunktiv i svenskan gäller, speciellt för formen *vore*, att den ännu kan påträffas i villkorsbisatser i litterär stil (s. 80; *vore* förekommer i nästan alla stilarter och även i talad svenska och är, som framgår av Haugens eget exempel, tänkbart också i huvudsatser). Lund hade inte något biskopssäte under medeltiden, lika litet som Nådendal eller Öveds- och Herrevadskloster hade kloster (karta s. 184; därmed utelämnas vad som en gång var hela Nordens ärkebiskopssäte, jämte tre betydande kloster). I svenskan uttalas *högt* [høkt] (s. 267; SAOB anger, riktigt, enbart formen [hökt]). Medial palatalisering av vissa konsonanter finns endast i nordligare Skandinavien samt på Bornholm (karta s. 271; utvecklingen är vanlig också i sydsvenska mål). Långt *l* muljas i Skåne i ett område som ungefär motsvarar Malmöhus län (karta s. 273; ljudutvecklingen i fråga är helt okänd i området, och gränsen för den likartade utvecklingen av långt *n* är dessutom feldragen). I skånska skiljer man mellan bestämd form singularis maskulinum och femininum genom att *nn* i maskulinums bestämda artikel palataliseras och delvis velariseras (s. 289; påståendet är gripet helt ur luften). Konflikterna under andra världskriget mellan Finland och Ryssland

slutade 1941 (s. 349; »andra kriget» upphörde som bekant först med vapenstillståndet på hösten 1944). Skåne kan språkligt uppdelas i ett sydvästligt och ett nordöstligt område (s. 364; vi får räkna med fyra områden, men förf. känner uppenbarligen inte till exempelvis Hugo Areskougs och Åke Hanssons undersökningar av skånsk dialektgeografi). Den plurala verbformen försvann i svenskt talspråk på 1600-talet (s. 373; utvecklingen började då på ett begränsat område men är ännu inte fullbordad i dialekterna). Ordet *nylon* stavas och uttalas *najlån* i svenskan (s. 388; endast stavningen *nylon* och uttalet *nylån* finns i SAOL, tionde upplagan). Namnet *Nobel* kommer »from *Nobelius*, i.e. the town of Nöbbelöv» (s. 392; Östra Nöbbelöv, som det här troligen är fråga om, är en obetydlig kyrkby).

Ovanstående är exempel på fel, dels beroende på slarviga formuleringar eller utelämnade reservationer, dels rimligen förorsakade av ren okunnighet eller bristande akribi, som en läsare med lite kunskaper i nordiska språk och nordisk språkhistoria kan påträffa redan vid en flyktig genomläsning av Einar Haugens skildring av de skandinaviska språken och deras historia. Det finns ingen anledning antaga att de här noterade felaktigheterna är de enda som förekommer. I fråga om pedagogiskt framställningssätt har boken stora förtjänster (även om målgruppen »the intelligent general reader» nog kan finna en del avsnitt svårsmälta), den har ett smidigt språk och eleganta överblickar och sammanfattningar, men det hjälper inte när man inte kan lita på att bakgrunden, sakförhållandena, skildras korrekt. Författaren har lagt ner stor möda på att som ett förberedelsearbete konsultera ledande expertis i ämnet. Det är utomordentligt beklagligt att han inte också förelade samma expertis sitt färdiga arbete före tryckningen. Då hade säkerligen misstagen kunnat rättas till, och den storartade satsningen från både författare och förlag hade inte som nu förfelat sitt syfte.

B. P.

Nordiska studier i filologi och lingvistik. Festskrift tillägnad Gösta Holm på 60-årsdagen den 8 juli 1976. 499 s. Lund 1976 (Studentlitteratur). Redaktörerna Åke Hansson, Lars Svensson och Anne Marie Wieselgren har all heder av den väldiga festskrift varmed professorn i nordiska språk i Lund, Gösta Holm, hedrades på sin sextioårsdag. Boken innehåller 53 bidrag från alla de nordiska länderna, en bibliografi över festföremålets skrifter, gjord av John Tuneld, och en synnerligen omfattande tabula gratulatoria. De nordiska språken belyses från en mångfald utgångspunkter, och därjämte finns ett bidrag om hettitiska. Att boken är så mångsidig i både bokstavlig och bildlig mening gör att det knappast skulle vara vare sig meningsfullt eller rättvist att i en kort anmälan lyfta fram några enskilda bidrag; det förhållandet att så många ledande nordister i Norden medverkar i festskriften räcker som en kvalitetsgaranti.

B. P.

John Lindow, Comitatus, Individual and Honor. Studies in North Germanic Institutional Vocabulary. 175 s. Berkeley-Los Angeles-London 1976 (University of California Press). (University of California Publications in Linguistics. Vol. 83.) I Jost Triers efterföljd undersöker John Lindow i denna reviderade version av en dissertation från 1972 vokabulären i de semantiska fält som termen för hirdinstitutionen — äldst känd under benämningen *comitatus* hos Tacitus —, dess enskilda medlemmar och den för dessa centrala hedern eller

ärarn utgör. Som bas för undersökningen tjänar terminologien i ett stort antal genomgångna forngermanska texter, men undersökningen vidgas där så erfordras till att omfatta ordsläktingar i andra indoeuropeiska språk. Vid genomgången utreds ordens sannolika ursprungliga betydelse — författaren stöder sig här huvudsakligen på Pokorny men visar också prov på självständigt etymologiserande —, diskuteras med utgångspunkt i talrika text-citat deras betydelseutveckling och belyses hur de kulturella förbindelserna mellan de germanska stammarna och länderna kan avläsas i spridningen av vissa termer. Bland resultaten kan nämnas att *draugr* 'man, krigare' försvann från fornnordiskan på grund av de negativa associationer som det likalydande *draugr* 'gengångare' gav upphov till, och att innebörden 'träd', som det förra ordet uppenbarligen har i vissa skaldedikter, beror på felaktiga analogislut. Vidare kan nämnas att de med varandra besläktade orden *sómi* och *sæmd*, som ofta används synonymt med ord som *tígn* och *heiðr*, dock företrädesvis påträffas i samband med »the carrying out of proper actions in given social situations», och att värderingarna har skiftat så att under litterär tid ära vunnen i strid aktas lägre än ära vunnen genom ett passande socialt uppträdande. — Den omsorgsfullt utförda studien är av värde när det gäller att förstå begrepp och termer som är centrala inte minst i den fornnordiska litteraturen.

B. P.

Sprog i Norden 1976. Årsskrift for de nordiske sprognævn. Udgivet af Dansk sprognævn. 144 s. København 1976 (Gyldendalske boghandel, Nordisk Forlag A.S.). (Också i norsk och svensk upplaga: Språk i Norden 1976.) Publikationen sönderfaller i tre huvudavdelningar. Den första består av redogörelser för organisation och/eller arbete inom de nordiska språk(vårds)-nämnderna, som uppgår till ett antal av sju. Därefter följer en längre uppsats, s. 39—84, av stort intresse, Allan Karkers Nordisk retskrivning — den ideale fordring præsenteret. Den skisserar en framtida nordisk rättstavning, som tar så stor hänsyn som möjligt till nu gällande ortografiska regler för danska, norska och svenska men som på möjliga punkter vill åstadkomma (relativ) uniformitet. Därvid visar det sig, att de flesta ingrepp måste göras i den svenska ortografien, det minsta antalet i den norska. Försöket är naturligtvis nyttigt, ja, egentligen nödvändigt. Likväl svindlar tanken inför de mödor företaget skulle kosta. Man gläder sig åt förf:s avvägningar, där inte mycket är att invända, och åt hans medryckande stilkonst. Uppsatsen följes av en samling litteraturhänvisningar. — Slutligen ges ett par avdelningar förteckningar över och recensioner av nyare litteratur på området.

B. E.

Sprogvidenskab og modersmåls-pædagogik. En oversigt over igangværende eller planlagt forskning inden for anvendt nordisk sprogvidenskab med særlig henblik på modersmåls-pædagogik. Udgivet af Nordisk Råd og Sekretariatet for nordisk kulturelt samarbejde. 44 s. Stockholm 1975 (Nordisk utredningsserie 1975: 28). Det inventeringsarbete, varav denna lilla skrift är ett resultat, påbörjades 1972 av en kommitté bestående av Niels Haastrup, Poul Lindgård Hjorth och Ulf Teleman. Resultatet av arbetet, vars gång skisseras på de första sidorna, framläggs i form av en kort presentation av 40 pågående forskningsprojekt i Norden, vilka bedömes vara helt centrala i förhållande

till gränsdragningen. I ett ännu mer kortfattat tillägg nämnes ytterligare 23 projekt med någorlunda klar men varierande anknytning till dem i huvudlistan. Häftet innehåller dessutom ett kapitel »Nordiskt samarbete inom tillämpad nordisk språkvetenskap. Mål och möjligheter», innehållande önskemål samt vissa ekonomiska kalkyler för deras realiserande. B. E.

*

Walter Baetke, Wörterbuch zur altnordischen Prosaliteratur. Zweite, durchgesehene Auflage. XV + 822 s. Berlin 1976 (Akademie-Verlag). Professor Baetkes stora fornnordiska ordbok utkom i två band 1965 och 1968. Att den redan nu behöver ges ut på nytt vittnar om att den har fyllt och fyller ett stort behov. Den nya utgåvan är i allt väsentligt ett oförändrat fotografiskt avtryck av den första; den viktigaste nyheten torde vara att den andra upplagan har bundits som ett lätthanterligt enbandsverk. Första halvbandet av originalupplagan anmälades av K. G. L. i ANF 81: 313, och för en utförligare recension hänvisas dit. Här skall endast nämnas att ordboken avser att täcka ordförrådet i islänningasagorna fram till c:a 1300, i de viktigaste fornaldarsagorna samt i de mest betydande norsk-isländska historiska verken, och att belägghänvisningar saknas. Som det påpekas i den ovan nämnda anmälan innebär bl. a. detta att den inte kan användas i mer avancerad forskning, medan den däremot torde fungera väl vid nybörjarstudium även här i Norden. B. P.

Bibliography of Old Norse-Icelandic Studies 1974. 66 s. Copenhagen 1976 (The Royal Library). Den internationella fornvästnordiska bibliografien fortsätter att komma ut, till glädje för vännerna av den norröna kulturen och litteraturen. Denna gång har av tekniska orsaker en viss försening drabbat den, men utg., prof. Hans Bekker-Nielsen, hoppas att snart kunna bemästra dess orsaker och eliminera den. — Den inledande essäen är skriven av Stig Wikander och heter *Bibliographia Normanno-Orientalis*. Dess glädjande budskap är att det alltså finns många opublicerade eller ännu otillfredsställande publicerade arabiska och persiska arbeten, som kan väntas lämna bidrag till vår kännedom om vikingatiden. (Skillnaden i möjligheter att veta något om de västliga och de östliga vikingatågen accentueras än starkare än förr.) Prof. Wikanders eget namn förekommer några gånger i den nio sidor långa listan. — I huvudbibliografien, 465 nummer, lägger man bland mycket annat märke till att skrifter i de studerade ämnena utkommer på allt fler och allt avlägsnare platser på jorden. Vidare fästes uppmärksamheten på en mängd aktuella bidrag i Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid (KLNm), nu kommet till bokstaven T. — Ett outhärligt hjälpmedel, som utgivaren själv säger i förordet. B. E.

Bjarni Einarsson, To skjaldesagaer. En analyse af Kormáks saga og Hallfredar saga. 190 s. Bergen-Oslo-Tromsø 1976 (Universitetsforlaget). (Scandinavian University Books.) Bjarni Einarsson var på 1950-talet lektor i isländska vid Köpenhamns universitet. Hans här anmälda bok är en omarbetad översättning av hans isländska arbete *Skáldasögur — um uppruna og eðli ástaskáldasagnanna fornu*, 1961. De två nu åter utgivna avsnitten är ut-

vidgade i förhållande till ursprungsversionen. Det första huvudavsnittet, om Kormáks saga, driver — som det synes med framgång — två stora teser: 1) att den skrivna Kormáks saga är jämförelsevis mycket gammal, och 2) att den står i starkt beroende av europeisk diktning, i synnerhet av den franska om Tristan och Isolde. Gång på gång kan förf. presentera en hel rad av överensstämmelser mellan motiv, tankar och uttryckssätt i den franska dikten och Kormáksagan, så ofta att läsaren känner sig övertygad åtminstone om det principiella sammanhanget. De impulser det gäller bör ha nått Island redan på 1100-talet, och sagan »kan godt» ha skrivits före slutet av sagda århundrade. Mycket av det som säges verkar vara odiskutabelt. I andra tillfällen kräves åtskillig ytterligare utredning, men förf. är medveten därom.

Framställningen om Hallfreðar saga, s. 126—177, är något kortare och kanske man också märker, att förf:s hjärta mer är hos den äventyrliga och romantiska figuren Kormákr än hos den något mer glanslösa gestalten Hallfreðr vandræðaskáld. I varje fall framhålles »forfatterens [av Hallfreðar saga] klare afsky for vikingehåndteringen» (s. 131). Även i detta avsnitt framhäves, ehuru i mindre grad, det troliga sammanhanget mellan den behandlade sagan och centraleuropeisk, fransk och engelsk, 1100-talsdiktning. Dessutom ger framställningen ett starkt intryck av tätheten i den väv av lån, likheter och påverkningar, som förbinder de olika isländska sagorna. Närvarande bok ger en synnerligen stimulerande belysning av en liten del därav.

B. E.

Ingegerd Fries, Lärobok i nutida isländska. Kennslubók í nútíma íslenzku. 136 s. Stockholm 1976 (Biblioteksförlaget). Ingegerd Fries' nyutgivna lärobok i nutida isländska är i första hand avsedd som nybörjarbok på universitetsnivå. Den innehåller en textdel om 13 texter med inlagda övningar, en grammatisk del och en liten ordbok. Förf. har satt målet mycket högt i pedagogiskt hänseende och boken torde vara fullt användbar även för självstudier. Ljudband för inlärandet av uttalet kan erhållas från avdelningen för nordiska språk vid universitetet i Umeå, och självstudier kan därigenom underlättas.

Boken förutsätter praktiskt taget inga språkhistoriska förkunskaper. Endast undantagsvis tar förf. språkhistorien till hjälp vid språkbeskrivningen. Uppställningen gör dock att boken mycket väl kan läggas till grund för övningar med utblickar bakåt.

Att boken har en väsentlig uppgift att fylla i den akademiska undervisningen ligger i öppen dag.

S. B.

Halldór Halldórsson, Old Icelandic heiti in Modern Icelandic. 83 s. Reykjavík 1975 (Institute of Nordic Linguistics). (University of Iceland. Publications in Linguistics. 3.) Termen *heiti*, som spelar stor roll i isländsk stilistik, går tillbaka till Snorre Sturlusons Edda. Frågan om Snorre har kunnat latin kan väl inte avgöras. Halldór Halldórsson visar emellertid att Snorre, som utbildades i Oddi, med all sannolikhet haft åtminstone andrahandskännedom om klassisk retorik.

Snorre använder ordet *heiti* i fler betydelser än Halldór finner tjänligt för sin undersökning. Halldór inskränker för sitt arbete användningen till två kategorier av ord, nämligen dels ord som används med avvikande betydelse

i poesi, dels ålderdomliga, sällsynta eller dunkla ord och namn som huvudsakligen eller enbart används i poesi.

Med *Later Icelandic* förstår Halldór språket under perioden 1540—1900, medan termen *Modern Icelandic* reserveras för 1900-talets isländska.

Huvuddelen av Halldórs bok ägnas en alfabetisk genomgång av fornisländska *heiti*, som fristående eller i sammansättningar används i prosa efter 1540 och i dagligt tal. I sin sammanfattning visar Halldór att relativt få osammansatta *heiti* levt kvar med oförändrad betydelse såvida de icke ingått i allitererande förbindelser, ordspråk e.d. I sammansättningar lever däremot många *heiti* kvar, antingen sammansättningen skett redan under medeltiden eller senare. I vissa fall måste man därjämte räkna med att traditionen varit bruten och att lån ur fornspråket företagits. S. B.

Rolf Heller, Die Laxdæla Saga. Die literarische Schöpfung eines Isländers des 13. Jahrhunderts. 152 s. Berlin 1976. (Akademie-Verlag). (Abhandlungen der sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig. Philologisch-historische Klasse. Band 65. Heft 1.) Dr Heller är outtröttligt verksam inom den fornvästnordiska sagaforskningen. Undertiteln på det här anmälda arbetet, som följdriktigt sluter sig till hans tidigare produktion, anger riktning och huvudresultat av hans arbete. H. vill inte godkänna den förklaring av den isländska sagans — i första hand Laxd:s — uppkomst, som går ut på att stoffet skulle ha förvaltats uteslutande av en superpietetsfull muntlig tradition genom århundraden. I stället vill han leda i bevis, att sagans anonyma skapare skickligt har nyttjat litterärt material, som förelåg på hans tid. Detta material har han ställt samman till ett konstnärligt högtstående helt. Resultatet av en sådan tillkomst visar sig bl. a. i påfallande motivgemensamhet mellan vissa sagor, på en karakteristisk förekomst av en del ovanligare ord, samt brist på acceptabelt kronologiskt sammanhang mellan olika detaljer i sagan. »Die Zeitgeschichte [ist] nicht als grosses zusammenhängendes Thema in die Laxd. eingegangen. Der Verfasser hat sie vielmehr als ein unerschöpfliches Reservoir von Einzelmotiven betrachtet» (s. 51). Mängden av lånat episkt stoff framtvingar antagandet, att sagans upphovsman har haft tillgång till handskrifter av vissa äldre verk. Att han därvid häftar i skuld till riddarsagan är mindre sannolikt, däremot finner H. spår av inflytande från (den senare) Eddadiktningen, från islänningasagor och från kungasagor. — Undersökningen är synnerligen strikt och planmässig. Som ett slags motto heter det: »Bei allen Untersuchungen ist strikt vom Beweisbaren auszugehen» (s. 6). B. E.

Hartmut Röhn, Untersuchungen zur Zeitgestaltung und Komposition der Íslendingasögur. Analysen ausgewählter Texte. 159 s. Basel—Stuttgart 1976 (Helbing & Lichtenhahn). (Beiträge zur nordischen Philologie. 5.) De isländska sagorna liknar medeltidskrönikorna genom att handlingen framskrider lineärt. Man kan märka en tydlig strävan hos författarna att undvika tillbaka- och framåtblickar: om de förra är nödvändiga löser man gärna problemet genom att låta någon närvarande skildra för de övriga vad som har hänt, och i stället för direkta upplysningar om vad som skall ske väljer man att antyda detta genom en dröm eller spådom. Sagorna skiljer sig dock från krönikorna genom att tiden i dem inte skrider fram i jämn takt: framställ-

ningen koncentreras till vissa moment som är av vikt för sagans komposition, medan andra tidsavsnitt skildras ytterst knapphändigt eller inte alls (detta har tidigare uppmärksamrats och skickligt analyserats av Steblin-Kamenskij, som dock skymtar alltför litet i denna avhandling). Hartmut Röhn undersöker tidsaspekten och dennas betydelse för strukturen i fem centrala islänningasagor: Hrafnkatla, Eyrbyggja, Laxdøla, Gísla saga Súrssonar samt Gunnlaugs saga orms tungu. Författarens energiska fasthållande vid just tidsgestaltningen ger rikt utbyte. Han kan bl. a. visa att Eyrbyggja har ett ganska oförtjänt rykte för löslig komposition: inom de ramar som författaren har valt — han har velat skildra en bygds och inte en släkts historia, och han har velat göra sagan så historiskt korrekt som möjligt — har han skickligt och förtjänstfullt lyckats strukturera sitt svåra och rika stoff. Även i övrigt framträder i analysen både sagornas individuella och gemensamma uppbyggnad. Fina detaljiakttagelser förstärker det positiva intrycket av en undersökning som kommer att sätta spår i den framtida sagaforskningen. B. P.

Saga-Book of the Viking Society for Northern Research. Vol. XIX, parts 2—3. S. 199—343. London 1975—6 (Viking Society, University College). Den livskraftiga publikationsserie, av vilken nu ytterligare en volym har fullbordats, utgör ett nytt bevis för att de norröna studierna i England har nått imponerande höjder. Professor Peter G. Foote vid University College i London är en av de främsta målsmännen för dessa studier och skymtar i denna publikation i allehanda egenskaper, även om han inte själv har fört pennan i något av bidragen. Dessa härrör i stället från Alfred P. Smyth (*The Black Foreigners of York and the White Foreigners of Dublin*), James Milroy (Starkaör: *An Essay in Interpretation*), R. W. McTurk (*Sacral Kingship in Ancient Scandinavia*), W. Manhire (*The Narrative Functions of Source-References in the Sagas of Icelanders*), Richard Perkins (*The Dreams of Flóamanna Saga*), O. D. Macrae-Gibson (*The Topography of Hrafnkels Saga*) samt Sólrún Jensdóttir (*Books Owned by Ordinary People in Iceland 1750—1830*). Härtill kommer en spännande redogörelse för teorier och förberedelser vid sökande efter platsen för Rognvald Jarls skeppsbrott, omtalat i Orkneyinga saga. Slutligen en välskriven recensionsavdelning. — Volymen sysslar med en rad viktiga och intresseväckande ting och är värd all uppmärksamhet även på Skandinaviens fastland, där man numera tyvärr endast i mindre utsträckning ägnar sig åt dessa. B. E.

Ingebjørg Sogge, Vegar til eit bilete. Snorre Sturlason og Tore Hund. Hovudoppgåve. Nordisk institutt. Universitetet i Trondheim 1975. 144 s. Trondheim 1976 (Tapir). (Nordisk institutt. Universitetet i Trondheim. Skrifter. No. 1.) Med Ingebjørg Sogges arbete om Snorre och Tore Hund startas en ny skriftserie vid universitetet i Trondheim. Det är enligt redaktionen »meningen at serien skal inneholde litterære og språklige hovedoppgaver av høg kvalitet og avhandlingar skrevet av faglærerne ved instituttet.» Redaktionen håller sig själv i bakgrunden och ingen redaktör är namngiven.

Föreliggande verk är av litteraturvetenskaplig karaktär, men ämnet är hämtat från den nordiska filologiens klassiska jaktmarker. Förf. visar hur Snorre i sin saga om Olav Haraldsson förhåller sig till sina föregångare och

källor, främst den legendariska Olavssagan med bakomliggande äldsta Olavssaga och Styrmir Kárasons Olavssaga. I sin undersökning har förf. koncentrerat sig till skildringarna av Tore Hund, den man som till sist framträder som en av huvudmotståndarna till kung Olav, tillika den som faller honom i slaget vid Stiklastad. Arbetet ger väsentliga bidrag till kunskapen om hur Snorre arbetar som konstnär. Snorre målar inte enbart i svart och vitt, han är på en gång rationalist och realist och han ger en nyanserad bild såväl av sagans huvudperson som dennes farlige och av andra så ensidigt fördomde motståndare. S. B.

E. O. G. Turville-Petre, Scaldic Poetry. XXX + 102 s. Oxford 1976 (The Clarendon Press). Det är onödigt att räkna upp de vetenskapens giganter i Norden, som har sysslat med den fornnordiska skaldediktningen. Detta ämne engagerar emellertid inte längre i så hög grad filologerna i Skandinavien. I stället fångas framstående forskare utanför Norden av det fascinerande men svåra ämnet. Det senaste intyget härpå är det här anmälda arbetet, som enligt förordet har framsprungit ur mångårigt arbete, stimulerat av erfarenheter från undervisning i England och Australien. Det representerar behjärtansvärda ansträngningar att göra det ogement svåra stoffet tillgängligt, och de ur arbetet härflytande rönen presenteras i ett urval av texter, som utgör huvuddelen av boken. Urvalet i en antologi kan ju alltid diskuteras, och önskemål kan alltid yppas, men detta synes motsvara de allmännaste och mest berättigade anspråken. Här är representerade 23 skalders, bl. a. *Bragi, Þjóðólfr, Egill Skallagrímsson* och *Sígvatr*. Varje författares avsnitt har en inledande presentation; varje återgiven strof är översatt till engelsk prosa i en parallellspalt, och efter varje sådan strof följer en rätt utförlig kommentar till enskilda ställen. Texterna är normaliserade men är inte i arkaiserande språkform. De anföres dels efter fotostatkopior och faksimiletryck, dels efter diplomatariska avtryck, främst Finnur Jónssons i *Skj A I* av 1912. — Vid sidan av denna mer pedagogiskt inriktade del innehåller boken en viktig Introduction med en mängd självständiga och beaktansvärda iakttagelser. Sålunda uttalas meningar om förhållandet till den forniriska poesien, om användandet av *heiti*, om ordföljden m. m. Det sker emellertid på ett så försynt sätt, att läsaren ibland själv får avgöra, vad som är originalrön och vad som är referat. Man lägger märke till att Finnur Jónsson och Kuhn åberopas som auktoriteter, medan E. A. Kock spelar en underordnad roll. B. E.

*

Ole-Jørgen Johannessen og Erik Simensen, Norsk språk 1250—1350. Primærkilder og sekundærlitteratur. Ein bibliografi. V + 365 s. Oslo/Bergen 1975. Föreliggande arbete, som framställts med tekniskt enkla hjälpmedel, är avsett att underlätta forskning inom det äldsta norska skriftspråket. För varje enskilt aktstycke meddelas uppgifter om arkiv, signum och ev. del av större handskrift, innehåll, datering, skrivare, språkform, proveniens, utgåvor, fotokopior, ordregistrant, sekundärlitteratur och ev. andra fakta. I tabellform meddelas vidare en kronologiskt uppställd förteckning över norska originaldiplom 1301—1350 med tillhörande uppgifter om arkivsignum, utställningsort och nummer i *Diplomatarium Norvegicum*.

Viktiga är de upplysningar som s. 279 meddelas om den arkivfotografering som påbörjades 1968 och alltjämt pågår. Fotokopior av norska diplom i norska och utländska arkiv deponeras i Norsk leksikografisk institutt i Oslo, Riksarkivet i Oslo, Nordisk institutt vid universitetet i Bergen, Historisk institutt vid universitetet i Trondheim och i universitetsbiblioteket i Tromsø. En mycket utförlig bibliografi meddelas i form av förkortningslista till boktitlar.

Boken, som föreligger xerokopierad i endast 250 ex., bör finnas i varje bibliotek där forskning i fornnorskt språk och norsk medeltidshistoria bedrivs. S. B.

Peter Lyse, Attved Tyrifjorden. Målføre og tradisjon frå Ringerike. Ved Inger Frøyset. 270 s. Oslo-Bergen-Tromsø 1976 (Universitetsforlaget). (Skrifter frå Norsk målførearkiv. Ved Ingeborg Hoff. XXXI.) Peter Lyse hade en tid varit medarbetare i Norsk målførearkiv när han i slutet av 1960-talet sammanställde materialet till föreliggande bok. Redigeringen har ombesörjts av Inger Frøyset.

Boken behandlar språk och traditioner från Ringerike, bygden kring Hønefoss. Den språkliga delen består dels av en grammatisk översikt på ett tiotal sidor, dels av en ordlista på mer än 130 sidor. Ett betydande etnologiskt material meddelas i dialekttexter med illustrerande teckningar. S. B.

Olaf Øyslebø, Dikteren — og språkets muligheter. 172 s. Oslo-Bergen-Tromsø 1976 (Universitetsforlaget). Som titeln antyder innehåller docent Øyslebø's bok både litterära och språkliga studier. Den inleds med en granskning av tre noveller av Bjørnson, Vesaas och Kinck — de undersökta texterna presenteras i sin helhet, vilket underlättar läsningen. Mer språkligt orienterade är två artiklar om Obstfelders bruk av appositionssyntax och om »Hamsuns merkvärdige at-setninger». Ett sista avsnitt behandlar den märklige mästern Absalon, som i Liber Capituli Bergensis skrev dagboksanteckningar under åren 1552—1572 och som, för att citera Øyslebø, i tidens språkliga virrvarr själv måste »organisere et språk som kan uttrykke det han vil». Utan att förringa någon av studierna vill anmeldaren främst påtala de fina iakttagelserna i Obstfelderstudien: det är uppenbart att mycket av det skenbara sökande, av det fiktiva letande efter »le mot propre» som är så utmärkande för Ostfelders stil beror just på bruket av olika slags appositioner. B. P.

*

Sylvia Danielson, Samuel Columbus' språkprogram i En Svensk Ordeskötsel. Mit einer Zusammenfassung auf Deutsch. 75 s. Umeå 1976 (Umeå universitetsbibliotek). (Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities. 9.) Manuskriptet till En Svensk Ordeskötsel utarbetade Samuel Columbus under sin vistelse i Paris 1676—78. Originalen har gått förlorat och arbetet är endast känt genom avskrifter. Se härom senast Sylvia Broströms utgåva 1963.

I det nu föreliggande arbetet behandlar Sylvia Danielson (f. Broström) Columbus' språkprogram sådant det utformades i En Svensk Ordeskötsel.

Redogörelsen fyller ett kapitel s. 18—54 med rubriken Columbus' språkprogram. Av detta framgår bl. a. följande.

Columbus förordar att den tyska stilen (frakturen) skall ersättas med latinsk stil (antikva). Beträffande främmande ord vill han acceptera dem som redan vunnit hävd, »de andra förwijsas Landet». Skriftspråket bör berikas med ord ur talspråket, gamla ord ur juridiskt och religiöst språk och nya avledningar och sammansättningar. Vidare föreslår han att ord skall användas metaforiskt. För att göra grammatiken mera lättillgänglig föreslår han en inhemsk grammatisk terminologi. Ortografien vill han reformera och han förordar ett vidsträcktare bruk av kortformer och apostrofer. Han vill även berika språket genom översättning av ord och fraser från andra språk.

Det bör märkas att Columbus talar om lån ur dialekter men att han därvid som Sylvia Danielson visat använder ordet dialekt i en vidsträcktare betydelse än vad språkvetenskapen i dag gör. På Columbus' tid kunde man med dialekter även avse närbesläktade språk som danska och tyska.

Sylvia Danielson förlänar sitt arbete ökad betydelse genom att sätta in Columbus' program i ett större sammanhang. Särskilt intressanta är därvid de korta men idé- och lärdomshistoriskt givande kapitlen Utländsk bakgrund (s. 9—13) och Inhemsk bakgrund (s. 14—17). Av intresse är även det avslutande kapitlet som behandlar frågan i vad mån Ordeskötseln uppmärksammades efter Columbus' död (1679). Ordeskötseln publicerades som bekant inte förrän 1881, men avskrifterna och utdrag därur kom att spela en viss roll 16- och 1700-talets språkpolitiska debatt. Sålunda synes Columbus ha lästs och utnyttjats av Eric Benzeliuss d. y. och Jesper Swedberg. Tankar från Columbus kan även spåras hos Urban Hiärne och Johan Ihre.

Columbus' språksyn har alltså intresse och åtskilliga av hans tankar återfinns i det sista århundradets språkpolitiska debatt. S. B.

Bertil Ejder, Det bibliska materialet i de östnordiska postillorna på folkspråken. 221 s. Stockholm 1976. (Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet. Häfte 250, band 73.) Någon fullständig översättning till svenska av något av Bibelns testamenten är icke känd från tiden före 1526. Endast enskilda partier föreligger i översättning eller bearbetad översättning. Därjämte innehåller de svenska (och danska) medeltidspostillorna ett stort bibliskt material. Det senare har sammanställts av Bertil Ejder i ett omfattande tabellverk, som försetts med inledning och kommentar. Materialet är ordnat efter bok, kapitel och vers i Vulgata. Ejder har själv avstått från att närmare undersöka vilken eller vilka handskriftsversioner av Vulgata som ligger bakom citaten. Han har emellertid visat att översättningen till svenska ofta har skett från glosserad latinsk text. Han har likaså avstått från att gå närmare in på frågan, vilken betydelse postillornas svenska bibeltext kan ha haft för översättarna 1526 och senare, men han har klart fäst uppmärksamheten på problemens existens. Det framstår som en lockande uppgift att med ledning av Ejders tabellverk undersöka i vad mån likartade formuleringar kan möta i postilleversioner som är oberoende av varandra och i vad mån slutsatser kan dragas ur eventuella likheter. S. B.

Bengt Holmberg, Språket i Göteborg. 73 s. (Stockholm) 1976 (Esselte studium). (Skrifter utgivna av Svenska språknämnden. 59. Svenskt riksspråk i regionala

skiftningar. 5.) Bertil Björseths numera utgångna arbete Göteborgsspråket har fått en välkommen efterföljare i Bengt Holmbergs arbete Språket i Göteborg. Efter inledningen följer ett längre kapitel om ljudläran och ett kortare om formläran. Ordbildningen uppmärksammas på en sida. På ett tiotal sidor redovisas ett antal ord som uppfattas som mer eller mindre specifikt göteborgska. Nära 20 sidor innehåller texter utskrivna efter autentiska inspelningar.

För beskrivningen av språksituationen i staden Göteborg har Holmberg valt att arbeta med tre språksociologiska skikt: riksspråk (R), regionalt standardspråk (S) och dialekt (D). Dessa tre skikt kan icke avgränsas klart från varandra och ytterst få personer torde kunna sägas tala en av dessa varianter utan influenser från någon av de andra.

Det är sålunda en mycket oenhetlig språkvärld som Holmberg beskriver. Språksituationen i Göteborg inbjuder onekligen till ett fördjupat studium, varvid särskilt den s. k. dialekten borde undersökas och beskrivas förutsättningslöst. Holmbergs bok fyller under alla omständigheter en mycket viktig uppgift. S. B.

Ingela Josefson, Die Bezeichnungen für 'Gross — Klein', 'Lang — Kurz' im Altschwedischen. 119 s. Göteborg 1976 (Acta Universitatis Gothoburgensis). (Nordistica Gothoburgensia. 9.) Ingela Josefsons doktorsavhandling, som ventilerades 1975 och som nu efter översyn publiceras, är en pionjärgärning i så måtto att de problem hon tar upp sällan har dryftats mer ingående med avseende på svenska språket. Däremot föreligger flera liknande undersökningar, även från svenskt håll, av engelskan och tyskan. Bland föregångare i detta avseende kan nämnas A. Stanforths år 1967 utkomna »Die Bezeichnung für 'Gross', 'Klein', 'Viel' und 'Wenig' im Bereich der Germania». Metodiska mönster har alltså inte saknats. Själv har förf. valt ett handfast men inte orimligt tillvägagångssätt. De adjektiv som hon har excerperat ur en fornsvensk korpus på sammanlagt över 800.000 ord delas upp efter vad för slags substantiv de bestämmer: konkreta individua — appellativer och oegentliga kollektiver —, konkreta dividua — egentliga kollektiver och massord — samt abstrakter. Vidare företas en indelning av materialet i sex grupper efter adjektivens syntaktiska position (denna indelningsprincip tycks ha varit mindre givande). De många tabellerna ger en god bild av konkurrensen mellan mer eller mindre synonyma ord och de därav förorsakade betydelseförskjutningarna och orddöden. B. P.

Nils Jörgensen, Meningsbyggnaden i talad svenska. 170 s. Lund 1976 (Studentlitteratur). (Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Serie C. Nr 7.) Nils Jörgensen vill med sin undersökning av meningsbyggnaden i talad svenska framför allt beakta sociala, könsliga och stilistiska aspekter. Underlag för undersökningen bildar ett intervjumaterial från Borås, ett radiomaterial och ett samtal/debattmaterial. Undersökningen har genomförts på datamaskinell väg under beaktande av framför allt Loman-Jörgensen, Manual för analys och beskrivning av makrosyntagmer, Teleman, Manual för grammatisk beskrivning av talad och skriven svenska och Paul Diderichsen, Elementær Dansk Grammatik. Förf. har inskränkt undersökningen till att endast gälla

rättkonstruerade påståendemeningar. Detta innebär att planeringsstörda och reducerade meningar uteslutits. Såväl fördelar som nackdelar med detta förfarande ligger i öppen dag. Det rensade materialet kan användas för jämförelser mellan spontant och planerat tal eller uppläst radiospråk, men samtidigt bortfaller möjligheten att undersöka just bristerna i planering vid spontant tal.

Resultaten av undersökningen är icke uppseendeväckande. Vid jämförelse mellan industriarbetares och akademikers språk finner förf. bl. a. att akademikerna har längre meningar, fler ord per satsdel och fler fall med dubbla fundament. De könsbetingade differenserna framträder mera oklart. Vid jämförelser mellan samtal och debatt finner förf. bl. a. att debattspråket prefererar långa meningar, många ord per satsdel, långa satsdelar i fundamentfältet och dubbla fundament. Radiospråket har jämfört med talspråket bl. a. längre meningar, många ord per satsdel och längre satsdelar i fundamentfältet men däremot större antal fall med subjekt i fundamentfältet och färre antal fall med dubbla fundament.

Förf. arbetar i stor utsträckning med siffror och statistik, medan det språkliga primärmaterialet får en mera undanskynd plats.

Nämnas bör att förf. ställer i utsikt ett arbete med titeln *De underordnade satsernas och frasernas funktion och byggnad i talad svenska*. S. B.

Verket får en utförligare anmälan av fakultetsopponenten, docent Christer Platzack, på annat ställe i detta band av ANF.

Birger Liljestrands, Strindbergs Mäster Olof-dramer. En studie i 1800-talets dramaspråk. I. 211 s. Umeå 1976. (Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities. 10.) Av August Strindbergs hand föreligger tre versioner av dramat Mäster Olof, prosaversionen som skrevs 1872 men trycktes och uppfördes först år 1881, mellandramat 1874 och versdramat 1876 (tryckt 1878). Birger Liljestrands undersöker i sin doktorsavhandling språket i de tre versionerna mot en bred bakgrund. Referenspunkter bildar dels nio dramer av andra författare från tiden 1846—1876, dels några komedier av Strindberg och Frans Hedberg samt texter ur Talsyntax' intervjuer i Borås och ur Svenska folkmål.

De sidor av språket, som Liljestrands tar upp, är meningsbyggnaden, ordförrådet, ord- och böjningsformerna samt syntaxen. En kommande, andra del skall ägnas språkets förhållande till tid, ämne, miljö och retorisk tradition.

Undersökningen av meningsbyggnaden är mest omfattande och metodiskt intressantast. Förf. utnyttjar Loman-Jørgensens Manual för analys och beskrivning av makrosyntagmer, men han modifierar metoden för meningsanalys på ett som det förefaller mycket välbetänkt sätt.

Av betydande värde är författarens klara framhållande av att man inte utan vidare kan jämföra teaterns språk med talat språk av annat slag. Förf. använder termen *dramaspråk* om Strindbergs teaterspråk, och termen torde med fördel kunna ges ett vidgat omfång.

Det finns skäl att med intresse se fram mot arbetets kommande, andra del. S. B.

Ebba Lindberg, Beskrivande svensk grammatik. Under medverkan av Ove Oskarsson. 218 s. Stockholm 1976. (Almqvist & Wiksell Förlag AB.) Ebba Lindberg disputerade för doktorsgraden 1973 på en avhandling med titeln: »Studentsvenska. Studier i Stockholmsabiturienters examensuppsatser 1864—1975». Nu har hon utgivit en del av sina erfarenheter som lärare i form av en svensk grammatik. Den är enligt förordet avsedd som lärobok för blivande svensklärare, men den är »även användbar för andra universitetsstudier i svenska än just de lärarinriktade». Vid studiet av boken finner man att den på sitt sätt har dragit nytta av världsskeendet: »Även vid undervisning av svenskar har man ... nytta av den nyorientering inom språkbeskrivning och språkundervisning som skedde till följd av invandrarvågen» (s. 208). Framställningen är uppbyggd efter storleken av de språkliga enheterna, från det enskilda ordet till meningar och texter. I tankegångarna visar boken sin styrka särskilt i de mindre enheterna, formuleringarna etc. Här spårar man lätt den erfarna pedagogen, som vet att analysera ett krångligt stoff, att ge intresseväckande exempel, att på ett försvarbart sätt komma förbi de flesta av de talrika svårigheterna, som på detta stadium kan vara utomordentligt stora. Däremot har det tydligen varit besvärligare att bygga upp de större enheterna, systemen. Det är verkligen inte lätt att alltid hålla den synkroniska linje, som förf. har ålagt sig att följa. Denna avspeglar sig i titeln. På sina ställen är man böjd för att fråga: vore inte, praktiskt sett, en liten eftergift åt ett historiskt betraktelsesätt att föredraga framför de följdriktiga men någon gång rätt halsbrytande övningarna i synkroni? Enstaka i denna sfär hemmahörande detaljer av rätt störande karaktär skulle kunna anföras, liksom en del terminologiska tvivelaktigheter. Naturligtvis är man dock som läsare helt på det klara med att en grammatikförfattare måste så långt som möjligt bestämma sig för en viss linje och hålla den. Den enskilde nyttjaren av arbetet, student eller lärare, har ju alltid möjlighet att supplerat med det i ett eller annat avseende lämpligare men systemfrämmande stoff, som kan anses vara påkallat.

B. E.

Bror Lindén, Övredalsk ar-genitiv. 60 s. Uppsala 1976 (Lundequistiska Bokhandeln). (Skrifter utgivna genom Ortnamnsarkivet i Uppsala. Ser. B: nr 4.) Bror Lindén undersöker i sitt nya arbete hur ar-genitiv används i delar av Dalarnas dels i appellativer, dels i ortnamn. Han betecknar själv boken som ett exkursivt komplement till hans i Namn och bygd 1970 (s. 83—117) publicerade undersökning av de östdalska arv-namnen.

Genitivändelsen -ar har förslitits på olika sätt i olika ordkategorier och på olika delar av undersökningsområdet. Sålunda tenderar r att falla, om senare sammansättningsleden börjar på konsonant. Vidare försvagas vokalen i -ar kraftigare efter lång än efter kort stavelse. Generellt gäller att ar-genitiver är talrikare belagda i östra än i västra Dalarna.

S. B.

Jan-Eskil Löfkvist, Svenskan i latinska originaldiplom 1300—1325. En studie i medeltida skrivningar. 533 s. Uppsala 1976 (Almqvist & Wiksell International). (Acta Universitatis Upsalensis. Studia Philologiae Scandinavicae Upsaliensia. 9.) Jan-Eskil Löfkvists stora doktorsavhandling är avsedd att vara en fortsättning på Stig Olsson Nordbergs arbete Fornsvenskan i våra latinska originaldiplom 1—2 (1926—1932). Verkets centrala del utgöres av

en kommenterad ordförteckning s. 59—251. Innehållsmässigt består materialet till största delen av ort- och personnamn. Den språkliga, speciellt ortografiska analysen av materialet upptar c:a 300 s. Vad som framför allt ger avhandlingen dess lödighet och tyngd är emellertid det kulturhistoriska ramverk som omger det i trängre mening filologiska godset. Förf. har med stor sakkunskap tecknat förutsättningarna för diplomens tillkomst och utformning, och just genom kombinationen av historia och filologi har han nått mycket pålitliga resultat och visat hur långt man för lingvistiska undersökningar av medeltidsspråket kan utnyttja svenskan i de latinska diplomerna. För ort- och personnamnsforskningen blir hans avhandling av största värde, och den ännu långt ifrån avslutade undersökningen av det äldsta svenska skriftspråket kommer att få betydande hjälp av Löfkviks arbete. S. B.

Lars Melin, Stil och struktur i C J L Almqvists Amorina. 210 s. Stockholm 1976 (Almqvist & Wiksell International). (Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in Scandinavian Philology. New Series. 12.) Almqvists Amorina låter sig svårligen inrangeras i gängse litterära former. Verket kan karakteriseras som en roman, huvudsakligen skriven i dramats form. Självt vill Almqvist beteckna den högre enheten av epik och dramatik som *en poetisk fuga*.

Är Amorina svårbestämbar till formen, så intar Lars Melins avhandling därom en mellanställning mellan språk- och litteraturvetenskap. Förf. säger själv i förordet att han ägnat sig åt litterär stilistik, men som examensarbete är boken framlagd i universitetsämnet nordiska språk. Förf. har byggt på Sten Malmströms grundsyn att ord- och motivstudier ej bör skiljas från varandra i en stilavhandling.

Undersökningsobjektet är Amorina i 1839 års version. Första upplagan 1822 blev icke helt färdigställd och praktiskt taget hela upplagan förstördes. Att förf. valt andra upplagan till studieobjekt motiverar han med att denna version får betraktas som »det färdiga, mogna verket».

Förvisso kunde även ett annat val ha motiverats. Amorinas första upplaga torde vara helt typisk för den unge romantikern Almqvist. Andra upplagan är på vissa punkter reviderad och tillkom när Almqvist redan var inne i sitt realistiska skede. Melin säger själv att första upplagan under hela arbetet har utgjort en bakgrund och ett tacksamt jämförelsematerial. Krönikören vill uttrycka saken så, att upplagan 1839 framför allt tilldrar sig litteraturhistoriskt, 1822 års version däremot mera litteratur- och språkvetenskapligt intresse.

Henrik Schück skriver i Sveriges litteratur intill 1900 (s. 122) att versen i Amorina är mycket knagglig och prosan ofta ett dåligt bokspråk. Melin har förtjänstfullt visat hur Almqvist söker ge varje enskild persons språk dess speciella prägel, och mot bakgrund av att dessa strävanden präglade redan 1822 års version bör Schücks hårda domar revideras. S. B.

Gertrud Pettersson, Christer Platzack, Översikt över svenska dialektkartor. 47 s. + 73 kartor. Lund 1976. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Serie D. Meddelanden. Nr 11.) Författarna till rubricerade arbete anger i förordet att översikten främst syftar »till att vara ett hjälpmedel för D2-

studerande och doktorander vid studiet av svenska dialekter». Verket innehåller material grupperat på olika sätt, medan resonerande partier helt saknas. Kap. 1—4 förtecknar kartor över skilda företeelser, dialektområden, ljudutvecklingar, accentförhållanden, formlära, ordbildning och syntax. I kap. 5 förtecknas kartor av ordgeografiskt intresse, varvid förf. dock för Nat. Lindqvists arbete Sydväst-Sverige i språkgeografisk belysning har nöjt sig med en generell hänvisning. Värdefull är bibliografien i kap. 6, som icke är absolut fullständig men likväl fyller mycket höga anspråk. Kap. 7 innehåller slutligen ett rikhaltigt urval av kartor som illustrerar de i kap. 1—4 redovisade företeelserna. I trycktekniskt hänseende är detta avsnitt mindre tillfredsställande; urvalet har kanske lika mycket pedagogiskt som vetenskapligt intresse.

Vad som synes ha vållat förf. störst svårigheter är gränsdragningar mellan å ena sidan svagtonsutvecklingar (ljudhistoria) och å andra sidan morfologi. Genom den valda dispositionen har bl. a. helhetsbilden av den svenska nominalböjningen skymts bort. Därjämte föreligger vissa besvärande luckor just på detta område.

De gjorda erinringarna får ej förta helhetsintrycket av att översikten är en både värdefull och nyttig bok, som kan vara till gagn även för fackmän.

S. B.

Christer Platzack, Uppmaningar. Ett bidrag till beskrivningen av modus i svenskan, Christer Platzack, Satsens och meningens tidsbetydelse, Lars-Johan Ekerot, Villkorssatser och att-satser. Om villkorssatser som verbkomplement. 84 s. Lund 1976 (Institutionen för nordiska språk). (Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Serie D. Meddelanden. Nr 10.) I blygsam stencilform framlägger här två yngre lundaforskare tre grammatiska studier (om de hade givit häftet en gemensam titel skulle man ha kunnat få en mindre komplicerad bibliografisk presentation än den ovan lämnade). Christer Platzack tar i båda sina uppsatser sin utgångspunkt i Jackendoffs interpretativa semantik. Den första diskuterar de syntaktiska och semantiska problem som knyts till uppmaningar. I Jackendoffs modell innehåller den semantiska komponenten en modalstruktur. Den förmodligen viktigaste punkten i Platzacks uppsats är att förf. kraftigt modifierar denna modalstruktur genom att ansätta en modal ram, som »antas innehålla en representation av talaren, åhöraren (åhörarna) och själva talhandlingen». Härigenom kommer alltså delar av pragmatiken direkt in i den lingvistiska kompetensgrammatiken. I sin andra uppsats diskuterar Platzack de temporala förhållandena i svenskan och kommer bl. a. in på förhållandet mellan verbens aktionssätt och tidsbetydelsen samt temporal innebörd i bisats och huvudsats. Lars-Johan Ekerot analyserar i sitt bidrag de ofta diskuterade villkorssatserna av typen *det är bra om han kommer*. Bland resultaten kan nämnas att bisatser av denna typ är icke-adverbiella, att de normalt förekommer tillsammans med faktiva predikat och att dessa typiskt är emotiva, som t. ex. *ångra, roa, räcka* (= »vara nog») och *vara bra*.

Christer Platzacks uppsats om tidsbetydelse trycks i *The Nordic Languages and Modern Linguistics* 3, Austin 1976. Även de båda andra uppsatserna vore väl värda att publiceras i en bättre utstyrsel än stencilhäftets; oavsett om man accepterar den TG-grammatik som utgör författarnas

teoretiska bakgrund eller ej måste man konstatera att de ger nya och viktiga bidrag till beskrivningen av svenskans grammatik. B. P.

Vad händer med svenska språket? Debattbok sammanställd av Inge Jonsson och utgiven av Svenska akademien. 211 s. Stockholm 1976 (Bokförlaget Pan/Norstedts). Sexton skribenter — de flesta forskare, journalister eller författare — har här samverkat i ett försök att belysa dagens svenska. Bland bidragsgivarna märks språkforskare som Ture Johannisson och Carl Ivar Ståhle, författare som Artur Lundkvist och Göran Palm och journalister som Harald Wigforss och Sven Åhman. Boken inleds med några betraktelser av Karl Ragnar Gierow över Svenska akademien och det svenska språket. Ämnesområden som belyses är bl. a. pressens och de offentliga utredningarnas språk, svenskundervisningen i våra skolor (man saknar f. ö. ett bidrag från någon erfaren modersmålslärare), arbetares »motspråk» och skönlitteraturens språk. Bidragens kvalitet skiftar från ganska amatörmässiga spekulationer över det svenska språkets tillstånd till väl underbyggda (tyvärr med nödvändighet oftast negativa) värderingar. B. P.

Curt Wallin, Tommarps urkundsbok 1085—1600. Klostret-Hospitalet-Staden-Socknen. II. 1300—1450. 277 s. Stockholm 1976 (Verbum, i distribution). Första delen av rubricerade arbete förelåg 1962 och recenserades i ANF 78 (1963) s. 282 f. Med glädje hälsar man den nu föreliggande andra delen. Den ger oss handlingar från tiden 1304—1449 samt en samling av inte mindre än elva exkurser av utgivarens hand över varierande ämnen i det stora komplexet. Som exempel kan nämnas: »Stadsbildningen» och klostergrundandet i ljustet av urkundsmaterial och arkeologiska undersökningar; Åtten Galen till Eljaröd och Grevlunda; Medeltida Tommarpssigill med bomärken. Före det hela, s. 7—22, har ställts en kritisk och intressant uppsats av universitetslektorn i Odense Tore Nyberg: De nordiska premonstratenserklöstrrens ställning i ordensorganisationen. Till tjänst för en något bredare publik ges breven i verkets huvuddel i översättning till modern svenska, dock så att viktigare passager, däribland de flesta ortnamn, i noter eller parenteser meddelas på originalspråket latin. Det bifogas kommentarer och upplysningar, vilka stundom växer ut till hela små uppsatser av högt värde. Rubrikerna över de enskilda breven har gjorts fylliga och kompletterats med så många detaljer, att de ger en verkligt god uppfattning om de sakförhållanden, som avhandlas. Härutinnan överträffar Wallins arbete ibland t. o. m. Diplomatarium Danicum, som naturligtvis annars har kunnat lämna åtskillig hjälp. (Dock sträcker sig de här publicerade breven långt hitom gränsen för DD:s nuvarande utgivning; här har Wallin mödan och nöjet att göra en pionjärgärning.) Över huvud vill den lärda boken ge den ej fullt initierade läsaren så mycken hjälp av olika slag som möjligt.

Många goda allmänna grepp lika väl som detaljer hade kunnat framdras och poängteras, men det sagda må räcka. Ett fåtal önskemål kvarstår, däribland identifiering av ett antal ortnamn. Wallin har dock god möjlighet att ge nödiga kompletteringar och korrigeringar i den tredje del, som nu är det enda som ännu fattas, innan detta ståtliga verk är fullbordat. B. E.

Per-Axel Wiktorsson, Södermannalagens B-handskrift. Textens historia och språk. 152 s. + 4 pl. Uppsala 1976 (Almqvist & Wiksell International). (Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Philologiae Scandinavicae Upsaliensia. 10.) Per-Axel Wiktorsson avsåg ursprungligen att företaga en uttömmande beskrivning av ljudförhållandena i Södermannalagens B-handskrift (Cod. Hafn. ny kgl. saml. 4:o n:o 2237) under jämförelse med A-handskriften (Cod. Holm. B 53). Under arbetets gång gjorde han flera intressanta upptäckter rörande B-handskriftens tillkomst och historia, och hans viktigaste forskningsresultat ligger avgjort på det texthistoriska planet. Förf. gör sålunda sannolikt att B-handskriften tillkommit på Ärnans i Kärnbo socken, Selebo härad i Södermanland, år 1335 och på uppdrag av lagman Laurens Ulfson. Huvudförlagan skulle ha utgjorts av D-handskriften (AM nr 52, 4:o). Förf. söker vidare visa att såväl A- som D-handskriften tillkommit efter stadfästelsen 1327.

Vid sidan av dessa texthistoriska rön behandlar förf. mera kortfattat de starktoniga vokaler och vissa problem kring palatalt *r*. Vidare behandlar han relativkonstruktionerna och ordvalet.

De texthistoriska resultat som Wiktorsson har nått avviker i väsentliga hänseenden från Wesséns syn på handskriftsläget. Frågan om Södermannalagens huvudhandskrifter och därmed även hela frågan om Södermannalagens tillblivelse har genom Wiktorssons undersökning kommit i en ny dager. S. B.

*

Erik Dal, Samlet og spredt om folkeviser. Fagmandens, bibliografens og samlerens efterskrift til Nordisk folkviseforskning siden 1800 (1956). 59 s. Odense 1976 (Odense Universitetsforlag). (C. C. Rafn-forelæsning Nr. 4.) I och med att utgivandet av den stora serien Danmarks gamle Folkeviser var klart tog verkets huvudredaktör, bibliotekarien, bibliofilen, bokhistorikern och folkviseforskaren Erik Dal farväl av folkviseforskningen. Han svarade därför jakande på en förfrågan från Odense Universitetsbibliotek om han var villig att sälja sin omfattande samling folkviselitteratur till biblioteket. Överlåtelsen celebrerades med utgivandet av detta vackra lilla häfte. Där återges bl. a. det lärdomshistoriskt värdefulla föredrag om översättning till de stora kulturspråken av nordiska folkvisor vilket Erik Dal höll som en C. C. Rafn-föreläsning den 22 november 1976. Vidare finns en bibliografi över Erik Dals egna skrifter, gjord av författaren själv, jämte en efterskrift, även den av Erik Dal, om den överlåtna boksamlingen. Både föredraget och efterskriften utformar sig till personligt hållna och mycket charmerande skildringar av en kräsen boksamlare och bokkännarens upplevelser. Inte minst fångslar de inströdda personhistoriska notiserna. Anmälaren kan inte neka sig nöjet att citera författarens ord om Léon Pineau, vilken år 1956 som 95-åring var ivrigt sysselsatt med en ny och utökad utgåva av sitt väldiga arbete från 1906 om de nordiska balladerna: »Han var på det tidspunkt ikke begyndt at bruge briller, til gengæld brugte han kuglepen, hvad jeg fandt stilløst for en mand, der kunne huske tyskerne indmarch i Elsass i 1870.» B. P.

Sokkelunds herreds tingbøger 1636—37 udg. af Landbohistorisk selskab ved Karen Marie Olsen under tilsyn af Carl Rise Hansen. 175 s. København 1976. (Landbohistorisk selskab.) (Ældre danske tingbøger.) Detta är den tredje och

sista i en planerad svit, återgivande förhandlingarna på tinget i fråga under vissa år på 1620- och 1630-talen.

Lektyren är intresseväckande från många synpunkter, däribland den språkliga. Eftersom danskt språk från äldre tid är förhållandevis lite känt, noterar man med tacksamhet en hel del nya bidrag till kunskapen om ordförråd, däribland namnbeståndet, och fraseologi. Också ett antal marknamn förekommer. Detta kommer förhoppningsvis att tillvaratagas och redovisas i det registerband, som i förordet utlovas. Däremot är meningsbyggnaden övervägande den man är van vid från kurial- och protokollstil. Undantag finns emellertid, där uppenbart folklig syntax framträder. — Återgivningen av handskriften synes inte ha vållat besvär. Dock hade en filolog på ett och annat ställe varit tacksam för viss hjälp och vissa upplysningar.

B. E.

*Jon Tursen, Vocabularius rerum (Kbh. 1561). Udgivet for Universitets-Jubilæets danske Samfund af Jørgen Larsen. 18 + *16 + 414 s. København 1975 (Akademisk Forlag). (Det 16. århundredes danske vokabularier. III.)* År 1561 utgav kaniken Jon Tursen, »olim Ludimagister Lundensis», en latinsk-dansk ordbok med titeln *Vocabularius rerum*. Ordboken var försedd med ett företal av den berömde Köpenhamnsteologen Niels Hemmingsen. Materialet var ordnat efter sakliga och grammatiska grunder. Första kapitlet handlade sålunda om Gud och de himmelska tingen, andra kapitlet om tid och tidsindelning o.s.v., i allt 57 kapitel.

Tursens ordbok föreligger nu i nytryck i en liten elegant volym, som försetts med en sakkunnig inledning av Jørgen Larsen. Nyutgåvan är så mycket mer motiverad som endast tre exemplar av Tursens första upplaga är kända, nämligen ett ex. i Det Kongelige Bibliotek och ett i Universitetsbiblioteket i Köpenhamn samt ett i Dresdens Landesbibliothek.

Serien av vokabularier kommer närmast att fortsättas med en nyutgåva av Henrik Smiths *Libellus* av år 1563.

S. B.

*

Gordon Albøge, Stednavne i Ringkøbing Amt. Købstæder, Skodborg Herred, Vandfuld Herred, Hjerm Herred, Ginding Herred. Udgivet af Institut for Navneforskning. VIII + 256 s. København 1976 (Akademisk Forlag). (Danmarks Stednavne nr. 17, 1. halvbind.) Förra leden i namnet *Hardsyssel* antages innehålla ett inbyggarnamn, fda. **harthar*, urn. *harudōr*. Samma namnelement har man velat spåra bl. a. i fno. landsdelsnamnet *Horðaland*, i fjordnamnet *Hardanger*, i det ty. *Harz*, i Rökstenens personnamn *Harups* (gen.) och t. o. m. i de svenska häradsnamnen *Hardemo* och *Harjager*. Efterleden, fda. *sysl*, betyder ämbetsdistrikt. Fullt klarläggande blir trots allt inte tolkningsförsöken, men Albøges sammanställningar är mycket förtjänstfulla.

Den medeltida indelningen av Jylland i *syslor* har ersatts av amtsindelning. Efter behandlingen av namnet *Hardsyssel* behandlar Albøge namnen på amtets städer (Ringkøbing, Holstebro, Lemvig, Herning, Struer och Skjern) samt namnen i socknarna i fyra härad. Naturnamnen redovisas häradsvis i urval.

Inledning och orienterande karta väntas komma i samband med andra häftet av arbetet. S. B.

Kristian Hald, Randers Amts Stednavne. Udgivet af Institut for Navneforskning. 1. Galten herred. 205 s. København 1976 (Akademisk Forlag). (Danmarks Stednavne nr. 18, 1.) Efter mycket grundliga förberedelser ut-sänder det livaktiga danska namnforskningsinstitutet nu en volym, innehållande stoffet — med tillhörande kommentarer och tolkningar — från ett av häraderna i Randers amt. Galten herred ligger närmast söder om Randers stad. Författaren är själv bördig från häradet och sedan 1920-talet oförtrutet verksam inom dansk ortnamns- och personnamnsforskning. Arbetet är en djupundersökning av en typ som i Institutets serie förekommer omväxlande med något snabbare, mer sammanfattande genomgångar av namnen i ett amt. Det utmärkes av en utförlig och exakt redovisning av det äldre belägg-materialet och av självständiga, sant kritiska tolkningar därav. Stoffet är på grund av målets avancerade ljudutvecklingar ibland starkt medfaret (t. ex. *Ølst < Ølsteth*), och tolkningsarbetet är därför krävande. De omfattande avsnitten om »Naturnavne» är mycket intressanta. — Arbetet med fortsättningen av amtets namn är långt framskridet. B. E.

Norsk stadnamnleksikon. Redigert av Jørn Sandnes og Ola Stemshaug. 359 s. Oslo 1976 (Det norske samlaget). Förutom redaktörerna står sju andra framstående ortnamnskännare bakom artiklarna i Norsk stadnamnleksikon. Inledningsvis ges några synpunkter på namn och namnforskning och korta upplysningar om viktigare karakteristika hos namn på områden och bygder, gårdar och andra bebyggelser, älvar, insjöar, fjordar, öar, fjäll, sätrar och gator. Själva lexikonet omfattar c:a trehundra sidor. Där förtecknas ett stort urval viktigare namn, även samiska, med uppgift om uttal, vad för slags lokalitet namnet avser, prepositionsbruk och inbyggarnamn, där detta är aktuellt, äldsta belägg, om det är av intresse för härledningen, tolkning samt ev. andra ortnamn som har beröring med det behandlade namnet. Sist kommer i förekommande fall en litteraturhänvisning. Allmänheten i Norge har all anledning att med tacksamhet ta emot verket, och även icke-norska namnforskare bör ha stor användning för det, både för namntolkningarnas och litteraturhänvisningarnas skull. Redaktörer, författare och förlag är att gratulera: Norsk stadnamnleksikon har goda utsikter att bli en klassiker. B. P.

Norske stedsnavn/stadnamn. Redigert av Botolv Helleland. 200 s. Oslo 1975 (Grøndahl & Søn). År 1973 höll norska namnforskare en serie radioföredrag i NRK om ortnamn i Norge. Föredragen har nu utkommit i bokform. Redaktören för boken, Botolv Helleland, bidrar själv med två artiklar, Korleis har stadnamna oppstått? och »Over til Tromsø — ». Om upphavet til bynamna. Övriga bidrag är Vatn og øyar og tusen fjell. Namngjeving av norsk natur, av Per Hovda; Fra gudehov til kirkested. Et kapittel av stedsnavnenes kulturhistorie, av Jørn Sandnes; Ei ferd langs »Nordvegen». Fjordnamn og landskapsnamn, av Oddvar Nes; Namngjeving av Jotunheimen og nokre andre fjell i turistleia, av Lars Ekre; Samiske stedsnavn,

av Thor Frette; Skjemt og alvor i stadnamn, av Alv Muri; Truer og førestellinger i stadnamn, av Kjell Bondevik; Norske namn på framand grunn, av Magne Oftedal; Person- og slektsnavntradisjoner i Norge, av Eyvind Fjeld Halvorsen; samt Hva heter det her? Om innsamling og arkivering av stedsnavn, av Eivind Buanes. Författarnas sakkunnighet och medryckande framställningskonst skall inte förnekas, men det måste också påpekas att boken — och väl också radioserien — hade mått väl av en hårdare redigering. Som det nu är kommer från skilda utgångspunkter olika författare in på samma ämnen, och det förekommer också att samma namn blir föremål för tolkning på flera ställen. Med en klarare fördelning på författarna av olika ämnesområden hade boken kunnat bli mindre rapsodisk, och lättare att få grepp om.

B. P.

Ingemar Olsson, Gotlands stavgardar, en ortnamnsstudie. 121 s. Visby 1976. (Barry press förlag.) (Skriftserie utgiven av kulturnämnden i Gotlands kommun. Gotlandica nr 10.) Denna påkostade lilla bok, prydd med ett stort antal vackra foton och kartor, sysslar med den företeelse inom gotländsk ortnamnsvärld och arkeologi, som kallas *stavgard*. Ordet förekommer en gång i Gutalagen och en gång i Gutasagan. Förf. har ur olika senare dokument samlat ihop 47 »någotsånär säkra» lokaliteter med denna benämning. Saken och ordet har tidigare behandlats ett betydande antal gånger i litteraturen. I periferien skymtar dessutom några fall av *stafr* i runinskrifter, vilket troligen ännu inte är genomlyst med slutgiltigt resultat. Av fallen av *stavgard* visar sig drygt hälften vara knutna till platser med bevarade järnåldershusgrunder. Arkeologiska undersökningar av ett mycket stort antal sådana tyder på att denna bebyggelse gick under i slutet av folkvandringstiden. De behandlade ortnamnen bör ha givits allra senast omkring c. 600 e. Kr. (Det vanligaste sentida ordet är *kämpgrav*.) Förf. anser att beteckningen *staftarpr* har kommit i bruk redan före den nämnda tiden om existerande järnåldersgårdar, men vilken konkret detalj som därvid har framkallat och burit benämningen är osäkert. Förslag framföres.

B. E.

Georg Søndergaard, Hvad hedder barnet — og hvorfor? 5000 drenge- og pigenavne. 136 s. København 1975 (Billesø og Baltzer). Huvuddelen av denna namnbok består av okommenterade alfabetiska förteckningar över danska förnamn. Av språkligt intresse är fr. a. den utförliga inledningen, där författaren redogör för namnmodets växlingar i tid och rum och i olika sociala miljöer och för skillnader mellan pojk- och flicknamn med avseende på tradition och förnyelse. Han bygger här delvis på andras forskningsresultat men också på omfattande egna tidigare ej publicerade forskning.

B. P.

Gudrun Utterström, Tillnamn i den karolinska tidens Stockholm. 191 s. Umeå 1976 (Umeå universitetsbibliotek). (Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities. 11.) Ehuru huvuddragen av det svenska personnamns-skickets historia är kända, behövs alljämt mycket forskning på detta område. Gudrun Utterströms arbete om tillnamnen i den karolinska tidens Stockholm har därför en viktig uppgift att fylla. Inledningsvis behandlar förf. den förvirrande onomastiska terminologien ur historiska och jämföran-

de aspekter, och visar att man svårligen kan skapa en enhetlig och för alla tidsskeden relevant terminologi för de delar av en persons benämning som icke utgörs av dopnamn. För sin egen undersökning har hon valt termerna patronymikon och tillnamn som varandra uteslutande benämningar på namnelement, som icke är dopnamn eller — med nutida officiell terminologi — förnamn.

Den egentliga undersökningen gäller två personkategorier eller — om man så vill — källkategorier. I det första stora avsnittet undersöks den borgerliga rådskretsens namnskick. I det andra huvudavsnittet studeras namnmaterialet i Stockholms barnhusböcker. Det blir på detta sätt namnskicket i samhällets två mest skilda lager som beskrivs och kontrasteras. Till undersökningens andra huvudavsnitt fogas ett omfattande appendix med tabeller och källmaterial.

S. B.

Till red. insända skrifter

Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur (West) 98: 1—3 1976. — Danske Studier 1976. — Études Germaniques 31: 1 1976. — Folkarebygden 2 1976. — Fornvännen 1976: 1—2. — Fröðskaparrit. Annales Societatis Scientiarum Færeensis 24 1976. — Gardar 7 1976. — Leuvense Bijdragen 65: 2—4 1976. — Maal og Minne 1976: 1—4. Modern Philology 73: 4 1976. 74: 1—2 1976. — Namn och Bygd 64 1976. — Neuphilologische Mitteilungen 77: 2—4 1976. — Nordeuropa 8 1976. — Onoma 20: 1 1976. — Ortnamnssällskapet i Uppsala årsskrift 1976. — Sprachwissenschaft 1: 1 1976. — Sprog i Norden 1976. — Stavanger Museum. Årbok 1975.

Björklund, S., se Ordbok över folkmålen i övre Dalarna. — Enzyklopädie des Märchens. Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung. Hrsg. von K. Ranke [m. fl.]. 1: 4. Sp. 865—1152. Berlin—New York 1976. — Gustavson, H., se Ordbok över Laumålet på Gotland. — Hellevik, A., se Norsk ordbok. — Klintberg, M. †, se Ordbok över Laumålet på Gotland. — Levander, L. †, se Ordbok över folkmålen i övre Dalarna. — Norsk ordbok. Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet. Hovudred. A. Hellevik. 2: 3. Sp. 641—960. Oslo 1976. — Olsen, K. M., se Sokkelunds herreds tingbøger 1636—37. — Ordbok över folkmålen i övre Dalarna av L. Levander † o. S. Björklund. H. 14. Hårdnacke-Jag. S. 951—1030. Upps. 1976. (Skrifter utg. genom Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala. D: 1.) — Ordbok över Laumålet på Gotland. Av M. Klintberg † o. H. Gustavson. 2: 9. Labb-Lägga. S. 569—648. 2: 10. Lägga-Må. S. 649—728. Upps. 1976. — Ranke, K., se Enzyklopädie des Märchens. — Saga-Book of the Viking Society for Northern Research. XIX: 2—3. S. 199—343. London 1975—6. — Sokkelunds herreds tingbøger 1636—37. Udg. af Landbohistorisk selskab ved K. M. Olsen under tilsyn af C. R. Hansen. 175 s. Khvn 1976. (Ældre danske tingbøger.)

Albøge, G., Stednavne i Ringkøbing Amt. Købstæder, Skodborg Herred, Vandfuld Herred, Hjerme Herred, Ginding Herred. Udg. af Institut for Navneforskning. VIII + 256 s. Khvn 1976. (Danmarks Stednavne. 17: 1.) — *Almqvist, B.*, se Proceedings of the Seventh Viking Congress. — *Baetke, W.*, Wörterbuch zur altnordischen Prosaliteratur. 2. durchgesehene Aufl. XV + 822 s. Berlin 1976. — Bibliography of Old Norse-Icelandic Studies 1974. 66 s. Khvn 1976. — *Bostock, J. K.*, A Handbook on Old High German Literature. [2 uppl.] Revised by K. C. King. XV + 344 s. + 1 pl. Oxford 1976. — *Buisson, L.*, Der Bildstein Andre VIII auf Gotland. Göttermythen, Heldensagen und Jenseitsglaube der Germanen im 8. Jahrhundert n. Chr. 136 s. + 23 pl. Göttingen 1976. (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Philologisch-Historische Klasse. 3. Folge. 102) — Byggordsamling. Sv-E, E-Sv. Construction Vocabulary. Sw-E, E-Sw. Red.: E. Selander. 164 s. Sthlm 1976. (Tekniska nomenklaturcentralens publikationer. 63) — *Dal, E.*, Samlet og spredt om folkeviser. Fagmandens, bibliografens og samlerens efterskrift til Nordisk folkeviseforskning siden 1800 (1956). 59 s. Odense 1976. (C. C. Rafn-forelæsning. 4.) — *Dalberg, V.*, se Ortnamn och samhälle. — *Danielson, S.*, Samuel Columbus' språkprogram i En Swensk Ordeskötsel. Mit einer Zusammenfassung auf Deutsch. 75 s. Umeå 1976. (Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities. 9.) — *Einarsson, B.*, To skjaldesagaer. En analyse af Kormáks saga og Hallfreðar saga. 190 s. Bergen—Oslo—Tromsø 1976. — *Ejder, B.*, Det bibliska materialet i de östnordiska postillorna på folkspråken. 221 s. Sthlm 1976. (Samlingar utg. av Svenska fornskriftsällskapet. 73.) — *Ekerot, L.-J.*, se *Platzack, C.* — *Fredén, G.*, Dans och lek och fagra ord. Folkvisestudier. 362 s. Sthlm 1976. — *Fries, I.*, Lärobok i nutida isländska. Kennslubók í nútíma íslenzku. 136 s. Sthlm 1976. — *Greene, D.*, se Proceedings of the Seventh Viking Congress. — *Hald, K.*, Randers Amts Stednavne. 1. Galten herred. Udg. af Institut for Navneforskning. 205 s. Khvn 1976. (Danmarks Stednavne. 18: 1.) — *Halldórsson, H.*, Old Icelandic *heiti* in Modern Icelandic. 83 s. Reykjavík 1975. (University of Iceland. Publications in Linguistics. 3.) — *Hammarström, G.*, Linguistic Units and Items. 131 s. Berlin—Heidelberg—New York 1976. (Communication and Cybernetics. 9.) — *Hassler-Göransson, C.*, Fyrtio författare i statistisk belysning. 101 s. Sthlm 1976. — *Haugen, E.*, The Scandinavian Languages. An Introduction to their History. 507 s.

London 1976. — *Helleland, B.*, se Norske stedsnavn/stadnamn. — *Heller, R.*, Die Laxdœla Saga. Die literarische Schöpfung eines Isländers des 13. Jahrhunderts. 152 s. Berlin 1976. (Abhandlungen der sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig. Philologisch-historische Klasse. 65: 1.) — *Holm, G.*, se Nordiska studier i filologi och lingvistik. — *Holmberg, B.*, Språket i Göteborg. 73 s. Sthlm 1976. (Skrifter utg. av Svenska språknämnden. 59. Svenskt riksspråk i regionala skiftningar. 5.) — *Johannessen, O.-J.*, & *Simensen, E.*, Norsk språk 1250—1350. Primærkilder og sekundærlitteratur. Ein bibliografi. V + 365 s. Oslo-Bergen 1975. — *Jones, R. L.*, se Tollenære, F. de. — *Jonsson, B.*, Málrykja Guðmundar Finnbogasonar. XIII + 150 s. Reykjavík 1976. — *Jonsson, I.*, se Vad händer med svenska språket? — *Josefson, I.*, Die Bezeichnungen für »Gross-Klein», »Lang-Kurz» im Altschwedischen. 119 s. Gbg 1976. (Acta Universitatis Gothoburgensis. Nordistica Gothoburgensia. 9.) — *Jørgensen, N.*, Meningsbyggnaden i talad svenska. 170 s. Lund 1976. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap. C: 7.) — *King, K. C.*, se *Bostock, J. K.* — *Liljestrand, B.*, Strindbergs Måster Olof-dramer. En studie i 1800-talets dramaspråk. I. 211 s. Umeå 1976. (Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities. 10.) — *Lindberg, E.*, Beskrivande svensk grammatik. Under medverkan av O. Oskarsson. 218 s. Sthlm 1976. — *Lindén, B.*, Övredalsk argumentiv. 60 s. Upps. 1976. (Skrifter utg. genom Ortnamnssarkivet i Uppsala. B: 4.) — *Lindow, J.*, Comitatus, Individual and Honor. Studies in North Germanic Institutional Vocabulary. 175 s. Berkeley—Los Angeles—London 1976. (University of California Publications in Linguistics. 83.) — *Lyse, P.*, Attved Tyrifjorden. Målføre og tradisjon frå Ringerike. Ved I. Frøyset. 270 s. Oslo—Bergen—Tromsø 1976. (Skrifter frå Norsk målførearkiv. Ved I. Hoff. 31.) — *Löfkvist, J.-E.*, Svenskan i latinska originaldiplom 1300—1325. En studie i medeltida skrivvanor. 533 s. Upps. 1976. (Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Philologica Scandinavica Upsaliensia. 9.) — *Melin, L.*, Stil och struktur i C. J. L. Almqvists Amorina. 210 s. Sthlm 1976. (Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in Scandinavian Philology. New Series. 12.) — *Njarðvík, N.*, Eðlisþættir skáldsögunnar. 188 s. Reykjavík 1975. — Nordiska studier i filologi och lingvistik. Festskrift tillägnad Gösta Holm på 60-årsdagen den 8 juli 1976. 499 s. Lund 1976. — Norsk stadnamnleksikon. Red. av J. Sandnes og O. Stemshaug. 359 s. Oslo 1976. — Norske stedsnavn/stadnamn. Red. av B. Helleland. 200 s. Oslo 1975. — *Olsson, I.*, Gotlands stavgardar, en ortnamnsstudie. 121 s. Visby 1976. (Skriftserie utg. av kulturnämnden i Gotlands kommun. Gotlandica. 10.) — Ortnamn och samhälle. Aspekter, begrepp, metoder. Rapport från NORNA:s fjärde symposium i Hana-holmens kulturcentrum 25—27 april 1975. Red. av V. Dalberg [m. fl.]. 238 s. Upps. 1976. (NORNA-rapporter. 10.) — *Oskarsson, O.*, se *Lindberg, E.* — *Pettersen, G.*, & *Platzack, C.*, Översikt över svenska dialektkartor. 47 s. + 73 kartor. Lund 1976. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap. D: 11.) — *Platzack, C.*, se *Pettersen, G.* — *Dens.*, Uppmaningar. Ett bidrag till beskrivningen av modus i svenskan. 84 s. Lund 1976. Härmed smtr.: *Dens.*, Satsens och meningens tidsbetydelse, Ekerot, L.-J., — Villkorssatser och att-satser. Om villkorssatser som verbkomplement. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap. D: 10.) — Proceedings of the Seventh Viking Congress. Dublin 15—21 August 1973. Ed. by B. Almqvist and D. Greene. 152 s. + planscher. London 1976. — Rapport om status og perspektiver i språkvitenskap i Norge i 1973. Utarb. av Rådet for humanistisk forskning og NAVF's utredningsinstitutt. 124 s. Oslo 1975. (Humaniora-utredningen. 1.) — *Rooth, E.*, Zur Sprache des Karlmeinet. Ein unbeachteter Schlussabschnitt. 90 s. Heidelberg 1976. (Monographien zur Sprachwissenschaft. 1.) — *Röhn, H.*, Untersuchungen zur Zeitgestaltung und Komposition der Islendingasögur. Analyse ausgewählter Texte. 159 s. Basel—Stuttgart 1976. (Beiträge zur nordischen Philologie. 5.) — Die Saga von Gíslí Súrsson. Aus dem Altisländischen übertragen und erläutert von F. B. Seewald. 140 s. Stuttgart 1976. — *Sandnes, J.*, se Norsk stadnamnleksikon. — *Seewald, F. B.*, se Die Saga von Gíslí Súrsson. — *Selander, E.*, se Byggordsamling. — *Sigurd, B.*, Språk, människor och maskiner. 97 s. U. o. 1976. (Samarbetskommittén för långsiktssmotiverad forskning.) — *Simensen, E.*, se *Johannessen, O.-J.*, & *Simensen, E.* — *Sogge, I.*, Vegar til eit bilete. Snorre Sturlason og Tore Hund. 144 s. Trondheim 1976. (Nordisk institutt. Universitetet i Trondheim. Skrifter. 1.) — Sprogvidenskap og modersmålsopdagagogik. En oversigt over igangværende eller planlagt forskning inden for anvendt nordisk sprogvidenskap med særlig henblik på modersmålsopdagagogik. Udg. af Nordisk Råd og Sekretariatet for nordisk kulturelt samarbejde. 44 s. Sthlm 1975. (Nordisk utredningsserie. 1975: 28.) — *Stemshaug, O.*, se Norsk stadnamnleksikon. — Svarregister 1955—75. Ord- og emneregister til Dansk Sprognævns årsberetning 1955—75 og Nyt

fra Sprognævnet, nr 1—15. Udg. af Dansk Sprognævn. 63 s. Khvn 1976. — *Søndergaard, G.*, Hvad hedder barnet — og hvorfor? 5 000 drenge- og pigenavne. 136 s. Khvn 1975. — *Telesman, U.*, How to Be Concrete in Linguistics. 39 s. Roskilde 1976. (ROLIG-papir 7. Roskilde Universitetscenter Lingvistgruppen.) — *Tollenaere, F. de & Jones, R. L.*, Word-Indices and Word-Lists to the Gothic Bible and Minor Fragments. In Cooperation with F. van Coetsem, Ph. H. Smith Jr. and Hon Tom Wong. XVI + 583 s. Leiden 1976. — *Tursen, J.*, Vocabularius rerum. (Kbh. 1561.) Udg. for Universitets-Jubilæets danske Samfund af J. Larsen. 18 + 16 + 414 s. Khvn 1975. (Det 16. århundredes danske vokabularier. 3.) — *Turville-Petre, E. O. G.*, Scaldic Poetry. XXX + 102 s. Oxford 1976. — *Utterström, G.*, Tillnamn i den karolinska tidens Stockholm. 191 s. Umeå 1976. (Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities. 11.) — Vad händer med svenska språket? Debattbok sammanställd av I. Jonsson. Utg. av Svenska akademien. 211 s. Sthlm 1976. — *Wallin, C.*, Tornmarps urkundsbok 1085—1600. Klostret-Hospitalet-Staden-Socknen. II. 1300—1450. 277 s. Sthlm 1976. — *Wessén, E.*, Svensk medeltid. En samling uppsatser om svenska medeltidshandskrifter och texter. 3. De fornsvenska handskrifterna av Heliga Birgittas Uppenbarelser. 50 s. Sthlm 1976. (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar. Filologisk-filosofiska serien. 16.) — *Wiktorsson, P.-A.*, Södermannalagens B-handskrift. Textens historia och språk. 152 s. + 4 pl. Upps. 1976. (Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Philologiae Scandinavicae Upsaliensia. 10.) — *Øyslebo, O.*, Dikteren — og språkets muligheter. 172 s. Oslo—Bergen—Tromsø 1976.

Andersson, T., Manlig sjuksköterska. (Nordiska studier i filologi och lingvistik. Festschrift tillägnad Gösta Holm på 60-årsdagen den 8 juli 1976.) — Dens., Rec. (Forskningsnytt fra Norges almenvitenskapelige forskningsråd. 21: 2 1976.) — Dens., se *Moberg, L.* — Andreas Bjørkum: Generasjonsskilnad i indresognsmål. Doktorsdisputas ved Universitetet i Oslo 1. februar 1975. (Maal og Minne. 1976: 3—4.) — *Bjørkum, A.*, se Andreas Bjørkum. — *Collinder, B.*, Versbau, Goethe und kein Ende. (Festgabe für Otto Höfler zum 75. Geburtstag. U. ä.) — *Dahlberg, T.*, Zur Geschichte des niederländisch-ostfälischen göde »Jätsichel». Mit einer Nachlese zur Dransfelder Hasenjagd von 1660. (Niederdeutsche Beiträge. Festschrift für Felix Wortmann zum 70. Geburtstag. 1976.) — *Dahlstedt, K.-H.*, Ortsnamn, språkkontakt och fornhistoria. Med särskild hänsyn till Åsele lappmark. (Jakt och fiske. U. ä.) — *Hallberg, P.*, Två mordbränder i det medeltida Island. (Gardar. 7 1976.) — *Hellberg, L.*, Obbola. (Nordiska studier i filologi och lingvistik. Festschrift tillägnad Gösta Holm på 60-årsdagen den 8 juli 1976.) — *Hofmann, D.*, Hrafnkels und Hallfreds Traum: Zur Verwendung mündlicher Tradition in der Hrafnkels saga Freysgoða. (Skandinavistik. 6: 1 1976.) — *Holmberg, B.*, Verner Ekenvall 1911—1975. (Svenska Landsmål och Svenskt Folkliv. 1975.) — *Lindén, B.*, Namnet Siljan. (Sool-Öen. 1976.) — *Melefors, E.*, & *Olsson, I.*, Hablingbo och Elinghem — västgermanska influenser på Gotland? (Namn och Bygd. 64: 1—4 1976.) — *Moberg, L.*, Några anteckningar till ordspråken i Konungastyrelsen. (Nordiska studier i filologi och lingvistik. Festschrift tillägnad Gösta Holm på 60-årsdagen den 8 juli 1976.) — Dens., *Widmark, G.*, & *Andersson, T.*, Scandinavian Languages. (Faculty of Arts at Uppsala University. Linguistics and Philology. Uppsala University 500 Years. 6. Acta Universitatis Upsaliensis. 1976.) — Nordisk namnforskning 1975. NÖRNA-rapporter. 9. (Namn och Bygd. 64: 1—4 1976.) — *Olsson, I.*, se *Melefors, E.* — *Palm, D.*, Häradsnamnet Lane. (Namn och Bygd. 64: 1—4 1976.) — Dens., Ordet *hed* i bohuslänska ortnamn. (Namn och Bygd. 64: 1—4 1976.) — *Ralph, B.*, En dikt av Steinþórr, islänning. (Scripta Islandica. Isländska sällskapets årsbok. 26 1975.) — *Rooth, E.*, Kock, Ernst Albin. (Svenskt biografiskt lexikon. 21.) — *Salberger, E.*, Fäpur: piahkn. Syntaktiskt till inskriften på SÖ 237. (Nordiska studier i filologi och lingvistik. Festschrift tillägnad Gösta Holm på 60-årsdagen den 8 juli 1976.) — Dens., Heill þú farir! Ett textproblem i Vafprúðnismál 4. (Scripta Islandica. Isländska sällskapets årsbok. 25 1974.) — Dens., Ruggebo. Ett västgötskt gårdnamn. (Ortnamnssällskapets i Uppsala årsskrift. 1976.) — *Schulze, J. A.*, Målet i Telemark. (U. o. U. ä.) — Dens., Målforet i Tjølling. (Tjølling Bygdebok. 1. 1974.) — *Schützeichel, R.*, Kontext und Wortinhalt. Vorüberlegungen zu einer Theorie des Übersetzens aus älteren Texten. (»Sagen mit Sinne». Festschrift für Marie-Luise Dittrich zum 65. Geburtstag. 1976.) — *Svensson, L.*, På snusen. (Nordiska studier i filologi och lingvistik. Festschrift tillägnad Gösta Holm på 60-årsdagen den 8 juli 1976.) — *Telesman, U.*, Style and Grammar. (Style and Text. Skriptor 1975.) — *Tollenaere, F. de*, Word Indexes and

Word Lists to the Gothic Bible: Experiences and Problems. (The Computer in Literary and Linguistic Studies. Proceedings of the Third International Symposium, 1974. Cardiff 1976.) — *Widmark, G.*, se *Moberg, L.* — *Öhmann, E.*, Kleine Beiträge zum deutschen Wörterbuch XXII. (Neuphilologische Mitteilungen. 77: 1 1976.)

Karin Ljunggren